

КАЗАН УТЛАРЫ

ӘДӘБИ-НӘФИС ҺӘМ
ИЖТИМАГИЙ-СӘЯСИ ЖУРНАЛ

1922 ЕЛНЫҢ МАЙ АЕННАН
БАШЛАП ЧЫГА

Бу санда

ШИГЪРИЯТ ҺӘМ ЧӨЧМӘ ӘСЭРЛӘР

Фәнил ГЫЙЛӘЖЕВ. Буран булып, жаным талкынган чак... <i>Шигырьләр.</i>	3
Кәрим КАРА. Бобон. <i>Повесть.</i>	9
Сәгыйть ӘХМӘТЖАНОВ. Инде менә сап та булып житте ул! <i>Мәсәлләр.</i>	53
Миңзифа ӘХМӘТШИНА. Илдә чыпчык үлми. <i>Повесть.</i>	58
Әлфирә ГАЛИЕВА. Китапларга сыямы соң Туфан?! <i>Шигырьләр.</i>	107
Зинаида ЗАХАРОВА. Күрәчәк күкләрдә языла. <i>Хикәя.</i>	111

ЯҢА ИСЕМНӘР

Илнар ФАТИХОВ. Шашынсын ла шу-шу урамда! <i>Шигырьләр.</i>	133
--	-----

КАРДӘШ ХАЛЫКЛАР ӘДӘБИЯТЫ

Миләүшә КАҺАРМАНОВА. Кайту <i>Хикәя.</i>	136
--	-----

ӘДӘБИ БЕРЛӘШМӘЛӘРДӘ

«Серле каләм» серләре. <i>Апас районы иҗатчыларының шигырьләре (Римма ШӘЙХЕТДИНОВАның кереш сүзе белән).</i>	150
--	-----

ӘБҮГАЛИСИНА МӘГАРӘСӘ

Илдус ЗАҺИДУЛЛИН. Татар милләтенәң беренче идеологы.	156
<i>Фотоархив:</i> «Казан утлары» архивыннан.	161
<i>Әдәби мизгелләр.</i> «Казан утлары» – Чистайда.	162

ХӘТӘР-ХАТИРӘ

Эльмира ЗАКИРОВА. Мәһдиев сабаклары.	163
Фатих КУТЛУ. Аяз абый белән онытылмас тәүге очрашум!	169

ТАТАР ХИКӘЯЛӘРЕ ХӘЗИНӘСЕННӘН

Фәил ШӘФИГУЛЛИН. Ликандр.	174
Бүрек.	177

КАЛӘМНЕ ШТЫККА ТИҢЛӘП

Аитзәк АИТОВ, Шамиль ГӘРӘЙ <i>шигырьләре.</i>	180
---	-----

ГАЗИЗ ТАВЫШЛАР

Сүнмәс йолдыз (<i>Ситдыйк Айдаровның тууына – 130 ел.</i>)	182
Моңнан нигез салган Сәйдәш (<i>Салих Сәйдәшевнең тууына – 125 ел.</i>)	183
<i>Сәхифәне Нәсим АКМАЛ алып бара.</i>	183
2026 елда «Казан утлары» журналы тәкъдим итәчәк проза әсәрләре.	184
2025 елда «Казан утлары» журналында басылган әсәрләр исемлегә.	185
Ижтимагий-мәдәни тормышыбыздан. <i>Вакыйф НУРИЕВ әзерләде.</i>	190

ИДАРӘ:

Ирада Әюпова
Рәдиф Гаташ
Искәндәр Гыйләжев
Айрат Зарипов
Дания Заһидуллина
Рәзил Зәйдулла
Илгиз Зәйниев
Илфак Ибраһимов
Зиннур Мансуров
Газинур Морат
Рүзәл Мөхәммәтшин
Айдар Сәлимгәрәев
Рәвил Фәйзуллин
Илгиз Халиков
Илсур Һадиуллин
Данис Шакиров
Ленар Шәех

Баш мөхәррир урынбасары: **Вакыйф Нуриев.**

Жаваплы сәркатип: **Ландыш Әбүдәрова.**

Бүлек мөхәррирләре: **Фәнил Гыйләжев, Рафис Корбан.**

Мөхәррирләр: **Элеонора Жамалиева, Гөлия Сәлахова.**

Сайт мөхәррире: **Ләйсән Зарипова. SMM-белгеч: Алинә Хәбибуллина.**

Исәп-хисап бүлеге: **Эльвира Камалова** (өлкән бухгалтер).

Машина йөртүче: **Рамил Сабиров.**

✉: Редакция адресы: 420066, Татарстан Республикасы, Казан шәһәре, Декабристлар урамы, 2.

☎: Кабул итү бүлмәсе – 222-09-83 (өст.1618).

Исәп-хисап бүлеге – 222-09-80 (өст.1267), касса – 222-09-84 (өст.1874).

Сайт: kazanutlary.ru; электрон почта: kazanutlari@yandex.ru

★ Авторлар фикере редакция фикере белән туры килмәскә мөмкин.

★ Редакциягә килгән кулъязмалар рецензияләнгән һәм кире кайтарылмый.

★ Басмаханә гаебе белән киткән житешсезлекләр өчен редакция җавап бирми, брак журналларны алыштыру мөмкинлеге юк. Алар хакында 519-44-61 телефоны белән басмаханәнең техник контроль бүлегенә хәбәр итәргә кирәк.

Гамәлгә куючы – «ТАТМЕДИА» акционерлык җәмгыяте.

Нәшер итүче – «ТАТМЕДИА» акционерлык җәмгыяте.

Нәшер итүче адресы: 420097, Татарстан Республикасы, Казан шәһәре, Академия урамы, 2.

Журнал редакциянең компьютер үзгәргән жылында һәм битләргә салынды. Айга бер тапкыр чыга.

Басарга кул куелды 28.11.2025, график буенча 28.11.2025, басылып чыгу вакыты 04.12.2025

Офсет ысулы белән басыла. Кәгазь форматы 70X108^{1/16}.

Нәшер-хисап табагы 14,2. Басма табак 12 (16,8). Заказ М-2614. Тираж 3155.

Ноябрь аенда сайтны караучылар саны – 50 327; социаль челтәрләрне караучылар саны – 48 467.

Журнал Элемтә, мәгълүмати технологияләр һәм массакүләм коммуникацияләр өлкәсендәге

күзәтчелек буенча федераль хезмәттендә (Роскомнадзор) 2020 елның 13 ноябрендә

ПИ № ФС77-79467 атамасы белән теркәлдә.

Индекслар: ПО277 (Татарстаннан читтә яшәүче физик затлар өчен),

П2365 (Татарстанда яшәүче физик затлар өчен), П2368 (юридик затлар өчен). Бәясә ирекле.

Республика матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр агентлыгы ярдәме белән чыгарыла.

«ТАТМЕДИА» АҖ филиалы «Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексында басылды.

420066, Татарстан Республикасы, Казан шәһәре, Декабристлар урамы, 2.

Фәнил
Гыйләжев

БУРАН БУЛЫП, ЖАНЫМ ТАЛКЫНГАН ЧАК...

Кышкы авыл

Ужымнарның өсте ап-актан,
Авылым кырларына кар яткан.
Сагынып кайтып киләм ераклардан,
Кар сыланып ага яңактан...

Чишмә күңелен тирән көрт баскан,
Юлаучы юк иске сукмактан,
Челтер чыңын бүлми һичбер чыр-чу –
Үз көенә ургый улактан.

Тау шуарга төшми сабыйлар,
Боз өстендә уйный жыл генә.
Жилгә иптәш – шук кар малайлары,
Бөтерелеп, үргә йөгәрә.

Күккә жылы үрли моржадан,
Йолдызларга таба, биеккә.
Төз багана булып – тыныч мәлдә,
Жил искәндә – биеп-биеп тә.

Моржасыннан төт(е)не чыкмаган
Утсыз өйләр ут(ы)ра үгисеп,
Авыл урамнары буп-буш, тып-тын,
Капкаларга салган кар ишеп.

Бурап яуган карлар әйтерсен
Каләбне дә сарган ак көрткә.
Барлый күнел утлы тәрәзләрне –
Канат куймак була өметкә!

Калган эшләр...

Өем-өем эшләр кырылып ята,
Бер селтәнеп кенә тәмамларлык түгел.
Яңа елга ярты сәгать кала
Шуны уйлап өзгәләнгә күңел.

Күпме карлар яуды калган эшкә,
Һәм эреп тә акты күпме карлар.
Яңа елга керер мизгелләрдә,
Хафаланып, күңел барысын барлар.

Кырып торыр шулар күңелләргә
Һәм өелер кар таулары сыман.
Бер ишелер аннан өсләрең...
Шул тауларга күпме гомер сыйган.

Каза калган эшләр бер чишелер,
Һәм ишелер таудай кар кибәне.
Өч көнлек эш үлгәчтен дә кала,
Бар максатлар бетми чынга ашып,
Кабул бары Хакның «Бул!» дигәне.

Якутия тәэссораты

Мәңгетунга барып, жылы таптык,
Жылындык без дуслар янында.
Насып булсын ак кар сөенечен
Олыларга безгә тагын да!

Ап-ак карлар анда, ак бураннар,
Һәм боланнар утлый болында.
Рәсемнәрдә саха күзе белән
Аюлар да бага, колын да...

Бүресе дә коеп куйган саха –
Якут булып яна күзләре.
Бу якта да байтак икән үзе
Көрткә чумган татар эзләре...

Тутырып баккан мээюс карашыннан
Татар аермачык күренә.
Кем сөрелгән, кайсы үзе теләп
Барып чыккан Себер түренә.

Вакыт белән якут табылган күк
Сакланырмы безнең милләт тә?

Бәһа бирер галижәнап вакыт,
Үз төсләрен манып килбәткә.

Мәңгетунда Кояш халкы – саха
Көнгә керә бездән күп алда.
Һәм Кояшка сәлам бирә алар,
Рәхмәт әйтеп, туган һәр таңда.

Кар кызының саф яшь тамчылары
Мәңгетунда мамонт чорыннан
Таңда катып калган бөртек-бөртек –
Себер жиле аңа орынган.

Елатканмы аны төнгә кереп
Аудан кайтмый калган сөйгәнә.
Күз яшьләре тамган алмаз-алмаз,
Көн яктысын жыеп элгәре...

Чорыннарга* салып, саха халкы
Терек суы эчкән әйтерсәң.
Картаймыйлар алар, мәңгетунда
Яшылек сере бардыр яшертен.

* Чорын – казаннны хәтерләтеп эшләнгән өч аяклы бөләкәй чынаяк, саха халкының милли савыты

Чорыннарны мөлдерәтеп без дә
Кымыз эчтек, балык ашадык.
Агачларга, бисмилланы әйтеп,
Чук бәйләдек, жимнәр ташладык...

Төньяк тилгәннәре Олонхода
Рәхмәт жырын сузсын безгә дә!

«Жир-Күк ияләре» үз иленнән
Читкә очмый ризык эзләнә...

Мәжүс булмасам да, мәмнүн булып
Кайттым мин дә Себер туңыннан.
Сезгә сәлам алып, төньяк халкы
Сахалардан – Кояш улыннан!

Ак дөнья

Кар көртләре күмде тирә-юньне:
Яуды, яуды, яуды, яуды соң.
Кемнәргәдер – бетмәс-төкәнмәс эш,
Кем өчендер – сихри бер тылсым.

Шундый якты, көләч дөнья йөзе,
Аклык-паклык итә тантана.
Автомобильчеләр хафалана,
Бала-чага ихлас шатлана.

Сорылыкка тоташ аклык ятты:
Баттык, чумдык ап-ак көртләргә.
Күмелде һәр ишегалды, юллар,
Зур мәшәкәт туды күпләргә.

Игенченең сөенече артты:
Басу өсләренә ятты кар.
Икмәк телеменә май яккан күк
Тигез катлам булып акты кар.

Ак дөньяны булмас озак саклап,
Тапланыр ул кабат, тапталыр...

Адәм заты аны ермачлар һәм
Ярасына уч-уч тоз салыр.

Сафка тезелер дә дәү көрәкләр,
Жил уйнатыр таза беләкләр.
Бүрекләрдән пар бөркелеп торыр,
Ярсый-ярсый тибәр йөрәкләр.

Юл сабылыр кабат бар тарафка,
Ак дөньяны күмәр сорылык.
Гомер кичә һәркем, Жир йөзенә
Үз көрәге белән орынып.

Гомер кичә кеше ак дөньяны,
Таптап, таплап, салып үз эзен.
Эзе өзелгәнче тырмаша ул,
Үзгәртергә теләп Жир йөзен.

Өзелә дә көртләр күмә эзне...
Катлам-катлам ята чор кары.
Ишәп-ишәп кабат ява карлар,
Паклы булыр соры дөньяны.

Шагыйрь шигырь сөйли

Шагыйрь шигырь сөйли. Аны гүя
Күккә чөя илаһи рух шул мәл.
Кулларын ул жәя, суза, болгый...
Сүзләрендә – иң югары кимәл.

Аһәңендә шул мәл яшынәп ала
Туры Тукай, Такташ гыйсьяннары.
Чагылып китә Зөлфәт, Мөдәррисләр,
Чүгеп куя күңел диварлары.

Дулкынлана күңел. Сүзләреннән
Чымыр-чымыр каз тәннәре чыга!
Шагыйрь шигырь сөйли

ялкынланып:
Түзалсаң – түз, чыдый алсаң – чыда!

Күзләргә яшь тула! Йөрәкләрдә
Парә-парә тибри сизрәгән кыл!
Туфан, зилзиләдәй айкый жанны
Нечкә хисләр сеңгән бакый гакыл!

Шигыренә шанлы тарих, чорлар,
Бүгенгебез һәм киләчәк сыя!
Күңел офыгының йолдызларын
Сүз әнжесе итеп жанга коя!

Жанга ургый ташкын булып гамьнәр,
Шигырь ярларыннан ямьнәр ташый.
Шагыйрь шигырь сөйли,
бар вөжүден
Шигыренә салып ярсый-ярсый.

Әле тынып күчә пышылдауга.
Көтмәгәндә, кинәт туктап ала.
Шагыйрь шигырь сөйли!

Йөрәкләрне

Утка ташлый, кабат суга сала!

Жанны айкап уйный тойгыларда,
Нечкә лира гүя безнең жаннар.
Йокымсырап яткан йөрәкләрдә
Хөрлек булып калка гадел ханнар!

Һәр яңа сүз, карыш-карыш үсеп,
Биегәеп, жанны күккә тарта!
Сүздә түгел, хәтта ымында да
Бәйгеләргә чыккан тулпар ята.

Шагыйрь шигырь сөйли. Күрегеz лә:
 Рухы югарырак шагыйреннән!
 Тын кал, дөнья! Канат ярып, шигырь
 Күтәрелә шагыйрь калевеннән.

Калыбыннан чыгып, шагыйрь жаны
Яши читлегеннән биектәрәк.
Без дә шагыйрь сүзе белән бергә
Талпынабыз гүя биеккәрәк!

Шагыйрь шигырь сөйли!

Өнсеz калып,

Без сеңәбез аның шигыренә.

Ул, үзе дә үз тәнненән ашып,

Иңә гүя халкы күңеленә!

Бу көннәрдә

Бу көннәрдә Күкләр кодрәтенә
Буйсынган бар шәһәр-авыллар.
Ертылган да болыт ястыклары,
Жиргә очкан мамык-давыллар.

Грейдерчы бүгөн зур почётта,
Бар ышаныч-өмет аңарда.
Тирэ-юньдэ юллар, тыкрыклар
Тирэн көрттө, ап-ак карларда.

Көрәк кирәк. Бүгөн бөтен кеше
Көрәк эзли дөнья бетереп.
Ак бураннар тузгып, кар көртләре
Бар юлларны күмдә бөтереп.

Кибет-прилавкалар бушап калган.
Мәктәпләргә азык-төлекне
Китерә алмас инде департамент –
Юллар ябык, ярымөзекле:

Кайсылары ярымкөрөлгәннәр,
Кайсылары ярымкүмелгән...

Бу көннөрдө байтак кешелэрнен
Бүркө дымлы – тире түгөлгән...

Бу көннөрдө байтак кешелэрнең
Көрөк тоткан кулы сөяллө.
Бу көннөрдө таний торган түгөл
Кар астында яткан өйлөрне.

Бу көннәрдә таба торган түгел
Машинаңның кайда торуын.
Тигезләде кар көртләре барлык
Автоһөртүчеләр ыруын:

Төбө төшкән ипи калаемы,
Читтән кайткан иномаркамы –
Һәммәсә дә тирән кар астында,
Уза алмый көртләр аркылы.

Һәр кеше дә бердәй тигез түгел,
Тик кар тигез һәркем өчен дә.
Бөтен дөнья бүгөн тирән көрттә,
Бөтен дөнья ак кар эчендә.

Кар очышы

Эйлэн-бэйлэн уйнап, ап-ак карлар
Бөтөрөлөп бии, очына...
Биллэреннэн гүя күккэ чөөп,
Шүк жил малайлары очыра.

Бии-бии, оча-оча, алар
Ак шөл булып жиргә яталар.
Жирдән күккә ашкан ак болытлар
Түфрагына кабат кайталар.

Жилдә бөтерелгән ап-ак кардай
Уйлар бөтерелә калыбта:
Бураннарда кар бөртеге булып
Чайкалыша ил дә, халык та...

Жил иркендә тибри бөтен гавам,
Жил иркендә бии кешелек...
Ая Раббым яман язмышлардан,
Тәкъдирләрдән жаннар өшерлек!

Бу гомерләр бары мизгел генә,
Ак кар жылдә очкан ара тик.
Яши алсак иде бар дөньяны,
Кешелекне чиксез яратып!

Очып үткән вакыт кадерләрен
Белеп, тоеп килә каласы.
Безнең дә бар кар бөртеге сыман
Кара балчыкларга авасы...

Болгый афәт, каза бураннары
Кар бөртеге итеп илләрне.

Кыя-тауны ярып исә жыллар,
Яр кимерә дулкын силләре...

Аһ, өздерең бии жирдә Әжәл,
Зыр әйләнә кара чикмәне!
Тәкъдир бураннары кырыс, ачы,
Нич аяусыз, шушлар китмәле...

Бу дөньяда олы жаннарны да
Сыйдыручы саннар кечкенә.
Без – нибары ак кар бөртекләре,
Сеңәр карлар туфрак өстенә...

Кеше гомерләре, һай, катлаулы,
Яшәшәбездә – мең хата.
Кара жиргә әнкәй шәле булып,
Дога булып, яңа кар ята.

Әйлән-бәйлән уйнап, ап-ак карлар
Бөтерелеп бии, очына.
Буран булып, жаным талкынган чак,
Чыга алмый уйлар очына...

Өч кызым

Бер беренә охшашлар һәм
Бер-берсеннән шундый үзгә.
Берсәк кенә минем сымак,
Бераз охшаш әнкәсенә
Минем нәни өч кызчыгым:
Өч асылташ-йолдызчыгым –
Өч сылуым, өч сабыем –
Таңсылуым, Айсылуым
Һәм Айзиләм – өч наныем.

Өчесе дә шук, шаян һәм
Бер-берсеннән уздыручан.
«Мондый холык каян?» – дисәм,
Әнкәләре: «Син!» – дип коча.
«Үзең бит!» – дип куя жөпләп
Кимчелекле холыкларын,
Һәм ала үз исәбенә
Уңышларын, булдыкларын...

Әйдә, алсын: алмалар бит
Алмагачтан төшми ерак,
Кайсыбызга охшаса да,
Бәхет теләп яна йөрәк.

Көя йөрәк кайчакларда
Борчылудан шулар өчен.
Изге теләк теләп яшим
Һәркайсына иртән-кичән!

Хасталанып авырсалар,
Сабышамын мин дә чиргә.
Хафаланып, бар вөжүдем
Сенеп бетә тәмам жиргә.
Кулымнан эш рәте китә,
Бетә жанның тынычлыгы.
Утта янып эрегән күк
Була ир-ат корычлыгы...

Ирешсәләр уңышларга –
Һаваланам горурыктан.
«Үзем кебек талант сез!» – дип
Үсендерәм хатын юкта.
Ул ишетеп торган чакта,
Салпыга дип таман салам:
«Тач әнкәсе инде!» – диеп,
Күзем кысып, мактап алам.

Бер-беренә охшаш алар,
Бер-берсеннән шундый үзгә.
Буйга-сынга, аң-фикергә,
Холык-фигыль, килбәт-йөзгә...
Минем нәни өч кызчыгым,
Өч асылташ-йолдызчыгым,
Өч сылуым, өч сабыем –

Таңсылуым, Айсылуым
Һәм Айзиләм – өч наныем.
Өчесе дә шундый якын,
Кабатланмас мәржән-алтын!
Өч кызым бар – мин бай эти!
Олылары йөри укып,
Берсе яңа китте тәпи.

Авылыбызда ифтар

Авылыбызда ифтар. Ай дәвамы
Чират торып мәчет эчендә
Авыз ачтыралар авылдашлар,
Теләк теләп безнең өчен дә.

Искә алып мәрхүм нәсел-нәсеп,
Кабер әһелләре рухларын,
Авылдашлар, бердәм кул күтәрәп,
Дога кыла һәр кич, рухланып.

Әүвәл вәгазь тыңлый, авыз ачкач
Укый тәравихын, вит(ы)рын...
Әлвидагын әйтә, зикер кыла
Һәм өләшә гошер, фитырын...

Кыям баса. Сәждәсенә китә.
Тәүбә итә гөнаһ-языктан.
Бергәләшәп көйли аш табынын,
Авыз итә уртак азыктан.

Бабалары кылган гамәлләрнең
Иң изгесен кылып хушлана,

Кальбен пакыли, рухын сафландыра,
Догасында – жаны бушана...

Бар вөжүден биреп, дога кыла:
«Бәрәкәт һәм нигъмәт аенда
Насыйп булса иде уразага
Керү, – диеп, – безгә тагын да.

Насыйп булса иде күрергә, – дип, –
Рамазанны – айлар солтанын,
Гыйбадәттә булып, бар гөнаһтан
Ярлыкану сорап, аһ, тагын!»

Ай дәвамы һәр көн авылдашлар,
Чират торып, мәчет эчендә
Ифтар ясый, күркәм табын көйләп,
Иман теләп безнең өчен дә!

Бабалары сәждә кылган җирдә
Сәждә кыла яңа дәвамнар.
Бәрәкәтле күркәм табын тулы
Сый-нигъмәтләр, ризык-тәгамнәр.

Тыңлаучанлык бәласе

Кистереп: «Юк!» – дип әйтергә авыр кешегә.
Шул сүздән бәгырь теленә, күнел күшегә...
Әйтмичә дә булмый кайчак, әйтергә кирәк.
Һәр әйтүдән парә-парә теленә йөрәк.
Кеше үзе белсен икән, булмастай эшне.
Үз сүзеңне үткәrmәсәң – һәммәсе көчле.
Һәммәсе үзенчә хаклы, үзенчә дөрес.
Һәркемнең бакыр тәңкәсе алтын йә көмеш.
Ә синең сүз сүзмени ул, гел «ярар» дигәч?
Яхшылык диеп кылганнан мең зарар тигәч...
Хәлгә керү, өмет бирү рәхәтен рәхәт.
Ярый да ул ахыр чиктә ишетсәң рәхмәт.
«Ярар!» дигәнгә өйрәткәч, «юк!» диеп дәшсәң,
Иң явыз дошманың булыр кичәгә эшнәң.

К ә р и м
К а р а

БОБОН

ПОВЕСТЬ

Яшьләр газетасы хезмәткәре Рамил Сафин жәйге ялында әнисенен бертуганы Фәния апасының хәлен белергә барды. Сиксәнне ваклаган карчыкның бу жирдә жыяр ризыгы азагына якынлашкан төсле иде. Шулай да карчык үз аягында, үз дөньясын үзе көтеп, жылтерәп йөрөп ята иде әле. Сабый чагыннан учында сикертеп үстергән пләмәшен күрүгә, Фәния апа күз яшьләренә ирек бирде. Каршында басып торган өрлектәй егетне ябык кына куллары белән кочкандай итте, әйтер сүзләрен әйтә алмый тотлыгып калды. Аякларының хәле китеп, бер тын үзе белән бергә картайган иске диванында утырып торды. Бераз йөрәк тибеше тигезләнгәч, ашыга-кабалана чәй табыны эзерләргә алынды. Рамил кул сумкасыннан күчтәнәчләрен алып өстәлгә тезде. Очрашудан ул да әсәрләнеп калган иде. Сынап карап, апасы йөзөндәге сызыкларның әнисенекенә тартым булганын чамалады. Их, әнисе дә, исән булып, алар янында утырса иде икән!..

Бер жайга салып, ашыкмый гына чөкөрдәшеп чәй эчтеләр кунак белән хужабикә. Күбрәк Фәния апасы сорауларын яудырды, барысын беләсе килә иде аның. Килене ничек, төс бирәме, баласы ят тоелмыймы, күңелләрегез беректеме? Карт кеше, тәфсилләп сорашып, барысының төбөнә тоз коярга теләде. Рамил уңайга сыпырды, яраган кадәресең сөйләп бирде. Тагын балавыз сыгып алды Фәния апасы, жәе чыккан саен туганын исенә алмый калмый иде ул. Каршында пләмәше утырганда күңеле ничек түзсән?

– Галимә белән гел бергә булдук без, яшь араларыбыз елдан

чак кына артыграк. Шулай да мин аңа һәрчак «апа» дип эндәштем. Хәзер килеп кенә менә узып киттем инде аны. Ул һаман алтмыш икедә, мин туксанны тураклыйм. Исәпләсәң исләрең китәр! Бергә булдык, әйткәнем булды шикелле. Ул аркылы пычкының бер очыннан тотса, мин икенче ягына килеп ябыштым. Идәннәрне гел бергәләп юдык, бакча чүпләрен башка баш терәп утадык. Барыннан да бигрәк апам белән урман айкаганнырм хәтергә язылып калган. Башта юа, кымызлык, балтырган ташып ашатабыз өйдәгеләргә. Аннан каен жиләге пешә. Каен жиләге элек-электән безнең якларда аз булды. Банкаларыңны тутырып кайтсан, шунысына канәгать. Әни, мәрхүмә, бер бөртеген дә кабып карамый. Башкаларны да куалап жибәрә. Минутында кайнатма кайната затлы жиләктән. Ашап туйгысыз була инде. Кунакларга гына элөгә. Ә жир жиләген чиләкләп ташыдык, куллар өзелеп төшәргә житә торган иде кайтып житкәнче. Нечкә генә беләкләр ничек түзгән дисең! Урман ерак, үзең беләсең. Жир жиләгенекә кадере шул кадәр генә. Аннан бөккән дә пешә, как та коела, базарга да чыгара әни. Көн дә йөрибез бит. Чиләк төбенә соңыннан жиләк ягып ашарга бер кыерчык ипи саласың да чыгып йөгәрәсең. Йә берәр әби ияртә безне, йә ахирәтләр белән. Икебез генә дә чыгып китә идек. Әниң синек курку белмәде, мин берсүзсез аңа буйсынам инде. Жир жиләге кипкәч, тауларда кыргый чия өлгәрә. Чия дә кыйммәтле, ләкин юлың уңса гына, алган чиләгенне тутырасың. Чиядән соң Шүрәле тавына көртмәлегә юлланабыз. Юл ерак, урман куге, тирә-якта сазлык та чытырман. Котлар оча инде, эмма сиздермәскә тырышасың берәүгә дә. Хәзер көлкегә алырга гына торалар олыраklar. Көртмәлесе дә әйбәт үтә базарда. Әни, иң яхшысын сайлап, малированный мискигә салып, өстенә эрегән сары май коя, ашап туйгысыз була кышларын. Шомырт та жия торган идек эле. Анысын киптерәбез дә, он итеп тарттырып, шадра капчыкларга тутырып куябыз. Мич якканда, әни һәрвакыт шомырт бөккәннәре пешерә торган иде. Шомырт көзгә кала. Жыяр жиләк-жимеш калмагач, гөмбә ташырга керешәбез. Анысы да – тансык аш. Ул вакытта еллар арык, ашау житәр-житмәс. И, сагынам инде апамны, и, сагынам. Төннәрен елап чыгам, үткәннәрне искә төшереп...

Алдындагы чынаягын этеп, амин тоткач, Фәния апасы урыныннан кузгалды. Өстәл өстен каплап кына куйды да жыена башлады. Шул яшенә житкән карчык каршыдагы мәчеттә жыештыручы хезмәтендә тора, имеш.

– Хакын бирергә әйтә дә хәзрәт, бер тиен дә алмыйм. Садака булсын дип йөрим, Ходай кабул кылсын. Минем кебек өч-дүрт карчык жыелабыз. Өллә ни эш тә юк инде. Тузан суырткыч белән паласларны чистартабыз, бүген жомга көн бит. Шәмаилләрен дымлы чүпрәк белән сөртеп чыгабыз, яшьрәкләр ишек төбен юып алалар. Ишегалдында

чәчәкләр үстәрәбез, бар кәргән кеше сокланып рәхмәтләр укый. Бер авырлыгы да юк, улым. Киресенчә, шул мәчеткә барсам, көч жыеп кайтам мин, күңелләрем хушлана, сулышым иркәнәя. Аллаһыдан жаннарымны шул мәчет сукмакларында алсаң иде дип телим. Бик зур савап бит ул андый үлем, пәйгамбәрләр үлеменә тиң. Бу яшыкә житкәч, бакыйлык турында уйлау фарыз, алдагы тормышка эзерләнәргә кирәк. Менә хәзер йөгереп кенә ниятләгән эшләренә үтәп чыгыйм мин, улым, намазны да укырмын, боерган булса. Ә син ял ит, ятып ал. Өнә түрдәге диванга башыңны терә. Юлда ватыла ул тән, баштан үткән, – дип, тыр-тыр сөйләде дә апасы, ниндидер әйберләрен тәйнәп алып, ишектән чыгып та югалды. Шул яшыкә житкән кешенәң житез кыланып йөрүләре, очынып каядыр омтылулары гажәп тоелды Рамилгә.

Фәния апасы гомере буена авылда яшәде, колхоз эшендә изелде. Ни гажәп, гайлә кормады ул, начар гадәтләр аңа йокмады, тамакка, киёмгә битараф булды. Авыл халкына билгеле бер үзенчәлеге булды хатынның. Кулына кәргән акчаны читкә чыгармады, тиенен – тиененә, сумын сумга кушып, мая туплады. Саранлык тора-бара чиргә әйләнә диләр. Шундыйрак хәлгә юлыкты, ахрысы, Фәния апасы. Бар уйлары акча тирәсендә бөтерелде. Ходайның һәр бирмеш көнендә кайдан керем кертергә була дип баш ватты. Кешеләргә көнлекче булып йөрдә, базар юлына тузан кундырмады, барысын сатты. Күпләп терлек тотты. Алары да, акчага әйләнеп, хатынның яшерен саклау кассаларына урнаштырыла бардылар. Кайларда яшереп саклагандыр тир түгеп тапкан акчаларын – бер Аллаһы белә. Мәгәр банк юлларында гомер йөрмәде. Пенсиягә чыккач, менә шул район үзегә булган шәһәрдән кечкенә йорт сатып алды. Калган гомерен шул өенә багышлады. Озын кыш буена пенсия акчаларын жыя да, язга чыккач, эшчеләр яллатып, әле өй башын калайдан яптыра, әле коймаларын яңарта, һич булмаса чолан тирәсен зурайтып үзгәртә. Быел да берәр хикмәт уйлап чыгаргандыр әле. Ә менә Рамилләренә авылдагы өйләре әйләнеп карарлык түгел. Тирә-ягын алабута басты, абзар түбәсе жимерелеп төште, рыс капка, канаты каерылган коштай, авам-авам дип утыра. Рамил күрше-тирәгә дә, сәвиткә дә барып әйтәп карады, файдалансын шул жирне берәр кеше бушлайга дип ялынды. Беркемгә дә кирәк түгелдер инде.

Көн уртасында урын өстендә сузылып ятуны килештермәде кунак, аягына галош элөп, йорт тирәсен карарга чыгып китте. Һәр жирдә тәртип, чисталык, шырпы бөртеге дә тапмассың йөргән сукмагыңда. Ул бакчасы урап чыккысыз икән, әллә нәрсәләр утыртып бетергән апасы. Урамга да күз салды әле Рамил. Тынлык хөкем сөрә иде бар тарафта. Ике-өч катлы өйләрдән гайре нәрсә күрмәссең. Күбрәге гади авыл өйләре. Һау-һаулап өргән этләр тавышы да ишетелми ичмасам.

Шау-шулы зур шәһәр тормышына күнеккән Рамилгә бу халәт ят иде. Озаграк мондый шартларда яшәсән, акылыңнан ычкынырсың, валлаһи. «Иртәгә үк кайтып китәргәме?» дигән уй килеп сукты башына.

* * *

Кадерле ял көннәрен исраф итеп, монда туганлык жепләрен ныгытырга килеп йөрергә исәбәндә юк иде Рамилнең. Розалинасы белән берәр шифаханәгә барырга планлаштыралар иде алар. Икесенең дә яллары бер вакытка туры килде. Бәхетләреннән, интернетка кереп, кая барырга дип, сукмакларны билгели башладылар хәтта. Нич югы Абхаз якларын күреп кайтырбыз дигән мөмкинлекне алга куйдылар. Син теләгәнчә буламыни әле ул...

Юктан гына сүзгә килделәр ир белән хатын. Моңа Розалинаның беренче иреннән тапкан Илдус исемле улы сәбәпче булды. Илдусның метрикасына әтисенең исеме язылмаган, имеш. Бу яңалык булды Рамил өчен. Розалинаның кем белән яшәгәннән, аерылуларына ни сәбәп булганын аерымачык белә иде ир. Өйләнешү, бергә яшәү турында сүз кузгаткач, барысын уртага салып, яшерми-нитми сөйләштеләр, аңлаштылар. Бар серләр ачылып беткән төсле тоелган иде ул чакта. Кинодагы кебек булды инде ул серләргә бүлешүләр. Розалина беренче ирен гаепләде. Шулай инде, бу жирдә ирләрдән дә эшәкерәк затлар бармыни?.. Аерылгач та, эштән башканы белми, бер ел утырган икән әле сөйгәнә. Менә Рамил ничектер эреткән тунган йөрәген, күңелен яулаган... Рамил дә үзенең гаилә тормышының фалламаларын ачып салды. Дөрәсен сөйләде:

– Мин яшәргә риза идем Суфия белән. Вак-төяк житешсезлекләренә күз йомарга өйрәнә башлаган идем. Берәү дә күктән төшмәгән. Бала булмавы тормышның ямен жибәрде. Суфиянең бармаган табиблары калмады, мине дә тартты әле белгечләргә. Анда ачык әйттеләр, гаеп хатында, берничек тә ярдәм итә алмыйбыз диделәр. Бу диагноздан соң Суфия үз-үзен белештерми башлады. Адым саен: «Син мине ташлап китәсең», – дип гаеп такты. Шуннан һәр очраган хатын-кыздан көнләшә башлады. Кибеткә дә ялгыз чыга алмый идем. Эш урынына килеп гаугалар куптарды, коллега хатыннар белән сугышыр дәрәжәләргә житте. Ничек яшисең шундый шартларда? – дип, барысын ачып салды булачак тормыш иптәшенә.

Суфиясә белән законлы аерылышканнан соң, башкача хатын-кызларга якын килмәскә ант иткән иде итүен ул. Бөтенләй ычкынган иде шул хатыны, агулыйм дип яный башлады. Бер төндә уянып китеп, каршында пычак тотып торган хатынын күргәч, иләүләп сикереп торды йоклап яткан жиреннән Рамил. Бүген котылып калырсың, иртәгә килеп бугазыңнан алмас дип кем әйтә ала? Психикасы ныклап

какшаган иде хатынның. Соңыннан туганнары аны авылга алып кайтып киткән диделәр. Шуннан соң кызыксынганы булмады беренче мәхәббәтенең язмышы белән. Уртақ балалары да булмагач...

Фатирында ялгыз калып, буйдак тормышта яши башлагач, ождахта төсле хис итте үзен Рамил. Шулай булмый ни, өстендә ажгырып торган хыялый зат юк, беркем акыл өйрәтми, һәр адымыңны күзәтми, юк кына нәрсә өчен кычкырыш-талаш башлаучы юк. Нәрсә телисең – шуны эшлисең, ятсаң – ят, торсаң – тор, төннәр буе спорт программаларын кара, белми-аңламый йөргән бәхет дигән төшенчәне ир.

Вақыт үтә торды, сиздерми генә өйдә үзгәрешләр башланды. Почмакларда пәрәвез аулары барлыкка килде, диван, карават асларын бармак калынлыгы тузан каплады, тәрәздәгә челтәрләр саргаеп катты, савыт-саба майга мандырып алгандай булды. Кая карасаң да, хатын-кыз кулы житмәгәнлеге сизелде. Ялгызлык та бик авыр халәт икән ул. Янында жан иясе булмау нык үзгәртә кешене, холык бозыла. Тиргәшеп алсаң да, жиңелрәк булып китәр иде, йә булмаса, уйларыңны уртаклашыр, сөйләгәннәреңне тыңлар зат булыр иде. Төрлечә уйлады да Рамил, тагын бер тапкыр өйләнеп карарга булды. Корыган агач төсле яшәргә монда, үзеңнән соң нәселең калсын дигән фикергә килде. Ташны сыгып, су агызыр хәлдә иде әле ул.

Бер тырмага ике басу булмасын дип, икенче ярны бик жентекләп, озаклап эзләде. Булачак хатынга таләпләре зур иде аның. Мәсәлән, матур булсын, буе-сыны ымсындырсын, ирне ир итсен, аш-суга кулы ятсын, чит-ятларга күз атмасын, холкы-фигыле белән иргә яرارга гына торсын... Күп иде энә шундый шартлар. Яшь-жилкенчәк түгел бит ул беренче очраган белән мәхәбәттә аңлашырга. Әгәр ныклы гаилә корырга теләсәң, хисләреңне тый, аек акылны эшкә жик, шул чакта гына гомерлек юлдашыңа юлыгырсың. Энә шундый жаваплы карашта иде гаилә тормышына Рамил, бер авызы пешкәннән соң.

Розалина белән Рамил Матбугат йортында таныштылар. Баштарак баш кагып исәнләшеп йөрделәр, соңыннан ашханәдә бер өстәл янына туры килделәр, шактый вақыт үткәч парлашып шәһәр әйләнделәр, кафеларга кереп утыргаладылар. Яңа елны бер төркемдә каршы алганнан соң, Рамил таңга таба хатынны озата китте һәм кунарга калды. Бу вакыйгадан соң Розалина чәпчәп чыгар, ниндидер шартлар куя башлар дип шикләнгән иде Рамил. Хатын-кыз бит ул шундый: «Менә син минем белән бер юрган астында йокладың, хәзер син минем алда мәңге бурычлы, чын ир-ат булсаң, тәкъдим ясарга, миңа өйләнергә тиешсең» кебегрәк сүзләр белән сине үзенә бәйләргә омтыла, сине үзенеке дип уйлый башлый. Әмма Розалина күтәрелеп бәрелмәде, киресенчә, шатлыгын белдерде, иргә ныграк елышты. Рамил бу фатирда еш кунак булды, экренләп әйберләренең бер өлешен

күчерде. Иртән торгач кулланыла торган теш щёткасы, кырынгыч, сөлге ише нәрсәләр һәрчак кул астында булдылар. Елдан артык килеп-китеп йөргәннән соң гына, Розалина сынауны үтте дигән фикергә килгәч кенә, ул бергә яшәргә тәкъдим итте. Хатын күптәннән көтә иде шикелле аның бу сүзләрен.

Беренче елны матур гына яшәделәр алар. Сүзгә килгәләгән чаклары да булгандыр, әмма йөрәктә яра калдырырлык, бер-беренне кимсетерлек тавышланулар булмады. Бер-берсенә юл куя, вакытында тукталып кала белделәр. Ни дисәң дә, икесе дә күпмедер дәрәжәдә тәжрибә туплаганнар иде. Розалинаның улы Илдус белән дә урта тел тапты ир, хәтта ки үзенекә төслә итеп күрә башлады малайны. Бик тә эти буласы килә иде аның. Малай да беренче көннәрдән «эти» дип дәште Рамилгә, бар булмышы белән бергеп китте. Малай кешегә эти кирәк шул.

Быел Илдус, чәчәк бәйләмә тотып, беренче сентябрьдән мәктәпкә барасы иде. Шул дулкынландыргыч көн якынайгач, Розалина серен чиште иренә. Баланы Розалина аерылганнан соң гына тапкан, имеш. Шуңа да элекке иренә үч итеп, янәсе, метрикасына әтисенәң исемен яздырмаган, сызык кына тора.

— Өгәр бу факт укучыларга барып житсә, житәчәк, билгеле, алар бит һәр укучының шәхси эшен тутырлар, Илдуска караш бөтенләй башкача булачак. Әле класстагы балалар да белерләр бу хакта. Ул чакта көт тә тор инде, улыбызны адым саен кыерсытачаклар, ятим дип күзен ачырмайчаклар. Тагын әллә ниләр уйлап табарлар усалраклары. Шуңа күрә сиңа үтенечем, жаным, — дип ялынды Розалина иренә. — Әйдә, документларны үзгәртәбез. Син Илдусны уллыкка ал да әтисе булып языл. Ул чакта барысы тәртипкә килер. Минем дә өстән таш төшәр, улыбыз да күкрәк киереп йөрер иптәшләре арасында, син дә законлы эти булырсың. Йә, ризасыңмы син? — дип, йөрәгендәгесен ачты хатыны.

Рамил каядыр ашыга иде шикелле, әллә эшкә шунда.

— Карарбыз, уйлашырбыз, — диде дә тизрәк чыгып китү ягын карады. Ялгызы калгач, әйләндереп-тулгандырып, төрле яктан килеп уйлады бу хакта. Эти буласың диме? Эти булу күңелле хәл, әлбәттә. Уллыкка алу зур җаваплылык дигән сүз бит. Тормыш дигәнәң гел бер төрле тормый ул. Еллар үткәч, нәрсәдер килешми, аерылуга кадәр барып житәрләр. Ул чакта Рамил кеше баласына алимент түләргә тиеш булып чыга түгелме соң? Үз әтисе түләми, йомры сызгырып йөри бирә, аны белгән-күргән кеше юк. Син, бер тапкыр имзаңны куеп, баланы үзеңекә итеп игълан иткәнсең икән, баш тарта алмыйсың аннан. Икеләнәп калды Рамил. Уйларын Розалина каршында ачып салмады, әмма ашыкмаска өндәде.

— Чебенне фил итеп күрәсең, бер укучы да мәктәп бусагасын

атлап кeргэн балага начар карашта булмый. Бернэрсэ дэ аңламаган сабыйлар гына бит эле алар. Син эллэ нэрсэлэр уйлап чыгарасың. Барысы да яхшы булыр, – дип, хатынын тынычландырырга тырышты.

Шул сүзлэрне ишеткэч, Розалина кабынып китте дэ инде. Чебиен тилгэннэн яклаган көртлек төслө ябырылды Рамилгэ. Эллэ нэрсэлэр сөйлөп бетерде. Розалинасының шулай үзгэргәнөн беренче тапкыр күрдө ир. Үзө тыелып калды, каршы бер сүз эйтмәдө, бүлмәсенә кереп качты. Энэ шул көннән соң аралар суынды, бөтенләй сөйләшми йөри башладылар ир белән хатын. Сөйләшә калсалар да, ике-өч сүздән артык эйтмәделәр:

– Чүп чиләген чыгарып түк...

– Ашарга пешкән, салып аша...

– Кайтканда, кибеткә сугылып, ипи белән сөт ал...

Китапларда язылган гаилә кризисы шулай башланды. Рамилнөң беренче булып сүз кузгатасы килмәдө, Розалинасы да үзөн рәнжетелгән итеп тойды. Бергәләп ял итэргә жыену урынына Рамил үзө өчөн юл капчыгы тутырды да Фәния апасын күрергә китеп барды...

Ашыгып кайтып кердө Фәния апасы. Тиз-тиз мәчеткә генә кия торган затлы күлмәген алыштырып куйды, альяпкычы белән билән буып, плитә тирәсендә кайнашырга кереште.

– Озакладым, тамагың ачкандыр инде. Хәзер ботка пешереп алам, тамак ялгарлык. Соңыннан аш куярмын. Бар, улым, бакчага чыгып, суган кыяклары өзөп алып кер эле, салат ясармын кыяр-помидордан, – дип, Рамилгә дэ эш кушты.

Тагын икәүләшөп өстәл артына утырдылар. Рамил алдындагы ботканы яратып сыпыртты, салатны да читкә куймады. Ул арада Фәния апасы яңалык сөйләдө.

– Намаздан чыккач, Бәшир янына кереп чыктым. Анысы кем була дисеңме? Мәчет ихатасындагы будкада жан асраган бер Алла бәндәсө шунда. Хәзрәтебөз – бик олы жанлы кешө, сыендырды бичараны. Тегө машиналарга тагып йөртә торган будкалар була бит, шундый нәмәрсәнө яшэргә яраклаштырганнар. Эчөндә сәкесө, өстәлө бар, ятар-торыр урыны шунда. Элөк анда төн кунган машиналарны сакларга куелган каравылчы йөклый иде. Хәзер менә Бәшир яши. Яшәдө дисәк дөресрәк булыр, ахрысы. Гомерө кыл өстөндә, бүгөн төннө үткэрә алырмы-юкмы...

– Гаиләсө юкмыни? Эллә куалап чыгарганнармы? Адым саен андый хәлләр, – дип сүзгә кушылды Рамил. Хәзер ил тулды инде шундый гйдайлар белән, адым атлар хәл юк. Өстөңө менөп киләләр синөң. Акча бир, ашарга бир, киенөргә киөм бир, бирөргә тиөшсөң! Каршы нэрсәдөр эйтөп кара, аты-юлы белән сүгөнәләр, лачкылдатып төкөрәләр сина, сугып жибэрөргә дэ күп сорап тормыйлар. Инкубаторда үрчөгән кебек үрчиләр, бер закон да юк, тыю да юк.

– Юктыр, юктыр, кайдан гаиләсе булсын андый адәмнең. Бите-башы яралы аның, каравы имәнеч, бер төрлө. Бер күзе бөтенләй йомылган, маңгаеннан иягенә кадәр яра ярылып ята, Алла сакласын, төшенә керсә, куркып уянырсың. Болай яше күп түгелдер, ахрысы, синең чамада бармы икән? Сакал-мыек баскан аны, чамалап та булмый. Гәүдәгә дә юка гына. Безгә килеп юлыккач, берәз ит кунды әле үзенә, чайкалмыйчарак йөри башлады. Без, әбиләр, өйдән ризык ташыйбыз, туры килгәндә. Мәчет картлары садака биргәлиләр, бер тамагына житә, ахрысы. Беренче тапкыр күргәндә бигрәк бетәшкән иде, аңлатып сүзен дә әйтә алмады. Хәзрәтнең рөхсәте белән күмәкләшеп шул будкага кертеп урнаштырдык инде. Әзрәк теле ачыла башлагач, үзе турында берничә жөмлә әйтте. Исеме Бәшир икән, каты чиргә тарыган. «Мәчет тирәсендә жан бирсәм иде», – диде. Артыгын сөйләп тормады ул. Тотлыга да сүзләргә әйтә алмый газаплана, авызында ботка пешерә диләр андыйлар хакында. Үз милләтеннән булган, Аллаһыны хөрмәтләп телгә алган мөһәммәди нигә урамда калдырасың? Холкы тыныч булды, чебенне дә рәнжетмәде, гел жиргә текәлеп йөрдә, күтәрелеп карамады кешеләргә. Бу жирдә алыш-биреше беткәннен чамалаган булган, күрәсәң. Шулай да мәдрәсә шәкертләре аңа Китап сүрәләре язып бирделәр, намазга бастырырга тырыштылар бугай. Анысы барып чыккандырмы-юкмы, тәгаен белмим.

Бу мекеннең торышы күңел кыялына кагылды Рамилнең дә. Менә инде, яшә-яшә дә бер караңгы почмакта жан тәслим кыл. Якыннарың, туганнарың, дусларың булмасын янында. Әйтерсәң лә син – бер урам көчеге...

– Туганнары, якыннары булмаган микәнни? Янына килеп-китеп йөргән кеше күренмәдеме? – дип кызыксынып китте Рамил. Әлегә язу-сызу белән булышкан кеше бар жирдә язарга материал эзли, нәрсә булса да каләм очына эләктереп алырга гына тора бит ул.

– Туганнары дип, ни... – бер тынга Фәния апасы уйланып торды. – Юк, күргәнем, сизгәнем булмады. Башкалар хәбәрдар булсалар, әйтерләр иде миңа. Сорашкаладым мин аннан. Гел башын чайкады, читкә карап жибәрә иде, булмагандыр якын кешеләре. Ә син, кереп, мәчет белән танышып чык, теләгән кеше кереп әйләнә – берсен дә куып чыгармыйлар. Бәндә шулай әкрәкләп тартыла инде туры юлга. Башта мәчетне таний, иманлы кешеләргә күз уңыннан үткәрә, азан тавышын ишетә. Тәһәммүсләп килеп, башкалар белән беррәттән сәждәгә китә, хәзрәтнең жомга вәгазыләрен тыңлый. Аннан инде намаз сүрәләрен йөрәк түренә беркетә, иманга килә. Бер авырлыгы да юк, Тәкъдиренә язылган булса, сизми дә калырсың кыйблаң үзгәргәннен, иншаллаһ... Мин аш өлгертә торымын, бар, бар... – дип, апасы тәки озатты Рамилне манаралы мәчеткә таба.

Күркәм, иркен урында салынган иде Аллаһ йорты. Тышкы күренеше үк үзенә тартып тора иде кешеләрне. Күккә ашкан манарасы, зәңгәр төскә буялган гөмбәзләре, ямь өстенә ямь булып, бу гөнаһлы жирдән чиксез күккә тарталар иде төсле. Капкасы төбөндә үскән аллы-гөлле чәчәкләрне күргәч, шулар тирәсендә бөтерелеп йөргән апасын күреп алгандай булды ир. Өдәп саклап, йомшак кына басып, чыраенда буйсыну чагылдырып, авыр имән ишекне ачты ул, уң аяктан атлап эчкә үттө.

Мәчет эчендә тынлык хөкем сөрә иде. Бар жирдә чисталык, тәртип, диварларда гарәп телендә язылган язулар. «Минимализм, артыкчылык юк. Рус чиркәүләрен генә ул һәр почмагын алтынга манчып бизиләр» дип, нәтижә ясап куйды Рамил. Бер читтәгә өстәл артында утырган кизү генә көйгә салып ниндидер изге китап укый иде. Кергән кешегә күтәрелеп кенә карап алды да тагын китабына иелде. Шул тирәдә торган тимер савытның садака салу өчен тәгаенләнгән аңлап алды Рамил. Кесәсеннән акча алып, шул савытның ярыгына төшереп жибәрде.

– Сөзгә сүрә уку кирәкме? Әрвахларның исемнәрен әйтегез, – дип телгә килде әлегә дин әһеле. Форсат чыкканына куанып, Рамил мәрхүмнәрнең исемнәрен аерым кәгазьгә язып бирде. Шуннан мәчет карты, кулларын тубыклары өстенә куеп, көйләп Коръәннән сүрә укып жибәрде. Аның моңлы тавышын эсәрләнеп тыңлады Рамил, күңеле йомшап китте. Әйтерсең лә менә эле укылган сүзләр якыннарына барып ишетелерләр, алар, шатланып, улларына рәхмәт әйтерләр төсле тойды ул. Кизү белән бергә бит сыпыргач, ул зур якны, намаз уку бүлмәсен карарга рөхсәт сорады. Идәнгә жәелгән төрлө төстәгә паласларда аяк табаннары күмелделәр, мулла вәгазь укый торган мөнбәр ниндидер матур агачтан сырлап ясалган иде. Мөселманнарга кыйбланы күрсәтә торган түр дивардагы михраб Китап сүрәләре белән бизәлгән. Бөртөрлө тантана, яшерен сер хакимлек итә иде бу зур бүлмәдә. Бер мизгелгә Рамил азан яңгыраганын ишетеп калгандай булды, саф-саф тезелеп сәждәгә киткән мөселманнарны күрде. Берзаман ул да, дөнья куудан туктап, мәчет ишекләрен ачып керерме, гөнаһларына тәүбә кылып, башын иярме Ходай каршында? Соңрак, соңрак дибез, берәз балалар аякка бассын, яңа өй салып кергәч, пенсиягә чыккач дип сузабыз. Әллә ала торган пенсия ул, әллә юк. Әнә берәү үлем белән тартышып ята диләр ихатадагы будкада. Ул да, бәлки, кичектереп килгәндер тәүбә итүләрен? Рамил үзен шактый белемле саний, югары уку йорты тәмамлаган, күп өлкәләрдән хәбәрдар. Ләкин бит болар барысы фанилыкныкы. Тегендә барсаң, ул белемнәрнең жыенысы тузан бөртөгә авырлыгындадыр. Ә хак белеме юк. Исәнләшә дә белми жиренә житкереп, бисмилласыз яши, гыйбадәт турында әйтәсе

дә түгел. Юкка үзеңне эллә кемгә санап, борын күтәреп йөргән буласың, юкка...

Мәчеттән чыккач, тирә-якка күз салды Рамил. Әлеге будка дигән нәрсә тыңгы бирми иде аның күңеленә. Мәчетнең иң читтәге коймасы буенда ниндидер вагон төслерәк корылманы шәйләп алды ул. Шул була торгандыр инде апасы сөйләгән будка. Теге корылма тирәсендә ниндидер кешеләр кайнашалар иде. Каратутлы, сакал-мыек үстергән, тау халыкларына тартымнар. Алары ни-нәрсәгә килеп тыкшынганнар монда? Нәрсә эзләп йөриләр? Шул кара халык басты Россияне. Котыпта да очратырга буладыр үзләрен, өрек сатып торалардыр боз таулары арасында. Тәмам теңкәгә тиделәр. Базарда – алар, төзелешләрдә – алар, урам себерүчеләр – алар. Хәйран дуслар бер-берсе белән, кычкырып сөйләшәләр, урам яңгыратып көләләр, йөзләрендә гел елмая. Аларның кайсы кайдан икәннен кем аерган? Бер ишеләре төн уртасында үз көйләрен акыртып бии башлыйлар. Безнең ир-ат акча дип Себергә юл тотса, ә болар вакытлыча тегеләрне алыштырып торалар, хатыннарын күңелләрен күрәләр. Күбесенең монда яңа гаиләсе бар. Сату-алу иткәндә бергә яшиләр дә, эше тәмамлангач, беркатлы хатынны ташлап кача жылы як егете. Гади халыкның акчасын талап, алдаштырып алып, эллә күпме суммаларны туган якларына озатып яталар шулай.

Рамил, якына килеп, ихласлап күзәтергә тотынды тегеләрне. Өнә сварка уты күзләрен чагылдыра, эллә чардуган ясыйлар инде. Тегеләре такта юнәтәләр шикелле ләхетне капларга. Ни әйтсәң дә, ярдәмчел кешеләр алар, дингә нык бирелгәннәр. Шулар тотта урындагы мәчетләрен. Менә, бар эшләрен ташлап, килеп житкәннәр. Эллә теге Бәшир дигәннәре күзләрен йомган инде?.. Ни әйтсәң, барыбыз да шунда барабыз, гөнаһлары ярлыканын, ожмах ияләреннән булсын...

* * *

Кайткач та, Рамил Фәния апасына күргәннәрен сөйләде. Әлеге тау кешеләрен искә алды. «Теге хәл өстендә яткан егетнең гомере өзелгәндер, ахрысы», – дип шиген белдерде. Бу яңалык тагын тынычлыгын югалтты Фәния апасының.

– Мәчеттән берәрсе бармы икән янында? Бу хакта тиешле урыннарда хәбәр итәргә дә кирәк була торгандыр. Кәфенлек, садака турында уйларга кирәк. Чит кешеләр ни беләләр. Йөгереп кенә кереп чыгармын әле булмаса. Ярар, башта утырып аш ашыйк әле. Күрше килен, садакадан булсын дип, бик симез сарык ите керткән иде. Синен дә ризыгыңа язган булган икән. Әйдә, кулларыңны чайка да утыр түргә. Ашыңа ачы катык катып жибәрерсең, ашап туйгысыз булып, мин әйткән иде диярсең.

Тирлөп-пешеп майлы шулпа ашады Рамил, каеш асты шактый бушаган булган икән. Артыннан тамакны чайкарга юкә балы белән бөтнек салып пешерелгән чэй эчеп куйды. Дөньялар яктырып киткәндәй булды. Ашказаны бер төрле үлчәү булып тора бәндә тормышының. Әгәр тулы булса, күнел дә күтәрелә, кәеф тә яхшыра, холкың да йомшара.

Фәния апасы, өстәл артыннан кузгалуга, тәрәзәләр арасында торган иске комодының тартмаларын актарырга тотынды. Анда ибе белән төрөлөп салынган төенчәкләреннән яулык, тастымал, носкилар алып жыйды, аерым пакетларга тутырды.

– Хәер таратырга булыр, – дип аңлатты Рамилгә, – аның почмагында бәйләп куйган бете дә юк. Кайдан килсен? Берләшеп кирәк-ярак житкерербез, боерган булса, мөселман кешесе бит, үзебезнең гореф-гадәт буенча жир куенына куярга кирәк. Иمامыбыз да ишетмәгәндер әле яңалыкны, аңа хәбәр итәрбез. Син, улым, моңсуланма, үз күңелеңне үзең күр. Шундый фажига килеп тугач, берни эшләр хәл юк. Әллә төнлә янында утырырга кирәк булырмы икән? Юк, мин алай төн утырмам инде. Көчем-хәлем дә житмәс. Бераз ярдәм итәрмен дә яшәрәкләргә тапшырырмын эшлисе эшләрне. Йа Раббым, үзең мадәт бир, – дип, тагын ишектә югалды хужабикә.

Түрдә утырган телевизорны кабызасы килмәде Рамилнең. Кулга эләгердәй китап күренмәде. Йоклар алдыннан саф һава сулап керергә булып, ул да урамга чыгып басты.

Көн кичкә авышкан иде инде. Тротуар буйлап ашыгып-ашыгып атлаган кешеләр эштән кайталардыр арып-талып. Хатын-кызларның кулларында бүселеп чыккан пакетлар күренгәли. Кайсылары, кичке ашны кайгыртып, кибетләргә сугылганнардыр. Ара-тирә коляска этеп, яшь әниләр үтә, парлашып алган карт-карчыклар теркелди. Көн кызуы сүрелгәч чыкканнардыр инде болары.

Зур булмаган шәһәрләрнең үз яме. Гадәттә, юл читләрендә башлары күккә ашкан карт агачлар каршылый сине. Өйләр арасында ерып чыккысыз үлән үсә, кул житеме арада төрле төстәге болын чәчәкләрен очратырга мөмкин. Монда тынлык хөкем сөрә. Тынлык һәм тынычлык. Кемдер ашыгып каядыр чапмый, барысы үз җае белән бара. Күпкатлы биалар арасында мунчасыннан төтен күтәрелгән авыл өе кукраеп утыра. Тротуардан чак кына читкә тайпылсаң, тирән ерганака төшеп китәргә мөмкинсең. Монда табигать тиз генә бирешергә уйламый. Шул ук асфальт юл өстендә ике ата казның мамыкларын очырып талашканнарына шаһит буласың. Чит ил машиналары, ачы пипелдәтеп, бу сугыш чукмарларының берсе жиңгәнгә кадәр карап торырга мәҗбүрләр. Тагын шунысына игътибар итте Рамил: мәктәп яшендәге балалар олы яштыгеләр белән исәнләшеп йөриләр икән ич. Барысы да түгел, әмма күпчелек. Эре-

ваклы кибетләр менә шундый зур булмаган шәһәрчәкләрне дә басып алган инде. Адым саен киосклар да ларёклар, рекламалардан күзләр камаша. Нишлисез, заманасы шундый. Яңача яшәргә өйрәнергә кирәктер инде татар агаена да.

Рамил урап кайтканда, өй ишеге бикле иде әле. Бераз баш төртеп алырга булып, диванга сузылып ятты кунак. Уйлаган уйлары һич тә күңелле түгел иде әле аның. Әлбәттә, Розалинасының тәкъдименә кат-кат урап кайтты. Нигә холык күрсәтергә булды инде, әллә нинди гөнаһлы уйларда шикләнеп бетте бер юрган астында йоклаган хатыныннан. Әни кешенең үз баласы өчен жан атуы гадәти күренеш инде. Уйлаган уйлары буенча барысына да яхшылык теләгән бит. Улы әтиле булсын, сөйгәнә ышанычлы ир булсын, үз баласы төсле кабул итсен сабыйны дип тырышкандыр. Тик барыбер ниндидер корт кимерә иде күңелен Рамилнең, әйтеп аңлатып кына булмый менә...

Ишек ачылганы ишетелде. Фәния апасы кайткан икән. Кергәч тә, дивар буенда торган урындыкка килеп утырды әле ул.

– Уф, арыдым йөри-йөри. Аякларым атламас булды, йөрәгем дөп-дөп тибә. Башта чәй куйыйм булмаса, бераз язылып китәрмен, – дип утырып торды әле бер тын. Олы кешегә шулкадәр мәшәкатьләр артык булып китә торгандыр шул. Рамил, аннан алдарак торып, житез генә чәйнеккә су агызып, плитә өстенә утыртты.

– Ярырга алып киттеләр скурийда, тәртибе шулай икән, – дип хәбәр сөйләде апасы. – Үлеменәң сәбәбен ачыкларга тиешләр. Сәбәбе ни, билгеле инде, чирле иде ул, чак йөрде ава-түнә. Ихатадан читкә чыгып йөри алмады. Хәзрәт үзе килеп урады, изге күңелле бәндә. Моннан ерак яшәми ул. Иртәгә иртүк бүлнистән күрше мәхәлләгә туры алып кайтырга тиешләр. Безнең мәчеттә күмү йолаларын башкармыйлар. Кызыл мәчет мәетне юа, кәфенли, кирәкле сүрәләрне укыйлар. Кабергә кадәр озата баралар рәхмәт төшкерләре, бар йолаларны жиренә житкереп башкаралар. Бераз хак алалар инде. Анысы гына түзәрлек. Шәһәр кешесе өчен бик уңайлы бит инде, бабайлар эзләп каядыр йөгерәсе түгел, туры мәчеткә киләләр. Аларның үз машиналары да бар. Хәзрәт теләгәннәрне моннан автобус белән хушлашырга алып барырбыз диде. Үземне әйбәт хис итсәм, әле женазасына барып уармын. Мәчет янына гына, зиратка хатын-кызга юл ябык, мәет булганда...

Сөйли-сөйли, йөзеп киткәнче чәй эчте әле хуҗабикә.

– И чәйнең тәмлелеге мондый кызу көндә. Эчкән саен эчәсе генә килеп тора. Эттәгенәсе, бөтенләй баштан чыккан. Хәзрәт миңа тапшырды мәрхүмнең бар кәгазьләрен. «Үлем турында таныклыкны алуны оештыр», – диде. Тегеләй ни, кулга эләгерлек әйберләре юк иде. Киём-фәләннән әйтәм. Шул кешеләр биргәләгән

күлмәк-ыштаннар инде. Мәчеткә дә кешеләр үзләренә кирәкмәгән әйберләрен китереп тапшыралар бит. Шулардан да бүлгән булганнардыр. Ә менә матрасы астыннан хәтсез кәгазьләр чокып чыгарганнар. Әллә арада дукаминтлары да бардыр. Син, улым, белемле кеше, караштыр әле шул язмаларны. Соңыннан миңа әйтеп аңлатырсың.

Фәния апасы ишек төбөндә калдырган пакетыннан газетага пөхтәләп төрөлгән бер төргәк алды. Олы кешенең сүзен екмас өчен, Рамил, йөзенә кызыксыну билгеләре чыгарып, әлегә төргәкне комод өстендә сүтеп таратты. Ниндидер реклама битләре, бушлай таратылган гәзитләр, берничә дәфтәр... Әһә, менә монысы игътибарны җәлеп итә: таушалып беткән кызыл тышлы кенәгә. Зур хәрәфләр белән «Профсоюзный билет» дип язылган. Почмаклары түгәрәкләнгән, эчендәге битләре коелган, шулай да беренче битендәге язуларны төсмерләргә була шикелле. «Исхаков Башир Хайдарович. Год рождения: 1.01.1982. ...ий педагогический институт». Башка мәгълүматлар юк. Ләкин булган кадәресе дә шаккатырды Рамилне. Әлегә вакытта моргта яткан мәет кайчандыр югары уку йортында укып йөргән булып чыгамы? Тәмамлаганмы икән соң? Әллә бөтенләй чит кешенең кенәгәсен саклаганмы? Ә менә кайсы шәһәрдә укыды икән? Казанның педагогика институтымы? Эзләгән очракта ачыкларга була торгандыр да соң. Кызыксынып китеп, калган язмаларның һәр битен җентекләп карап чыкты ир. Башкача документка тартым кәгазьләр табылмады. Хәер, гыдайлыкта көн күргәннәрнең документлары буламы да, нигә кирәк аларга документлар? Алар бүгенге көн белән яшиләр. Тамак туйса, йокларга баш терәр урын табылса, күнел өчен хәмер дә йотса, артыгы кирәкми аңа. Иртәгә исән-сау уянасын да белми ул. Бу бәндәнең профсоюз билетын саклап кала алуы мөмкинчә тигъ.

– Менә, Фәния апа, кем икәнлеген ачыкладык мосафирның, – дип, кызыл катыргыны апасына сузды Рамил. – 1982 елгы икән, Исхаков Башир Хәйдәр улы...

– Моңа кадәр торган жире-урыны күрсәтелмәгәнме соң? – дип, кулында әйләндергәләде кенәгәне апасы. – Бәлки туган жире язылгандыр?

– Юк шул, бары исем-фамилиясе. Бу кәгазьләрдә җентекләп язылмый иде бит. Паспорты-фәлән сакланган булса икән. Дәфтәрләргә укыштырып карыйм әле, берәр яңалык табылмасы, – дип, Рамил төсләре уңып беткән, почмаклары йомарланган дәфтәрләргә якынарак тартты, өстә ятканының беренче битен ачты. Каләм белән язылган текст укырлык хәлдә түгел дисәң дә, укып була иде. Әмма үжәтләнеп китеп, Рамил хәрәфләп булса да, сүзләргә укып, мәгънәләренә төшенергә тырышты. Беренче җөмлөләрдән

ул текстны кемгәдер язылган хат дип фаразлады. Тагын берәз алга киткәч, ялгышуын төшенеп алды, әмма һаман билгеле бер фикергә килә алмады. Вакыйга бер авыл тормышын сурәтләнә, ахрысы. Укый-укый, бер иңкүлеккә урнашкан, уртасыннан кечкенә елга аккан, яр буйларында карт өянкеләр үсеп утырган татар авылына барып кергәндәй булды. Үткән гасырның илленче еллары тыны килеп бәрелде укыганнардан. Беренче кешеләр чыктылар урамга. Ниндидер вакыйгалар борынладылар...

Укылган юллар аерымачык булып килеп басты күз алдына Рамилнең. Язу-сызуның ни икәннән аңлаган кеше буларак гажәпләнәп калды ир. Бу ни? Берәр билгеле язучының әсәрәннән өзекләремә, тәржемәгә дә охшаган төслә, әллә үзә сырлаганмы? Укылган кадәр юллар, үзләре артыннан ияртеп, жырлап торалар иде. Болай яза белү өчен кимендә талантка ия булырга кирәк. Укудан тукталып, ашыгып-ашыгып битләргә актәрды Рамил, кайсыдыр урыннарда күз йөгертәп алды. Шунысын ачыклады: арадагы күп кенә битләр йолкып алынганнар, кайсыдыр битләрдә ак таплар жәелгән, су юган, ахрысы, язылган юлларны. Аннан соң, каләм бит ачык эз калдырмый, тиз югала бара язылган сүзләр. Ичшиксез алдындагы тыгыз юллар белән язылган өч дөфтәр арасында ныклы бәйләнеш бар иде. Әмма кайсысы кайда икәнлегә, башы-азагы югалган, аңлашылмаучанлыклар ярылып ята. Барысын тәртипкә бу язмаларны язган автор гына сала алыр иде, мөгаен.

Әсәрләнәп калган иде Рамил. Иң мавыктыргыч уенчыгы тартып алынган бала урынында хис итте ул үзен.

– Фәния апа, тагын шундыйрак язмалар күзегезгә чалынмадымы анда? Бәлки, аерым битләр, икенче төрләрәк амбар китаплары анда... – дип сорашты ул, апасыннан нидер өмет итеп.

– Юк инде, аның хәле дә юк иде укып-язып утырырлык. Болары да кайдан килеп эләккәндер? Һәр жомга мәчет ихатасында йортсыз-жирсез картларга төшкә аш пешерелә. Бәшир дә шул тирәдә чуала иде. Бәлки, казан астына ут алдырырга берәр чүплектән жыештыргандыр, – дип фараз кылды апасы.

Йокларга ятканчы Рамил шул дөфтәрләр белән мәш килде, кайсыдыр өлешләрен үзенчә берләштерде, кайсыдыр төшләрен кат-кат укып, ниләрдер аңларга тырышты. Кыскасы, матур әдәби тел белән язылган бу язмалар авторына күктән илһам бирелгән булгандыр, әмма бүген килеп язмаларның очына чыкмалы түгел иде. Шундый табышка юлыгып та тагын югалту Рамилне сагышка салды. Төн караңгылыгында төрлө уйлар сарылды аның күңеленә. Әлегә Бәшир исемле адәмнең ниндирәк булуы, нинди фәжигаләр кичерүе хакында төрлечә уйлап карады ул. Озак боргаланып ята торгач, соң гына йоклап китте.

Иртән Рамил күзләрен ачканда, Фәния апасы аяк өстендә иде инде. Өйгә тәмле кыздырылган май исе таралган. Энекәшенең уянганын күреп алган Фәния апасы елмаеп жибәрде.

– Йокыны сүттең генә син, – дип иркәләп эндәште. – Өйдә, тор, чәй кайнаган, коймак пешкән.

Рамил сикереп торып, тиз генә киенеп куйды, ишегалдына чыгып, кулларын уңга-сулга селеккәләде, зур тимер мичкәдән су сирпеп алып, битен-кулын югандай итте. Житәр, артык юынып туздырасы түгел тирене.

Коймак телеңне йотарлык тәмле иде. Табадагы эретелгән сары майга манып, үтә күренеп торган юка гына коймакны авызына китерергә өлгерми дә кала, теге үзеннән-үзе шуып кереп китә, рәхмәт төшкере. «Розалинага әйтергә кирәк, менә шулай юка гына итеп пешерергә өйрәнсен коймакларны, базардан сары май алып, эретеп алга куйсын. Вәт шартына китереп коймак ашау булыр ул чакта» дип уйлап та куйды әле ул. Тик шул ук мизгелдә араларның салкынаеп киткәне келт итеп исенә төште. Алда ни булырын кем белгән, сары майга манылган коймаклармы, әллә судтан чакыру кәгаземе?..

– Мин, улым, женазага барып урыйм инде, хәер таратырга нәзер әйткән идем. Ахирәтләр белән шулай килештек. Бездән башка кеме бар ул бичараның? – дип, Рамилгә эндәште апасы. Тавышында бертөрле уңайсызлану ишетелеп калды. Менә мин синең ялгызыңны калдырып йөрим дә йөрим, бер кадер-хөрмәт күрсәтә алмыйм диюе булдымы...

– Бар, апа, бар, мин хәзер шәһәр карап әйләнәм әле. Өйдә нәрсә эшләп утырыйм? Көне дә матур күренә иртәдән, – дип ризалыгын белдерде.

Апасы жыенып чыгып киткәч, иң башта кырынып алды Рамил, шартына китереп киенде. Пөхтәлекне ярата иде ул. Апасы өйрәткән урынга йозак ачкычын куеп, капка тоткасына тотынган иде, аннан алдарак ычкындырдылар келәне.

– Бобон здесь чалится, ну, в смысле, живёт?

Уртлары эчкә баткан, ач яңаклы ябык кына ир-ат Рамилгә тишәрдәй булып карады. Кигән киемнәре бу бәндәнең таушалып беткән иде, үзеннән хәмер исе аңкып калды.

– Нинди Бобон тагын? Юк монда бернинди Бобон да... – дип, катырак эндәште Рамил. Иртәдән кыек төягән кешеләрне жене сөйми иде аның. Күзләрен ертып торалар да тизрәк коенырга ашкыналар. Ничек көн дә теләкләре туып торадыр шул ясалышы килмәгән нәрсәләрнең. Тегене читкәрәк этеп, чыгарга омтылды ул. Эмма теге адәм ныкыш булып чыкты.

– Тормози. Мне в мечети какой-то старик сказал, что здесь живёт

старушка, она знает про Бобона. Без задних мыслей, на два слова. Будь человеком...

Шул чак Рамилнең уйлары яктырып китте: бу адәм Бәшир хақында сораша түгелме соң? Аның ишедер, жилкуардыр берәр, кайдадыр очрашканнары, күрешкәннәре булгандыр. Менә исенә төшерең эзләп килеп житкән. Тик берәз соңга калгансың, дустаның ерак сәфәргә чыгып китте. Аннан урап кайткан кеше юк әле...

– Бәшир турында сорыйсыңмы әллә? – диде Рамил, башының шәп эшләгәнненә шатланып.

– Башир, Башир, – дип, еш-еш баш селекте ач яңак. – Погоняла, кушаматы Бобон аның, без барыбыз да аны Бобон дип йөртәбез. Кайда әле үзе? Бар, чакырсаңа, Жирный килгән дип әйт.

Эзләгәннен тапканга шатланыпмы, бу адәмнең дә йөзе язылды, күзләре дә шат ялтырый башлады. Якын эшнәсе булган, ахрысы, Бәшир.

– Чыкмый Бобон, юк инде Бәшир, – дип көрсенде Рамил. – Менә бүген кабергә салырга тиешләр иптәшеңне. Кичә кич хушлашты якты дөнья белән. Шундый яңалык сиңа.

– Едрит-кудрит, фью-у, – дип сызгырып жибәрде Симез. Эченнән генә шулай дип атады яңа танышын Рамил. Бу сүз теленә килгәч тә, чак көлеп жибәрмәде. Хәтәр симез шул карап торышка, кигән чалбары нәрсәгә элгеп торадыр?

– Менә сиңа номер... – дип аптырашта калды Симез. – Нәрсә булды соң? Хәер, нигә сорап торам. Күп калмаган иде аңа кояш астында йөрергә. Ну минем урап кайтканни көтәр дип өмет иткән идем мин. Да-а, хәлләр...

«Бу бәндә әлегә язмалар авторы турында күбрәк беләдер дә соң, Теленә ачыкч яратсаң, әллә ачылып та китәр иде» дип уйлап куйды Рамил. Аның уйларын укыгандай Симез сөйләшүне дәвам итүне кирәк тапты.

– Жәл, яхшы кеше иде. Мондый очракта мәрхүмне искә алу бик вакытлы да соң. Үч иткәндәй кесәдә жилләр уйный.

Ул, өметләнеп, Рамилгә карады:

– Безнең уртақ кайгы бит. Синен рәтең юкмы күтәреңгә? Риза булып ятсын иде каберендә. Бурычлы калмам, бүген син күктә, иртәгә мин дигәндәй. Фортуна шулай уйный адәм баласы белән...

Рамилгә кая барса да барыбер иде. Бу – үзе жәтмәгә керергә эзер торган корбан. Анда журналист оеткысы баш калкытты. Тыңлап карыйк соң абзыкайны, нәрсә сайрар икән? Бәшир турында ни әйтер?..

– Тиене тиенгә исәпләнгән минем дә, – дигән булды ул корыгына. – Әмма чутлашып торыр чак түгел, безгә дә шунда барасы. Изге йолага буйсынырга кирәк. Соңыннан берәр жай чыгар әле. Кая барырга дисең?

Бу сүзлөрдөн Симезнең йөзө алланып чыкты. Ул, тирә-ягына карангалап, кулларын угалады.

– Ымсындырган жирләр күп тә ул анысы, мөмкинлек ирек бирмәс. Үзең дә кисәттең энә. Беләсеңме, энә теге тыкрыкка борылсак, жайлыгына урын бар куаклар арасында. Янында кибет. Берне алабыз да и...

– Но, но... – дип чабуыннан тартып жиргә төшерде яңа танышын Рамил. Челлә вакытында кырык градуслы аракы чөмереп утырырга монда. Исән апасы-фәлән сизеп калса, харап бит эшләр.

– Мутныймы? Алай да яхшы, болай да яхшы, – дип ризалашты теге. – Погнали...

Ерак түгел икән аулак урын. Бер шешә вермут, янына чипсылар алып, кереп утырдылар биек каен төбенә. Тирә-якта куе булып куаклар үскән иде, утырырга урын да табылды. Урталай сынган бетон плитәне ташлап калдырганнар икән. Шешә авызыннан гына берничә йотым йоткач, Симез кесәсеннән тәмәкесен алып кабызды, тирә-якка ачы төтен исе таралды.

– Син каян беләсең Бәширне? Бобонны дип әйтүем, – дип беренче соравын бирде репортёр. Күңеле күтәрелеп киткән Симез кеткелдәп көлеп куйды.

– Хе-хе-хе... Тач Бобон иде ул, авыр туфрагы жиңел булсын. Нәрсәдер әйтергә булашса тотлыгырга тотына, авызында ботка пешерә, бо-бо-бо... Шуңа Бобон инде. Аның ни әйтергә теләгәнән мин генә ачык аңлый идем, башкалар тыңлап та тормыйлар, кул селтәп китәргә ашыгалар.

Беразга туктап, карамый гына куллары белән капшап, шешәне тапты ул, шәрабны голт-голт йотты:

– Кхм, кәнфит тәмнәре килеп тора моннан, малай, мин үзем күбрәк лосьонга өйрәнгән. Артыннан кыяр кабып куйгандай буласың. Кемнәрдер одеколонга өстенлек бирә. Хәшәрәт нәрсә бит ул, авыздан әллә нинди исләр аңкып тора. Килешми. Кешеләр арасында йөрисең. Безнең өергә Бобон моннан ике еллап элек килеп кушылды. Кемдер, жәлләп, үзе артыннан ияртеп кайтты бугай. Килгән икән килгән, зур яңалык түгел. Ул чакта без бер төркем булып шәһәрнең көнчыгышында урнашкан базар кырында көн күрдек. Ташландык корылмалар бар иде безнең бәхеткә. Суы, уты юк бүлмәләрдә, эмма тәрәзәләре, ишекләре урынында. Урын-жирне жиһазларны чүплекләрдән жыештырып юнәттек. Барысы да бар иде: матраслар, юрганнар, чиләкләр, комганнар, урындыклар, өстәлләр. Кешеләр зарланалар гына, байлык ич безнең илдә. Яхшы-яхшы әйберләрен чыгарып ташлыйлар, иелеп алырга иренмә генә. Син әгәр берәр заман гидайлыкка алынырга уйласаң, базар тирәсен сайла. Ник дигәндә, анда һәрчак тамак туйдырырга була. Яшник-яшник жиләк-жимеш, яшелчәләрне ташлыйлар, барысы ризык. Икмәк катылары, пәрәмәч

калдыклары аяк астында ауный, ашханәләрдә жәннәт үзе. Күпме кала тәрилкәләрдә ашалып бетелмәгән ризыклар. Лафа йортсыз-өйсезләргә. Сиңа охшаш кешеләр белән танышасың-дуслашасың, күңеленә ошаган хатын-кызлары да табыла. Бары эчемлекне кайгыртасы. Анысыннан да буш калмыйсың. Мин үзем егерме еллап зона таптадым. Унсигез яшьтә илтеп яптылар. Юк кына нәрсә өчен. Клуб ишегалдында танцы барганда бер селәгәй килеп бәйләнде бит. Минем кадәр икәү булыр бусе-сыны. Непорядок. Хәрәмләшә бит, көчләр тигез түгел. Миңа берне ямаса, гарип ясаячак. Син ризамы минем фикир белән? Шуннан, ни, мин көчләрне тигезләргә булдым. Кесәдә йөрткән пычакны алдым кулга. Дөрөс эшләгәнмен бит? Шуннан, ни, эчен айкадым моның, ә ул бер сүз дәшмәстән жан биргән дә куйган. Шулай эләктем, бер өйрәнгәч, тагын урап кайттым. Гомер үткән дә киткән. Хәзер барасы килми анда, гарык булдым. Нинди чоңгылда яшәсәң дә, иректә булуың мең артык. Теләсәм, хәзер шәһәрдәге гавриклар белән очраша алам. Күтәрәп алачаклар, хөрмәт күрсәтәчәкләр, статьялар житди минем. Тик бер этнәкесе бар: төрмә кануннары буенча барысы өчен түләргә тиешсең. Менә бүген коендыралар мине хәмердә. Ә безардан костырачаклар. Долг платежом красен! Минем хәзер андый уеннарны уйныйсым килми инде. Яшь тә бара...

Капканы ачуга, Рамил каршысында ниндирәк кеше басып торганын чамалаган иде. Бармаклары саен зәңгәр балдаклар, дөньясына төкереп караган бездәй очлы күзләр. Кем өчендер хөкемдар булырга жыенмый иде ул. Менә Бәшир турында нәрсә әйтер?

– Кайдан битендәге ярасы Бәширнең? Сугышканда эләктергәннәрме? Этәчләнәргә яраттымы әллә? Ниндирәк адәм иде соң? – дип сүзне икенчегә борырга теләде Рамил.

– Бобонмы сугыш чукмары? Ха-ха... Ызгыш-талаш башланса, ул берәр аулакка кача торган иде. Ә ярасына килгәндә, ул бит кайчандыр машина астына барып кергән. Чак үлемнән калган, озак вакытлар бүлнис койкасында аунаган. Шуннан килделе-киттеле булып калган инде. Үзе шулай дип аңлатты. Гел баш авыртудан зарланды ул. Как кич життеме, тәгәрәп йөри инде. Тешләрен кысып түзә иде, бахыркай. Анда чинап кара хөрмәтле кешеләр арасында. Аягыңнан сөйрәп чыгарып бәрерләр. Шәһәргә бик чыгып йөрмәде ул. Яшәгән жиребезне карап торды. Бүлмәне чиста тотты, якты, жылытты, хәзинәдә барыннан кичке аш хәстәрләде. Башкаларныкы белән беррәттән үзенә дә тамагы тук булды. Ялгыз калганда, гел үзенә ниндидер язмаларын кыштырдатыр иде. Минем ныклап кызыксынганым булмады, нәрсәләр төшергәндер кәгазь битләренә. Сорасаң, әйткән була иде: «Жирный, бу язмалар мине фанилыкка бәйләп торган жепләр», – дигән була торган иде. Анысы нәрсәне

аңлатадыр, исерек катыш ятканда, минем тәфсилләп сорашканым да булмады. Гидайлыкта йөргәннәрнең төп кануны – кешедә эшен булмасын. Әгәр сиңа турыдан-туры кагылышы юк икән.

Быел кыш уртасында мин карт сөякләрне жылытырга Крым якларына киткән идем бер кореш белән. Анда кышны үткөрү күпкә җиңелрәк. Ашау ягы да иркенрәк, кешеләр мәрхәмәтләрәк ул якларда, ярдәм кулы сузарга эзер торалар. Менә кайтсам, иптәшләр арасында Бобон юк. Сорашам, белешәм, кайдадыр мәчеттә жылы урын тапкан диләр. Шәһәрдә бит берничә мәчет. Чутлап йөри-йөри килеп таптым менә. Андый кешене җәлләп, акчаны юмарт тамызалардыр, минем белән дә бүлешер дип өметләнгән баш иде. Берәз гына соңга калганмын икән шул....

– Тагын нәрсәләрдер әйтә аласыңмы Бобон турында? Бәлки, туганнары, яшәгән җире турында сөйләгәнә булгандыр аның. Әйберләре калмадымы сезнең ятакта?

– Нәрсә әйтим? Ике аяклы, ике куллы кеше иде, башкалардан аерылып тормады. Анда барысы да – язмыш тарафыннан кыерсытылган кешеләр. Берсен зурлап, икечесен хурлап булмый. Аз сүзле иде ул, үткән тормышыннан ачылып китеп нидер сөйләгәнән хәтерләмим. Дөресен генә әйткәндә, минем дә артык сорашканым булмады. Нигә кешенең күңеленә кагылырга пычрак кулларың белән? Кем ничек булдыра, шулай яши инде бу җирдә. Искә алырлык ягы шул – чирле булды инде. Шул чиреннән мантий алмый китеп баргандыр... Жәл, бик жәл...

Тагын шешәне кулына алды илгизәр, йотлыгып йотты.

– Әйдә, син дә кабул ит, – дип, шешәне Рамилгә сонды.

Рамил юк дигәнне белдереп баш какты, аягүрә басты:

– Ярый, иптәш, таныштык, белештек. Уңышлар юлдаш булсын сиңа, – дип куакларга таба атлады.

– Ә бу калганын ал, – дип кычкырып калды яңа танышы. Кул гына селтәде Рамил. Тротуарга чыгып, кайтырга таба борылды. Фәния апасыннан алдарак кайтасы килде аның.

* * *

Кунак кадере өч көн, ди. Фәния апасын күрдә, хәлен белде, нишләп ятсын, өйдә бикләнеп? Күңелдәге яра да берәз төзәлә төшкән кебек булды. Әмма фатиры ишеге янына килеп туктагач, бер төрле җайсызлык сизде. Менә хәзер тупса аша атлап керер дә нәрсә дип әйтер? Ничегрәк каршы алыр аны жанкисәге?

Үз ачкычы белән йозакны ачкач, авызын иңенә erylп, башын тыкты ул.

– Исәннәрмесез! – диде көр тавыш белән. Йокы бүлмәсеннән Розалинасы килеп чыкты. Шул ук якин сын, өстендә көн дә киеп

йөргән халаты. Әмма һавада бертөрлө киеренкелек таралган иде. Яшен алдыннан, гадәттә, шулай була. Берәздән чатнап ут камчысы ялтырый, күкне урталай ярып, тирә-якны яңгыратып күк күкри.

– Илдус чак йоклап китте әле, – дип, ярымпышылдап сүз башлады хатыны. – Төне буе уттай янды, температурасы күтәрелде. Фонтан суында чупырдаган иде. Мин, исәр, юл куйган булдым. Салкын тидергәндер инде.

Хатынына сынап карап алды Рамил. Күз төпләре күгәрәп чыккан, йөзе шешенгән, әллә елап та алгандыр. Йокы эләкмәгәнлеге күренеп тора инде мәгәр. Розалина килеп иренен кулыннан пакетын алды, аш бүлмәсенә таба үтте.

– Чәй эчеп ал, яңарак кына эчкән идем әле мин. Хәзер кайнатырга куям...

Рамил, түфлиләрән салып, чүәкләрән киеп куйды, ваннага кереп кулларын чайкады. Аяк очларына гына басып, йокы бүлмәсенә үтте. Караватның бер читендә генә кырыкка бөгәрләнеп йоклап яткан малайга карады. Чынлап та, авыр тын ала иде бала, битләре янып чыккан, маңгаенда тир бөртекләре.

Рамил, плитә тирәсендә булашкан хатыны янына килеп, аны иңнәрәннән кочып алды. Шундый йомшак, якын иде бу минутта аны кайгырткан хатын-кыз. Розалина читкә тартылды.

– Утыр, чәй ясым, – диде.

Рамил пакеттагы күчтәнәчләрән өстәлгә таратты:

– Әйдә, үзең дә, тәмле күчтәнәчләр белән.

– Юк, мин эчкән идем инде, – дип, иренен каршысына килеп утырды хатын. Моңсу күзләрән Рамилгә төбәде. – Безгә ачыктан-ачык сөйләшергә кирәк, Рамил, барысын уртага салып.

– Сөйләшик соң, – диде ир. – Арада аңлашылмаучанлык калмасын. Женем сөйми яшерен мәгънәләрне, әйтеп бетерелмәгән сүзләрне. «Менә хәзер башлана инде, – дип уйлады үзе эченнән генә. – Булмаган сәбәпләрне уйлап чыгарып гаепләүләр. Син шундый да син мондый. Юләр булганмын, ник кенә синең ялган сүзләреңә ышандым икән, фәлән-фәсмәтән. Ничек тә тыелырга кирәк, кабынып китмәскә. Әле бит алда яшисе гомерләр бар. Нинди генә үпкәләшүләр булса да, ул миңа кирәк. Үзе дә миңа битараф түгел бит инде...»

Мыш-мыш авызындагы ризыгын чәйнәде Рамил, тагын нәрсәгәдер үрелгән булды. Әллә ниләр ашардай булып ачыгып кайткан икән ул.

– Беләсеңме нәрсә, Рамил? – Розалина бер мизгелгә туктап калды. – Мин авырлы... Авырга калганмын.

Бу яңалык башына күсәк белән суккандай тәэсир итте Рамилгә. «Кемнән?» дип чак кына ычкындырмый тыелды. Ишеткәннәре баш капкачына барып житкәч, сулуы капты аның, сикереп торганын сизми дә калды.

– Чынлапмы, Розалинакаем? – дип зыр әйләндерде хатынын. Бар дөнъя әйләнә кебек иде аның өчен.

– Жибер, – дип тыпырчынды хатын, – авырттырасың ич.

Кырт туктады Рамил. Йөзөндә борчылу чагылды.

– Авыртуны сизәме икәнни? – диде ул, үзен гаепле тоеп.

– Юләркәй, әледән ничек сизсен инде. Билемне артык нык кыстың ич, – диде йөзө қояштай балкыган хатыны. Яңалыкны Рамил ничек кабул итәр дип борчылган булган, күрәсен. Аның иң зур хыялы әти булу икәннен белә бит инде.

– Малаймы, кызмы? – дип, тагын әллә нәрсәләр сөйләде ир.

– Анысын белергә дә иртәрәк әле. Кем булса да, барыбер түгелме сиңа? Сиңең балаң булачак бит.

Анысы белән дә килеште Рамил. Малай яхшы, кәнишне, әгәр челтерәп көлеп торган, матур күлмәк киеп, ак ефәк бантик тагып, «әти» дип каршыңа йөгөргән кыз булса да, начар түгел бит инде. Кызлар халкы аеруча ягымлы була бит ул әти-әнигә. Бар вөжүден биләп алган шатлыктан нәрсә эшләргә белми югалып калды Рамил.

– Берәр нәрсә ашыйсың килмиме? Син әйт кенә, хәзер эзләп табып кайтам, – дип сораулы караш ташлады ул чибәрләрдән-чибәр хатынына. Кайдандыр ишетеп калганы бар иде аның, имеш тә, авырга калган хатыннар нинди дә булса ризыкка тансыклылар икән. Тозлы кыярга анда, баллы әфлисунга.

Шул чак эчке бүлмәдән малайның ках-ках йөткергәнә ишетелеп китте, минут үтмәде – бала чөпләп елап жиберде. Икесе дә кем узардан йокы бүлмәсенә ашыктылар. Юрганын ачып аткан малай, дер-дер калтырап, туктамый йөткерә иде. Розалина килеп улын кочагына алды. Рамил йөгөртеп жылы су алып килде. Бер йотымны да чак йотты бала. Бар тәне ут булып яна иде аның. Ике уйлап тормый телефоннан «ашыгыч ярдәм»гә шалтыратты ир. Илдус нидер әйтергә теләде, тик сүзләре чыкмады. Тын юлына эләктергәндер бала дип котлары очты икесенә дә.

Ярый, табиблар озак көттермәделәр. Олы гына фельдшер чәй калагы белән Илдусның авызын ачтырып карады, температурасын үлчәп тә тормады. Болай да билгеле иде хәленең авырлыгы.

– Үзебез белән алып китәбез, бүлнискә салырлар. Кайсыгыз бара, әнисеме, әтисеме? Жыеныгыз, – дип әмер бирде. Розалина ашыга-кабалана үзенә, баланың әйберләрен жыештырды. Бергәләшеп «Ашыгыч ярдәм» машинасы янына төштеләр.

– Барып урнашуга шалтырат. Онытылган әйберләрең булса, илтермен. Ашарга нидер кирәк булса анда, – дип кат-кат кисәтте хатынын Рамил. Баланы машина эчендә куелган носилкага урнаштырдылар. Кулына пакетын алып, Розалина да баласы янына елышты. Төтеннәр туздырып, машина китеп тә барды. Кыска гына

вакыт эчендә шатлыктан балкып, кайгыдан көеп хәсрәткә төшкән Рамил юл уртасында ялгызы басып калды. Адәм баласының язмыш сукмаклары энә шундый бормалы-бормалы. Алда ни көткәннен беребез дә белми.

* * *

Көн аралаш Рамил, азык-төлек, кирәкле дарулар алып, бүлнис юлын таптады. Хәзер кызык икән анда. Ризык үлмәслек кенә бирелә, дару, уколларны, ниндидер препаратларны үзең сатып ал. Врачлар житешми, аппаратлар ватык. УЗИ, КТ ише тикшерүләргә тулысынча үз кесәңнән акча чыгарасы. Ничек бар, шулай кабул итте Рамил. Ул үзгәртә торган дөньямы? Иң мөһиме – бала терелеп аякка бассын. Шул арада тагын бер кат инанды Рамил – малайны гел үзенеке итеп кабул иткән ич инде ул! Нигә Розалинасы белән сүзгә килүе булгандыр? Кирелеге житәрлек шул инде.

Ялының бер өлешен генә алган иде ул. Газета мөхәррире белән шулай килештеләр. Санаулы көннәр үттеләр дә киттеләр. Тагын өйрәнелгән эшенә чыкты, күнегелгән камытын киде.

Күпкатлы Матбугат йорты кырмыска оясына охшаш. Монда таныш кешеңне айлар бие күрми йөрергә мөмкинсез, уйламаган-көтмәгән очрашулар булып ала. Әдәби журналда эшләгән танышы белән бер лифтта күтәрелде Рамил. Исәнлек-саулык сорашканда, келт итеп әлегә апасыннан алып кайткан язмалар исенә төште. Теге Вакыйф исемле танышының артыннан ияреп менде өске катка. Тәрәзә буенда тукталып, аңа гозере барлыгын белдерде.

– Утырган кабинетны беләсез, алып кил, бергәләп карарбыз. Әгәр дә ки барырлык булса, бәлки, өлешчә бастырып та чыгарырбыз. Ләкин алдан ук кисәтәм: материаллар күп, якын-тирәгә өмет итмә, – дип китеп барды.

Кичке якта, ялгызы сагышланып утырганда, өстәл тартмасыннан мәрхүм Бәширнең дәфтәрләрен алып, янә бер тапкыр карап чыкты Рамил. Сәгатькә якын вакытын сарыф иткәннән соң шундый фикергә килде: сүз юк, фәрештә канаты белән кагылган иде бу инсанга. Жөмлә төзелешләре, кулланылган метафоралар, зирәк уйланулар – барысы да бар иде язмада. Тик сюжет юнәлеше сакланмаган, эчтәлегенә төшенү мөмкин түгел. Өзек-ертык кисәкләр арасында бәйләнеш юк. Шулай да, вакыт табып, әлегә иптәшенә барырга булды.

Икенче көнне төшке аш сәгатендә, бергә утырган коллегасын кисәтеп, өске катка менеп китте. Вакыйф бүлмәдәше белән кәефләнеп, чәй эчеп утыралар икән. Кечкенә электр самавыры китереп куйганнар, анысы гөрләп кайнап утыра. Алларында өйдән китергән сыйлары, тәмам килештергәннәр. Күпчелек төшке ашны өйдән алып килә шул. Ашханәгә төшсәң, анда чират, тавыш, тыгылыш. Көн дә ашханәгә йөрү

кесэгә дә ярыйсы гына суга. Автобуска түлә, ашау өчен түлә, эшлэгән акчаң житмәс. Рамилне дә өстәл янына чакырганнар иде, тыйнак кына баш тартты. Шундагы шкаф өстендә яткан журналның элекке санын караштырып, утырып торды. Вакыйфның бүлмәдәше тәмәкегә хирыс кеше икән. Чэй табыныннан торды да, сигаретын авызына кабып, бүлмәдән чыгып китте. Рамил кулындагы дәфтәрләрне Вакыйф хөкеменә тәкъдим итте. Тегесе, өстәле артына жәелеп утырып, алтын кысалы күзлеген борын очына элөп, язмалар арасына чумды. Минутлар үтә торды, шылт иткән тавыш юк иде бүлмәдә. Рамил дулкынланып жавап көттө. Мондый хәл аның белән бик күп еллар элек, армия хезмәте өчен табибка күренгәндә булган иде. Юан-юан апалар, һич оялып тормый, бар жирләрен тикшергәннәр иде аның ул чакта. Менә хәзер дә шундыйрак халәттә тойды ул үзен. Ниһаять, әдәбият белгече башын күтәрде.

– Так-так-так, – дип такылдап алды ул башта. – Кем язды бу юлларны? Син булмаганына иманым камил. Кайда автор?

Рамил бу язмаларның аның кулына очраклы гына килеп эләккәннен әйтеп аңлатты. Кызганычка каршы, авторның бакыйлыкка күчкәннен хәбәр итте.

– Чынлап та, кызганыч, бик кызганыч, – диде Вакыйф, күзлек пыялаларын сөрткөлөп. – Күптәннән мондый аһәңле өзеңләр укыганым юк иде. Ә минем куллар аша бик күп кулъязмалар үтә. Иртәнге сигездән кичке алтыга кадәр туктамый укыйм мин аларны. Менә күрәсең, – кулындагы күзлеген селеккөлөп куйды ул, – күз нурларым бетте, шуларны укып. Яхшылар булса, йа Ходай диярсең, урта куллыга тешенне кысып түзәсең. Мәгәр шундый «әсәрләр» китерәләр, утырып елыйсылар килә, малай. Ә юк, баш тартма, ул – абруйлы кеше, югары даирәләрдә азау тешен чыгарган. Хәреф хаталарын рәхәтләнөп төзәтәм мин, анда грамматика кагыйдәләреннән читкә китә алмый беркем дә. Ә менә тузга язмаган эчтәлекле язманы нишләтергә? Өр-яңадан язып чыккан чаклар була. Башкача ярамый, сине шуның өчен утыртканнар бу өстәл янына. Әле сүзенне екмас өчен генә алдым кулыңнан дәфтәреңне. Бераз укыгандай итәрмен дә йомшак кына итеп кире борырым, йөрмәсен эш кешесенең вакытын алып дип планлаштырып куйган идем. Менә күпмедер вакыт ләззәт кичердем, иптәш. Рәхәт дигән дәрҗәда колач салып йөзем. Бу рәхәтлекне бернәрсә белән дә чагыштырып булмый. Ни хәмер, ни хатын-кыз, ни дәрәжә житкерә алмый мондый биеклеккә. Рәхмәт сиңа. Ә дәвам бардыр, шәт? Үзем тәртипкә китерергә алынам мин бу кулъязманы. Тәмен белөп, ашыкмыйча, жаена китерөп. Киләсе айда булмас, ну аннан соң дөнья күрөп. Редактор ишеге төбөндә тормый ятсам ятам...

Рамил башкача язмалар булмавын әйтте, кулларын, берни

юклығына ишарә итеп, як-якка жәеп жибәрде. Вакыйф ышанмагандай беравык карап торды әле. Шуннан теше сызлаган кешедәй йөзен чытты:

– Ну-у, алай ярамый, – дип үпкә белдерде. – Бу нәрсә була соң? Алтын кош ычкынгандай кулдан. Их-ма...

Шулчак Вакыйфның бүлмәдәше килеп керде. Тирә-якка ачы тәмәке исе таралды.

– Нәрсә күңелегез кителгән, йөзегез бозылган, бер-бер хәл булдымы әллә? Тагын берәр астероид очамы Жиргә таба?

– Анысы булса, бер хәл, –дип хәлне аңлатты Вакыйф. – Татар классигы китеп барган арадан...

– Нүжәли А.? – дип, бер билгеле язучының исемен атады бүлмәдәше. – Урыны жәннәт түрләрәндә булсын. Өзә басып йөри иде дә әле. Йөзгә тартыр дип чутлый идем мин шәхсэн...

– Түгел лә. А. исән-сау, юраганың юш килер, йөз еллык юбилеенда утырырбыз әле. Исән булып яшәсә, һичшиксез, классиклар исемлегенә керер иде бер гаярь егет.

– Кем соң ул?

– Бәшир исемле егет, фамилиясе Исхаков.

– Исхаков, Исхаков... Таныш фамилия төсле. Шушымы язмалары? – дип, олы хезмәткәр дәфтәрне кулына алды. Укый-укый, йөзе яктыра барды. Шуннан соң, шап итеп, учы белән дәфтәргә сугып куйды.

– Нәкъ үзе. Бәшир, Бәшировка якын торасың син дип шаярткан да идек. Менә язу чалымы хәтерне яңартты. Без бит кайчандыр аның бер хикәясен бастырдык. Бик тә өметле егет күренде. Үзенә менә шушы бүлмәдә йөзенә бәрәп әйттек, булдырасың, яз, яңа язмаларыңны китер, эзне суытма дидек. Мең ярым булып чыгып китте. Күпмедер гонорар да язылды үзенә. Ә менә шуннан соң күргән булмады. Хәтердән жуелды, искә алган кеше булмады. Монда бит көн дә яңа тәэссоратлар, берсен-берсе басып, күмеп китәләр. Менә иртәгә синең турыда онытачакбыз без, – дип Рамилгә карады ул. – Нинди исемле булды икән хикәясе, хәтердә калмаган. Менә тәме генә һаман тел очында тора. Эзләп караганда, архивтан табарга да була торгандыр. Берәр буш чакта, башка вакытта... Без дә бит эш кешеләре, – дип йомгаклап та куйды.

Аның фикерләре белән килешкән белдереп, Вакыйф та иңбашларын сикертте. Үзең аңлайсың, минут вакытыбыз юк дигән сыман. Рамилгә, кат-кат рәхмәтләр әйтеп, чыгып китүдән башка чара калмады. Ике-өч адым атлап өлгердеме, олы хезмәткәр ишеккә башын тыкты:

– Менә әйтергә онытып торам. Кайдадыр укый иде ул егет. Пединститутта шикелле, төгәл генә хәтердә калмаган. Кызыксынсаң, барып белеш, бәлки, хәтерләүчеләр табылыр, – дип, жилкендереп куйды Рамилне.

Озакка салдылар Илдусны. Атнадан ашып китсә дә, чыгару турында сүз булмады. Розалина үзе бер тапкыр ашыгып кына кайтып китте. Кирәкле нәрсәләрен алып, керләрен калдырып, юынып-чистарынып, тиз генә камыр ашы пешереп алып китеп тә барды.

Ялгызлык эчен пошырды Рамилнең. Кайтып керсә – тынлык, уянып китсә – шылт иткән тавыш юк. Тәмам ныклап өйрәнгән икән инде хатынына да, улына да. Бер кич йоклый алмый ятканда, әлеге Бәшир исемле егет тагын хәтеренә килеп калды. Бәлки шул адәмнең тормыш юлын барлап чыгып, соңыннан үткен генә, кешеләрнең күңелен кузгатырлык берәр очерк сыманрак нәрсә эвләп бастырып чыгарырга булып? Пединститутка барып, өзелгән җепләрне ялгарга тырышып карарга кирәктер? Бәлки берәр яңа вакыйгага юлыгыр. Бирелеп эшлэгән шөгыль вакытның сиздермичә үтүенә сәбәпче була бит ул.

Икенче көнне, тәвәккәлләп, пединститутка юл тотты журналист. Һөнәри азарт уяңды күңелендә. Безнең халыкта бик мәгънәле әйтем бар: «Кәсеп иткәнгә насып итәр». Нәкъ шулай килеп чыкты Рамил белән дә.

Жәй уртасында аудиторияләр бушап калган, укытучылар ялга таралганнар, бик сирәк кешеләр генә эсселектән җәфаланалар иде кабинетларында. Рамил беренче эш итеп татар теле һәм әдәбияты бүлегенә сугылды. Сәркатип кыз рәтле-башлы җавап бирмәде сорауларга. Ярдәм итәргә хәленнән дә килми иде, ахрысы.

– Декан ярдәмчесе өченче катта утыра. Сиринә Әкбәрова – кабул итү комиссиясе рәисе. Бәлки ул сезгә ярдәмгә килер, – дип киңәш итте кызыккай. Өметә өзелгән иде Рамилнең. Моннан күпме еллар элек укыган студентны кем хәтерләсен? Аның турында булган белешмәләр шул архивта гына сакланса саклангандыр. Аларын да ничә елга бер юк итеп торалар шикелле. Табан туздырып йөресе булмаган... Шулай да, бер килгәч, тагын бер кат баскычларын чутларга булды. Өнә шул декан бүлмәсендә аны уңыш көтеп торган икән! Рәхсәт сорап кереп, исәнләшеп, Бәширнең исем-фамилиясен телгә алып өлгермәде, коры гына кабул иткән, дорфарақ сөйләшкән чибәр генә ханым урыныннан купты:

– Беләм, ничек белмәскә, ике ел бергә укыдык та әле без Бәшир белән. Ә сез утырыгыз әле, утырыгыз. Бәлки чәй эчәрсез? Иртәдән кыздыра бүген...

Тәмле, кайнар һинд чәен йоткалап, Рамил игътибар белән Сиринәнең Бәшир турындагы хикәятен тыңлады.

– Безнең факультетка егетләр бик атлыгып тормыйлар бит. Курсыбыздагы йөз студентның сиксән җидесе – кызлар, унөчә генә егетләр иде. Аның да икесе – дөнья күргән, армиядән соң

эшләп алган, өйләнгән ирләр. Берсе хатыны белән тулай торақта аерым бүлмәдә яшәде. Икенчесе шәһәрдәге фатирыннан йөрөп укыды. Егетләрнең берсе, Кайниев дигән мари, кышкы салкында күрше авылга кайтканда туңып үлдә. Беренче курстан соң арадан берничәбезне, өлгермәү сәбәпле, институттан чыгардылар. Боларын егетләрнең абруе ни дәрәжәдә булганын ассызыклар өчен генә әйтәп үтәм.

Күңелле иде студент тормышы! Мин бу очракта тулай торақта яшәгәннәр хакында әйтәм. Күбәбез – авылдан килгән егетләр-кызлар. Шәһәрнекеләр безгә катышмыйлар иде. Аларның үз тормышы, үз гадәтләре. Безгә өстән карыйлар, кимсетеп, «деревня» дип кенә жиффәрәләр. Ә безгә алардан башка да бик күңелле. Беренче урында ашау тора инде. Егетләр өч көндә стипендияләрен тотып бетерәләр дә йөриләр ач бүре шикелле. Кызлар бит инде кысып-кымтып тота булганын. Сирәкләп булса да, танышларны, күршеләрне чакырып, чәй эчертеп чыгарабыз. Кухня коридорның ике очында. Кайчак пешерергә куйган аш миские-ние белән югала. Соңыннан буш савытны чыгарып куялар. Менә әллә нәрсәләр искә төшөп китте. Хәлдән килсә, мин тагын студент чакларга кайтыр идем әле. Курка-курка имтихан тапшырулар, стройотрядларга йөрүләр төшлөргә керә, уянып китәсең – күз төпләрендә яшъ бөртекләр.

Сез исемегезне Рамил дидегез шикелле, Бәшир турында сораптыгыз. Шул темага әйләнеп кайтыйк. Ул да авылдан килгән, уңны сулдан чак аерган егет иде. Укуын яхшы укыды, сүз юк. Сирәк егет көчен сала бит ул укуга, сөйрәлөп кенә йөри. Бәширдә тырышлык бар иде. Мин аны якыннан беләм, чөнки ул минем ахирәтләремнең берсенә, Галия дигән кызга башын югалтыр дәрәжәдә гашыйк иде. Бар киртәләрне аша чыккан иде Бәширнең мәхәббәт тойгысы. Никадәр дәрәжәдә Галия өчен жан атканын мин хәзер сүзләр белән генә аңлатып та бирә алмам инде. Ә Галия битараф иде егеткә. Әмма бит кызлар хәйләкәр булалар. Жәтмәгә эләккән егетләрне ычкындырырга ашыкмыйлар. Кирәге чыкканда, үз кубызларына биетәләр. Бәшир Галия өчен чәчәкләр ташыды, аны киноларга, концертларга йөртте, кафеларга чакырды. Болар барысы кызлар өчен масаю билгесе ич. Башкаларга карап:

– Әнә ничек йөгәргәли минем тирәдә бу мәхлук. Теләсәм, утка сикерә ул! – дип мактану үзе ни тора. Беркатлы Бәшир кыз белән парлашып кайларгадыр йөрүләрне сөю билгесе итеп кабул итте. Әгәр ошатмаган булса, якин да жибәрмәс иде дигән төслөрәк фикер йөртте. Хәер, соңрак Галия үзенең мажараларын яшереп тормады Бәширдән. Беренче курста укыганда, Яңа елны бишенче курстагы спортчы Виталик белән каршылады. Актлар залында утыртылган чыршы тирәли бу матур пар төн буе күңел ачты, аннан икәүләшөп

аулакка киттелэр. Боларны күрөп торган Бәшир уртларын чәйнәп канатты, бүлмә тәрәзәсеннән сикерердәй булып беткән диделэр. Иптәшләрә генә тотып калган шикелле. Бу хәлдән соң озақ кына вакыт Галиягә борылып та карамады Бәшир. Күзгә күренеп суырылды, укуны ташлар дәрәжәгә житте. Ә Галия берни булмагандай йөри бирде, Бәширгә килеп сүз кушты, чытлыкланып көлгән булды. Тагын бергәләп йөри башладылар болар, Бәшир гафу итте сөю хакына Дездемонасын. Шул арада Галия икенче егетләр белән танышып аралашырга өлгөрә иде әле. Стройотрядта икесе ике урында булдылар кыз белән егет. Галия отрядның командиры белән артык якынаеп киткән, имеш. Эшләп шатландырмады ул, күпчелек вакытын янда урнашкан шәһәрдә үткәрдә командир белән диделэр. Дуслары Бәширнең күзләрен ачарга тырыштылар, акылга килергә өндәделэр. Тик аларның сүзләрен ялганга чыгарды акылы томаланган егет, хәтта кайсыларын дошман күрә башлады. Минем күп тапкырлар Галия белән сөйләшеп караганым булды.

– Нигә егеттән көләсең, йөрәген яралыйсың? Вакытында туктал, ачыктан-ачык аңлашыгыз, киртә куй бу мәкерле гамәлләренә, – дип әйтеп карадым. Көлдә генә Галия:

– Нигә, кызык ич, әйдә, йөри бирсен тагылып. Кирәге калмагач, әйтермен, – ди иде.

– Бәлки, өйрәнөп китеп, аңа кияүгә чыгарсың әле. Начар егет түгел. Башы эшли, сәләтле. Соңыннан аягына басар. Әллә кем булыр әле, – дип, уйларын үзгәртәргә теләгәнәм дә булды.

– Ха-ха, кияүгә? Шул йолкышкамы? Авызын ачса, үпкәсә күренеп тора ич аның. Могҗиза булып, бәлки, кайчан да булса адәмчә яшәр. Кем белгән. Тик минем вакытым юк алай озақ көтәргә. Хатын-кыз чибәрлеге язгы чәчкә кебек, шагыйрь әйтмешли, кичен чәчкә атса – таңында коела. Юк, миңа тиз арада мине бәхетле итәрдәй бәндәне табарга кирәк. Аксак, чукрак булса да ризамын, әмма чутлап бетмәстәй акчалары булсын аның. Вәт ул чакта мин ничек яшәргә белермен. Ә син Бәшир дисең. Тилекәй...

Хәзерге яшьләр теле белән әйтсәк, икенче курсны тәмамлар алдыннан ул бер бай «папик»ка кияүгә чыкты, шуңа ияреп каядыр китеп тә барды. Жылы якка бугай. Бәшир бу вакыйгадан соң танымаслык булып үзгәрде. Борыны белән эчкә баткан зур күзләре генә калган иде. Сөйләшүне онытты, институтка йөрмәде, укуны ташлады. Шуннан соң күп тә үтмәде, ул да югалды. Авариягә очраган диделэр. Кемнәрдер үзе теләп барып кергән машина астына дигән хәбәр таратты. Ничек булганын үзе генә белгәндер...

Күпмедер вакытка тынлык урнашты кабинетта. Ишеткәннәре тетрәндергән иде Рамилне. Сиринә үткәннәрне уйлап онытылды шикелле.

– Ә сез альма-матерда калгансыз, – дип, кабинетка ишарә ясады Рамил.

– Әйе, институтта калдым шул. Диплом алгач, деканат аспирантурага фатиха бирде, тагын монда кайттым. Кандидатский язып якладым. Шәхси тормышка ничектер вакыт калмады. Бар белгәнем: фәннең ачылмаган утраулары да лекцияләр уку. Әкрелләп докторлык диссертациясен туыландырам. Язмыш, күрәсең... – дип моңсу гына елмайгандай итте Сиринә.

– Бәшир хакында тагын шуны сорамакчы идем. Ул егет нидер язгалаган, матбугатта да күренгән дигән сүзләр ишетелеп калган иде миңа, – дип төпченде Рамил.

– Ул хакта бөтенләй онытып торам. Әлеге башлап Галия килде шул хәтергә. Никадәр язу-сызу белән кызыксынганын белмим. Әмма бер тапкыр мин аның журналда басылган хикәясенә юлыктым. Дөрөсрәге, Галия биргән иде аны миңа. «Менә кара, теге юләр минем хакта нәрсәдер язып бастырган булган, көлеп үләрсең. Ул кәнфитләнүләре... Тузга язмаган нәрсәләр язып тутырган. Мә, укып чык, кәефең күтәрелер», – дип бирде ул журналны. – Шул урында Сиринә елмаеп куйды: – Сезнең бәхеттән, ул язма миндә сакланган булырга тиеш. Монда түгел инде, фатирымда саклана. Мин эштән сәгать бишләр тирәсендә чыгам, – Сиринә кулындагы сәгатенә күз төшереп алды. – Кайтып житкәнче анда, вак-төяк каршылыктар тумаса, менә шул адрес буенча килеп урагыз, алып китәрсез. Килештекме?..

Әлбәттә, риза булды Рамил. Аннан соң Сиринә язып биргән адрес буенча урнашкан өй алардан якын гына булырга тиеш. Эштән соң туры күрсәтелгән адрес буенча китте ул. Юл буенда урнашкан бер азык-төлек кибетенә сугылды. Бер кап кәнфит, тагын нәрсәдер алды. «Әллә берәр шәраб тә алыргамы?» дигән уй килде башына. Уртактелне тиз таптылар бит кандидат белән. Гел елмаеп кына сөйләште гүзәл зат. Бәлки бер өстәл артына утырып шәраб тулы бокалларны чәкештерерләр, сүз арты сүз табылып. Хатыныннан аерылганнан соң булгалады тормышында андый очрашулар Рамилнең. Нәрсә эшләргә дип кемнәндер сорыйсы түгел... Чит караш тоеп алгандай булды ул шул мизгелдә. Дерт итеп куйды, тирә-якны айкады. Әллә Розалинасының йөрәге чәнчеп куйганмы, аның гөнаһлы уйларын тоемлап? Ну бу азгынлык галәмәтләре бар инде ул ир-атларда. Әллә нәрсәләргә хыялларында күпертеп, булмаганны бар итеп, читкә атларга гына торалар. Ул Сиринә дигәннең башына кереп чыкмагандыр әле Рамил турында уйлар. Тиз-тиз сатучы белән исәп-хисап ясап, кибеттән чыгып китәргә ашыкты Рамил.

Ишектәге кыңгырау төймәсенә басуга, аның каршында киенгән-ясанган Сиринә пәйда булды. Кулында пөхтә итеп төрелгән журнал иде. Кәнфитне битараф кына кабул итте дә үзенекен сөйләде:

– Сезде көтеп кенә утырам. Әни шалтыратты, тиз генә кайтып урарга кушты. Сәбәбен дә аңлатып тормады. Эш урынына шалтыратып куйдым да менә хәзер авылга китәм. Күңелемне кузгаттылыр, әллә нәрсә булмаса ярый ла. Сезде ишек төбеннән борам, гафу итәрсез инде, – дип, ишекне тышкы яктан бикләп алып, Рамил белән бергә урамга чыкты. Анда Сиринәне такси көтеп тора иде инде. Үз-үзен аты-юлы белән тирги-тирги, Рамил дә фатирына ашыкты.

Буйдакларның ризыгы булган йомырка тәбәсе кыздырып ашады, күбәнгәнче чәй эчте. Шуннан соң диванга кырын ятып, журналны кулына алды. Тышы саргаеп беткән, күп еллар элек бастырылган иде бу басма. Үзенә кирәклесен эзләп тапты да Рамил укуга бирелде. Әллә ни катлаулы сюжеты юк иде хикәянең, күләме дә дүрт-биш битләп кенә. Геройга саналган кыз белән егет арасындагы тойгылар чоңгылы. Дөресрәге, егет беренче урында, аның хисләре, кичерешләре, кыз күлөгәдә калган. Әмма язылган кадәресендә итеп сурәтлэгән иде адәм балаларына хас булган сөю серләрен. Бер тапкыр укып чыкты Рамил, анысы гына житми, икенче кат укырга тотынды.

Бу жирдә адәм балалары тарафыннан иң еш кабатланган сүзләр: сөю, ярату, мәхәббәт. Вәләкин күпләр бу сүзләрнең ни аңлатканын белми гүргә керәләр. Кызлар, гадәттә, малайлардан иртәрәк өлгерә. Бераз борыннарына ис керә башласа, көзгә каршында боргаланалар, чәчләрен кырык төрле итеп өяләр, бизәнә-төзәтенә башлылар. Хәер, бу кыланышларны гүзәл затлар туганда ук геннар аша үзләштерәләр, ахрысы. Шуннан тотыналар инде егетләр күзләргә. Әле берсе өчен төн йокыларын югалталар, әле, тегесен онытып, икенчесе өчен энжәгә тиң күз яшьләрен түгәләр, анысы онытыла төшкәч, өченче сайлаганы өчен йөрәкләре дөрләп яна, су сибеп тә сүндереп булмый. Гаилә корыр чорга кергәч, бердәнбере акчалы да, машиналы да, фатирлы да, аны күтәреп йөртәргә эзер дә булырга тиеш икән. Өнә шундыйрак була беренче мәхәббәте иркә кызларның. Соңыннан, яше уза башласа, аларның дәрте шактый сүрелә, көрәш башлана. Ярардайрак егетне эләктереп каласы килә кызларның.

Егетләрнең мәхәббәт мажаралары күпкә гадирәк була шикелле. Күңел тарткан берәр кызны каравыллап үтә вакытлары. Анысы кискен баш тартса, арадан тагы бер ипләргә каршыга чыга. Азакта барыбер егетне берәр кыз сайлап ала. Егет авыз күтәреп мактанып йөргән була әле. Имеш, ул шундый чибәркәйнең мәхәббәтен яулаган. Яулаган, ди, сиңа! Бары кызлар сайлап ала үзенә «яртысын». Егетләр тезелеп торалар, үзләренең чираты житкәнне көтеп.

Шуннан инде гаилә тормышы башлана. Икәүләшеп оя коралар, мал туплылар, балалар багалар. Яши-яши күнегеп китәләр, бер-берсен ярты сүздән аңларга өйрәнәләр. Комнары коелган әби белән бабай булгач, үсеп килгән буыңга әкият сөйлиләр.

– Без бер-беребезне нык яраттык. Әле дә мәхәббәтебез сүрелмәгән. Ул хис кешене кабергә кадәр озатып бара, – дигән булалар, тешсез авызларын кыеш-мыеш китереп. Күпләр, бик күпләр тешләрен кысып түзәләр бер-берсенә. Алга таба яхшырак булыр дип өметләнәләр, дошманнары алдында сер бирәселәре килми, гаилә тормышы шундый буладыр инде дип яисә балалар хакына буйсыналар. Берәрсе алдарак китеп барса, үткәннәргә онытып, сагынып күз яшьләрен түгәләр, бигрәк яхшы кеше иде дип уйдырмалар уйлап чыгаралар.

Ә чын мәхәббәт ул бөтенләй икенче була. Аның утында янганнар, андый илаһи хисләргә кичергәннәр каршында баш иярлек. Күпләренң исемнәре тарихта ташка басылып калганнар. Йосыф белән Зөләйха, Мәжнүн белән Ләйлә, Фәрхәд белән Ширин, Ромео белән Джульетта. Бәшир дә шул исемлеккә дәвам иткән хыяллырак затлардан булган, ахрысы... Әнә шулайрак уйлады Рамил, утны сүндереп, жылы юрган астына кереп яткач.

* * *

Шимбә көнне, ниһаять, Розалина белән Илдусны хастаханәдән чыгардылар. Якыннарын каршы барып алды Рамил. Ишектән бер чыгып баскач, тагын ашыгып кына кире кереп китте Розалина. Кулына ярты литрлы буш банка тотып килеп чыкты. Анысын Рамил кулындагы пакетка салды.

– Больницада бер әйберне дә калдырмаска кушалар. Тагын кирегә киләсең икән, Аллаһ сакласын, – дип аңлатты үз гамәлен Рамилгә.

Бу хатын-кызның хорафатларга ышануларына исең китәр. Кара пәси дә шомга сала аларны, буш чиләкләр дә. Әгәр дә инде зиратка мәет озатканнарын күрсәләр, стенага менәр хәлгә житәләр. Вак-төяккә бәйләнеп тормады ир, эре-эре адымнар белән тукталышка таба атлады. Янында колын төсле уйнаклаган малайга күз төшереп алды. Суырылып киткән бала, йөзе акшарланган төсле ап-ак булган. Гел ябуда тоткангадыр. Розалинаның да чырае караңгы иде. Шулай да саф һава, мул сибелгән кояш нурлары, урамда кайнаган хәрәкәт берәз язылдырып жибәрде шикелле үзләрен.

Рамил кулыннан килгәнчә әзерләнгән иде якыннарының кайтуларына. Тавык ите белән яшь бәрәңгә пешерде, кыяр-помидордан салат ясады, өстәп бер алма пирогы да алган иде әле. Бергәләшеп утырып озаклап тамакларын туйдырдылар. Өй ашларын тансыклаганнар иде улы белән хатыны.

– Анда йокы йокы булмады, – дип зарланып алды Розалина. – Палатада гел әбиләр генә. Эш юктыктан кереп ятканнар. Менә сөйләшәләр дә сөйләшәләр, ничек телләре талмый. Хәбәрләре күп, бала чакларыннан башлылар, безнең көнгәчә килеп житәләр. Якыннарын, туганнарын, киләчәктә, кияүләрен – барысын телгә

алалар. Анысы гына житми. Ил башлыкларын тикшерергә тотыналар, Америкага кадәр барып чыгалар. Колакларың гына түзсен. Ә йоклап китсэләр инде – гырларга тотыналар. Уятасың, бер минут тыныч ята да тагын башлый. Карузо, Шаляпиннарның тавышы боларныкы каршында чүп кенә. Тәрәзә пыялалары зыңгылдап тора. Берәз ятып хәл алам әле, – дип йокы бүлмәсенә йомылды. Илдус, рөхсәт сорап, ишегалдына уйнарга чыгып китте. Савыт-саба юып калган Рамилнең барыбер тормышы түгәрәкләнгән иде. Читтән караганда гына, ялгызлык яхшы тоела, кешедән башка кеше яши алмый, берәүгә берәү кирәк.

Икенче көнне тагын яңалык көтеп торган икән. Иртәнге чәйне эчкәндә, Розалина уйлары белән уртаклашты:

– Телефон аша мин хужадан бер атнага рөхсәт алдым. Илдус белән бергәләп авылга кайтып килергә уйладым. Бала бигрәк бетеренде уколларыннан, даруларыннан. Яшел чирәмдә аунап, яңа сауған сөт эчеп, иптәшләре белән йөгереп, берәз ныгып килсен иде. Бәлки син дә китә алырсың эшенән? Мунчалар керерсең, хәзер кура жиләге пешкән чак, урманга барырбыз бергәләп. Күлдә балык каптырырсың. Саклангандыр анда кармакларың. Нәрсә дисең?

– Бик яхшы булыр, синең үзең дә ял кирәк. Ә мине жибәrmәсләр дип уйлыйм. Әле чак чыктым эшкә, яхшы түгел кат-кат бимазаларга редакторны да. Бәлки, киләсе ялда кайтып уарга форсат чыгар, – дип хатынының сүзләрен жөпләде ир. Бер атнага ничек тә түзеп торыр, укасы коелмас. Якыннарың турында да уйларга кирәк, аларның сәламәтлелеге Рамил өчен дә кадерле.

Бу атна озак үткән төсле тоелды Рамилгә. Нәрсәnedер зарыгып көтсәң, гел вакыт туктап калгандай була бит ул. Фатирда телевизор каршында ялгыз утырганда, ул гел Розалиналарның авылын күз алдына китерде. Беренче көннәрдән ук бабай белән дуслашып китте ул. Галиәхмәт картның балык тотарга хирыслыгы бар икән. Авылдан читтәрәк урнашкан Камышлыкүлдә балык мыжлап тора, имеш. Яраткан киявен дә бу мавыктыргыч кәсепкә ияләштерде бабай кеше. Үч иткәндәй, беренче тапкыр кармагын суга салуы булды, ике-өч минут үттеме-юкмы – калкавыч төпкә батты. Йөрәге дөп-дөп типкән, кул-аяклары калтыраган Рамил беләк бусе чуртан сөйрәп чыгарды. Шуннан соң бетте инде, бар фигыле үзгәрде дә куйды. Әнә шулай чиргә тарыйлар бит адәмнәр. Яр буенда кармак белән утыру аның иң яраткан шөгыленә әйләнде. Менә хәзер дә экранда кемнәрендер шамакайланганнарын да аңламый, Камышлыкүлне, яр буйларын, тоткан балыкларын искә алып рәхәтлек кичерде. Шимбә көн генә житсен әле, барып житеп берәр чынаяк чәй эчеп алыр да туры күлгә теркелдәр. Кичке якта мунчадан соң, бәлки, балык шулпасы пешереп ашарлар. Рәтен белеп әзерләсәң, уха телеңне йотарлык була бит ул.

Авыл мунчасы да сагындырган. Шәһәр ваннасында чупырдаулар юбнумыни ул?! Мунчага барып керәсең яп-ялангач, ләүкәгә сузылып ятасың шулай, эссе һава тыныңны куыра, бар тәннән шыбырдап тир ага. Ә каен себеркесе белән чабынулар, чын мунчала белән кып-кызыл булганчы тәнне ышкулар, баштан су белән коенулар! Бар гөнаһларың юбылып төшә һичшиксез, яңа туган сабий төсле буласың. Шуларга өстәп, әби кеше камыр ашлары пешерергә оста. Киявен ярата ул, килерен белеп, бәләш пешерер, тәгаен. Их, тизрәк үтсен иде бу ялыктыргыч көннәр...

Ниһаять, жомга кичне: «Иртәгә ял, иртәрәк торып вокзалга барасы. Ярты сәгәтләрәп электричкада селкенермен дә төшөп калырмын авыл янындагы станциядә. Аннан инде авылга бер тотам ара...» дигән тәмле уйлар белән йокларга ятты ул. Онытылып өлгермәде, янындагы кесә телефоны шалтырады.

– Ни хәлләр бар, иптәш? – дип гөрелдәде трубканың теге очында танышы Вакыйф. – Мин бит теге хикәяне эзләп таптым, синнән күчтәнәч!..

– Миндә бар инде журналның ул саны, укыдым, – дип, тегенен шатлыгын киметә төште Рамил.

– Да, өлгер егет булып чыктың син. Ә миндә әле аның даныйлары да бар. Гонорар алганда язылган паспорт күчермәсе.

Йокысы сыпырып алгандай юкка чыкты Рамилнең.

– Нинди фактлар ачыкладың? – дип ашыктырды Вакыйфны.

– Казанга терәлеп торган районда туган икән. Бәлки булганың бардыр, авыл шактый билгеле... – дип, бәйнә-бәйнә Бәширнең яшәгән районын, авылын әйтеп бирде. Рамил, кат-кат рәхмәтләр әйтеп, тыныч йокылар теләп, танышы белән хушлашты.

Ә менә үзенә тыныч кына йокларга язмаган икән. Ишеткән кадәресе күңелен кузгатырга җитте. Бер яктан – авылга ашкына иде ул. Дөнья мәшәкәтләрен онытып, табигать хозурында ял итәсе килде. Икенче яктан – бер башлаган эшнә тәмамламыйча, ярты юлда ташлап калдыруны хуп күрмәде. Ята торгач, үрелеп алып янындагы телефонын кабызды. Картадан Бәширнең туган авылын эзләп тапты. Юл уңаенда икән, берәр сәгәткә тукталып китсә дә була, әгәр автобуска күчеп утырса. Балыкка төштән соң барыр... Билгеле карарга килгәч, тынычлангандай булды, йоклап киткәнән сизми дә калды.

* * *

Икенче көнне гадәттәгедән иртәрәк уяңды ул. Юынып, урын-жирен җыештырды, алдан эзерләп куйган киёмнәрен киеп куйды. Аңа кадәр плитә өстендәгә чәйнек, кайнаганын белдереп, сызгырып тавыш бирде. Ашыгып кына бер чынаяк чәй эчеп куйды да, ишеген яхшылап бикләп, юлга кузгалды. Ул яктарга автобусның иртә кузгалганы да

бар иде. Салонда кешеләр күп түгел икән. Саллы гына биштәрен аерым урынга куеп, жәелеп утырды Рамил. Кичә кичтән әби белән бабайга, балаларга күчтәнәчләр алып тутырган иде. Шуңа да авыр гына иде юл капчыгы.

Бүгенге көндә Татарстанда юллар таба кебек. Кай тарафка юл тотсаң да, жырлап бара аласың. Тирә-якка күз салгалап утыра торгач, утыз-кырык минутлап үттеме икән, кондуктор аңа төшәргә ишарә ясады. Кола яланда төшеп калды Рамил. Бары уңга борылып кереп киткән таш юл читендә Бәшир авылының исеме язылган күрсәткеч тора иде. «Хәзерге заманда машиналар йөрәп торалардыр, берәрсә утыртыр әле, йә булмаса, үз авылларының автобусы килеп житәр» дигән төсләрәк фикер йөртте Рамил.

Иртә иде әле. Иртә булуга карамастан, кояш шактый кыздыра башлаган иде инде. Бераздан эссе була башлады аңа, басып тора-тора аяклары талды. Үч иткәндәй шосседан борылган бер машина булмады, выжлап үтеп кенә киттеләр яныннан. Ә менә авыл ягыннан чыкканнары булды. Йә шәһәргә эшкә баручылардыр, бәлки башкала кибетенә юл тотучылар йөридер. Кулындагы сәгать уклары да ашыгып йөгәргәндәй тоелды аңа. Карта буенча карасаң, әлегә авылга бер-ике чакрымлап ара иде. Түзмәде Рамил, жәяү атларга булды. Аңа язган транспорт артыннан куып житәр әле.

Күптән яңгырлар булмаганлыктан, юлда тузан тузгыды, тамагы аңкавына ябышыр дәрәжәгә житте, эсселек хәлне дә ала бит ул. Бер-бер инеш тә очрамады юлында. Юл буйлап сузылган иген кырларында алтынланган башаклар җилдә тирбәләләр иде. Ике чакрымлап атлады ул, өч чакрым да булгандыр. Ниһаять, уйсулыкта урнашкан кечкенә авыл күренде. Авылны бүлеп кечкенә елга ага иде шикелле. Шул елганы күрү көч өстәде Рамилгә. Сусыны басылганчы, туйганчы су эчәр бераздан. Шуңа өмет итеп адымнарын ешлатты. Авылга өч йөз адымлап ара калгач, басу юлыннан жигелгән ат килеп чыкты. Олы гына абзый, дилбегәсен тартып, Рамилне утыртты. Бар булмышы белән ләззәт кичерде ул. Печән салынган арбага утырып йөрүләре оҗмахка тиң икән лә. Абзый кырын карап:

– Безнең як кешесенә охшамагансың. Кемгә киләсең? – дип сораша башлады.

– Сәрвәр апа яши икән бу авылда. Бәшир дигән улы бар, – дип, килүенең сәбәбен аңлатты Рамил.

– Бар, бар андый карчык, узганда өен күрсәтермен. Ялгызы гына көн күрә ул. Ике ел элекме икән, Казакъстаннан кызын кайтарып күмделәр. Шулкадәр җирдән китерергә әллә күпме акча түккән ире диделәр. Ә малае турында ишеткәнем юк. Мин үзем монда күптән түгел генә күченеп кайттым. Шәһәрдә пенсиягә чыктым да өй сатып алдым. Кәжәләр карыйм, куяннар, умарталар тотам. Рәхәткә чыктым,

бик кызыга идем. Менә хәзер атлы-тунлы да булдым. Быел гына алдым әле бу бияне. Кышка колынларга тиеш, боерган булса.

Ул арада авылның сузылып киткән бердәнбер урамына барып керделәр. Өч-дүрт өйдән соң абзый атын туктатты, чыбыркы сабы белән сул яктагы ике тәрәзле кечкенә өйгә күрсәтте.

– Сиңа менә монда, олан.

Рәхмәтләр укып төшөп калды Рамил. Машина-тракторлар бу урамда йөрми торганнардыр, ахрысы. Бар урам хәтфәдәй яшел үлән белән капланган иде. Күрсәтелгән өйгә якынлашып, жылкапканы ачып, ихатага үтте Рамил, тирә-якка күз йөгертте. Өй тирәсендә каралты-кура юк диярлек иде. Кайчандыр бурап күтәрелгән абзар төслерәк нәрсә бер якка янтайган, такталары мүкләнгән сарайның ишеге каерылып төшкән, эреле-ваклы такталар белән тотылып алынган кечкенә бакча төслерәк нәрсә төсмерләнде.

Чоланнан үтеп, ишекне ачты да ярым караңгы бүлмәгә барып керде юлчы. Тәрәзәләр төрле постаудагы чүпрәкләр белән капланганга, берни күренмәс булган икән. Эссе кояшның нурларыннан качырып күлгәлгәннәр иде шикелле бүлмәне. Мичкә терәлеп торган тимер карават ягыннан кыштырдау ишетелеп калды.

– Кем бу? – дип сорады зәгыйфь кенә хатын-кыз тавышы.

– Бер юлчы мин, – дип җавап тотты Рамил, тавышын көр яңгыратырга тырышып. – Бигрәк рәхимсез кыздыра. Берәр стакан су эчермәссезме икән?

– Өнә кашаякка таба атла. Урындык өстендә су тулы чиләк торадыр. Чүмече дә шунда. Хәлимә килең бүген генә керткән иде әле, – диде хәлсез тавыш. Чүмечне тутырып алды да Рамил йотлыгып тәмле чишмә суын эчте. Тешләрне камаштырырлык су үзенә шифасын бар тәңгә бирде төсле. Хужабикә урыныннан торырга ният итмәде, авыр сулап ята бирде.

– Миңа Бәшир яшәгән өй дип өйрәтеп керттеләр, – дип сүзне ялгады Рамил. – Сез Сәрвәр апа буласызмы?

Бу сүзләрдән соң карчык авыр гына кузгалып торып утырды, башындагы яулыгын рәтләгәндәй итте. Нидер күрергә теләгәндәй ишек төбөндә басып торган Рамилгә текәлде.

– Ә син каян беләсең Бәширне? Иптәше-фәләнме әллә? Түргәрәк үт, алдындагы тәрәзәдәге япманы ал әле, берәз яктылык керер, – дип җанлана төште хужабикә.

– Бер тирә укыган идек, – дип ялганлады Рамил, – яхшы иптәш иде.

– И-и, аның яхшылыгын сөйләп кенә аңлатып бетерерлек түгел. Аны мин генә беләм. Шул баланы уйламаган көнем юк. Адәм әүлиясе иде тугачтын да. Икмәк чәйнәп, имезлек урынына каптырып куям да эшләремне эшлим. Хатын-кызның эше бетәмени? Йә шул баланың искеләрен чайкап куям, йә булмаса, ашарга хәстәрлим,

ихатадагы терлекләрне карыйм. Йөгереп йөргән жиремнән кисәк исемә килеп төшә алтын бөртегем. Ашыгып кереп китәм инде, чебен очкан да тавыш ишетелми. Ах, балакаем, әллә мине калдырып китеп барганмы дим, йөрәккәем өзелеп төшә менә. Мендәрләр арасына урнаштырган улыма үрелеп карыйм. Ята, рәхмәт төшкере, чут-чут имә икмәген, зур күзләре белән тирә-якны күзәтә. Түзә алмыйча, кулыма алып, туйганчы сөеп чыгып китәм. Сабый чагыннан сабыр, искизмәле бала булды бит ул. – Карчык яулык очлары белән күз төпләрен сөрткәләде. – Иптәше дисеңме? Бергә укыдыгызмыни? Үзең кайсы яклардан соң? Бу якларда ниләр бетереп йөрисең? – дип сорауларын тезде әби.

– Эшләрем бар бу якларда, – дип кенә куйды Рамил. – Ялгызыгызгына яшәп ятасызмыни? Авырдыр олы кешегә тормыш көтүләре.

– Авырын-жиңелен кем белгән, – дип уфтанды хужабикә. – Миңа бу жирдә беркайчан да жиңел булмады. Безнең гаилә зур иде – алты бала, барысы да кызлар. Әстерхан татарларыннан тамырыбыз. Ул якларда да жәйләр эссе, иллөгә житә эсселек дип сөйләгәннәрен хәтерләп калам. Ун яшыкә кадәр генә яшәдем мин анда. Шуннан соң эни мине баласыз гаиләгә, үзенә сөңлесенә асрамага бирде. Яңа эти-энием Татарстанга күченделәр. Ул чакларда авыл тормышы жиңелләрдән түгел иде. Эни белән эти иртәдән кичкә кадәр эштә. Мин өйдә дөнья көтәм. Кайтуларына плитә өстендә бәрәңге пешереп куядыр идем. Мискигә буй житми, урындык куеп үреләм. Менә безнең халык сынамышы бар. Әгәр баласыз гаилә карарга бала алса, берәздән үзләренә балалары туа. Безнең өйдә нәкъ шулай булды. Бу якларга кайткач, бер ел үттеме икән, энәкәшем Сабир туды. Үз балалары белән мине ничегрәк тәрбияләгәннәрен чамаларга була инде. Малай да бит әле, кадерле. Озаклап юанып утыра алмады бала белән эни, закун каты, энәкәшне миңа калдырып эшкә чыкты. Мин аякка бастырдым инде Сабирны. Әмма тагын бер хәл булды әле. Ике яшендәме икән, ишегалдында уйнап утырганда, тимерчыбык белән булашкан булгандыр, мин күрмәгәнмен дә, күзенә әлегә тимерчыбыкның очы кадалган... Ул куркуларым, энәкәш урам яңгыратып акыра, мин кая барып сугылырга белмим. Ярый, күрше әби кереп ярдәм итте, фельдшерны чакырды. Ул хәлдән соң минем бөтенләй кадер китте. Баланы гарип ясадың дип битәрләделәр адым саен. Шуңа да иртә кияүгә озаттылар. Беренче сораганга. Менә шул авылның Таһир исемле егетенә бирделәр. Шунның белән оныттылар минем барлыгымны. Үз әниләремне дә ерак Әстерханга барып күргәнем булмады. Таһир каты куллы, кызу кеше иде, мәрхүм. Әмма сәбәпсез кул күтәрдә, сирәкләп кенә, сәбәбе булганда тибеп очыра иде. Балалар тугач тынычлана төште. Шуннан бергә яшәмәдек дисәң дә була. Ничектер авыл персидәтеле белән сүзгә килде ул.

Теге каныкты минем иремә. Трактордан читләштерде, хатыннар белән беррәттән эшләргә билгеләде. Түзде, түзде дә авылдан чыгып китте жанашым. Урнашкач, безне дә кайтып алырга вәгъдә итте. Пермь урманнарында урнашкан ниндидер шахтада эшләде ул. Анда күмер-фәлән дә чыгармыйлар шикелле дә. Сорашсаң, жавап бирми торган иде. Шулай итеп читтә эшләде, безне янына алмады, бары форсат чыкканда кайткалап йөрде. Яллары озын була торган иде аларның. Елның төрле фасылында ял бирәләр тегеләргә. Кайта, хәл кадәри ярдәмләшә, акчалы кайта, күчтәнәчләр белән. Шуннан тагын китеп бара. Ә мин ялгызым дөнья көтәм монда. Үзең уйлап кара, ялгыз хатынга авыл тормышы ничек төс биргәнән? Сыер тотмый булмый, балалар бар, колхоз эшенә жигелгәнсең, харап инде менә. Ул шахтадагыларны иртә пенсиягә чыгаралар икән. Әмма пенсия рәхәтен күрмәде, мескенкәем. Бик бетеренгән иде, жәядәй бөгелгән, тешләре коелган, бары ач яңаклары калган. Сөйләшкәндә дә шымгына сөйләшә иде, озакка бармады. Кышның зәһәрир салкын көнөндә китеп барды. Ике бала кочаклап утырып калдым. Шул балалар дип яшәдем, киләчәк матур көннәрне уйлап, йөрәгемә көч алдым. Ярый, алдагысын белми адәм баласы. Бүгенге көндә ялгызым утырып калдым менә. Башта Бәширем китеп барды. Бергә булгач, аның машина астына эләгүе турында ишеткәнсеңдер? Шуннан бүлнискә салдылар аны. Айлар буге койкада аунады, балакаем. Жае чыкканда, баргалап йөрдем инде янына. Бертөрле тернәкләнә башлаган иде ул, экрен-экрен атлый да, берәз нур кунды йөзенә. Шатланып кайтканымны хәтерлим әле.

– Килеп алырмын, хәбәр ит шугубы, өйдә тизрәк тернәкләнәрсен, – дип кайтып киттем. Атна ярым үткәндер. Барсам, күз дә йоммый – врачлар чатнап торалар:

«Без аны чыгардык. Үз аякларында чыгып китте, – дип алдашалар. – Бар кәгазьләрдә язылган, тикшереп карагыз», – дигән булалар. Ятаждан ятажга йөрөп, зинһарлап ялындым: «Ичмасам, дәрәсән әйтегез, каберен күрсәтегез», – дидем. Ник берсе хәлемә керсен, ярдәм кулы сузсын, бер үк сүзләргә сөйләп тик торалар.

Ул чакта ничек кайтып егылганмындыр, һич тә хәтерләмим. Чак акылдан шашмый калдым. Кеше генә белми хәлемне. Врачларга ышанып барган булабыз, чирләрдән терелтерләр, үлемнән йолып калырлар дип өметләнәбез. Ю-у-у-к, жанкоярлар алар! Аларгына башын ашадылар баламның. Шап-шактый булып килгән кешене юк иттеләр. Имеш тә, чыгып киткән бүлнестән! Ничек чыгып китсен, ди, ул газиз әнисенә хәбәр итмичә торып? Чыгып киткән хәлдә дә, өснә кайтыр иде, өе бар бит аның, зарыгып көтеп торган әнисе бар. Башын ашадылар баламның, харап иттелә-ә-әр...

Утырган урыныннан иелеп төшеп, ярып еларга тотынды Сәрвәр

эби. Нишлэргэ дэ белмэде Рамил, урыныннан калкынды, торган урынында таптанды. Ёушына килеп, чүмеч белән су китерде.

– Ул кадэр бетеренмэгез әле, Сәрвәр апа. Менә су эчеп куегыз...

Тукталып-тукталып, ярты чокыр салкын су эчте карчык. Анысы да тамагына ярамады, ках-ках йөткергәлэргә тотынды. «Менә сиңа, улын күптән жирләп тә куйган, имеш, ана. Гаеплеләрне дэ тапкан. Бәшир, дэваланып чыкканнан соң, берсенен дэ күзенә күренмәгән, дөресрәге, күренәсе килмәгән, күз күргән якка чыгып киткән. Шулай килеп чыга. Хәзер нәрсәләрдер сөйләп, ярасын кузгатырга түгел инде әни кешенен. Иртәме-соңмы, жир куенына кереп ятты улы, тынычлык тапты...» дип үз уйларын уйлады Рамил.

– Чәй куяр идем, жеп өзәрлек хәлем юк, балам. Баш өянәгеннән жәфаланам мин. Нык башым әйләнә, күзләремнен дэ шуңа нуры кимеде, ахрысы.

– Юк, юк, кирәкми, мин күптән түгел генә эчкән идем, – дип алдашты Рамил. Ничектер күңеле кузгалып, өстәлгә таба атлады да кул сумкасында булган күчтәнәчләрен өстәлгә тезде. – Соңыннан эчәрсез үзегез иркәнләп. Менә сезгә күчтәнәчләр дэ алып килгән идем.

– И, рәхмәт инде, балакаем, – дип өстәлгә таба текәлде карчык, нидер күрергә теләгәндәй. – Тәм-томнарны харап яратам мин. Әллә картлык галәмәте шунда. Яшьрәк чакта, бер түтәрәм ипигә алданып, көннәр буге печән чабадыр идек. Рәхмәт, рәхмәт. Менә шулай, балам, Бәширемнен каберен дэ әйтмәделәр миңа. Шунысы бигрәк авыр. Барып кайгымны бушатыр, күз яшьләремне түгәр урыным булып иде. Үстер, үстер дэ үчтекәй итеп, үзеңнән артык күрәп ярат, ә ул сиңен ялгызыңны калдырып ташлап китсен дэ барсын, имеш. Нинди акыллы, тәрбияле, мөлаем бала иде. Кайчак төшемә кереп: «Әни!» – дип аваз сала, йөрәгем өзәлеп төшкәндәй була инде. Укуын дэ әйбәт укыды бит ул, бик әйбәт укыды, укытучылары мактап туя алмыйлар иде. Шуңа да мин жылышына йөрергә яраттым аның. Иң алга барып утыра идем, жикетемнен төймәләрен ычкындырып, мамык шәлемне таратып. Яхшырак ишетергә укытучының сүзләрен. Кемнәрнендер балаларын хурлапмы хурлыйлар, кызарып-бүртенеп, оялып утыралар эти-әниләре. Ә минем йөз якты. Бар яктан алдыра Бәшир. Барысына үрнәк. И андый жылышлардан бергәләшеп өйгә кайтулары. Кышкы урамнан тезелешеп киләсең хатыннар белән. Ачуланганнар, ярсыганнар кемнәрдер:

– Кайтыйм гына әле, мин аны...

– Өсте бөтен, тамагы тук, ни житмәгән ул ташбашка?!.

– Бер эш кушмыйм, аяк очына басып йөрим, көн-төн шуңа булсын дип эшлим, ә ул... – дип пыр тузалар. Мин эчтән генә көлеп атлыйм. Салмак кына кар ява, иликтр баганаларының утларында чагыла

кар бөртекләре, тынлык, рәхәт. Бик рәхәт. Ә минем өйдә сабыем китап карап, дәрәс эзәрләп утыра – төгәл беләм. Йөземә кызыллык китермәдә – анысына рәхмәт. Укуы гына житмәгән, гәзитләрдә дә басыла иде ул. Ат башы зурлык хәрәфләр белән Бәширемнең исемен язып куялар, шуннан аның сүзләре тезеләп китә. Жырга тартымнары да була, берәр вакыйганы сурәтли. Иптәшләрен, мәктәп тормышын анда. Башта район гәзите, аннан хәтта Казанның да урын бирде улыма. Ул минем шатлыкны сөйләп-аңлатып кына бетерерлек түгел иде ул елларда. Шуннан үзе Казанга китеп барды. Тырышты, тырмашты, тәки укырга керде. Мин инде хыялымда улымны әллә нинди зур кеше итеп күрә башлаган идем. Урап чыккысыз өенә түрәндә утырырмын, чибәр генә, ипле генә киленемә тормыш көтү серләрен өйрәтермен, оныклар багармын дип юрый башлаган идем. Ярамый икән ул алдан юарга, киләчәкне куркытасың диләр...

– Кызыгыз да фажиғәгә дучар булган икән, – дип сүзгә кысылды Рамил. Бу дөньяның ачысын-төчесен артыгы белән күргән ярымсукуыр карчык күңелне әрнәтерлек жәл иде аңа.

– Кайгы көтмәгәндә килә. Хәтерәң салып куй, балам, бу язмыш дигәннәре адәм баласын аптыратырга ярата. Көткәнәң алдыңа килми синәң, ә язылганы көтмәгәндә килә, кайгысы да, шатлыгы да. Шундый матур яшәп ята иде кызым, Әлсинәм, ул кияү мулла песие булды, хатынының күзләренә генә карап торды, кызларын алып киләләр иде кунакка. Ничә еллар күргәнем дә юк әнжә бөртегемне, зур үскәндәр инде. Кеше ышанмастай хәл булган, яңгырлы көндә таш баскычта таеп китеп, башы белән бәрелгән. Бары шул гына. Алып барып караганнар фельдшерга, һушына килмәгән, жан биргән иренәң кочагында. Ул кияүнең елаулары, ул минем елауларым... Кечкенә инеш челтерәр иде, минем үз гомеремдә түккән яшләрәмне бер урынга жыйсаң, таш ярылыр иде, минем газәпләрне үзеннән үткәрсә. Адәм баласы түзсә түзә икән...

– Ә менә Бәширнең шул мәктәп елларында язган язүлары, бәлки, сакланып калгандыр? Казаннан кайтарган дәфтәрләре булмадымы? – дип сораптырды Рамил.

– Балачак дәфтәрләрен кем жыйган, ди. Барлар иде инде, мәктәпнекеләр, китаплары да. Туздырып, таралып беттеләр инде бу көнгә чаклы. Мин гәзит-фәлән алдырмыйм. Дәфтәр битләренә йомырка төрә идем сатарга. Мунча элдәрергә дә бик жайлы бит ул кәгазь битләре. Юк, юк, бернәрсә сакланмаган...

Башка сөйләшер сүзләр калмаган иде инде. Рамил тагын бер тапкыр су эчеп алды да, бу изге хатынга күп-күп рәхмәтләр әйтеп, чыгып китте. Ул чыкканда, кояш төшлекне узган иде инде. Тиз-тиз атлап кирегә – асфальт юлга ашыкты ул. Барысы уңай туры килеп торса, берәр сәгәтәтән Розалинасы янына кайтып житәр.

Өкияттә генә ул күз ачып йомган арада Каф тауларына барып житәсең. Ә монда житмеш чакрым жирне үтүләре сират күперен кичүгә тиң булды Рамил өчен. Кирегә атлаганда, ахырына кадәр юлны жәяү теркелдәде ул. Машиналар очрамады түгел, очрады, һәммәсе каршыга килде. Юл йөргән кешегә таныш бу күренеш. Син барасың мәгърипкә, бар транспорт – мәшрикъка. Асфальтка чыгып, очраган машиналарга эләгеп, беренче зур авылга кадәр барып житә алды. Белеште-сорашты: Розалиналар авылына барасы автобусны тагын бер сәгать көтәсе икән. Әгәр узгынчы машиналарга эләгеп-тагылып барсаң, алдарак та кайтып житәргә мөмкинсең. Бу варианттан баш тартты Рамил. Тагын атларга аяк буыннарының хәле калмаган иде инде аның. Эссе кояш астында чакрымнарны исәпләүләре үлемгә тиң бит. Ни булса да, автобусны көтәргә карар итте. Тукталыш каршындагы кафега кереп тамак ялгады, үзе белән бер шешә су алды. Бүген суның хақы күтәрелгән иде аның өчен. Күләгәрәк урын табып, шешәдәге суны йоткалап, автобусны көтәргә утырды. Үз этлеген эшләргә шайтан, мәлгунь синең юлыңа чыгып утыра диләр, дәрәс икән. Ул көткән автобус кырык минутлап соңлап килде: юлда ватылып, сүнөп утырган, имеш. Шулай итеп, көтү кайтканда гына төшөп калды автобустан кунак кияү. Розалинасының авызы турсайган иде.

– Шулкадәр кайда йөри торгансыңдыр. Көтәбез, көтәбез, син һаман юк. Илдус синең белән мунчада юынырга зарыгып көтте, соңыннан картатае белән киттеләр. Әйдә, чәй эчеп ал да алар чыгуына мунчага барырысың, эссесе калган булса. Кичке ашны да күптән ашадык. Сиңа бәләшнәң төбә генә калган инде.

– Бәләш төбә – иң тәмләсе инде ул ризык тәмен белгән кешегә. Давай, өстәлгә күчәр әле ул сый-нигъмәтне, – дип кулларын угалаган булды Рамил. Хатыны янында ул үзен гаепле сизә иде. Жил куып йөргәнче, иртәдән килгән булса, картларның берәр эшенә булышып куяр, Камышлыкүлгә барып, иң зур чуртанны каптырыр иде кармакка.

Ул тамак туйдыруга мунчачылар кайтып житте. Мунчадан кайткан Илдусны түшәмгә чөйде, бабасы белән арка каккалап күреште, хәл-әхвәл белеште. Шуннан ялгызы гына кызуы сүрелергә өлгергән мунчага ашыкты. Әйтсәң дә, йолдызлар калка башлаган иде инде күк йөзәндә.

Ару-талу житкән булгандырмы, мунча килештеме, селкенми дә да йоклады ул. Күзләрен йомган төсле генә иде, таң аткан икән, көтү киткән, Актырнак һау-һаулап кемгәдер өрә, ихатада тавыклар кыткылдый, бозау мөгрәгәне ишетелеп кала. Ялт кына сикереп торды Рамил, барысы да аяк өстендә, имеш, бары Илдус кына уянмаган. Розалина белән әнисе бәрәңге бакчасында булашалар. Теге әмрик

кортын чүплиләр булса кирәк. Авылда һәркем үзен кайгыртырга гадәтләнгән алар гаиләсендә. Шуңа да битен-башын югач, чәй кайнатты Рамил, суыткычтан яңа аерткан каймак, быел суыртылган бал алды, тәмләп чәй эчәргә тотынды. Ул арада ихатада кайнашкан бабай килеп керде. Яннан утырып, шым гына планнары белән бүлеште:

– Мин, кияү, кармакларны хәстәрләп куйдым, короедлар жыйдым иске бүрәнәдән. Камышлыкүлгә барып кайтыйк. Жәл булса да, Илдусны уятыйк инде, үзөбөз белән алыык. Өйдә калдырсак, үпкәләп малай.

– Бернинди балык юк! – Розалина килеп кергән, имеш. – Оныгыңны ал да икәүләп барыгыз. Ә без Рамил белән – Рус урманына! Жиләк коелып бетеп килә ди әни. Быел аз да булган шикелле. Жәй көнө үз кулларың белән бер жиләк тә өзөп ашамагач, ни була ди ул?

– Аяк талдырып йөрмәгез, – дип, кызын уеннан кайтарырга тырышты эти кеше. – Бер бөртек жиләк тапмый кайталар күпләр. Өнә бакчадагысын жыеп алыгыз. Барыбер түгелмени? Кайчанга бер килгән.

– Мин дә шулай дим, – дип, сүз бирмәде Розалина. – Ни гомергә бер килеп, урман да күрми кайтсынмы кияү? Гел урман турында сөйләде соңгы араларда. Шулай бит, Рамил?

Аякларының талчыгуы һаман бетмәгән булса да, хатынының сүзләре белән килешкән булды Рамил.

– Бабай, без өйдә үк жиләккә барырга сүз куешкан идек шул, гаептән алма инде, – дип, Розалинасына карады. Анысы, мут елмаеп, күз кысты. Шуннан, эзерләнеп, кирәк-яраклар алдылар да парлашып күгәрөп яткан урманга таба юл тоттылар.

Кура жиләгә жыюның үз тәртибе бар бит аның. Бу куак яңа киселгән делянкалар урынында тиз үрчи, кояш нурларын артык яратмый, дымлы жир эзли. Шуңа чытырманлыкта аларга юлыгасың инде. Ә чытырманлыкны еланнар ярата, саклык чараларын алдан күрергә кирәк. Авылдагы күпме кешегә кададылар зәһәр укларын агу йоткан нәрсәләр.

Шактый ерак икән ул жиләккә бай урман. Ярый әле, ярты юлдан күбрәген киң юл буйлап атладылар. Урманның уртасында нефтьчеләр, жирне бораулап, качалка утыртып куйганнар икән. Алар салган юл. Арыганлыгын хатынына белдермәскә тырышты Рамил. Ике көн жәяү йөрүләр чыгырдан чыгарганнар иде аны.

– Арымадыңмы, аппагым? – дип сорапшырган булды. Розалина аңа гажәпләнеп карады:

– Нишләп арым, ди, авыл баласы ла мин, бу урманны аркылыга-буйга йөргәнмен. Рәхәт кенә, тын алулары икенче, ичмасам, урманда. Сизәсеңме чәер катыш ылыс исен? Монда бернинди дә курортларың

кирәкми, үскәнем. Көн дә бу сукмакларны таптасаң, Гали батырга әйләнәсең.

Урманны беләм дигәне буш сүзләр булмады Розалинаның. Кеше аягы басмаган аланлыкка китереп чыгарды ул Рамилне. Ә андагы жиләк мөлдәрәп пешкән, баш бармак зурлык, авызга керүгә эреп китә торган тәмлекәйләр, жыеп бетерерлек түгел. Башта Розалина, Рамилнең муенына яулык салып, шул яулыкка чиләген асты. Кура жиләген бер кул белән генә жыеп булмый аны. Чиләкне каядыр куярга урын булмый, шуңа тутырганчы муенга асып йөртәсе. Бер-берсе белән сөйләшми, узышмактан жыйдылар алларындагы нигъмәтне. Хәтта кабып та карамады ир. Хатыныннан һич тә калышасы килмәде. Розалина алдарак тутырды, аның чиләге зуррак та иде әле. Учлап-учлап жыеп салып, Рамилгә дә ярдәм итте. Кул-аяклары талган булса да, күтәрәнке күңел белән нефть качалкасы янына килеп чыктылар. Рамил минут элек айкаган кара урманга бер тын карап торды да шикләнеп куйды.

– Мондый чытырманлыкта аюлар да килеп чыгарга мөмкиндер. Аларны да кура жиләге ярата диләр ич, – дип фараз кылды.

– Килеп чыгалар, әлбәттә, – дип тынычландырды аны Розалина. – Безнең авылдан ике егет чак кына өстәрәк жиләк жыеп йөргәннәр. Карасалар, арт аякларына баскан зур аю рәхәтләнеп жиләк чүпли. Чиләкләрен атып бәрәп, түбәнгә йөгәргәннәр инде. Ярый, юл буенда матайларын калдырганнар икән. Шактый баргач, артта утырганы иптәшенә әйтә икән: «Алдагы елга буенда тукта инде, чалбар пычранды. Бераз юынып-чистарынып алайык», – ди икән.

Рәхәтләнеп көлешеп алдылар. Розалина, кайтканда, башка юлдан алып кайтырга булды Рамилне, турыга суктырырга, араны кыскартырга. Күңеленә шом йөгәргән Рамил башта риза булмыйчарак та торды.

– Хәзер аюның иң мәрхәмәтле чагы, тамагы тук, ризык күп тирә-якта. Бер сәбәпсез кешегә һөжүм итми ул, – дип тынычландырды хатыны.

Бара торгач, урман караңгылыгы кимеде. Агачлар да сирәкләнде, ешрак каеннар, усаklar очраштыра башлады. Атлап барган жиреннән Рамил көтмәгәндә тимер тәрегә килеп бәрелде.

– Монда русларның зираты, – дип аңлатты Розалина. – Әнә теге иңкү жирдә элек авыл булган – Александровка. Дүрт-биш чакрым китсәң, Дмитровка авылы хәрабәләре каршы ала. Тагын да арырак Константиновка булган дип сөйлиләр. Мин аларын белмим. Ә менә Дмитровкадан әтигә бер рус дуcты килеп йөри иде. Хәзер бернәрсә калмады. Аларның элекке чәчү жирләрендә безнекеләр печән чабып куаналар.

Зур булмаган жирдә өч авыл юкка чыккан. Татар, мескен, теше-

тырнагы белән ябыша уч төбө хәтле жиренә, ябык сыерына, мүкләк кәжәсенә. Аңа шул жиреннән башка яшәү юк. Күзалламый да ул башкача яшәүне. Наман да шундыйрак караш саклана кайбер авылларда. Кызын-улын, акчалар түләп, югары уку йортында укуга да әти-әни, диплом алгач, баланы авылга кайтарта. Кыз булса, күрше авылдан да ерак яшәмәгән егеткә кияүгә бирә, егеткә дә читтән алырга рөхсәт юк, үзөбезнекеләр арасыннан сайласын. Кайныйлар барысы бер казанда.

– Әйдә, бу авылның чишмәсен күрсәтәм мин сиңа, суы эчеп туйгысыз, – дип, читкәрәк тартты ирен Розалина. Ташлар арасында челтерәп аккан чишмәнең суын Рамил ятып, туя алмыйча, озаклап эчте. Ни дисәң дә, иң тәмле нигъмәт ул – су. Чиста чишмә суы. Аның тавышына колак салып, берәз хәл алдылар. Рамил янында утырган хатынына сокланып, яратып карады. Бу дөньяда бит аңа Розалинасыннан да кадерлерәк кеше юк. Шуны һаман төшенә алмый ул. Хатын, үзенә төбәлгән карашны тоеп, уңайсызланып калды.

– Нәрсә булды?

– Миңа син кирәк, – диде назлап Рамил, карашын алмыйча.

Йөзләре алсуланып китте бу сүзләрдән соң Розалинасының, күзләре елтырады. Хатын-кызны ашатма син, гел матур сүзләр генә сөйләп тор, атна буе канатланып очып кына йөриячәк.

– Ә миңа син кирәк! – диде елмаеп, хатын.

– Миңа улым да кирәк, гафу ит мин юләрне, – диде Рамил. – Өле миңа тагын икенче улым да кирәк. Якты дөньяга ашкынган улым да.

– Әллә өченчесе дә кирәк булыр әле, – дип шаяртты хатыны.

– Тукта, алай ук куркытма әле мине, – дип кочагына алды хатынын Рамил. Менә шул челтерәп аккан чишмә янында, зәп-зәңгәр күктә нурларын сипкән кояш астында, ямь-яшел чирәмдә алар бик бәхетле иде. Берсе янында икенчесе булганда тагын ни кирәк адәм баласына?!

Арып-талып кайткач, жиләкләр белән өйдәгеләрне сыйлагач, салкынча түр бүлмәгә кереп ятып тордылар. «Ешрак кайтырга кирәк авылга» дип уйлап куйды Рамил. Шуннан онытылып та киткән. Сак кына йөткөргәләп әби уятты аларны.

– Балалар, автобуска соңга калмагыз! Тамакларыгызны туйдырып алыгыз, – дип кисәтте.

Өстәл өстендә борынгы самавыр парларын чыгарып кайнап утыра икән инде. Туйганчы сыйланып, рәхмәтләр укып кузгалдылар өстәл яныннан. Шуннан соң күчтәнәчләр төяү башланды. Әби белән бабайның күбрәк бирәсе килде, Розалина да, хәленән килсә, капчыклап күтәрер иде. Чамалап алганда да, Рамилнең сумкасына яңа суелган сарык ите билдәмәсе урнашты, эретелгән сарымай, яңа аертылган каймак, шешәгә тутырылган бал шунда ук урын таптылар. Розалинаның да йөгә шуннан ким түгел иде, хәтта Илдусның

аркасына аскан биштөрөнө дә нидер салдылар эле. Бергэләшеп тукталышка кадәр бардылар. Кат-кат рәхмәтләр әйтеп, кочаклашып сабуулашып, кереп утырдылар автобуска. Авылга кайтып килү бик файдалы, күңелле гамәл инде ул.

* * *

Икенче көнне эшкә махсус иртә барды Рамил. Буш кабинетына ашыгып килеп кергәч, беренче эш итеп компьютерын кабызды. Эшлекле кыяфәттә яңа папка ачты, чиста битнең иң өске юлына эре хәрефләр белән «Бовон» дип язып куйды. Түбәндәге юлга «очерк» дип тә өстәде. Кызу эш башларга булып, хәрефләр өстендә бармакларын йөгертте, беренче жөмләне язып, туктап калды.

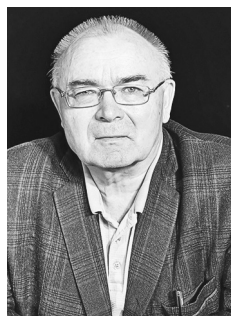
Язган кешеләр беләләр, беренче жөмлә бик мөһим урын алып тора язмада. Ничек башлыйсың – шулай тәмамлайсың. Күпләр абыналар беренче жөмләдән үк. Менә Рамил дә икеләнәп калды. Нәрсә турында язарга жыена соң эле ул? Яшел чирәмдә аунаган, әйләнә-тирә дөньяга гажәпләнәп караган, әнисе өчен бәхет чишмәсе булган малай турындамы? Әллә житди йөз чыгарып, өстәл артында Май бәйрәме турында шигырь сырлап утырган үсмерне сынландырсынмы? Бәлки, мэхәббәт утында яндырылган, йөрәген яралап, уртасына утлы мөһер сугылган гарип каләм тирбәтергә сәбәпчедер? Хәер сорап тамак туйдырган мескеннәр белән бергә икмәк катыларын күшәп жан асраган бәндә хисләндерәме Рамилне? Үлеме якынлашканын сизеп, мәчет бусагасы төбенә үрмәләп килеп егылган, соң чиктә генә үзенә Аллаһы колы икәнлеген аңлаган инсан шәүләсе төсмерләнәме йөгерек уйларында? Мәгънә бармы соң бу сурәтләрдә? Кемне гаеплисез, кемнең хакын хаклайсы? «Мин гел туры юлда йөрдем, кылган эшләрем хак, күңелем пакъ, йөзем якты!» Бармы бу жирдә шундый сүзләргә әйтердәй кеше? Беребез дә хатадан хали түгел. Юк та ул ташка язылган кануннар. Имеш тә, аларны төгәл үтәсәң, син әулиягә тиң буласың, бәхеткә тиенәсәң, бакыйлыкта оҗмах бакчаларына хисапсыз барып керәсәң дип вәгъдә итәләр. Чутларына чыгарлык түгел акыллы китапларның, кешеләргә өйрәткән тәгълиматларның, туры юлга өндәгән мәктәпләргә. Әмма хакыйкәт юк берсендә дә. Чөнки китапларга карап кына яшәп булмый. Арага аяусыз үлем килеп кысыла яисә кырык катлы язмаш канканә белән көлә, каршыңа килеп. Нигәме? Чөнки язмаш хәйләкәр, бигрәк тә көтелмәгән хәлләргә ярата ул. Син бертөрле уйлайсың, хыяллар корасың, бер тотам жирдә тоела бәхет кошының алтын каурые. Нәкъ шул чакта, көтелмәгән очрак пәйда булып, синең уйларыңны чәлпәрәмә китерә дә инде. Таеп китеп аягың сына, көткән кызың икенчегә очрата, кыегы капланган алтын сараңа ут каба, якын дустаның син йөргән сукмакка чокыр казып куя. Күп инде ул язмашның шаярулары.

Усал шаярулары. Бу очрактарда нинди кануннар турында сүз булуы мөмкин? Гадәттә, аяусыз вакыт зур саннар белән идарә итә, миллион, миллиард, тагын зурраклары. Төнгә күктәге йолдызларга кара. Яисә аяк астында паластай жәелеп яткан үләннәргә. Тирә-ягында йөрөп яткан кешеләргә бак. Кем белсен аларның төгәл саннарын? Безнең белән уйнаган затлар бу яхшы, ә монысы шакшы дип аерып тормыйлар. Сәләт тә, байлык та, фәрештәгә тиң холык та исәпкә алынмый. Язмышның таудай дулкыннары чайкала алда. Кемдер жылгә жылкәнән киереп көрәшә. Яр буенда дулкыннар тынганын көтеп утыручылар бар. Андыйлар да очрыйлар, дөнья булгач. Ул адәм турында кабер ташы барысын әйтеп бирә: туган елы – үлгән елы. Аның тормышында тетрәткеч вакыйгалар, авыр югалтулар, мине томалаган сөюләр, көтелмәгән, йөрәк күтәрә алмастай табышлар булмаган. Ул артыгын ашамаган, вакытында йоклаган, кушканны эшләгән, күп сөйләмәгән, кирәкмәгәнне күрмәгән, вакыты житкәч өйләнгән, хатыны кушканда – кочаклаган, үләргә әмер килгәч – үлгән. Кара ипи дә, ак калач та бердәй тамак туйдыралар, сүз көрәштерү урынсыз. Кем нәрсә сайлый? Тимер кысаларга көчлөп кертәп булмый тәкъдир дигәннәр. Яшәү – чишә алмаслык сер адәм баласы өчен. Адәм үзе бу жинанда бер тузан бөртөгә түгелмени? Искән жылдә бер бөтереләп ала да серле, дәншәтле мәңгелеккә китеп югала.

Иртәгә ни буласын беркем дә белми. Әйе, тормышы тулы фажиға Бәширнең. Ләкин аннан да фажигалерәк, кызганычрак, тетрәндерерлек язмышлар була. Әллә нинди баш житмәс зур масштаблардагы яшәештә аерым алган кешенең бәясә үкенечле арзан. Шунысы әрнәтә йөрәкне. Ә шулай да тормыш матур, искиткеч матур. Матур да, мавыктыргыч та, арбый да ул сине. Кем яшәп туйган, ди, әле?

Өнә шундый фикерләргә килде Рамил, озак кына утырганнан соң. Ул арада коридорда эшкә килгән хезмәттәшләре күренә башлады. Ныклы карарга килеп, компьютерда язылган сүзләргә сөртте ул. Чиста бит кенә торып калды. Киләчәктә ул чиста биткә ниләр языласын бары югары көчләр генә белсә беләдер.

Сәгыйть Әхмәтжанов

ИНДЕ МЕНӘ САП ТА БУЛЫП ЖИТТЕ УЛ!

МӘСӘЛЛӘР

Тәхет

Бөөк патша – Арысланны аучы аткан.
Белсәң! Тәхет өч көн бусе жирдә яткан!

Төлкесе ни, Юлбарыс йә Аю, Бүре...
Лаеклыны сайлый алмый дүртнең бере...

Бүрегә дә өчәү каршы, төлкегә дә,
Юлбарыс та ялгыз хәтта, көлке менә!

Аю ала самоотвод: «Иренәм! – ди, –
Кышлар житсә, жир өстендә күренмәм», – ди.

Пычрак атып, берсен-берсе батыралар,
Урман ярып, ни житте сүз акыралар.

Читтәрәк бер Ишәк кенә тик утыра,
Ишеткәнән колагына шып тутыра.

Колак бит зур, сыя анда ярты жиһан,
Кырык еллык кыңгыр эшләр – бар да сыйган.

Тукталалар барысы әүвәл Юлбарыста.
Бу «Явыз»га ябырылуда Бүре оста.

Әйтә Бүре: «Һич онытмыйм, яшь чагымда
Мәңгелеккә тамга калды аягымда.

Бер гонаһсыз идем үзем, бер гаепсез,
Чактан гына калдырмады арт шәрифсез...

Ни өчен диегез! Имеш, минем тоткан корбан
Аның күптән күзе төшкән куян булган!

Әйтерсең лә бу урманда куян беткән!
Әйтерсең мин соң ризыктан мәхрүм иткән!

Арттан килеп, капты алды аягымны,
Чак умырып төшермәде арт ягымны.

Барыгыз да беләсездер ул явызны,
Патша итү дәрәс булмас Юлбарысны».

Төлкә исә болай туры әйтәлмәде,
Бик читләтеп, урап кына шелтәләде:

«Юлбарысны ул кадәрле явыз итмик,
Бүрә туган, үзеңне дә онытып бетмик...

Көчә ташкан, тавышы көр, гәүдә килеш,
Мәрхүмкәем Арысланга кардәш тиеш.

Бу – бер яктан. Икенчеләй уйлый калсак,
Плүсләрен, минусларын искә алсак,

Юлбарыста диктаторлык юк микән дим?
Тик минем дә ялгышуым бик тә мөмкин...

Юлбарыскай, ялгыш булса, кичер, кодам!
Сайлармынмы, юкмы әле, белми торам...

Патша булгач, мин уйлыймын, матур булсын,
Сокландыргыч купшы койрык болгап торсын!»

Көтә торгач, чират житә Аюга да.
«Уф» та ди ул, «пуф» та ди ул – тору кая?!

Авыр сулап, тирә-якка күзен ташлый,
Яткан жирдән, иренеп кенә сүзен башлый:

«Мин уйлаймын, безгә бүген уйлау кирәк,
Мондый хәлләр көн дә булмый, була сирәк,

Кинәт кенә баш эшләми, фикер килми,
Уен эшмә – патша эшен беркем белми.

Бүре, бүре, бүре дисез, ай-хай, туган!
Тартыр микән, кем соң аны санлап торган?

Куян куып, анда-монда сарык буып,
Алай гына булыр микән патша булып?

Бер әйләнеп төкерәм мин ул бүрегә,
Әмер бирсен тагын миңа көн күрергә!..

Патшаның ул гәүдәсе зур, йодрыгы мул,
Тавышы көр булсын – әмерен бирергә!»

Өнсез калды халык кинәт бу чыгыштан,
Калды микән берәрсендә коры ыштан?!

«Әһем!» – диде ишәк кенә, тынлык бозып,
Ыңгырашып, иснәп алды, сузып-сузып:

«Бетерикме әллә бүгенгә бу сүзне?
Каш-керфекләр авырайды – йома күзне».

Ишәк сүзе бик йогышлы булды, белсән,
Бар да исни, йокымсырый... Мәзәк – күрсәң!

Баш селкиләр ризалашып барысы да.
Менә шулай патшасыз да калырсың ла!

Кем әйткәндер, хәзер инде шайтан белсен,
Шаркылдашып көлдә шуннан бөтенесе...

Берәү әйтте: «Вакытлыча, таңга кадәр,
Үзе теләп, ризалыгын алсак эгәр...

Патша булып... уйный торсын, энә, Ишәк!
Иртә таңнан лаеклыны сайларбыз, шәт...»

...Иртә таңнан бүре китте сарыкка дип,
Аю абзый йокыга чумды, тәпиен кабып,

Юлбарысны аучы күреп, куып йөрде,
Төлке исәр, койрык болгап, тәгәрәп көлдә.

Таң да атты, кич тә житте, төн дә үтте...
Ишәк-патша тегеләрне шактый көтте.

Аптырагач, тәхетенә үрмәләп, ул
Аяк бөкләп утырды да йоклап китте.

Көн йоклады, төн йоклады, арып бетте...
Менэ хикмэт! Эшлэр кинэт хутка китте.

Үткэне дә, сүткэне дә башын иде:
«Тэхетебезне буш тотмадың, рэхмэт!» – диде.

Хэзер инде ул үзе дә хәтерләми
Шул хәлендә күпме гомер үтелгәнән.

Колак шинде, тояклар да тырнакланды,
Ишәк абзый акрын гына тернәкләнде.

Хикмэт шунда – тэхет харап ябышмак ул,
Мәңге жавабы табылмас табышмак ул!

Кем утырса, шул төшәлми гажиз булып,
Тирә-якка шөһрәте вә даны тулып...

Уйлысыздыр, патшадан дип курка халык,
Тэхетеннән калтырыйлар, өнсез калып.

Арысланны шәйләп Ишәк йөзәндә дә
Тэхет белән бәйли аны үзе бәндә.

Таяк

Озак ятты чүплекләрдә ул таяк,
Типте аны уңга-сулга күп аяк.
Инде черим, инде бетәм шунда дип,
Хафаланды, хәсрәтләнде ул таяк.
Ә бит бер-бер эшкә ярар идем дип,
Хет берәрсе казык кагар иде бит,
Ахыр чиктә, аптыраса, йөдәсә!..
Бар дөньясын сүкте шулай бу таяк.
Көнең уйлап, төнең уйлап тилмерсән,
Һәр типкәннең колак итен кимерсән.
Чыдый алмас берәр хужа эндәшер:
«Чурту, – дияр, – әйт теләгән, әй таяк!»
Әйтмичә ни! Әйтте таяк. Ахырда
Күзе төште бер карчыкка-бахырга,
Алып кайтып, себеркесен саплады.
Әй куанды, әй сөенде соң таяк!
Шатлыгыннан шартлар чиккә житте ул –
Соң бит, шактый биек үсеп китте ул!
Яңа гына таяк иде, чүп иде,
Инде менә сап та булып житте ул!
Уңга-сулга пыр тузадыр чүп-тузан...
Себеркене бу өлкәдә кем узган?

Ә кем йөртә себеркене селтәләп?
Безнең таяк, уңган таяк, төз таяк!
Сездә генә дисез мәллә борыннар?
Ялгышмағыз, таякта да борын бар.
Күтәрелде китте әнә биеккә –
Себеркегә муен булды бит таяк!
Алдын-артын абайламый, себерке
Чүбен-чарын уңга-сулга себерде,
Өөрмәләр булып купты тузаннар,
Кыямәткә охшап калды тирә-як.
Чүплекләрдә, ахры, озак йөргәндер,
Йөри торгач, таягыбыз чер(е)гәндер,
Ах, мескенкәй, нәкъ биленнән сынды шул,
Чүп базаына борыны белән чумды шул...
Бетте шунда безнең «Таяк» әкияте,
Сабак булсын шушы таяк хасияте.

Төлке бизмәне

Бар урманны шаккатырып, белсәң әгәр,
Таралган, ди, тирә-якка шаулы хәбәр:

Азга гына, ерак юлдан арыганга,
Тавис кошы тукталган, ди, бу урманга.

Аны күреп, урман халкы шаклар каткан:
Койрыгында каурийлары алтын яккан,

Ефәкләрдән чиккән, имеш, канатлары,
Көмеш көвеш кигән сымак аяклары!

Төлкегә дә ирешкән, ди, яңа хәбәр,
Оят булыр шуны күрми калсаң әгәр.

Бар да мактый: «Карыйк әле, шу ту за жимеш!»
Күргән төлке. Ботарлап та аткан, имеш.

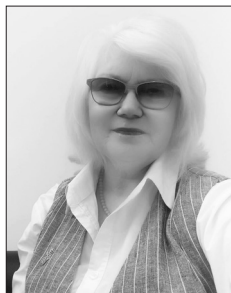
Алтын каурийлар астыннан, танау сузып
Яланган да төлке берәз, алга узып,

Гажәпләненеп торгач шулай, исе китеп,
Әйткән, имеш, койрык белән авызын сөртеп:

– «Тавис кошы, Тавис кош» дип шаулаштылар,
Әллә инде бу жанварлар гел шаштылар?!

Ни дип икән күргән бернең исе китә?
Тәмлерәктер моннан мең кат тавык ите!

Миңзифа
Әхмәтшина

ИЛДӘ ЧЫПЧЫК ҮЛМИ

ПОВЕСТЬ

Сугыш... Нинди авыр, каһәрле, шомлы сүз бу!

Көннәрнең берендә Күзәш авылының да ир-атлары сугышка китте. Китүчеләрне станциягә кадәр озатыр өчен урам тулы жигелгән ат. Гайнетдин жиде айлык Әхмәтен соңгы кабат кулына алып сөйдә дә:

– Рафига, бу сугыш озак булмас, менә күрерсен, берәр атнадан кайтып та житәрмен. Балаларны, үзеңне сакла, әниләр янында бул, – дип, иң беренчеләрдән булып, кара-коңгырт, ак кашкалы атына утырып, авылдан чыгып китте.

«Яз кайтмасак, көз кайтырбыз...» дип ярсыган йөрәкләрен берәзгына булса да бастырыр өчен салып алган ир-ат, жырлый-жырлай, сугышка китте. Алдагысын инә очы хәтле дә күз алдына китермәгән авылның алтын баганалары, кара хәсрәтне дә зур бер бәйрәмгә әверелдереп, ут эченә китеп бардылар. Хатын-кыз, бала-чага елавыннан авыл гөр килеп торды.

Рафига бер күкрәгенә кыскан нәни улына, бер ире Гайнетдиненә карый-карый елай:

– Ике бала белән калам, Гайнетдин, сакла үзеңне! Алла хакы өчен ятим итмә безне, балаларыбыз хакына сау-сәламәт кайт! – дип үкси-үкси, ире утырган арба читенә тотынып, басу капкасына кадәр озата барды... Гайнетдиннең гармуны да әллә ничек үзәк өзгеч уйнады ул көнне.

Миңзифа ӘХМӘТШИНА (1955) – шагыйрә, прозаик; Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре, Р.Төхфәтуллин, К.Тимбикова, С.Сөләйманова исемендәге әдәби премияләр лауреаты. «Сары яулык», «Ихатын-кыз!», «Хыялымда кайтам» һ.б. китаплар авторы. Әлмәт шәһәрләндә яши.

Дөнья хәлен, белеп булмый,
Сау булыгыз, туганнар...

Авыл башында, яулыкларын изәп, елаудан шешенеп беткән хатыннар, бала-чагалар торып калды.

Бердәнбер улы, күз карасы, бар өмете Гайнетдине күздән югалганчы, күз яшьләрен сөртә-сөртә капка төбөндә утырып калган Гайфетдин карт:

– Ичмасам, Зөмәрә дә китеп олакты, тиз генә кайтып була торганмы? – дип, дүрт яшьлек Әхәт белән Костромада яшәүче кызлары Рауза янына киткән карчыгын мең кат сүгеп, уфтанып алды.

«Ичмасам, тиз генә кайтып була торган жирдә дә түгел. Анасын да күрми китә бит бу бала!» – дип өзгәләнде Гайфетдин.

Әллә адәм баласы яши-яши дә сизгер жанга әйләнәме? Сизде, сизенде бит бу хәлләрне Гайфетдин. Соңгы көннәрдә әллә нигә генә эче пошып йөрде. Кулы эшкә бармый изаланды. Аның каравы, Гайнетдиннең күңеле гел күтәренке, яшьләрчә дәртле булды. Ул, күрше рус авылы Елантауга сарык алырга барганда да, гажәп планнар корып, алар инде эшкә ашкан кебек куанып барды...

– И әти, яшибез әле, иншалла Рахман! Менә бүген шул ике сарыкны бәрәннәре белән алып кайтсак, алар жәй буга үсә бит әле... Аннары көрәя төшкәннен иткә чалырбыз...

Шулайлар дип хыялланып, әллә ниләр уйлап чыгарып, шаяртып кайтты... Инде атасы Гайфетдин арбадагы саламга яткан сарыклар сыртына башын куеп изрәп йоклап киткәч, әкрән генә көйләп тә жибәрде:

Биек тауларның башында
Бригадирлар жир бүлә шул...
Бик яратып йөргән ярлар
Йә аерыла, йә үлә...

Бу аның һич кенә дә нәрсәдер искәртеп жырлавы да түгел, соңгы вакытта, егетләр авыл урамында жырлап узганда, еш кабатлана иде бу жыр.

Гайфетдин Гайнетдин киткән якка – абына-сөртенә обоз артыннан чапкан килене Рафигага карап үкси иде.

...Авыр хәсрәтле көннәр башланды. Авылда карт-коры, үсмер балалар, ирләр сугышка озаткан хатыннар гына калып, биш йөзләп хужалык бушап, ир-ат китеп беткәч, ятимләнеп калды.

Һәр йорт, түземсезлек белән яхшы хәбәрләргә генә өметләнеп, хат көтә.

«Нинди хәбәр алып килер хат ташучы? Яхшысы тиз генә булмас инде...» дигән сүзләр капка төбә саен, ишек ачкан саен ишетеләп тора.

Авыл – уч төбә. Яхшысы да, яманы да яшен тизлегендә таралып, барысы да хәбәрдар була. Ичмасам, имеш-мимеш белән дә жанны суыралар. «Гитлер жан-фәрманга изеп-таптап керә икән. Юлында очраган бар нәрсәне тар-мар итә». Бу жан өшеткеч хәбәрләргә өстәләр, ике көнгә бер килгән өчпочмаклы үлем хатлары жаннарны тетрәндереп елата, кара кайгыга батыра.

Гайнетдиннең дә хатлары килеп тора. Сугышның иң алгы сызыгында булуын, ике тапкыр яраланып, госпитальдә ятып чыкканын белделәр.

Ил-көн юклыктан, халык ачлыктан интегә. Техника юк дәрәжәсендә, бар эш кул көчә һәм барлы-юклы атлар ярдәмендә башкарыла. Сабыйларның балачагын урлаган, яшүсмерләргә кирәгеннән элек житлектергән авыр еллар. Шулай булса да, халык бөтен кырны тутырып икмәк чәчә, урман кисә, район үзәгенә ат белән икмәк ташый. Таңнан төнгә кадәр, кайчакта төннәрен дә эштә. Барысы да фронт өчен!

Авыл ерып чыга алмаслык кара урман уртасыннан башланган Күзәш елгасы буенда урнашкан. Суының чисталыгы күз яшенә охшап тора. Үзенә күрә бер риваяте дә бар. Имеш, күрше авылдан бер-берсен яратышып йөргән егет белән кыз, бергә булу өчен эти-эниләре ризалыгын ала алмагач, икәү качып чыгып киткәннәр. Һәм чишмә башы кая булса, шунда тукталырбыз дип, шул чишмә буйлап бара-бара, кара урманга кереп киткәннәр, ди. Балалары югалган атананың хәсрәтеннән, кара күз яшеннән чишмә зур елгага әверелгән икән. Шуңа исемен дә Күзәш дип атаганнар.

Авыл яшьләре гыйшык-мыйшык сүзләрен елга буенда сөйләшкәннәр. Рафига да үзенә Гайнетдинен шушы елга аша салынган күпердә очрата. Күзәшкә кунакка килә дә бөгелә-сыгыла гармун уйнаган егеттән күзен алмый...

Гайнетдин озак уйлап тормады, чая, житез, уңган Рафиганы алып та кайтты. Никах укытып, килең төшерделәр... Хәлләреннән килгәнчә туй мәжлесе дә үткәргәндәй иттеләр.

Зөмәрә карчыкның сөенече эченә сыймады. Рафиганы бик яратып кабул итте:

– Төкле аягың белән, балакаем! Гомерең озын, бәхетең мул, күнелен киң булсын! Үз балам кебек булып кер безнең ихатага! – дип каршы алды. Һәр сүзен үлчәп сөйләүче Гайфетдин карт та бастырып кына:

– Бары – бергә, югы – урта, оланнар! Тигез булганда, кузгалак та аш булыр... – дип сүзен төгәлләде.

Тормыш, авыр булса да, үз жаена дөвам итте. «Алга» колхозы районда яхшылар исэбендэ йөрсэ дэ, халык акча күрмэде. «трудень»гэ эшлэде. Хөкүмэт налог дип йөдэтэ. Ит, сөт, йомырка, йон, киптерелгэн бэрэңге – барысы да фронтка. Халыкның көнкүрөш, эш шартлары шулкадэр авыр ки, аны сөйлөп тэ, язып та аңлатып бетерерлек түгел. Чөнки һәр йортта бер үк хэсрэт – ашарга юк, киём юк, халык ачлыктан шешенеп үлэ.

Рафига да эштэ, көн дими, төн дими, кая кушсалар, шунда жигелеп тормыш тартты. Өстеннэн сырған чалбар белән сырмасы төшмэде. Элеваторга ат белән икмэк ташыдылар. Үргэ менгэндэ йөкне үз жылкэлэрэндэ тартып менэлэр. Атларның исеме генэ ат, төртсэң – аварга, жыл иссэ – егылырга торалар, арыктар жанкисэккэйлэр.

Бөтен авылга бер димэсэң, балта остасы Гайфетдин төнлэ генэ кайта. Балаларга күз-колак булып торырга, ярый, Зөмэрэ бар.

Милиционер Гатау – бик юньсез кеше. «Тотсам, өтермэгэ тыгам!» – дип акырып кына тора. Бер кесэ бодай белән тотылсаң, башың бетте, дүрт-биш елга ирегеңнэн мэхрүм буласың.

Август башларында Рафига һәм аның иптэшлэре ат белән районга икмэк ташый башладылар. «Юл газабы – гүр газабы» шул үзе икэн. Кайтып та кермилэр, заданиене үтэргэ, бар ашлыкны ташып бетерергэ кирэк. Арып-талып кайтып егылган чакларында, артларынан эзгэ баса-баса, бригадир Салихжан килэ:

– Түз инде, Рафига, кара көзлэргэ калдырмыйк инде булган икмэкне!

– И Салихжан абзый, салам селкетерлек тэ хәлем калмады, бер генэ көн Патый Халидэсен кушып кара инде?

– Юкны сөйлэмэ, синең атны кем тыңлата алсын? Ерактан, күлмэк жылфердөвөңнэн танып кешнэргэ тотына бит хайван. Рафига, давай, сеңлем, өч-дүрт көнлек эш бар, аннары ял итәрсең... Ял да итәрсең, ике кило он да бирермен, сеңлем!

Сугышның беренче көннэрэндэ үк яраланып, бер аяксыз калып, авылга кайткан Салихжан – йомшак күңелле, бик сабыр кеше. Аңлый ул ашарга да такы-токи капкалап йөргән, чиртсэң жаннары чыгар авыл хатыннарының нинди авыр тормыш тартканнарын. Аңлый, тик нишли ала соң? Өнэ шулай салпы якка салам кыстырып, синең атың үзеңне генэ тыңлый дигән булып, он бирәм дигән булып дэрт өсти.

Шундый көннэрнең берсендэ икмэк илтергэ киткэн Рафига кичтэн дэ, иртэн дэ өйгэ кайтмады. Икмэклэре чыкмаган өчен аны һәм тагын бер авылдашын, үлчәүгэ кергэч тэ, милициягэ алып киттелэр. Атларын иптэшлэре алып кайтты.

Шулай итеп, йортта балалар картлар белән генә калды. Гайнетдин сугышта, Рафиганы бер гаепсезгә төрмәгә яптылар. Картлар кара кайгыга батты.

– Үлчәүләре дөрөс булмагандыр. Әллә соң барып сорапшытырып кайтасыңмы? – ди Зөмәрә Гайфетдингә. Киңәшкә бригадирга сугыл...

– Аны кем дә тикшереп йөри алмый шул. Әнә, юньсез Гатау эше генә.

Гайфетдин карт шулай дисә дә, үзе әллә кайчан белеште. Рафигаларны бер дә юкка биш елга утырттылар... Чистай төрмәсенә икәнән белә алса да, шуннан арысын белү мөмкин дә түгел иде. Янына да кертмәделәр.

...Сугышта алты тапкыр яралана Гайнетдин. Алтысында да госпитальдә ятып чыга, янә иптәшләре белән сугышка керә. Һәм соңгысы... Латвиядән язган хаты сугыш бетәргә санаулы көннәр калгач килә аның. Хат белән берәү дә юата алмаслык, кычкырып түгел, бөтен авыл ишетелерлек итеп уласаң да, жиңә алмаслык ачы хәсрәт килә Гайфетдиннәргә. Дүрт елдан артык сугышып, инде Жиңү көне якынлашканда, Гайнетдиннең үлем хәбәрен алу бөтенләй өметсез итә аларны. Туганнарын, ата-анасын, алма кебек ике сабый баласын, хатыны Рафиганы, их, әйтеп кенә бетерәсен бармы, илен-жирен калдырып, газиз башы чит жирдә ятып калды Гайнетдиннең.

Кем юата алсын? Ике йортның берендә шундый хәл бит! Кайсының улы, кайсының ире. Йа Раббым, коелды да соң каннар, жуелды да соң жаннар...

Кайгыдан бетерешкән Гайфетдин белән Зөмәрә, сәкедә уйнап утырган ике малайга карап, эрнеп еладылар. Балалар япа-ятим калды. «Ничекләр үстерербез, ничекләр карап бетерербез?» – дип бетеренде картлар. Сабыйкайлар онытылып уйный, эти-эни юклығын да аңламыйлар шул эле.

...Рафигадан бер хәбәр дә юк.

Дүрт ел ярым вакыт үтеп китте.

Әхәткә – сигез, Әхмәткә биш яшь хәзер. Зөмәрәгә – эни, Гайфетдингә эти ди алар. Тапкан ана түгел, баккан – ана диләр бит. Озакка булды Рафиганың бу аерылуы. Бик кечкенә калдылар шул сабыйлар. Алар Рафиганың барын да онытты бугай...

Бер көнне, болай кул кушырып утырып булмый бит инде дип, Гайфетдин абзый, Гайнетдиннең үлем хәбәре язылган извещение кәгазен алып, авыл советына китте. Тирә-якта яхшы ук дәрәжәсе булган Гайфетдин картның гозерен тыңлап, исән булса, кайтарырга рөхсәт алырга булышырбыз дип сүз бирделәр.

Берничэ көннөн Гайфетдин абзыйны идарэгэ чакырттылар, ул аннан шатлыклы хэбэр белэн кайтты. Язның ни чана, ни арба йөри алмый торган чагы иде бу. Бер белэн генэ булмас дип, үзләренеке янына идарэдән дә бер ат бирделәр.

– Рөхсәт кенә бирсеннәр, йөри алмаслык булса, күтәрәп кайтырмын, иншалла! – дип, шатлана-кабалана, юлга эзерләнә башлады Гайфетдин. Зөмәрә карчык арбадагы печән өстенә мендәр, юрган һәм юлга ашарга дип төенчек куйды, үзе бертуктаусыз:

– И Аллаһы Тәгаләм, үзең рәхмәтеңнән ташлама инде. Йа Раббым Аллам, кодрәтең киң, хәерле юлларыңны насыйп ит инде! – дип кабатлады.

Ике малай – Әхәт белән Әхмәт, уеннарын ташлап, олыларны күзәтә. «Нәрсә бар?» да «Кая баралар болар?» дигән сораулар борчый бугай үзләрен, әмма икесенең берсе эндәшми. Куясы әйберләр куелды, аласы әйберләр алынды кебек булгач, Гайфетдин барысын да өйгә чакырып кертте.

– Утырышыгыз, оланнар! Зур юлга чыгам, йәгез, бер дога. Йа Раббым, үзеңә тапшырып... Бисмилләһир-рахмәәнир-рахииим, Аллаһу әкбәр. Аллаһу әкбәр. Аллаһу әкбәр. Сүбхәәнәлләзии сәххара ләнәә һәззәә вә мәә күннәә ләһүү мүкъриниинә вә иннәә иләә раббинәә ләмүңкалибүүн. Аллаһу әкбәр! Менә шулай, Аллага тапшырдык! Әйдәгез, озатыгыз, оланнар, – дип, урыныннан кузгалды.

Малайлар дөбер-шатыр урамга чаптылар. Зөмәрә ирен юлга эзерли башлаган сәгатътән көчкә тыеп торган күз яшьләрен инде яшерә алмады, яулык очын авызына кабып үкси-үкси, ире артыннан атлады.

Әхәт белән Әхмәт, Гайфетдин чыкканчы, әллә кайчан арбага менеп кунаклаганнар. «Ни ашыksam да, бу сабыйлар ризалыгын алмасам, юлым уңмас» дип, карт аларны авыл читенә чаклы утыртып барды.

Кыр капкага житүгә:

– Әй, юеш борыннар, әйдә, коелыгыз! – диде.

Күп кирәкме инде сабыйларга, бабаларының «коелыгыз!» диюе булды, төшөп тә йөгәрделәр.

– Әти, исән-сау кайт!

– Безгә мәмәй алып кайт!

«И балакайлар, хәерле юл теләгез бабагызга, хәерле юл!»

Өйгә кайту белән беренче булып Әхәт:

– Әни, әти кая китте ул? – диде.

Инде елаудан бераз туктаган Зөмәрәгә шул гына кирәк:

– И балакайларым-м-м! Менә, Алла боерса, исән-имин генә йөрөп кайтсыннар, әниегезне алырга китте бит бабагыз. Әниегез кайта, Алла боерса! – дип, тагын елый башлады.

– Нинди әнине? – диде Әхәт, тагын беренче булып.

– Безнең әни бар бит инде, син бит безнең әни! – диде Әхмәт тә.

– Безнең ике әни буламы инде?

– Әнә Рәшитнең дә, Ирекнең дә әниләре берәү генә. Нишләп безнең икәү?

Малайлар сорау арты сорау яудырдылар. Зөмәрә аның саен: «Дүрт ягы сау булсын, Раббым, яман бәла-казаларга дучар итмә!» – дип елады да елады. Бу вакытта ул сабыйларның әниләре кайта дип шатланып та, кайткач, ничекләр әни дип әйтерләр дип борчылып та елады.

Әле хәзер генә «нинди әни?» дип сорау яудырган малайлар беравык тынып тордылар да, әбиләренең елаганына ияреп, аннан да ныграк итеп елый башладылар. Зөмәрә балаларны куенына алды...

Сәкедә бер-берсенә елышып, ике ятим бала – әле күкрәк сөтеннән чак аерылган чакта эти-әнисез калган ике сабый – Әхәт белән Әхмәт утыра. Алда аларны әле бик күп газалар, жан әрнүләре көткәннән берәү дә белми.

Өч-дүрт көннәр узгандыр, капкадан кызулап кәргән күрше Гайния:

– Үрдән пар ат төшә, Гайфетдин абыйдыр дип керүем. Сөенчегә... нәрсә бирәсең, Зөмәрә апа? – дип кычкырды.

Ул тавыштан, олы юлга карый-карый, муены каерылып беткән Зөмәрә әллә нишләп китте, куллары калтырый башлады:

– Яхшыга гына булсын, берүк хәерле сәгатәтә генә булсын, Раббым! Бирәм, Гайния, бирмимме соң! – Зөмәрә калтыранган куллары белән сандыгын ачты.

– Менә кызыл чуклы яулыгым бар, бер бәйләгәнәм булмады. Гайфетдин Чистай базарыннан алып кайткан иде. Сиңа булсын!

– Зөмәрә апа, уйнап кына әйткән идем дә, бигрәк матур икән, алам инде, рәнжемә, яме!.. – диде Гайния, яулыкны әйләндереп карый-карый.

Малайларны әйтерсәң алыштырып куйдылар. Әле генә чыр-чу килеп атышлы уйнаган балалар куркудан әллә кая китеп юк булдылар.

– Әй улларым, кайда сез? Әйдәгез, балакайлар, әнә, бабагыз кайта, әнигез кайта, каршы алыгыз үзләрен.

Зөмәрә шулай сөйләнә-сөйләнә урамга чыкты. Ул арада атлар, авыл капкасын кереп, ниһаять, өй турына кайтып туктадылар. Манма суга баткан атларга карап, юлның ни дәрәжәдә авыр булганын чамаларлык иде. Гайфетдин карт, дилбегәсен тоткан килеш, арбадан сикереп төште дә, аны урталай бөкләп, ат сыртына салды. Кыяфәтенә караганда Гайфетдин яхшы ук талчыккан. Тирән сулыш алып, киерелеп куйды.

– И, Аллага шөкер! Кайттык бит! – дип, ике кулы белән битен сыпырды. Капка төбөндә сораулы караш ташлап басып торган

карчыгын күрөп, арба янына килергә ым какты. Әкрэн генә юрганны ачтылар, анда мендәрдән чак кына башы күренеп торган ябык, сап-сары чырайлы, ач яңаклы бер жан иясе күренде. Коры сөяккә калган, күзләре төпкә баткан Рафиганы Гайфетдин карт торгызып утыртты.

– Рафига, кайтып життек, кызым! – дип эндәште.

Рафига әкерен генә иреннәрен селкетте:

– Рәхмәт, әти, Аллага шөкер!

Керфекләрен күтәрерлек тә хәле юк иде аның. Тән тиресе бөрөшөп сөякләренә ябышкан, үз гәүдәсен селкетә алырлык та хәле калмаган Рафиганы, юрганы-ние белән күтәрөп, өйгә алып керделәр. Ул арада тирә-күрше хәл белергә жыелды.

Саргаеп кипкән Рафиганы күрөп, барысы да пышын-пышын елый башлады.

– И, жаны гына чыкмаган бичаракайның...

– Балалар хақына Алла саклаган балакайны...

Зөмәрә кергән берсенә:

– Берүк Гайнетдиннең үлем хәбәрән ирештерә күрмәгез, берәз сәламәтләнгәч, әкрэн генә үзөбөз әйтербөз, – дип кисәтә торды.

Өйгә кергәч тә, Рафигага көч кергән кебек булдымы, ул әле бер, әле икенче якка башын бора-бора, балаларны эзләде, сорау тулы күзләрен әле Зөмәрәгә, әле Гайфетдингә күчөрдө. Зөмәрә, эшнәң нәрсәдә икәнән сизеп, балалар артыннан чыкты. Тик алардан жыллар искән иде. Ары-бире карангач, умарталарны кышлыкка яба торган иске келәттән табып алды үзләрен:

– И балакайлар, ник качасыз? Алай эшләмәгез инде, улым, ул бит сезнәң әниегез, – дип, әрли-әрли өйгә алып керде.

Ишәктән керүче балаларын күрөп, Рафига кулларын сузды, әмма, аңа таба ике малайның берсе дә килмәвен күрөп, ябык иреннәрен калтыратып елый башлады.

Зөмәрә карчык малайларны әниләренә таба тартты:

– Әйдәгез, балалар, күрешегез әниегез белән. Ул сезне сагынып кайткан, йәгез әле, улым!

Әхәт белән Әхмәт куркып калдылар. Өй түрөндәге сәкедә, ни ир-ат, ни хатын-кыз димәссен, коточкыч ямьсез бер зат утыра. Күзләре күгәрөп эчкә баткан, сарылы-күклө бит уртасында борын тырпаеп тора. Чәчләре төбөннән үк киселгән. Аяклары багана кебек шешенгән, бөрчөк-бөрчөк булып тишелгән урыннарыннан канлы сүл саркып тора.

Малайлар Рафига янына барырга уйламыйлар да, бу нинди өрәк дигән сыман тик торалар. Кечкенә Әхмәт елап ук жибәрде.

Инде балаларын күрөп, аларның сау-сәләмәт булуларына куанып, елмайгандай итте Рафига, кипкән иреннәрен көчкә кыймылдатып:

– Әни, елатмыйк инде балаларны, берәз рәтләнәч танырлар әле, Алла теләсә, – дия алды.

Тик сүзләрен әйтеп бетерә алмады, тырпаеп торган сөякле кулы таянган жирдән кинәт сыгылып китте дә сәкегә ауды.

Жыелышкан халык «аһ» итте. Бер-берсенә карап ымлаштылар, тагын елау башланды.

– И бала! Ярый әле, исән кайттың, терелерсең, Алла боерса! Хәзер берәз шулпа каптырырмын. Болай булгач, Аллага шөкер! – дип сөйләнә-сөйләнә, Зөмәрә карчык Рафиганың өстенә япты.

Рафига, Күзәшкә килгәндә, тулып пешкән алма кебек иде. Гайнетдин дә яратып: «Алмам», – дип эндәшә иде аңа. Шомырт кебек кара күзләре, карлыгач канаты кебек кыйгач кашлары астыннан шундый да сөйкемле итеп багалар ки, егыл да кит! Тулышып торган таза гәүдәсенә тач икеләп үреп салган толымнары – сөбханалла! Кояш кебек нурлы йөзен тагын да тулыландырып, ирен читендә ясмык төше хәтле миңе бар. Иреннәрен ачып, берәр сүз әйтә башласа, ике як битенең уртасында ногыт борчагы сыярлык уем барлыкка килә. Гайнетдин дә әнә шул сөйкемле чокырларына гашыйк булды, бер күрүгә дөньясын онытты. Артыннан калмады кызның. Шушы матурлыгына өстәп, сабырлык та бирелгән Рафигага. Аны, үзләренә килен булып төшкәнәннән бирле, Зөмәрә көн дә әйтә килде. Әти-әнисенә бишнең иң зурысы, тәртиплесе булып үскән кыз аш-суга да бик оста иде.

Әмма ни сабыр, ни түзем булса да, адәм баласы бер сына икән шул. Гайфетдин алырга дип килгәндә, Рафига үлем белән йөзгә-йөз карашып ята иде. Актык сулышларын ала, дөнья белән сабуллашып, саташып яткан мәле иде.

«...Балалар, балакайлар... Әхмәтем, Әхәт улым!» дип типкән йөрәге генә ниндидер сиземләү белән тибүдән туктамады аның. Яшәү тамырларыннан аккан соңгы өмете – ничек генә авыр булса да, яшәргә тырышу, карыныннан өзәлеп төшкән газизләре – балаларын, ире Гайнетдинне сагынуы, аларны күрү теләге саклап калгандыр...

Бер уйлаганда, аның янына кечкенә балалар түгел, әле күрше булып яшәгән апалары да килми, сагаеп калдылар:

– Гайфетдин, Рафигамы соң бу?

– Әллә син аны танымыйча, ялгышып, башка кешене алып кайттыңмы икән?

Чыш-пыш киткән сорауларга Гайфетдиннең җавабы тиз булды.

– Әле, Аллага шөкер, вакытында барганмын, бер-ике көн соңга калсам, Рафиганы күрә алмас идек... Ул да китеп барган булып иде... – Гайфетдин карт соңгы жөмләсен әйтеп тә бетерә алмады.

Ирен читләрә калтырап, әллә нишләде, бер ноктага төбәлөп туктап калды...

Елатырлык, ир-атны да бөгәрлек хәсрәт иде бу. Гайфетдин, малае үлү хәбәрән алгач та, сабыр булырга, еламаска тырышкан иде. Менә тишелде төер, сыгылып төште карт.

– Сөз андагы хәлләрне күрсәгез, халык дошманнары тотканнармыни... Хайваннарны да алай...

Елый икән ирләр, ирләрне дә елата икән язмышлар... Зөмәрә дә, тирә-күрше хатыннар да елый-елый урамга чыктылар...

Көннәр үтә торды.

Бар жиһанны нурлап, яшәү яме өстәп, жиргә яз килде. Жиңү алып килгән яз иде бу... Зур хәсрәттән тоныкланып калган авыл урамнары, яктырып, янә яшеллеккә күмелде. Бар тереклек уянган, табигатьнең яшәү белән мәшгуль чагы. Язгы кояш көннән-көн жылыта, жан-тәннәргә рәхәтлек бирә.

Рафиганы каенана-каенатасы көне-төне күз уңыннан жибәрми-тибәрми тәрбиялиләр. Зур су мичкәсен өйгә алып керделәр дә, анда чирәм, кычыткан, күкчәчәк кайнатмалары салып, шул суга Рафиганы утырталар. Ашарга аз-азлап бирәләр. Үлән суларының файдасы да күзгә күренеп килде. Атна-ун көннәр дигәндә, аягындагы үлекле тишәкләрә томаланды, Рафиганың йөзләре алсулана башлады, әйтер сүзләре дә тулы чыга. Ул хәзер кашыкны үзе тотып ашый, аягына да баса иде.

Йортка, турыдагы утыргычка чыга да озаклап кайткан-киткәнне карап утыра.

Көне-көне белән авылда зур шатлык – сугыштан авылдашлар кайта. Рафига да көтә Гайнетдинне, көннәр бусе турыда утырырга эзер, кем дә булса кайтканны күрсә, сөенә: «Әнә, кайталар бит, Гайнетдинем дә кайтыр, Алла боерса!» – дип куя.

Бер көнне, чәйләр эчеп алгач, хәл кәргәч, каенанасына төрмәдәгә хәлләрне, үз башыннан кичкәннәрне сөйләде.

...Рафигалар ул көнне икмәк төягән атлы арбалар белән райүзәккә килеп житкәндә генә, яңгыр ява башлый. Алдан баручы ике арбаның өсте япмалар белән ябылган булгач, Рафига һәм Гөлниса һич курыкмый үлчәүгә керәләр. Әмма арттагы өч арбадагы бодай нык юешләнә. Менә үлчәүдән чыккач, нишләп аларныкы күп чыкты, сезнеке ким дип, Рафигаларны тоткарлыйлар. Тикшереп тә торучы булмый, бодайны урлагансыз дип, нахакка ябалар да куялар...

Калганын, мәңге онытыла торган түгелен, Рафига еламыйча

сөйли дә алмады. Юеш, тынчу бүлмэләрдә утызар кеше. Ятарга да, утырырга да урын юк. Ашарга юк та юк. Берничә көнгә бер тапкыр ниндидер болганчык су белән ипи кисәге бирәләр, ул суны авызга да кабарлык түгел... Эш авыр, көне-төне аяклар боттан суда, Иделдән сал чыгаралар. Багорлар белән тартып, ярга хәтле китерәләр дә, аннан коры жиргә чыгарып өяргә кирәк. Хәлең бетеп аяктан егылсаң, паёкны бермә-бер кисәләр...

Ачлы-туклы яшәп, иртәдән кичкә кадәр эшләү – бер хәл, камерада ятып ял алырга урын юк... Халык сугыштагы кебек кырылып тора...

Рафига сөйләп бетерде дә хәлсез куллары белән каенанасын кочып алды:

– Рәхмәт, әнкәй, үз әнием кебек карыйсыз. Кайтып, сезне күрермен дип күз алдыма да китерә алмый идем. Әткәйгә зур рәхмәт, ул килеп алмаган булса, күрешә дә алмас идек. Үлем белән көрәшеп ята идем бит, кайсы жире белән генә эләгеп торды икән жаным бу тәнемдә? Сезне, балаларны күрәсем, Гайнетдинне каршы аласым булгандыр...

Зөмәрә карчык, Гайнетдин сүзен ишеткәч, дерт итеп китте:

– И балакай! Барысы да яхшы булыр, иншалла! Менә үзең генә терел дә...

– Менә, әни, беләсеңме, минем кайтуга булгандыр, сезнең белән күрешүгә булгандыр. Әти килер алдыннан гына, саташуым булдымы, төш күрдем. Гайнетдин белән икәү зур суда, көймәдә йөзеп барабыз, имеш... Кинәт каты жыл-давыл кузгалды, без утырган көймәне уңга-сулга чайкый башлады. Мин суга егылып төштем, Гайнетдин, мине коткарам дип, суга сикерде. И, жанкисәккәем, мине этә-төртә, көймәгә менгезде, үзе: «Син кайта тор, мин берәз йөзәм әле», – дип, миңа кул болгап йөзеп китте... Инде исән-имин генә кайтсын, берәз йөзәм әле диюе, сугыш беткәч диюедер инде? Әни, син ничек юрыйсың?

– Кайтыр, кайтыр, кызым, үзең генә менә...

– И, күрешергә язсын инде берүк, исән-сау кайтсын!..

Рафига белән Зөмәрә карчыкның сөйләшкәннен мыштым гына тыңлап утыручы малайлар кинәт сикереп тордылар. Әхәт инде зур, ишеткәннен, белгәннен яшерә алмады:

– Кайтмый ул, әтине атып үтергәннәр, әнә, әнидән сора, хаты да килде.

Рафиганы ток суккан кебек булды, бер балаларга, бер Зөмәрәгә төбәлде:

– Ничек? Нинди хат? Әни-и?!

Зөмәрә борыла алмады:

– Кызым, хәлең бик авыр булгач, әйтмәскә сөйләшкән идек шул әтиң белән...

Рафига өнсөз калды. Каты итеп кычкырмакчы булды, тик тамак төбө белән гыр-гыр килде дә тынып калды.

Зөмәрә карчык нишлэргә белмәде, сыгылып төшкән киленен кочып алды да бар көченә:

– Юк, балам! Бирмим, авырына түздек, монысын да жиңәрбез. Алма кебек ике улың, алар өчен яшисең бар! Рафига!.. – Зөмәрә үксеп елап жибәрде. – Нигә генә икән безгә бу хәсрәт, кемнәрнең генә каргышлары төштә икән инде безлэргә? Күр инде, менә кайта дип торганда, Гайнетдинем чит жирдә ятып калды. Сугыш бетте дигәндә бит... Инде киленне дә... Рафига!.. Рафига дим...

Әллә каснанагының үзәк өзгеч тавышыннан, әллә балалар елавын ишетеп, Рафига күзен ачты.

– Әни, әйт инде, әни, бу... Бу хәл дөрөсме?

– И кызым, ике хаты килде... Шуннан соң бит инде, балалар гел ятим калмасын дип, этиең синең арттан китте. Аллага шөкер бит әле, менә әйбөтләнеп тә китсәң... Яшибез әле, кызым, иншалла!

Рафига, ачы кычкырып:

– Әни, әни канатым!.. Мин бит Гайнетдинем исән-сау дип яшим. Нич кенә дә газизем инде салкын гүрдә ятадыр дип уйламадым. Ул бит минем... И, әни... Ул бит минемм-м-м... Гайнетдин!

Рафига ике кулы белән сәке өстенә жәйгән сырманы йомарлады.

– Әни, әнекейгенәм лә инде! Гайнетдин! Мин нишләрмен синнән башка, мин бит...

Рафига, кинәт елавыннан туктап, Әхәт белән Әхмәткә карады:

– Улларым, бәгырь кисәкләрем минем! Килегез әле яныма! Аллаһы Тәгаләм мине сезнең өчен саклаган. Төрмәгә кергән сәгәтәтән күз алдымнан китмәдегез. Болай да такы-тоky ашау тамагымнан үтмәде. Авызыма берәр ризык китерә башласам, анда балакайларым нишлиләр икән дип, шып туктап кала идем... Елый-елый күзләрем бетте... Килегез әле, улларым, килегез әле яныма, бәбкәләрем минем...

Тик малайлар Рафига янына якын да килмәделәр. Авырлыкны күп кичергән, күз алдында күпме үлем күргән хатын сабыр итә дә, түзә дә белә шул. Сузган куллары белән ике күзен каплады да тынып калды. Авылда ике йортның берсендә йә атасы, йә баласы өчен халык кан-яшь түгә. Сабыр итеп кенә дә бетә торганмы соң...

Рафига, бар кайгысын эчкә йотып, әкрән генә торып, ишегалдына чыкты.

«Раббым, сабырлык бир! Раббым-Аллам! Күпсенә күрмә, әле ярый, ике балам, ике канатым бар. Әле ярый, кайтып сыенырга куышым бар. Эти-әни дә чит итмиләр, үз балалары кебек тәрбиялиләр. Олыгайдылар да инде, менә малайлар кул чугына куна башлар, иншалла!»

Гаилә башлыгы Гайфетдин абзый олы яшьтә. Киң жылкәле,

озын буйлы, төсен-битен бизәп торучы матур ап-ак мыек-сакаллы йорт хужасы – бик киң күңелле, юмарт жан. «Кулында ут уйната», «Әллә йокламый да инде?» диләр аның турында. Тормышлары мул, йорт тулы мал-туар, умартасына хәтле бар. Сугыш вакыты дип тә, авыр чаклар дип тә кимемәде, алга барды. Рафига да әнә шул бал төнәтмәләре белән аякка басты. Әкрән генә чират эшенә йөри башлады.

Әхәт мәктәптә укып йөри, Әхмәте ярәнгә керә. Әле дә булса «әни» дип әйтмиләр. Рафига аларга ачуланмый да. Вакыты җитәр, күнегерләр, әйтерләр әле дип уйлый. Әмма алда әле сынауларның тагын да катлаулырагы көтеп торганын беркем дә башына китерми иде.

Жәйнең матур көннәренң берсендә, Гайфетдиннәргә үзенң тугыз яшьлек малаен ияртеп, Костромада яшәүче кызлары Рауза кайтып төште. Аның да ире сугышта вафат булган икән. Утырышып елаштылар.

– Япа-ялгызым ничек тормыш тартыйм? Сез дә олыгайдыгыз, бөтенләйгә кайттым, – диде ул. Шул көннән Гайфетдин абзыйның өендә җиде жан яши башлады. Инде Рафига да эшләп йөри, малайлар да әниләренә ияләшә башладылар кебек булган бер көндә, матур гына яшәп яткан гаиләнең яшәү шартлары да, үзара аралашулары да кискенләшә башлады. Гайфетдин карт бар нәрсәгә әлегә үзе хужа булып йөрсә дә, кызы кайткан сәгатьтән әллә нишләде. Рауза бар хужалыкны үз өстенә алмакчы булып кычкырып йөри, бар нәрсәгә ачуы чыга.

Рафига, бу киеренкелекне көн саен күрә килеп, ахыр чиктә Раузаның ничек тә бу өйдән үзен чыгарырга тырышуын сизде. Көн саен нинди дә булса сәбәп табып тавыш чыгарган Рауза теләгенә иреште дә. Рафиганы яманлый торгач, эти-әнисен дә үз ягына борды.

Таңнан төнгә кадәр эшләп, көне бус өйдә күрәнмәгән Рафигадан балалар янә читләште. Чөнки болар көне бус өйдә, уйнарга иптәшкә Марс та бар. Әниләре турында уйлап та карамыйлар. Уку, укудан кайткач – уен, зурлар арасындагы хәлләрне аңларлыкмыни алар? Рафига белән өйдә инде беркем дә сөйләшми, киңәшләшми. Көн дә тавыш, көн дә гауга.

Бер дә юкка чыккан низагларның кая таба барганын, бу алты почмаклы өйдә үзенә бер тамчы да игелек-сан калмаганын Рафига ачыктан-ачык аңлады. Бөтен уе: «Кая барырга?» Әнисенә кайтып китәр иде, тормышлары үзләренң дә бик авыр, анда Рафигадан башка да дүртәү.

Тик кая барсын?

Беркөнне ул каенатасына:

– Эти, мин энилэргэ китэм инде. Рэхмэт, бик карадыгыз, бүгөннөн соң да бу өйдө кала алмыйм, үзегез күреп торасыз. Балаларны алам да китэм...

Гайфетдин, бер карашка кырыс кешегэ охшаса да, Рафиганы жэллэпме, эллэ бу сөйлэшүнең бер буласын тоепмы:

– Кызым, ни авыр булса да эйтэм инде, бу аждаһа белән тыныша алмассыз дип уйлаган идем инде аны... Мин авыл читендә бер кечкенә генә өй карадым бит эле. Барып кара да балалар белән шунда күчәрсен.

– И, рэхмэт, эти! Күчәм, мөмкин булса хәзер үк, – диде Рафига, көтелмәгән борылышка шатланып. «Күр эле, эти мине дә кайгыртып йөргән бит!» дип уйлап куйды.

Авыл читендәге мунча хәтле генә ташландык йортның ни ишек-тәрәзәсе, ни миче юк. Түр якта, бар дигән бер тәрәзә дә эллә ничә ялгаулы, сыер карыныннан ясалган кабык. Үз гомерендә эллә ничә өй салган балта остасы Гайфетдин карт, ике атна дигәндә, кайда үзеннән, кайда кеше биргән кирәк-ярак, таш-тимерне кулланып, кечкенә генә «подтопка», мич тә чыгарып куйды. Ул мичнең утын яна торган өлешендә аркылыга куелган тимер пластинкалары бар. Мич яккан чакта өстендә аш та пешереп була. Йоклар өчен тактадан өчесе сыярлык сәке, бер өстәл кисәге, эскәмия ясап, йортны яшәрлек дәрәжәгә китерде. Ишегалдына мичкә ягу өчен иллеләп тирес кирпече дә өйде.

Рафига, шатлана-шатлана, үзләре торасы өйне юып-чистартып чыгарды. Каенанасыннан килен булып төшкәндә алып килгән түшәген сорап алды. Моннан тыш, өчесенә өч мендәр, бер юрган сәләмәсе, өч агач кашык, өч кружка, өч тимер савыт, аш пешерү өчен бер чуен, ухват һәм күмер кисәве бирделәр. Шуннан кала Рафиганың сырған фуфайкасы, ике күлмәк, бер йон кофта, аягына тула оек һәм Гайфетдин карт үреп биргән чабата да бар иде.

Раузадан ничек булса да ерак китүенә шатланып, ни барына риза булган Рафига эштән кайту белән балаларга эндәште:

– Улларым, бабагыз безгә бик матур өй алып бирде. Әйдәгез, киенегез, үзегезнең өйгә кайтабыз!

Әхмәт, бер әби-бабасына, бер Рафигага карый-карый, сөенеченнән киенә үк башласа да, ул уеннан кире кайтты. Чөнки, Әхәт киенү түгел, киресенчә, Зөмәрә әбисенә барып ябышты.

– Без беркая да бармыйбыз, безнең әниебез монда, менә бит безнең әни, – дип, Зөмәрәне күрсәтте.

Рафига балалары әйткән сүзләрдән эллә нишләде, баскан

урыныннан егылып китә язды. Хәле китеп, урындыкка утырды. Чынында ул аларны шулай әйтерләр дип көткән дә иде. Әмма чынлап бу хәл килеп чыккач, кыен булды. Рауза да, Зөмәрә дә балаларны әниләре белән китәргә ни үгетләсәләр дә, күндерә алмадылар. Рафига ул көнне мунча кадәр генә суык өендә берьялгызы кунды.

Икенче көнне эштән соң кабат балалары янына килде. Өхәте, эшне сизеп, чыгып ук качты. Рафига жиде яшьлек Әхмәтне алып кайтып китте. Урам буйлап икәү елый-елый кайтты алар. Кечкенә Әхмәт абыйдан башка бармыйм дип еласа, Рафига жаныннан артык күреп яраткан балаларының үзенә карата шундый мөгамәләдә булуларына эрнеп елады.

«Кечкенәләр бит әле, аңларлар дия-дия байтак вакыт үттә бит инде. Берни аңламыйлар. Зөмәрә әбиләре күбрәк алар янында шул, тәмле ашата. Мин көнә буге эштә...» дип әрнедә Рафига.

Ә бүген бигрәк тә балаларның аның янында булуы кирәк, авыр көннәр, авыр вакытлар бит. Нишлисез, ана жаны әрни тора, бала каны уйный тора. Елаша-елаша кайтып керде алар өйләренә. Әхмәт чыгып качмасын дип, ишек келәсен элә керде Рафига. Шулай итеп беренче мәртәбә кечкенә улы Әхмәт белән икәү кундылар.

Иртән бригадир Сәлихжан Рафиганы эшкә кушып китте.

– Кырдан салам алып кайтырга! – диде ул, кырт кисеп.

Бармый булмый, ә баланы кая калдырырга? Үзең белән йөртә торган вакыт түгел, урамда салкыннар башланды. «Иртә уңмаган кич уңмас, кич уңмаган һич уңмас!» Таң белән елау хәерлегә булмаса да, Рафига улын кочаклап, тагын елап алды. Әхмәт тә елый, аның абыйсы янына, теге өйгә кайтасы килә. Елап кына авыр хәлдән чыгу юллары булса иде ул... Ичмасам, берсен-берсе юатырлык та түгел, Әхмәт кечкенә әле.

Йөрәге парә-парә килде Рафиганың. Һич кенә дә сабыен салкын өйдә калдырып китмәс иде ул, эшенә бармаса, ачка үлә бит алар. Рафига тимер савытка кәбестәдән пешерелгән шулпа салды, янына бер телем арыш икмәге куйды.

– Менә, улым, син ашый тор, мин берәздән кайтам...

Әхмәт өзгәләнеп елап калды.

Тәрәзәдән дә карап елады ул, ишек катына утырып та елады. Аның ничек тә моннан, үзен абыйсы белән аерып торучы шыксыз, салкын өйдән чыгып китәсе, Зөмәрә әнисе янында буласы килә. Бәләкәй шул әле ул... Юк, Әхмәтнең әнисен дә ялгызын гына калдырасы килми, абыйсы да монда килсә, еламас та иде. Әхәтнең нигә килмәгәнән дә, әнисенең нигә аны кочаклап елаганын да аңлый ла ул. Күңеленә кайсыдыр жире әнисе елаганда бар булмышы белән тулышып, эрнеп куя...

Ишекте-түрле елап йөри торгач, Әхмәт арып йоклап китте...

Нидер кыштырдаган тавышка уянып китте Өхмэт. Тэрэзэгә ике кулын куеп, энисе карый түгелме? Ул шул! Түзмэгән ана жаны, түзмэгән. Нишли икән бу бала дип кайткан бит!

– Өни!

Өхмэт кычкырып елап жибәрде, сәкедән төшөп, тэрэзә янына килде.

– Улым! Эшкә барасым бар бит, балам, бер минут та тотмас идем үзәнне!

Өхмэт сүзләрен өзеп-өзеп кычкыра, тагын да катырак елый, үзе тэрэзәне кага:

– Өни! Ач, эни! Тэрэзәне ач, мине алып кит, эни!

Әмма икесе дә ике якта елаудан кала башканы эшли алмадылар.

– Хәзер кайтам, улым, хәзер кайтам, курыкма, – дип Өхмэтне тынычландырырга тырышса да, үзе тынычлана алмады Рафига, елый-елый, тагын эшенә китте.

Кичке эңгер төшкәч, аркасына чытыр бәйләме күтәрөп, Рафига кайтты. Өхмэт, энисен күрү белән абыйсы янына илтүен яки аны да бирегә алып кайтуын сорап, тагын еларга тотынды. Рафиганың да бу авыр тормыштан бик тә котыласы килә иде, Өхмэтне кочагына алып үкси-үкси:

– Түз инде, улым, тагын бер-ике көн түз. Мин әле дә эштән кайтышлый анда бардым. Кайтмый бит Өхәт абыең, кайтмый, улым, – диде.

Рафига өч-дүрт көннәр шулай азапланды. Иртән Өхмэтне бикләп калдыра да эшкә китә, кайтканда, тагын Гайфетдин картларның капка төбөндә елап тора. Әмма аны капка ачып кертүче дә, хәлен сорашучы да булмагач, тагын кайтып китә. Өхәт энисе күрөнүгә кача, аны бар дип тә белми.

Беркөнне Рафига күршеләрдән мунча ягарга сорады. Инештән су ташыган арада, ачык калган ишектән Өхмәте дә чыгып качты. Рафига, аның китүен күрөп калса да, күпме елатырга була инде бу баланы, күпме аңа карап, үземә әрнергә була инде дип, артыннан чапмады...

Кичен үзе тагын Гайфетдин картларга барды, ләкин балалар кайтырга уйламадылар да. Өхмәтне тагын елата-елата алып кайтып китте.

Һәр көнне эштән соң якты өметләр белән Өхәте артыннан барды Рафига, әмма канлы яшь түгеп, кире кайтты. Авыл читендәге ташландык, ярым-йорты өйдә бәхетсез бер бәндәнөң, кемнөңдер газиз баласының, интегеп, кан-яшь түгә-түгә иза чигеп яшәвен тирә-күрше дә, авыл халкы да белә, әмма кызганудан кала беркем булыша алмый иде.

Күрше Мәгърифә абыстай:

– Баланы елатып торма, безгә керт. Эштән кайткач кереп

алырсың, – дигәч, бик сөенеп, беркөнне Әхмәтне аларда калдырган иде. Әмма, Мәгърифә абыстай өйлә намазына тәһарәтләр алып йөргәндә, Әхмәт тагын чыгып качты.

Кача-поса йөри торгач, малайлар гел дә остарып беттеләр, әниләре урам башында күренү белән үз өйләренә өлгермәсәләр, күрше Хәсәнша бабайларга кереп, сәндәрә башына ук менеп кача башладылар. Инде Рафига алып кайта ук алмасам да, һич югы балаларның берәрсе күренмәсә дип, эштән кайтканда, каената йортына туры бара. Әмма Гайфетдиннең чыпчык та керә алмаслык итеп биек нарат такталарыннан корылган рыс капкалары һаман саен бикле була. Капка ярыйкларыннан карап тора-тора да, күзләреннән канлы яшә коя-коя, кайтып китә Рафига.

«Йа Раббым! Бу нинди дөнья? Шул газиз балаларымны да күрүдән мәхрүм иттеләр. Берәр гаебем булса иде... Ниләр өчен генә мине шулай газаплайсың соң, Раббым? Ни өчен генә соң мин шундый эрнүле кичерешләргә тап булдым? Нинди гаебем бар? Гомерем буге кешеләргә яхшылыктан кала бернинди начарлык эшләгәнәм булмады. Күз алдында бит, Раббым! Рауза кайтмаса, бу хәлләр булмас, матургына яшәп яткан булыр идек. Тормышымны җимереп, туздырып, астын-өскә әйләндереп ташлады бит. Балаларымны ятим, үземне гажиз итте. И Раббым Аллам! Рәхмәтеңнән үзең ташлама!»

Теле белән әйтмәсә дә, Рафига Раузаның чиксез кыланмышларына жаны-тәне белән рәнжи иде...

Рафига янә салкын, шыксыз өйгә кайтып егылды. Күзенә ак-кара күренмәде. Мичкә дә якмады, тамагына да берни үтмәде. Үкси-үкси, сәкегә ауды... Жаның, күңелең тыныч, сәламәт булмаса, нинди эшкә тотынып була, ди, инде. Нинди ашау, йә булмаса, башка турында уйлау килсен Рафига башына. Аның бөтен уе балалар, ничек тә булса аларны үзе янына алып кайту. Әмма каенанасы Зөмәрә дә, Гайфетдин карт та булышу түгел, киресенчә, чыгып киткән генә көткәннәрмени, аны капкадан да кертергә теләмәделәр.

Иртән Рафига авыл Советына барды. Хәлен сөйләмәсә дә, яхшы белә иде авыл халкы, уңай якка хәл ителү юлы күренмәде:

– Балалар белән без берни дә эшли алмыйбыз. Кая торасыз, кем белән торасыз дигән сорау бирсәк тә, алар Гайфетдиннәрне сайлаячак.

Шулай дисәләр дә, икенче көнне иртән авыл Советыннан Гайфетдин картларга ике кеше килеп китте. Рафиганы да чакырттылар. Тик балалар сорау бирелүгә, икесе дә Зөмәрәгә килеп ябыштылар.

– Мин бит әниләре! Мин әнидер бит, алып бирегез миңа балаларымны! Үзегезнең дә балаларыгыз бар бит, мин ничек яшим балаларымнан башка? – дип елады Рафига.

Әмма күпме еласа да, аны яклаучы табылмады. Рафига тагын жан ачысы белән үкереп елап кайтып китәргә мәжбүр булды.

«Нишлэргә? Башымдагы акылымны гына жуймасам ярар иде», – дип, сабыр булырга тырышты Рафига. «Мөмкинме соң? Авылның икенче башында гына газиз балаларың исән-сау була торып, аларны күрә дә алма, имеш. Унсигез яшемдә килдем бит, жиде ят арасында яман атым чыкмады. Каенана-каената да аһ итеп тора иде... Дүрт ел гына торып калдым... Гайнетдин белән яшәгәндә булган икән ул бәхет дигәннәре... Инде япа-ялгыз калдым... Иң якыннарым, йөрәгемнән өзөлөп төшкән ике алмам – балаларымнан да аердылар. Ничекләр түзим? Алардан башка ничекләр яшим, Раббым? Йа Аллам, үзең рәхмәтеңнән ташлама!» – дия-дия тәкрарлап яшә түктә.

Авыл халкы Рафиганың бу хәлләрен күрөп, белөп тора.

– Рафига, балакай! Әллә соң башкайларың исән-сау чакта читкә китеп карыйсыңмы?

– Әниң янына кайт, үз-үзеңне бетереп, балаларны күргән сәен йөрәгеңне әрнетеп яшәгәнче дим инде, балакай.

– Менә берәз үсә төшсәләр, үзләре аңлый башлагач, кайтып алырсың, – дип киңәш бирәләр.

Рафигага беркемнең дә үгетә керми, янымда булмасалар да, күрә алам әле дип юана. Эштән кайтканда, ерактан балаларының чана шуганнарын күзәтеп тора. Әмма балалар гына, күрделәр исә, әни безне алырга килгән дип, өйгә чабалар.

Әнине дә сагындым, аңа сыенмый кемгә сыеныйм, эне-сеңелләргә дә күрөп килермен дип, беркөнне Рафига, бригадирдан ял сорап, үзе туып үскән авылга, сөт жыючылар атына утырып, Елантауга кайтты. Ул төнне Сәкинә апаның куыксыз лампасы сүнмәде. Әниле-кызлы төн буга сөйләшөп-киңәшөп чыктылар.

Әмма баласының шулай әрнеп, бәргәләнеп елавыннан әнисе өнсөз калды.

– И бала, и бәбкәм! Тормышың яхшы дип куанып яшим бит. Берни дә ишеттермәдең...

Бертуган энесе ялга кайткан икән. Иртүк торып, аның янына китте Сәкинә. Мирсәяф Карлы авылы мәктәбендә директор иде, Рафигага Карлы мәктәбенә эшкә кайтырга кушты.

«Китәргә? Авылдан китеп барырга? Ә балалар? Китү дигән сүз әйтәргә генә жиңелдер ул. Каядыр сине көтеп торалар дип өметләнеп тә китеп буладыр бәлки... Тик бу хәлдә, балаларны калдырып, ничек китмәк кирәк?..» Рафига төрлечә уйлап карады. Ашавы – ашау, йокысы йокы булмады. «Ә бәлки шулай эшләсәм, берәз тынычланымын,

бәлки бөтен тормышыбызны бозган явыз Раузадан ераграк китүем яхшыга булыр?...»

Рафига әнисе яныннан берәз кыюланыбрак кайтты. «Бу кайгы кайгы түгел, кызым, өсләре бөтен, тамаклары тук балаларыңның. Кода-кодагый карыйлар, ташламаслар, иншалла! Рас шундый хәл икән, үзеңне кара, кызым! Коры кабыгың гына калган бит. Әйдә, кайт дияр генә идем, кызым, ул да юату түгел инде», – диде әнисе.

«Ул хаклы. Миннән башка бишәү бит әле, укытырга да, киендерергә дә кирәк. Әле дә ярый, әнием исән-сау, әле дә ярый, әнием бар! Мин ялгыз түгелмен. Ни дисәң дә, әни белән бер сөйләшү – үзе дару!»

...Алга китми, белеп булмый,
Башның ни күрәчәген...

Әнә шундый уйлар белән кайтып китте ул әнисе яныннан... Жырлый идеме, үкси идеме, анысын бүген соңгы төнен үткәрә торган өйнең иясе дә диварлары гына белгәндер. Үз-үзе белән сөйләшеп, үзе кичергән газаплы, әрнүле көннәрен, шушы авылда ике сабый баласын калдырып чыгып китәргә мәжбүр иткән язмышын уйлап, төне бусе йокламады Рафига, елады да, жырлады да ул бу төнне. Кичә әнисе белән булган сөйләшүне дә кабат-кабат исенә төшерде:

«...Кода-кодагый бар бит... Карыйлар бит әле...»

Кабык тәрәздән төшкән яктылыкка карап, тагын күңеле тулды Рафиганың: «Раббым, әнә шундый якты булсын иде инде иртәгәсе көннән башланасы гомерем. Үзем китәм, ярты жаным сезнең белән кала, улларым!» – дип елый-елый, иртән юлга чыгасы биштәрен жыйды.

Иртән таң белән кузгала алмады әле ул, иртәнге сөт машинасына да өлгермәде. Соңгы тапкыр балаларымны күреп, сабуулашып китим дип, алар шуа торган тауга китте. Әнә алар, иң алдан Әхәт, аның артыннан Әхмәт һәм Рауза малае Марс бер-бер артлы тауга баралар. Рафига аларны куркытмас өчен качып, тал читәнгә сөялеп карап тора.

«Әнә алар, безнең балаларыбыз, Гайнетдин. Син дә аларны күзәтеп торасыңдыр! Минем хәлләремне дә күрәсендер. Күңелләренә сал инде, Раббым Аллам! Балаларым качмасыннар инде миннән!»

– Улым! Улларым минем! Алып китим, соңгы тапкыр кочаклап үбим генә... дигән идем...

Бар дөньясын онытып, балалар шуа торган тауга таба чапты Рафига. Үзләренә таба кулын болгый-болгый килгән ананы балалар тагын аңламадылар. Безне алырга килә дип, өйләренә кереп качтылар.

«Тал читән! Син аңлый алсаң гына инде мине. Син генә шаһит нинди ак хыяллар белән килүемә һәм тормышка ашмаган өметләрем хәсрәтеннән елап, өзгәләнеп кайтып китүләремә. Адәм баласы

берсен-берсе аңламаган чакта, син эндәшми-нитми генә мине тыңлап торасың... Жансыз агач читән генә буласым калган, көнө-төнө балаларымны күреп торыр идем, ичмасам. Син түзә аласың, авыр язмышларны күреп-белеп тә торасың... Бөгелми-сыгылмый жил-яңгырда һаман шул көе басып торасың... Ә миңа, миңа нишләргә соң, тал читән?

Йа Раббым! Үзең тапшырып, ерак юлга чыгам. Алдагы көннәремне якты ит, кылган ниятләремне хәерле кыл!»

Өле кичә генә чалт аяз, аяк астында кар да шыгыр-шыгыр килә иде. Инде бүген иртәдән аяк асты эреткән. Бераз кар катыш яңгыр явып тора. Табигать белән кеше язмышлары бигрәк охшаш инде. Бер елмаеп қояш чыга, бер кара болыт каплый...

Япан кырда япа-ялгыз берәү офыкка таба атлый. Өстендә ямалып беткән мамык фуфайка, аягында инде таралам дип торган, мыеклары чыгып беткән күтәртмәле чабата. Иңендә балаларым килсә дип мендәр салынган үзеннән зур биштәр. Сөрлегә-сөрлегә бара-бара да, артына борылып, туктап карап тора. Бара-бара да тагын борылып күзе талганчы авыл өстенә карый... Аз гына алга бара да, капылт артка борыла, кемдер аркасына төртә кебек: «Әни, тукта, китмә, безне дә үзең белән ал, без дә синең белән барабыз», – ди сыман. Тагын туктый...

«Йа Раббым! Зиһеннәремне ала күрмә, сабырлык бир, Раббым!» Чабаталарының эче лычма су, аларның әле берсе, әле икенчесенә елап-сыкрап барган Рафиганың да күз яшьләре тама кебек. Унике чакрымнар ара үтәсе бар. И Ходай! Бу бәхетсез балаңның күз яшьләрен жыйсаң, күлләр булып иде...

Алдагы үрне менгәч, тау астында жәелеп яткан Камчылы авылы күренде. «Бусын узгач, тагын жиде чакрымнар барасы». Юлчы сүтелеп баручы чабаталарын тарттырып бәйләде дә: «Чабатам гына тузмасын!» – дип куйды. Үзе бертуктаусыз:

«Йа Аллам, шушы газаплы юллардан янә кайтып газиз балаларымны күрергә насыйп булырмы да, бу башкаем тагын ниләр генә күрер икән?» – дип тәкәралады.

Хәер, аның аяклары күптән лычма су, бозлы судан өшеп, ахак кебек яналар иде...

Гайфетдин эштән кайтканда, хәлен белим дип, Рафига яшәгән йортка килде. Ишегалдындагы карда һичбер эз күренмәгәч, беравык хәле китеп торды. «Әллә?!» Аннан таяк белән генә терәтеп куйган ишекне ачып, эчкә узды. Өй шыксыз салкын һәм караңгы иде.

Гайфетдин куллары белэн мичне капшады, мич тә сәер салкынлык белэн кулларын өтеп алды. Күрше Мәгърифә абыстайларга кереп, Рафиганың иртэнге таң белэн биштәрен күтәреп чыгып киткән белде. Кайтып китсә дә, күнеле тыныч түгел иде картның. Гайнетдин рәнжеп кенә ятмаса инде дип кайгырды. Өйгә кайтып керү белән Раузаны ачуланды.

– Кайткан сәгатеннән каныктың шул балага. Ул – безнең гаилә кешесе. Оныткан булсаң, абыең Гайнетдиннең хатыны. Торыр, яшәр урының бар иде, кайттың да куып чыгардың. Өстендә юк, аягыңда юк, китәм юк, кайтам юк! Кая барып төшәр дә... төшәрме әле? Урамда кыш бит, аякларын өшөтәр. Куып чыгардылар дигән кара келәймә дә тагарлар.

Гайфетдин Раузаны ачуланды, үзе һаман Рафиганы уйлап уфтанды. Келәттә ике пар итек бар иде, берсен бирәсе иде бит дип ыңгырашты.

Зөмәрә кәефе тәмам кырылып кайткан ирен тынычландырырга теләмәде дә. Мич артындагы юынгычта кайтканыннан бирле мыгырдый-мыгырдый Раузаны битәрләвен, шул арада пышын-пышын «Әшһәдү әннә...»сен әйтеп тәһарәт алуын белсә дә, дәшмәде, казан астына күмерен тарта төште. Ул да Рауза кайтканнан бирле өйдәге тынгысызлыкны өнәми, әмма кызына да каршы төшә алмый иде.

– Ярар, ашны иртәрәк салган идем, әйдә, утырышыгыз. Ник соңладың дисәм...

– Тамагыгызга үтсә, ашагыз, мин тук. Кеше хәтле кешене бит, ә? – дип, вакыты чыгып барган ястү намазына утырды.

Көн яктысы тәмам сүрелеп беткәндә, ава-түнә Карлы авылына килеп керде Рафига. Карлы дип дәрәс әйтәләр икән, чыннан да, кар күп. Әмма көне буге яуган карлы яңгыр аны изрәткән. Аяк баскан саен баткак кардан әллә ни күп атлап булмый. Камчылыны чыкканда ук, бер чабатасы кар астында сүтелеп калды. Бер чабатадан, ярым өшегән Рафига авылының беренче йортына тәрәз шакалды. Ул чакларда юлчы мосафирлар күпләп йөри иде авылларда, шуңа ишек ачкан хужа хатын суыктан күшәккән кулларын авызына куеп ялварып басып торучының кем икәннен шундук танып алды.

– Бәрәкәч кенәм икән, Рафига! Ник хәбәр салмадыгыз, каршы алыр идек?! Балакай, күршәдә ат бар иде бит...

Каенанасы Зөмәрә карчыкның туганы Мәрһәм абыстай Рафиганы ачык каршы алды. Мәрһәм Рафиганың боз булып каткан аякларына каз мае сөртеп бәйләде, аннары ниндидер бик ачы нәрсә эчертте.

– Мә, эчеп бетер! Шулай булмаганда, аяксыз да каласың, балаларым дип елап та утырма! – диде Мәрһәм, катгый итеп...

Иртән чәйләр өлгертөп, хәл-әхвәл сорашкач, Мәрьям абыстай Рафиганың гөбө кебек шешкән аякларына күрсәтөп, үгет-киңәш бирде:

– Син, олан, елама, сабыр бул! Эшенә урнашырсың, әле аякларын жайланса, ярар. Мин сине жәй көне, Алла боерса, балаларың белән күрештерергә вәгъдә итәм. Каникулга безгә килә алар... Киләләр, шайтан малайлары!

Мәрьям абыстайның ире сугыштан кайтмады. Днепрны кичкәндә вафат булды дип, өчпочмаклы хаты гына килде. Алты бала белән тол калган авыл хатынының һәр әйткән сүзен дикъкәтә белән тыңлады Рафига. Бер атна Мәрьямнәрдә урын өстендә ятты. Әле тагын яткан булыр иде, Карлы авылында төрле халык яши. Русы, чувашы, керәшене дигәндәй. Беркөнне Мәрьямнәр күршесе Фруся, Рафиганы күрөп:

– Что, болеет, да? – дип сорады.

– И, Фруч! Умирай инде, умирай, – диде Мәрьям аңа каршы.

Нинди мазь булгандыр, тын да ала алмый йөткереп, үлеп яткан Рафиганың күкрәкләренә дә, аркаларына да сөртеп төн кунуга, авыру чигенде.

– Зөмәрә бик киң холыклы ул, Раузадан рәнжеттереп тормас, балаларың өчен кайгырма, эшен булгач, тамагың тук булыр, ачка үлмәссең, – дип, аягына чабата да биреп озата чыкты Мәрьям апасы.

Урам тулып, балалар мәктәпкә бара. Өс-башы алама Рафиганы күрөп тукталып, озак карап торалар. Рафига әле һаман балаларының инде еракта калганына ышанмый: «Минем дә Әхәтем беренчедә укып йөри бит инде», – дип, әле берсе, әле икенчесенә текәлә, алар арасыннан үз балаларын эзли...

Зур мәктәп бинасы янына килеп туктаган Рафига сөенеп куйды. «Бисмилләһи-р-рахманир-рахим! Йа Раббым! Хәерле кыл! Барлык борчуларым энә шушы тау артында, кан-яшьле Күзәштә калган гына булса ярар иде! Раббым, тора-бара балаларымны да кайтып ала алсам иде...» – дип, тәүгә адымын атлады.

Мирсәяф абыйсы урынында иде. Ишек шакып, бүлмәгә кереп баскан Рафиганы ул танымый торды. Аннан баштан-аяк карап чыкты. Бу вакытта Рафига түзә алмый елап жибәрде.

– Мирсәяф абый, бу мин, Сәкинә кы...

– Таныдым, сөңлем, әйдә, утыр әле, – дип кочып алды.

Иценә көчле ир-ат куллары кагылгач, Рафига тагын да үксеп елый башлады.

– Юк-юк, болай булмый. Син елап торсаң, без бит синең белән сөйләшә дә алмыйбыз. Мин синең бөтен кичергәннәрәңне, хәлләрәңне

беләм. Әйдә, тынычлан! Елап, ерак китеп булмый. Елауның, аның бик беләсең килсә, бер файдасы да юк! Сабыр булырга тырыш. Мөмкин кадәр кулымнан килгәнчә булышырмын.

Озын буйлы, чандыр гәүдәле, бөдрәләнеп торган куе кара чәчле Мирсәяф абыйсының өметле сүзләреннән соң Рафигага, чынлап та, жиңел булып китте. Аннан соң алар мәктәп эчендә Рафига яшәячәк бүлмәне карап чыктылар. Көн барышында эшләнәчәк эше белән дә танышып чыкты Рафига.

Мирсәяф абыйсы баштан алып аягына хәтле кияргә киёмнәр дә керткәч, сүзсез калды.

– Менә, бездә ятим балаларга дип, авыл халкы үзе кими торган киёмнәрен китерә. Үзең эшләп киенгәнчегә кадәр житә әле болар! – диде Мирсәяф. Аннары, Рафиганың кәефен күтәрәсе килепме: – Зур булса тегәрсен, кечкенә булса өстәрсен, – дип ярымшаяртып алды. – Покага шул, сеңелкәш. Ә алай-болай булып, балаларыңны да алып килә алсаң, башка мөмкинлекләр эзләребез. Эшәң бик үк жиңел түгел, берәз тырышырга туры килер. Аз гына булса да, акчасын да бирербез.

Рафига, берәз тынычланып, алдагы көннәренә зур өметләр баглап, бүлмәдә утырып калды. Бөтен уе балаларында, анда, еракта калган сабыйларында иде шул аның. «Йа Раббым, рәхмәт сиңа, чиксез рәхмәтләремне әйтеп шөкер итәм! Илаһым, эшләремнең ахырларын хәерле кылып, балаларымны да алып килерлек мөмкинлекләр насыйп итсәң иде!»

Ул, үзе теләгән теләкләрнең кайчандыр кабул булырына чын-чынлап ышанып, бүлмәсен жыештырырга кереште. Мәктәп эчендәге бу бүлмә кочегаркага якин һәм бик жылы иде. Кайсын-кая төртеп, бер урынга биш-алты киндер капчыкны аслы-өсле итеп өеп, биштәрәндәге мендәрне дә чыгарып салгач, ятып йокларлык урын да булды. Коедан су алып кайтып, идәннәрен юып чыгарды. Мәктәп мичендәге көлне дә салып югангадыр, ул саргаеп-матураеп, хуш исләр таратып жибәрде... Ятып кына карыйм дигән иде, инде ни гомер жылы күрмәгән тәнәң рәхәт бер жылылык таралды...

Юл газапларыннан йончыган тәнә киндер капчыклар аккош мамыгыннан сырған юрган кебек кочаклап алды. Изрәп йоклап киткән Рафиганың төшенә аермачык булып әнисе керде...

«...И кызым, өстендәге күлмәгәң бигрәк аламаланган инде. Кил әле, менә мин сиңа яңа күлмәк тектем. Кеше арасында йөрергә дә уңай булыр. Йәле, киеп күрсәт...»

«Йа Раббым! Яңа башлаган эшемә булсын да, хәерлегә генә була күрсен!»

Кичкә таба, балалар таралып беткәч, тагын ике жыештыручы белән мәктәп идәннәрен юып чыгардылар. Унъяллык мәктәп шул, бөтен тирә-як авылның баласы укый биредә. Мәктәп тә зур, балалар да

күп. Тик арымады Рафига. Юклы-барлы киём белән колхоз кырында салам каеру түгел инде, түзәрлек. Эш соңында директор абыйсы күрсәтеп калдырган карават белән өстәлне дә кертәп куйгач, бүлмә матураеп китте. Рафига «өйлә» дә булды. Әмма хезмәттәшләре китү белән үзенең япа-ялгыз калуын аңлап алгач, берәз курку басты. Чит-ят жирдә, кыр хәтле бинада... Әмма бар куркуларны да басарлык каты хәсрәтә бар аның. Балаларын, аларның бүген нинди хәлдә икәнлекләрен белмәү кайгысы көчләрәк иде...

Бер уйласаң, башка сыймый торган хәлләр. Башта аерып кына чыгарган булдылар, аннан балалардан аердылар, инде авылдан ук китеп барырга мәжбүр булды.

«Балакайларым, газизләрем минем! Наман ераклаша барам бит мин сездән! Әле анда, авылда чакта үзегезне күрәп, беләп булса да тора идек, хәзер анысынан да мәхрүм калдым. Мәктәп тулы бала-чага чыр-чу киләп укып йөри. Кайсына карасам да, гел сезнең кебек бит алар, ничекләр генә түзәп, ничекләр генә эшләп йөрермен?»

Беренче киче энә шулай балаларын уйлап, канлы яшь коеп үтте Рафиганың. Аннан соң да шулай кабатланды. Көнә буге су ташып, тизрәк эресен дип, ишегалдындагы карларны туздырып үтә дә, кич балалар таралгач, идән юу башлана. Аннан тагын ялгызы. Газаплы уйлары белән иза чигә-чигә, таң алдынан гына йокыга тала.

«Ниләр генә эшләп яталар икән, елашмыйлар, сугышмыйлар микән? Рауза кыерсытадыр инде. Яклаучы бар микән балаларымны?» дип, үзгә өзелә. Иртән күзен ачуга тагын бала-чага тавышы, ничек итеп уйламаска кирәк? Нинди ана жаны түзә алсын соң бу хәсрәткә?

Бер-ике айлап вакыт узгач, мондагы эш-көнкүрешкә берәз ияләшә төшкәч, сагынуга түзә алмыйча Мирсәяф абыйсы янына керде Рафига:

– Мөмкин булса, авылга, балаларым янына кайтып килим әле? – диде ул.

– Бар, сөңлем, кайтып кил. Иртәгә ял көнә. Күрәп кайт үзләрен. Бәлки берәрсен алып та килә алырсың, үзгә дә иптәш булыр. Инде килмәсәләр, күрәп, тынычланып булса да килерсең. Менә, мәле, – дип, карандаш-ручка, дәфтәрләр биреп чыгарды.

Иртәгәсә бәхетле таңын, балаларын күрергә кайтасы көнненең һәр мизгелен күз алдына китереп йокларга ятты ул.

«Төрмәдә чакта да бу кадәр сагынмый идек. Бер генә минутка да исемнән чыкмыйлар бәбкәләрем минем... Хәер, анда балаларым янына кайтам дип өметләнеп яши идек шул».

– Сөңлем шәһәрдә яши минем, берәз үзгә кия дә миңа кайтара. Менә, мәле, сөңлем, рәхәтләнеп ки, синең бәхеткә булгандыр болары, – дип,

үзе белән эшләүче Мәдинә аның өстенә бишмәт, аягына резин итек биреп озатып калды.

– Алланың рәхмәте яусын, Мәдинә апа! Мәңге онытмам, – дип елый-елый теләк теләде Рафига... Ике атлый да өстенә карый, атлый да, су кермәде микән дип, итеген капшый. Ни барлык белән яшәгән каенатасы да, аягына итек түгел, чабата да бирмәде бит. Күргәне бар идемени аның мондый киёмне? Хәер, илендә, кибетендә дә юк иде бит бу кадәресе. Бәлки калада булгандыр, акчасы юк иде. Авылда «трудень»гә эшли иде адәм баласы...

Яз үзенекен итә. Анда-санда әле кар катламы ятса да, кояш нурлары инде иртәдән үз эшен башлап та жибәргән. Түбәләрдән тып-тып тамчылар тама. Уйсулыктар, күлләвекләр жәелеп ята. Әмма Рафига аларны әйләнәп тә тормый, язгы ташу ничек алга ыргылып ага, шулай адымнарын тизләтеп ашыга-ашыга атлый. «Сөт машинасына өлгерергә кирәк, алтыда китә!»

Брезент япма белән ябылган кузовта үтәли жил исми үзе. Рафига, монысына куана-куана, ике зур цистерна арасындагы утыргычка утырып, тагын үз уйларына чумды.

Әйтерсәң энә шул үр артында гына аның балалары, һәм алар: «Әни, тизрәк кайт инде, без сине көтәбез, сагындык!» – дип көтеп тора. Ул, коштай ашкынып, балалары янына кайта. Башында тик бер уй: «Ничек тә булса балаларны, һич югы берсен булса да алып килергә!»

Рафига туры Гайфетдин картларга кайтырга тәвәккәлли алмады. Анда әлегә дә баягы Рауза бөтен эшне бозып ташлар дип, аларның эшкә киткәнән көтеп, сул як күрше Газизәләргә кайтып төште. Ул да, ире сугышта һәлак булып, ике малаен ялгыз тәрбияли. Рафиганы кочаклап ук алды. Елаша-елаша сөйләштеләр. Инде тәрәзәдән Гайфетдин карт белән Раузаның эшкә китеп баруларын күргәч, Газизә:

– Беркөнне урамда кечкенәсе Әхмәтне күреп сорапшырган идем. «Улым, әниңне сагындыңмы соң, аның янына барасың киләме?» – дим. Күзенә яшыләре тыгылды балакайның:

– Мин әнине бик сагындым, Әхәт абый бармый бит, ул барса, барыр идем! – ди. Имәнәп киттем. Балаларыңны алып китәргә тырыш, Рафига! Әмма икесен бергә алып кит, берсен берсеннән аерма! – дип озата чыкты.

Рафига, зур өметләр баглап, өйгә кергәндә, малайлар йоклый иде әле. Ул әле берсен, әле икенчесен сөеп, өсләренә япты. Малайларга карап өзәлеп-өзәлеп елады, үзе бертуктаусыз:

– Әни, канатым! Алла хакы өчен балаларны минем белән китәргә күндер инде. Теләсә, әти үзе үк балаларны минем белән озатып та куя ала бит. Атка алданып булса да бармасылармы? Үземнекеләр,

безнекелэр, Гайнетдин белән икебезнең балаларыбыз бит. Ник кенә мине балаларымнан аерасыз соң? Инде начармы-яхшымы, торыр урыным, эшем дә бар. Директор: «Икесен дә алып кил, сыйдырырбыз», – дип калды.

Зөмәрә, күз яшен коеп балалары өчен ялваручы Рафигага карап, үзе дә яулык очлары белән бертуктаусыз күзен сөрттө. Үзе, балалар уянмасын дипме, Рафигага арткы өйгә чыгарга кушып, кул изәде. Өстәл өстендәге эле суынырга өлгөрмәгән жиз самавырны яңартып, шакмак өстәде.

– Рафига, кайларга урнаштың соң? Тору, ашау якларың ничек?

– Мәктәптә идән юам. Бер бүлмә дә бирделәр... Аллага шөкер!

– Мәрьямне күргәнең бармы?

– И эни! Теге вакытта тишек чабаталар белән чыгып киттем бит. Ярты юлга житкәнче үк баулары өзелде, ярым яланаяк барып життем. Аяк асты бигрәк су иде, Мәрьям апа булмаса, салкын тиеп үлгән дә булыр идем. Алланың рәхмәте, ул булды. Барып кергәч тә, танымый торды эле, аннан коры киёмнәр биреп, үземнекеләрне кибәргә куйды. Сөтләр кайнатып эчерттө. Мең рәхмәт аңа, Алланың рәхмәтендә булсын!

Самавыр, каенана белән киленнең аһ-зарларын сөйләшеп елашканнарын аңлаган сыман, тавышын әкрәнәйтә төштө дә тиз кайнап та чыкты.

Зөмәрә карчык чәй янына нәрсә куярга белмәде. Яңа мичтән чыккан арыш ипи белән ак кристалларны хәтерләткән үтәкүренмәле шикәр, эле Рафига үзе бу йортта яшәгәндә дә, бик сирәк элэгә иде.

– Мә, кызым, боларын, тегеләр күргәнче, алып тык эле, кайткач чәй эчәрсен, – дип, каенана Рафигага бер-ике кап чәй һәм шикәр бирде. Рафига, рәхмәт әйтеп, биштәренә сузылган гына иде, алгы яктан бер-бер артлы балалар йөгәрешеп чыкты. Рафига ток суккандай дерт итеп китте: ул, балаларны тагын йөгәрәп чыгып китәрләр дә берәр яры яшеренерләр, күрми китәрмен дип, тизрәк урыныннан торды. Биштәреннән уяларына һәм Рауза малаена да дип алып кайткан дәфтәр-ручкаларны, карандашларны сузып, яннарына килде.

– И балакайларым! Бәбкә кисәкләрем минем! Бигрәк сагындым бит үзегезне... – Рафига аларның эле берсен, эле икенчесен коча, күзеннән бертуктаусыз яшь ага. Зөмәрә дә елый. Ул да бу күренешне тыныч кына карап тора алмый, әниләре кочаклагач, малайларның да кулын әниләре аркасына куйдыра. Янәсе, алар да әниләрен бик сагынган. Тик балалар балалар шул инде, тораташ кебек тик басып торалар. Әниләре биргән күчтәнәчләрне алып, теге якка кереп киттеләр.

– Минем белән барсыннар инде, эни? Кайткач эшләгәнем өчен бераз акча да бирербез диделәр. Өз генә сез бәрәңге бирсәгез...

Зөмәрә карчык әллә нишләп китте. Авыр сулап:

– И бала, мин бик бирер идем дә... Без хәзер үзөбөз хужа түгел шул. Рауза бик холыксыз. Кайчакларда әллә минем балам түгел микән дип тә куям. Башка нәрсә өмөт итмә, син ул төшкә кайтканчы китәргә тырыш инде. Күзенә күренсәң, ачуы гына чыгар...

Зөмәрә карчыкның сыкрый-сыкрый сөйләгән сүзләренәң ахырын ишетмәде дә Рафига. Аның уе үткән көзгә кайтып китте... Ул бит, ул үзе егерме биш сутый бакчаны эшкәртеп, бәрәңге утыртты, утады, өйдә, эшкәртте... Бер ялгызы казып алып, ашарга, орлыкка дип тә бүлә-бүлә, базга, идән астына ташучы да ул. Ничек инде? Бер чиләк бәрәңге дә бирмәсләрме?..

Төш вакытына әле ерак булса да, кайтырлар дип көтмәгәндә, Гайфетдин белән Рауза кайтып керделәр. Рафига утырган жиреннән сикереп торды. Каенанасы да Рауза турында матур хәбәрләр әйтмәгәч, ул аның белән очрашуны күз алдына да китермәгән иде. Әмма Рауза аңа дөшөп-нитөп тормады, каты-каты басып, түр якка ук кереп китте. Каенатасы Гайфетдин карт ачык исәнләште, хәлләрен сорапты.

– Син, Рафига, балалар өчен борчылма, өсләре бөтен, тамаклары тук аларның... Бергә уйныйлар, бергә үсәрләр. Үз тормышыңны кайгырт...

Рафига каенатасының бу катгый сүзеннән балаларны алып китү турында авыз ачып та булмагачын аңлаган хәлдә:

– Сирәк кенә булса да кайтырга, балаларымны күрәп китәргә рөхсәттер бит? Минем балаларым бит алар, әти?!

Түр яктан чыгып килүче Раузаны күргәч, каенатасы тавышын күтәрә төште:

– Балаларның башын бутап, еш күренеп йөрмә инде...

Рафига нишләргә белмәде.

«Инде бөтенләй күрә дә алмам микән балакайларымны? Бу ни хәл инде? Нихәл итим?»

– Әти, ярый, китәм. Берәр чиләк кенә бәрәңге бирмәссезме икән?

Гайфетдин карт авызын ачарга өлгермәде, Рауза шартларга житеп:

– Нинди бәрәңге? Нәрсә, монда Әндери казасы бар дип белдеңме әллә? Әнә, сиңа дигән бәрәңге бирәннәренәң корсагыңда! – дип акырды.

Рафиганың тамагына төер утырды, әле каенатасына, әле каенанасына карады. Әмма алар икесе дә авыр бер басымнан бөгелеп киткән сыман да булдылар хәтта, күзләрен яшерделәр. Гайфетдин – йортка, Зөмәрә бүлмә якка ук кереп югалдылар.

«Йа Раббым Аллам! Кичер бу бәндәләреңне, кичер явызлыкларыннан!»

Рафига балаларын тагын бер кат кочаклап чыгыйм дип алгы якка керергә теләгән иде, Рауза кире борды:

– Нәрсәдер өметләнеп, оланнарны адарындырып йөрмә! Бар, монда бер нәрсәң калмаган! – дип кырт кисте.

Башын иеп чыгып китүдән кала берни эшли алмады Рафига.

«Раббым, күрерменме икән, күрә алсам иде шул явызлыкларының нәрсә белән беткәннән!» – дип ачынып елый-елый урамга, иреkkә чыкты Рафига. Язгы ташу кебек аккан күз яшьләрән сөртә-сөртә, борылып, тәрәзегә карады. Карады да «аһ» итте. Аннан, тәрәзәдән, аның Әхәте белән Әхмәте карап торалар иде.

– Улым! Әхәт, Әхмәт!..

«Раббым! Ничек түзим?! Кайларга гына барыйм ла инде? Күренмәсләрме дип уйлаган гына идем. И Аллам! Балаларым, балакайларым минем!

Күз сирпеп икенче караганда, тәрәзәдән күзләрәннән яшен уты чәчеп, Рауза карап тора иде.

«Әхмәтем, Әхәтем! Тагын кайтып күрә алырмынмы үзегезне? Сау булыгыз, бәбкәләрем!»

Раузаның янап кычкыруларыннан ике баласы белән күңеле булганчы күрешә дә алмаган Рафига гына түгел, кайчандыр тулы бер гаилә булып яшәгән өйнең һәр почмагы кан-яшь түгеп елап калгандай булды.

«Бернишли дә алмыйм шул. Үз балаларыма үзем хужа була алмыйм, нихәл итим?! Йа Раббым! Үзең ташлама, үзең рәхмәтеңнән ташлама берүк! Боларына түзәрлек сабырлыклар бир! Әле исән-саумын, бик еш булмаса да, балаларымны да күрә алам. Азмы-күпме акча алырлык эшем, начармы-яхшымы торыр урыным бар. Дөньясы авыр, заманы шул бит. Берниләр генә дә эшли алмыйм. Үтәр бу авырлыклар, житәр бер көн, барысы да әйбәт булып, иншалла! Әнә бит, соңгы сулышымны алган чакта, инде бер өмет калмаганда, төрмәдән дә исән кайттым. Эшләп тә йөрим... Раббым, балаларымны сакла, рәхмәтеңнән ташлама!»

Рафигага бик авыр иде. Газиз балалары янына ашыгып кайтуы әнә шулай тәмамланды.

«И, бу сугыш... И, бу сугыш булмасамы, Гайнетдин дә исән-имин, тормышларыбыз да тыныч булып иде. Юкка гына адәм баласы ил белән булганына түзәрбез, илдән аерым хәсрәт бирмәсен Ходай дими шул... Башыңа төшкәч, анысына да түзәсең икән. Кая барасың? Кемгә зарланып була? Кемгә кем хәжәт тә кемгә кемнең хәсрәте хәжәт? Килә дә китә торганы да була бит кайгы-хәсрәтнең. Башыңа төшөп, жаныңны сыта, әмма вакытлар үткәч онытыла торганы була. Минеке китә торган булмады-ы... Кайчан бетәр дә кайчан бәхетле көннәр килер? Булырмы икән ул шатлыклар? Кайтышлый ук Мәрһям апаларга керде Рафига:

– И Мәрһям апа, кайтуым ярады, балаларымны күреп, күңелем

белән берәз тынычланып килдем. Әмма Рауза авыз да ачтырмый. Миңа сөйләшергә дә рөхсәт итмәде. Балаларны адарындырып кайтып йөрмә дип куып чыгарды...

– Кайгырма, исән-имин икәннәрен күреп килүең яхшы булган. Үзең дә берәз тынычлангансың, хәзер жиңеңне сызганып эшлә дә эшлә инде. Менә балалар каникулга чыксын да, мин ул шайтан малайларын кунакка жибәрүләрен сорап, сөт машинасы артыннан хат жибәрермен, – диде Мәрьям, Рафиганы юатып. – Бичаракай! Нихәл генә итим, ниләр генә эшли алам соң мин? Бигрәк тә булышыр идем. Барып алып кайтыплар бирер идем...

Рафига Мәрьям апасының юатуыннан, әлбәттә, болай гына тынычлана алмады.

– Балаларым янында, жан кисәкләрем янында калган йөрәгем ярсый, үрсәләнә шул, Мәрьям апа. Биштәремнән чыгарган күчтәнәчләренә күргәч, икесе бергә: «Әни, рәхмәт», – дип әйткән тавышлары һаман колагымда яңгырап тора. Сабыйларым минем! Иртәгә тагын эшкә барган сәгатәтән һәр баланы аерым тәгаенләп, аларга охшатып карыйм бит мин, Мәрьям апа! Башларыннан сыйпыйм. Бу апа нигә елый икән дип, күзләрен мөлдәрәтеп, миңа караганда, шашу чигенә житәм. Аларны үз балаларым дип күрәм бит...

– Ярар, тынычлан, кызым, үзең турында уйла. Өзлегерсең, кемгә барып егылырсың? Мәле, ал әле шул төенчекне. Әз генә бәрәңге, ипи куйдым.

Рафига, чарасызлыктан нишләргә белми янган ярты жанын сөйрәп, тагын елап кайтып керде...

Рауза Рафига китүгә яшен чаткысы кебек ата-анасына ябышты:

– Кайтарып йөртмәгез, күземнең күрәсе килми шул хәерчене. Нәрсәсә калган монда, әйләнә дә кайта, әйләнә дә кайта. Сөз кайтма дисәгез, кайтмый ул. Үти-үти сикертәсез, шуңа кайта...

Зөмәрә карчык кызын тынычландырмакчы булды:

– Алай хаксызга сабырсызланма, кызым, кайтканы да юк бит инде балакайның. Соң, балаларын да сагына торгандыр...

– Нинди бала, нинди бала сагынсын, ди? Әнә, бәрәңге сорый бит, бирегез. Аннары ипи сорар, акча да сорый башлар...

– Сорамый, сорамый, бик сабыр бала ул. Әгәр сораса, хакка сорар. Ул да бит безнең гаилә кешесе...

Рауза әнисенә Рафиганы яклап чыкканына котыра барды:

– Сыптырсын әнә аналарына, йә жәһәннәменә барсын! Бүлше аяк бастырасым юк. Абый акчасына муенын сузып йөридер әле ул аңгыра баш. Балаларга бирелә ул, ә балаларны без карыйбыз. Так что...

Тыныч кына тыңлап утырган Гайфетдин карт түзмөдө:

– Син, кызым, бик чөпчемэ. Әйтмэгән, дөшмэгән саен сикерэ барасың. Гайнетдин рәнжеп ятадыр дип, күнелем бер тынычлык тапмый яшим. Син – киткән кыз, кайттың икән, яшә, без рәнжерлек булмасын!

Рауза әтисенә каршы эндәшмөдө, әмма алгы якка кереп, малайларны дөбердөтөп, урамга куып чыгарды...

Бар жиһанны таң калдырып, быел жәй иртә килде. Март кояшы тиз тотты, апрель башларында тирә-юньдә кар калмаган иде инде. Авыл халкы чөчүгә дә иртә чыкты.

Укучы бала-чага жәйге каникулларны көтеп ала. Рафига аларны да уздырып жибәрде бугай. Аның өчен көне-сәгәтләре елдай тоелды. Бар өметте – Мәрьям апасы кунакка китерә алса, балалары белән күрешү.

...Кичен сыер савып кергән Мәрьям өстәл тирәли тезелеп утырган балаларына карап сөенеп куйды. «И, Аллага шөкер, барысы да сау-сәламәт, барысы да үз янымда бит. Өс-башлары ямаулы булу ул әле хәсрәт түгел. Менә Рафиганың хәле яхшы түгел. Парә-парә тапала бит йөрәге балакайның. Күр инде, үз балаларына үзе хужа булалмасын! Рауза кайтып бутады, тормышларын астын-өскә китерде бит, күр әле! Авыл Советы да бернәрсә хәл кыла алмаган... Яклаучысы юк балакайның, яклаучысы юк. Раббым, рәхмәтеңнән ташлама инде үзең яратып тудырган бәндәләреңне!»

Мәрьямнең үз тормышы да ташка үлчим генә. Әйтергә генә жиңел, алты бала белән калды. Ике зур малай туендыра инде. Урманнан мичкә ягарга чыбык-чабыгын да, малларга печәннен дә алар кайгырта. Шуңа сыерны асрарга тырышалар, әле ярый, сыерлары бар. Юкса ачлык алар тирәсеннән дә ерак йөрмәс, ишекләрен шакыр иде...

Мәрьямнең уйларын бүлеп, капка ачылган тавыш ишетелде.

Өстәл янында йокымсырап сөт эчеп утырган бала-чага йөгереп ишегалдына чыкты. Сөт ташучы Ибраһим абзый кунак малайлары алып кайткан икән.

– Әйдә, коелыгыз, төшегез флягалар өстеннән, төшегез, давай, тирестән туган нәрсәләр! – дип шаяртты Ибраһим абзый.

Малайлар, көлешә-көлешә, арбадан жиргә сикерде.

– Озак тормаслар, бик шук күренәләр, – диде тагын Ибраһим абзый, Мәрьямнең алъяпкычына урап чыккан төенчеген алганда.

Инде йокларга жыенып йөргән малайларның йокысы ачылды. Әйдә шау-шу купты. Алты янына тагын ике өстәлдә бит...

– Мин, улым, сезне кунакка алырга килдем. Минем дә өемне күрерсез.

Иртәгесен Рафига килүен күргәч, Әхмәт әнисен кочаклап ук алды. Монда да безнең арттан килгән дигән кебек, берәз кыенсынып, ятсынып торса да, тагын киреләнеп, тартышып тормыйк дидеме, Әхәт тә барырга ризалашты.

Менә алар Карлы урамыннан Рафигаларга кайталар. Бүген бу әнинең шатлыгының чиге-чамасы юк. Күңеле белән безне күрәләрме дигән уй кичерсә, күзләре белән балаларын күзәтә Рафига. Каенатасы малайларның икесенең дә матур итеп чәчләрен кистергән, тырнаклары киселгән, өс-башлары да чиста, якасыз булса да, яна күлмәкләр кидергәннәр. «Теге чакта авылга кайтканда өс-башлары бик алама иде. И сөбханалла! Улларым үсеп килә бит, Аллага шөкер!»

Рафига сөенеченнән нишләргә белмәде. Әле берсен, әле икенчесен коча-коча, өстәл әзерләде. Алар килүгә дип әзерләп куйган тәм-томнар өстәлгә менде. Мәдинә биргән бер уч арыш оныннан якмыш пешергән иде ул. Бәрәңгесен дә балалар килгәнче дип саклап торган иде. Өстәл янында өчәүләшеп утырып ашаганда, Рафигадан да бәхетле кеше юк иде. Дөрөсрәге, алар ашады, ә Рафига аларга сокланып карап торды. Тамагы да тук, жаны да тыныч иде бүген аның. Сабыйлары янында утыру, аларны якыннан күрү шатлыгыннан жиде кат күктә йөзде.

«Йа Аллам! Икесе дә анымда бит! Бу көннәрне дә күрәсем бар икән!»

Балалар ашап утырганда, әкрән генә сорапшырып та алды:

– Рауза апагыз рәнжетмиме соң?

– Суккалый инде... – диде Әхәт.

– Үзенекенә тими, – диде Әхмәт.

Жаны-тәне белән балалар дип йөрүләре барыбер бушка булганын, ике генә минутка балалар килгәнне әйтим дип, Мирсәяф абыйсы янына кереп киткәч, аңлады Рафига. Тәмле якмышларны ашап бетергәннәр дә, балалардан жылләр искән булып чыкты...

Тынына ут кабып Мәрьям апаларына чапты Рафига. Әмма алар Мәрьям апаларында юк, инде сөт машинасына утырып, Күзәшкә үк киткәннәр булып чыкты. Моның кадәресе 300 йортлы Карлының айкамаган урамы калмаганда гына белде Рафига.

«Инде башкача өметләнер урын калмады. Үсә төшсәннәр, башларына аң кермичә барыбер әни димәсләр. Наман ят жирдә укучы балаларга карап, йөрәк әрнетеп яшәгәнче, бер башым – бер кашыгым дигәндәй, сыйдырырлар әле», – дип, хәзинәдә ни барын үзеннән биш калыш тирә-күршегә өләшеп, яңадан биштәрен күтәреп, әнисе янына кайтып китте Рафига.

Авыл зур, эш тә бар. Бригадка чыкты.

Сугыштан соңгы торгызу еллары иде ул. Әмма шунда туып, унсигез яшенә хәтле авыл тузанында тәгәрәп үскән үз кызын авыл да колач жәеп каршы алмады. Аны бик тиз баласын ташлап калдырган күкөгә тинләделәр.

– Әнә, Сәкинә кызы ике баласын ташлап кайткан. Ничек эшләде икән ул эшнә?

– Хайваннар да ташламый баласын!

Шундый сүзләргә ишетү теткәләнеп беткән йөрәгенә янә ут төртү белән бер иде. Чарасыздан бичара булып йөрүен белмиләр иде шул алар.

«Йа Раббым! Кайларга гына барыйм да ниләр генә эшлим икән? Чыгып китеп, кем кая бара, шуның артыннан ияреп, Каф тау артларына олагыйммы икән әллә?

– Әни, бир бер киңәш, нишлим инде мин хәзер? Тагын да еракка китә алмыйм бит инде, балаларым кала бит, әни!

Кызының жан ачысы белән елавыннан йөрәгә әрнегән Сәкинә нишләргә белмәде.

«Инде чарасыз калганга минем яныма кайткан иде бит балакай, и бу авыл, и бу гайбәтчеләр!» – дип, баласы өчен үзгә өзелде. Әмма иллә дә сабыр, акыллы һәм тыныч кеше иде ул:

– Сабыр ит, балам, сабыр ит! Күпме авырлыклар кичердең, түздең, монысына да түзәрсен. Алла ни язган, шуны күрәбез инде. Нихәл итмәк кирәк?

– Суга сикеримме, бауга менимме, әни? Дөрөс түгел, мин ташламадым бит, әни, мине ташладылар! – дип ачыргаланды Рафига.

– И Аллам! Алай уйларга һич ярамый, бәбкәм. Син нәрсә сөйләсәң, шуның өчен үстердемме мин сине? Кем карый оланнарыңны? Әле кечкенәләр, үсәрләр дә аңларлар. Алла насып итсә, күрербез әле, күрми булмабыз. Рауза да үз кирәген алып, – диде Сәкинә, Рафига әйткән сүзләрдән коты очып. – Күр әле, нәрсә ди? Нәселебездә булмаганны! Гомер буена балаларга тәрбия бирү юлында булдык. Әнә Мирсәяф абыең, Сания апан, Сәрия апаларыңны кара, Ленин орденнары белән бүләкләнгән мөхтәрәм кешеләр бит алар. Тормышлары майлаган кебек барды дип уйлысыңмы? Балакаем, башыңнан алып ташла ул юньсез уйларыңны...

– Әни, әллә бөтен авыл халкын жыеп сөйлимме икән башымнан ниләр кичкәнне, әллә аңларлар иде бәлки?

Кинәт катгый бер карарга килдеме, әнисе:

– Утыр, кызым, утыр әле. Куа димә, сиңа фикерләргә генә киңәш итәм. Хатын-кызлар читкә, Иваново, Кострома якларына китеп эшләп кайталар. Анда тегү фабрикалары бар икән, – дип куйды.

Тиз генә уйлаганда, моннан да яхшы юл юк та кебек. Рафига да кайгыдан айнып киткәндәй булды. Әмма шундук кире сүрелде дә.

– И әни! Исәнлегем дә Аллага шөкер, эштән дә курыкмыйм. Балаларым кала бит, әни! Алардан башка ничек яшәрмен? Әле юк-юк та күреп, барлап кайтам үзләрен.

– Әнә, сөт кәжәсен сатасы булып, юлыңа житәр. Калганы әкрен генә була ул, кызым. Тәвәккәлләп чыгып китсәң, юлдаш та очрый...

«Йа Аллам! Тагын ниләр генә күрермен икән? Бәла ташып кына йөрүм бугай. Миннән бәхетсез дөньяда тагын бармы икән?»

Рафига, эне-сеңелләрен туендырып торучы бердәнбер кәжәне сатып жибәрүче әнисен жәлләп, тагын бер елады. Иртә уңмаган – кич уңмас, кич уңмаган – һич уңмас диләр. Аллага тапшырып, юл капчыгы жыя башлады. Тагын биштәрен асып, туган оясын, әнисен, туганнарын ташлап, гел белмәгән, күз күрмәгән, колак ишетмәгән чит-ят жиргә, ерак билгесезлеккә, моңсу да, газаплы да, әрнүле дә юлга кузгалды ул. Барыннан да бигрәк газиз йөрәк парәләре – ике баласы, күз нурлары Әхәте белән Әхмәтен калдырып. Ниләр көтә анда? Бу минутта жир йөзенең иң бәхетсез бәндәсе итеп тойды ул үзен. Әмма ни чара да юк иде шул...

Жиде ят жиргә, еракка китү, күрше авылга чыгып китү белән бер түгел. Аерылышу ачысына күнгән булса да, басу капкасына сөялеп елап калган әнисе, энеләре Габдулла белән Габделәхәт, сеңелләре Рәйсә, Разыя, Раузаны кочып-кочып үпте Рафига. Алар белән жан рәхәте татып күрешүненең соңгысы буласын кем белгән дә баш-аягы белән дөнья мәшәкатенә чумасын кем белгән. Ана янында иләктәй жәелгән буласың икән ул, аерылышу кайгысыннан, алдагы билгесезлектән каен тузы кебек бөтерелеп куырыласың икән. Әнә шулай сабуулашып киткәндәге туганнары гомере буге күз алдында торды...

Жүкәтау пристанена килеп житкәндә, көн кичкә авышкан, эңгер төшөп килә иде. Кичке сигездә Иваново, Кострома якларына, Ярославльгә теплоходлар китә икән. Билет алып, вакыт бар әле дип, су буендагы утыргычка барып утырды Рафига. Күзеннән яшь китми, аккан суларга карап, тагын елый башлады.

«Күр әле, бер авыз сүз русча белмим, исән-имин генә барып житәрменме? Ялан жирдә ялгыз баш. Япа-ялгыз башка әллә нинди уйлар килә шул инде».

– Сеңлем, син дә көтәсеңме? Яныңа утырсам, ачуланмассыңмы?

Кара кайгыга баткан башын күтәрәп, юлдашына карады да «ярый» дигән сыман баш какты Рафига. Билет алырга чиратта басып торганда, бу ханым белән берничә тапкыр күзләре очрашкан иде аның.

«Каен суы бал булмас, кайгы йөрөккә ял булмас» диләр, Рафиганың да күзе күрмәскә әйләнгән бугай. Авылда бергә эшләп йөргән Фәһимә апасын танымады.

– Жанкисәгем, Рафига, син түгелме соң? – диде Фәһимә.

Таныш тавышны ишетеп, шатлыктан Рафиганың йөрәге кысылып куйды. Шушы авыр елларда, Рафига төрмәдә чакта, ул да авылдан китеп, Костромага барып урнашкан икән. Туганнар кебек сөөнөшөп кочаклаштылар. Сөйләшөп бетмәслек сүзләр жыелган. Фәһимә әнисен жирләргә кайткан, жиделәрен үткәреп, Костромага китеп барышы икән.

– И бичаракай, синең хәлләреңне дә сораштым. Вакытым тар булу сәбәпле, үзем аларны барып күрә алмадым шул. – Синең Әхмәтең белән бер чама уника яшендәге кызым да үз янымда. Үзем «Главчермет»та тимер ташыйм. Авыр инде, нишлисең, беркем дә китереп бирми...

– Фәһимә апа, канатым, мин дә шул якларга дип кузгалдым бит. Башка чарам калмады. Тәвәккәлләдем дә... Үзем куркам да. Паспортым да юк бит минем. Кая барам инде дә, кем көтә мине анда?

– Бер дә курыкма, берсүзсез эшкә алалар. Метрикәң булса, шул житкән...

Фәһимә, әллә үзенә юлдаш булды дип, әллә авылдаш дип якин итеп, кызып-кызып, тагын әллә ниләр сөйләп китте. Әмма Рафига инде аны ишетми, киләчәк эшен күз алдына китереп, уйламаган жирдән Фәһимәнең дә очравы аша Аллаһы Тәгаләнең зарлы бәндәсен юлда ташлап калдырмавына мең кат инанып, рәхмәтен тоеп, оеп утыра иде...

«Кайгы килми тормый, кызым, тик һәр кешегә төрлечә килә».

Әнисе шулай диде дә бит...

Пароход, агым уңаена йөрешен тизләтеп, Жүкәтау утларын еракта калдырып кузгалып киткәндә, моңсу кычкырып куйды. «Пу-пу-у-у-у!» Акчарлаklar гына әллә Рафига белән сабууллашып, әллә илкөн балаларының кайгы-хәсрәтен берәз жиңеләйтергә теләп, ачы кычкыра-кычкыра, пароход артыннан барды әле. Рафига, өске каттагы палубага менеп, күзе талганчы жан яралары – балалары, газиз әнкәсе калган туган ягы, туган авылы белән сабууллашты. Әйтерсең алар энә шунда, пристань янындагы агачлар арасына гына сыенганнар да, барысы да елыйлар, кул изиләр иде...

Суга карап барган чакта,
Су төпләре күренә.
Үксеп-үксеп елаганга,
Канлы яшем түгелә.
Еракларга карый-карий,
Күз керфекләрем тала.

Йөрәгемнән өзелеп төшкән
 Ике газизем кала.
 Йөрәккәем әрни-әрни,
 Әрнүен сиздермимен.
 Башкайларым ничек түзә,
 Ничекләр тилермимен?
 Бәгырьләрем өзелеп калды
 Туган-үскән илемдә.
 Бәхетсез булмасам, яшәр
 Идем туган жиремдә.
 Күккә карап санап барам
 Ничә болыт үткәнен.
 Алда тагын калды микән
 Газап чигәр көннәрем?

Фәһимә, бу хәлләрне үзе күреп уздырганга, Рафиганы юата:

– Елап нихәл итәсең инде, түзәргә тырыш, Рафига. Алла боерса, менә эшкә урнашырсың, аннары берәз жиңеләер...

Костромага килеп житәрәк бик күп тимер өемнәре һәм сызылып киткән бараклар күренде.

– Әнә шунда эшлим инде мин... – диде Фәһимә. – Алла боерса, сине дә урнаштырабыз, борчылма, авылдаш. Миңа да иптәш булырсың...

Фәһимә бүлмәсенә килеп егылдылар. Озын коридор, чит-читләп кечкенә-кечкенә бүлмәләр урнашкан. Беренче карашка салкын, шыксыз барак, таныш кеше белән килеп кергәч, жылы бер ояны хәтерләтте.

Икенче көнне иртүк торып Фәһимәнең эшенә киттеләр. Сугыштан соңгы еллар, ир-ат юк. Рафиганы дүрт куллап эшкә алдылар, бер бүлмә дә бирделәр. Рафига әле карават, әле өстәл, әле урындык тотып кергән күршеләренә дә исе китте. Ничек дус, туган монда халык? Исемемне дә сорап тормый, кем икәнемне дә белми, әйбер ташыйлар. Бер яман сүз сөйләүче юк. Арып кайткан эшчеләр димәссең, андасанда гармун, уен-көлке ишетелгән бүлмәләр яныннан үткәндә дә, Рафиганың эченә рәхәт бер тынычлык тарала иде.

Тулы канлы эшче хәзер Рафига. Ир-атларны да аяктан ега торган авыр эш – тимер ташыйлар. Көне буге тимер ташып изелгән куллардан сыгылып кан тама, кичен гәүдәләренә көчкә сөйрәп кайтып керәләр. Әмма эшнең жиңеле юк.

«Аллага шөкер, үз бүлмәм, үз көем!» – дия-дия эшли Рафига. Беркөнне әнисенә хат язып салды.

«...Әни, бәгърем, исәнме? Барыгыз да исән-саулармы? Әни, ярый әле, сине тыңлап эшкә киттем. Үлемнән коткардың бит син мине, әни, китмәгән булсам, язмышымның азагы ничек булып бетәр иде. Аллага шөкер, авыр булса да, эшем бар. Торыр урыным да бар, әни! Получкамның эзрәген үземә калдырам, калганын сезгә жибәрәм.

Сөткә тилмереп ятмагыз, кәжә алыгыз, эни! Исән булып, эшкә урнаша алсам, иң беренче энигә акча салам дип әйткән идем. Үзем исән-сау эшләп йөрүм. Икенче полчкама эзрәк киенермен, өс-башыма алырмын дип торам.

И эни! Сине һәм дә ике баламны ничек сагынганнарымны белсәгез иде. Ничек аңлатырга тырышсам да, аңлый алмассыз инде. Бик сагынам, эни! Авылда чакта бар хәсрәтем ярты хәсрәт булган икән, эни! Сагыну ашаудан калдыра, йокыдан яздыра икән, эни. Төннәр буе йоклый алмый, сезне уйлап ятам, бер күрешербезме, юкмы? Бик еракка да киттем. Урам буйлап эшкә барганда, үткән-сүткән кешеләрнең йөзләренә карыйм, безнең яктан түгелме икән дип. Үлөп-үлөп сагынам, йөрәгемнән ташып чыккан хисләремне шушы кәгазь битенә тамып төшкән күз яшьләрем белән җибәрәп, сездән дә өзелеп-өзелеп сәлам хаты көтеп калучы бәхетсезләрнең дә бәхетсезе булган кызың Рафига дип белерсең.

1948 нче ел, июнь».

Рафига ят җиргә, ят эшкә тиз күнде. Иртәдән кичкә кадәр бер эш – зур-зур эржәләргә тимер төяү. Анда аларның ниндиләре генә юк, зурларын өчәү-дүртәү күтәрәп салалар. Жәен бу эш берәз гына җиңелрәк кебек, кышкы зыкы салкыннарда туң тимер кулларны үзәккә үтәрлек итеп өшетә. Әмма, ятса-торса, кайтса-барса жанын тырнап, йөрәген канатып торган хәсрәте жуелмады. Кайвакыт Фәһимәсез кайтканда, үз уйларына чумып, барагын таба алмый йөдәп йөргән чаклары да байтак булды.

«Йа Аллам! Бир ярдәмнәреңне, бигрәк бетте шул бу башкайларым. Өям-өям дә ишелә, һич очы-кырыена чыгып бетмәле түгел шул уйларның... Кояш кызуыннан күлләр кипкән шикелле, минем бу елауларымнан күз яшьләрем дә кипте бугай. Жаным елый, тәнем елый, ә яшем чыкмый... Бу жан сыкравы бер басылырмы, алдагыны беләп була микән ул?»

Гайфетдин карт – бик гыйлем кеше. Атасы Гыйләжетдин тирә-юньдә гыйлемлеге белән дан тоткан мулла булган. Зөмәрә карчык та, нинди вакыт булуына карамастан, биш вакыт намазын калдырмый. Гайфетдиннәрнең өе зур, авылда мәчет булмау сәбәпле, картлар алар өенә жыелып, җомга намазы укыйлар. Ул да гадәткә кереп китте.

Әхмәт белән Марсны да әкрән генә догалар укырга өйрәтәләр. Гайфетдин карт, азан әйтеп намаз укырга тотынганда, үзе янына бастыра да артыннан кабатларга куша. Әхәтне генә тыңлата алмый, дога укый башласалар, сәндәрәдән кычкырып көлеп ята. Намазны бозган өчен, укып бетергәч, тал чыбыгы белән берәз сыртына эләгә инде үзенә, әмма аңа барыбер.

– Монысы бигрәк ялкау бит, – ди Гайфетдин Зөмәрәгә. Әйткәнне дә тыңламый, өйрәнергә дә теләми. Өнә, кечкенәсе әнисенә охшаган, бик тырыш. Бабай, нәрсә эшлим дип кенә тора.

– Әйе, шул, атасы. Бетчә кебек, эшнә бик яратып эшли, булдыра да. Кечкенәдә өмет бар, – дип, үз фикерен өстәп куя Зөмәрә дә.

– Чынында да шулай, йортны себерә, терлек асларын чистарта. Өнә берәз такталар ышкылым дип тотынган идем, ышкыны алган да чышната гына...

Картлар шулай Әхмәтне мактыйлар.

Алар балалар өчен үлеп торса да, Рауза көннән-көн котыра бара. Эти-әни дигән сүзләр аңа күптән изгелеген жуйган, икесен талау, юк-барга тавыш чыгару гына житмәгән, инде балаларны да кага. Беркөнне мунчага малайларны юындырырга баргач, озак та үтми Әхмәт ялан өс елап кайтып керде. Башыннан аккан канны күрөп, Гайфетдин карт нишләргә белмәде:

– Янәдән балаларга кул сузасы булсаң, кара аны! Әниләрен куып чыгардың, инде балаларга каныгасыңмы? Бөтен авыл халкы сиңең явызлыгыңны сөйли, урамга чыгарлыгыбызны калдырмадың. Актыгы булсын, балаларга кул күтәрәсе булма!

Рафига икенче хезмәт хакы алгач, балаларына хат язып салды.

«Сәлам Костромадан! Исәнмесез, эти-әни! Улларым Әхәт һәм Әхмәт! Рауза һәм Марс! Мин Кострома дигән шәһәргә килеп, эшкә урнаштым. Авыр булса да, зарлана алмыйм, Аллага шөкер, торыр урыным да бар, акча да бирәләр. Шушы көннәрдә сезгә берәз акча салам, улларымның өс-башларына берәр киём алырсыз. Эти-әни, әниегез жибәргән дип әйтегез инде, күңелләре булсын. Улларым үскәннәрдер инде, Әхәт йорт эшләрендә булыша дигән идегез, булышуы сезнең өчен булса, өйрәнүе үзләре өчен. Эшләп үссеннәр. Укуы ярышсымы соң? Улым Әхмәтнең хәлләре ничек? Эти-әни! Минем хатым барганчы акча килеп тә житәр, Алла боерса. Хатыма каршы хат языгыз.

Улларым! Мин бик яратам сезне, балакайларым, бик сагынам, бер генә дә уемнан чыкмыйсыз. Көнә-төнә сезне уйлап йөрөм. Башларыгыздан сөя-сөя үстерә дә алмыйм үзегезне. Бар өметем: әз генә үсә төшкәч аңларсыз да, мин сезнең белән бергә яшәү бәхетенә ирешермен дим. Ярый, хушыгыз, сау-сәламәт торыгыз, улларым минем! Сезгә сагынычлы кайнар сәламнәремне жибәрәп, әниегез Рафига дип белерсез.

1949 нчы ел, гыйнвар».

Рауза әниләренә дә, балаларга да хатны укытмады. Элек янымда тормасын, күзем күрмәсен дип йорттан кудырганы гына аз, инде Рафиганың тиенләп жыеп балаларына салган акчасына да кул сузуы бернинди кысаларга да сыймас оятсызлык иде. Әмма жаны, каләбе явызлык кабыгы белән капланган адәм бернәрсәдән дә чирканмый этлек эшләвен дәвам итте...

Авыл жирендө елына бер тапкыр, язга чыккач, өйдөгө юрган-мендэрләрне кояшка чыгарып киптерү, өй юу йоласы бар. Кайнар суга селте салып, юкә мунчаласы белән ышкып та жибәрсән, кыш чыккан авыл өенең бүрәнэләре гәрәбә кебек сап-сары булып кала. Юрган-ястыклар да яна өйгә кабарынып, күперенеп керәләр...

Эссе жәйнең кызу июль иртәсендә Гайфетдиннәрнең күршеләре Хәсәншалар да өй юарга жыена. Бар жиһаз урамда булгач, чәйне дә, самавырга шакмаклар салып, ишегалдына кайнарга куялар. Озын торбадан чыккан төтен чолан башындагы саламга капканын беркем дә күрми кала. Төтен өйгә керә башлагач, йорт хужабикәсе Хәдичә ишекне ачып жибәрә һәм ут бөтен өйне камап ала. Әниле-кызлы янып үлгән булырлар иде, әмма ана кеше кызын, тәрәзәне ватып, урамга төртеп төшерә. Үзен, янгынны сүндергәч, идән астыннан табып алалар.

Янгын искиткеч көчле була ки, күршегә дә күчә. Бер мизгел эчендә Гайфетдин картның алты почмаклы нарат өе дә янып кара көлгә әйләнә... Ярый, үзләре өйдә булмый. Әхмәт Зөмәрә әбисе белән ындырга сыер куарга, Әхәт күрше малайлары белән балыкка киткән көн була ул. Гайфетдин карт үз урам очында төтен күрәп кайтып житкәндә, йортны ут камап алган була инде, бернәрсә дә ала алмый калалар. 12 көлтә, 6 улак бодай, тары, карабодай, 2 пар киез итек, ун метр атлас күлмәклек, ике укалы камзул һәм тагын әллә ниләре белән келәт тә яна...

Шулай итеп, Гайфетдин картның алты кешедән торган гаиләсе мунчада яши башлый. Рауза Рафигадан килгән хатлардан аның тормышы күпкә яхшырак икәннен тәгаенли, беркөнне әтисенә эндәшә:

– Китте дә олакты. Әнә, тотам да хат язып салам, балаларын кайтып алсын! Үзезбегә дә торыр урын юк монда.

– Юк! – диде Гайфетдин, Раузага кырт кисеп. – Яңа урнашып, яхшылап эшли генә башлады, кагыласы булма! Вакыты житәр, кайтыр. Кычкырып елап, күз яшьләре елга булып акканда, беребез дә балаларыңны алып кит димәдек.

– Әти, мин бит барыбыз өчен дә яхшы булсын дим, әйдәгез, алай булгач Костромага үзезбез дә китик...

– Урының ошамаса, дүрт ягың кыйбла. Бөтен тормышыбызны бутап бетердең, дәлше-бүлше мин дигәнчә булыр. Вәт шул!

– Әллә Рафиганы сагына башладыгызмы? Ике баласын ташлап калдырган күкене яклап, миңа кычкырасызмы? Мин ашатам сезне, мин карыйм!

Иренең холкын белгән Зөмәрә тавышка битараф булып тыңлап кына утырган жиреннән кинәт:

– Йә, кызым, туктат. Син карамыйсың безне, кызым, без әле, Аллага

шөкер, бик әүхәтебездә. Балаларны да кулыбыздан килгәнчә карый алабыз. Әлегә синең каравыңа мохтаж түгел, Аллам сакласын, мохтаж була калсак, карарсың, мин сине дүрт яшенә хәтле имездем. Урактан кайтып ашатып китә идем, башка балалар кимәгәнне киеп үстегез. Мин үзем дә сиңа әллә кайчаннан бирле әтиең әйткән сүзләргә әйтергә жыенып йөрим. Кичә почтальон Кәримәне очраттым. «Рафига нәрсәләр яза соң?» – ди. «Бер хәбәрә дә юк шул», – дигән идем, «Әллә ничә хат китердем бит, акча да салып тора», – ди. Егылып китә яздым. Нишләп без белмибез, ник әйтмисең? Куып чыгардык та инде кая икәнән дә белмибез. Абыең рәнжеп ятадыр. Ул бит бертуган абыеңның хатыны, күрә алмадың инде шул баланы. Аны күргәч, керпе йоннарың кабара башлый. Нәрсәгә ирештең инде, ә? Әнә, кара, йортсыз-жирсез калдык. Шул бала рәнжешләре төшмәде дисеңме?

– Минем дә Рафига чыгып киткән көннән күңелем тыныч түгел, – дип, янә сүзгә кушылды Гайфетдин. – Инде хатларын, балаларга дип салган акчаларын да яшереп яткансың. Бу ни дигән сүз? Без ни ара хәбәр юк дип борчылып йөрибез, ә син? Үз балабыз бит дип, синең бөтен кыланмышларыңны күрмәмешкә салышып яшәдек, әмма моннан соң кара, кызый...

– Япа-ялгызын калдырып, балаларыннан аерып куып чыгардык та... Түзсә дә түзә икән адәм баласы. Көне-көне белән мичкә ягарга бернәрсәсе булмады. Ашарына да... Ә теге чакта, бер чиләк бәрәңгә сорагач та, син тавыш чыгардың, бирмәдек бит... Нинди уйлар уйлап кайтып китте икән, балакай? Бакча тутырып утыртты, жәй буге бәрәңгә бакчасыннан кермәде ләбаса. Нинди зәхмәт кагылып, аң-зиһеннәребезне томалагандыр? И кадир!

Бүгенгә көнгә хәтле бөтен сүзен раслап кына яшәгән иң якын кешеләреннән мондый сүзләр ишетү, әлбәттә, рәхәт түгел иде Раузага. Әнисең дә әтисе белән бер сүздә булуы көтелмәгәнчәрәк булдымы, Рауза каршы сүз әйтми-нитми генә, мунча ишеген бар көченә бәрәп чыгып китте.

Зөмәрә карчык, әллә килене Рафиганы жәлләп, әллә кызыма каты орындым дип, мышык-мышык елый ук башлады.

– Син, карчык, үзеңне бимазалама, чуан тула-тула да бер тишелә ул. Моңың да бер очы-кырые булырга тиеш иде. Ил-көн алдында хурлыкка калып беттек. Ниһаять, әйтәсебезне әйттек, бүген үк Рафиганың адресын табып, хат юлларга кирәк, – диде жиңел сулап Гайфетдин.

Кышны мунчада чыгып булмас дип, октябрь башларында, сыерлар көтүдән туктагач, авыл башындагы кайчандыр япа-ялгызы иза чигеп Рафига яшәгән йортка күченделәр. Кул кушырып утырыр чак түгел, Гайфетдин кышлык өчен малларга землянка казды. Малайлар да, укудан кайтуга, ишек алдында эшләп йөргән бабаларына булышалар.

Кем әйтмешли, кул арасына керә баралар. Йорт эшләрә, бакча казу, печәнгә йөрү дә – алар эше...

Гайфетдиннәр янган елны, илдә корылык булганга, ачлык галәмәте башланды. Чәчкән әйбер чыкмады, чыкканы кибе-корышып бетте. Илдә-жирдә элөп кабарга ипи юк. Урамнар-тыкрыкларда кычыткан заты калмады. Нәрсә ашарга белмәгән адәм баласы урманнан балтырган, акбаш, елан көпшәсе һәм тагын әллә нинди ашарга яраклы үләннәр ташый башлады.

Яз житкәч, рус авылыннан, үгезләр, атлар белән тарттырып, бер бура алып кайттылар Гайфетдиннәр. Шул ук жәйне, мунчадан аз гына калку өйне өлгертөп тә керделәр. Өй тирәсе дә элеккеге кебек Рафига берничек тә керә алмаслык имән такта корылма түгел инде хәзер, ә дүрт-биш киртәдән тотып алынган кыр-капка гына.

Матур гына яшәгән жирдән кинәт бернәрсәсез калуларының сәбәбен Рафиганың рәнжүе төште дип юрады Гайфетдин карт...

«Кыр хәтле ызбага сыйдыра алмадык бит, ә? Их, Рафига авылда булса, хәзер улларын ерактан ук күрөп торыр иде. Юк шул, рәнжеттек. Гомер аяк басмас иттек... Инде чит-ят жирдә сыңар кош кебек кагына торгандыр балакай... Болай да өрфия кебек кенә иде, анда тагын да ябыккандыр... Ни хәлдә икән дә, аның хәлләрен ничекләр белеп була икән?..»

Өй тирәсен тотканда, шул киртәләрне бер-берсенә ялгап тезә-тезә, Гайфетдин энә шундый уйлар эчендә йөздә. Ул бер генә минутка да исеннән чыгармады Рафиганы. Балаларга карап та тирән уйга тала, озак тукталып тора иде...

Замана авыр, әмма тормыш дәвам итә, бер генә минутка да тукталып тормый. Бер көнне малайлар бабаларыннан гармун алып бирүен үтенә башладылар. Карт озак уйламады: «Ә нәрсә, нигә алып бирмәскә? Малайлар акыллы, эш дип атлыгып торалар. Әхәт тә үзгәрдә – эш сөющәнгә әйләнде. Урам буйлап шар сугып йөрү булмас, алып бирәм!» – диде. Көндөз колхоз эшендә, кичен кешеләргә рамнар, агачтан кирәк-яраклар ясый. Әтиләре сугышта вафат булган өчен малайларга бераз акча да килеп тора. Хәзинәдә ни барын бергә туплап, егерме сумга уника телле тальян гармун алып кайтып бирде малайларга. Алар баштарак гармунны өчәсе өч якка сөйрәде, һәркайсы уйнарга теләде. Әмма Әхәт белән Марстан бернәрсә дә барып чыкмады, аннан барып чыкмасын белепме, тегеләре гармунга кул селтәделәр.

Әхмәт кенә, өйгә керсә, тышка чыкса, гармуныннан аерылмады. Буш вакыты булды исә, тотта да мунчага чаба. Чөнки аңа өйдә уйнарга рөхсәт итмиләр, фәрештәләрне качырасың диләр. Һәм, чыннан да,

суза-тарткалый торгач, көй дә чыга кебек. Бер-ике ай эчендә матур гына уйный да башлады...

Әхмәтнең күчелен аңламыйлар гына. Аның эче тулы моң. Ул үзе дә сизеп-белеп тора, әмма шуны беркемгә дә аңлатып бирә алмый. Менә гармун аңлый, ичмасам, сузып жибәрүе була, Әхмәтне шушы моң назлый-иркәли башлый. Әйтерсең әнисе Әхмәт янына баскан да йомшак куллары белән чәчләрәннән сыйпый, битеннән иркәли.

«Әни, әни, кай якларда гына йөрисең дә безне сагынуларыңа ничекләр түзәсең икән? Әхмәтнең сине ничек сагынганын белсәң иде...»

Шушы гармун моңнарына утырып кына очар кебек була Әхмәт әнисе янына... Әмма шул чак аны тагын эшкә йә ашарга дәшәләр.

Күп вакыт Гайфетдин карт Әхмәтне чакырып ала да:

– Йәле, улым, әнә теге озын көеңне уйна әле, – дип, үзе үк гармун уйнарга куша.

Әхмәтнең тырышып-тырышып гармун уйнаганын карап тора-тора да тирән уйга чума.

«Гайнетдин ишетсәме бу баланың уйнаганын? Насыплар гына булмады... И бу сугыш... Кырды гына адәм баласын. Әнә, күрше Галләм малае ике аяксыз булса да кайтты әле... Безнеке – юк! Авыл белән бит! Өч йөз йортлы авылның икесенең берсендә тол да ялгыз хатын. Ничек тормыш алып барырга, ничек яшәргә кирәк? Күгәрчен аягы кебек кызарып беткән куллары белән кырдан карлы-бозлы салам каерып, өшөп-туңып кайткан хатыннарынның зарын тыңларга да, аңларга да кеше калмады...

Бер кайтмасак, бер кайтырбыз,
Сау булыгыз, туганнар...

Кайтмадылар! Имән кебек ир-атлар киттеләр дә юк булдылар! И-и, Гайнетдин исән булса, без дә мондый бәләләргә төшмәс, үзөбез корган, үзөбез төзөгән йортыбызда гомер кичергән булыр идек. Ул да рәнжегәндер: кан-яшь түкте бит Рафига. Өйдән куып чыгаруыбыз гына аз, балаларыннан да аердык. Кем уйлаган да, кем белгән соң, Раузаның, шулай хөкүмәт биргән пособие акчаларына кызыгып, балаларны алып калганын? Аларга бирелгәнән дә әле генә белдек бит, бөтен йортны, бар тормышны Раузага тапшырып харап булдық».

Әхмәт уйный, әле «Шахта»ны гына белсә дә, бабасы уйната. Әнә ничек уйларга бирелеп тыңлый ул. Әллә кая, еракка төбәлә бабасының күз карашлары, төбәлә дә кадала... Кайвакыт Әхмәт бабасының шулай өнсез калуыннан курка башлай, андый чакларда гармун тавышын кычкыртып, сикертебрәк ала. Шулай иткәндә, бабасы уянып киткәндәй була...

«Кара эле син бу малай актыгын, шәп тарта бит! Балакайның эче тулы моң, анасын сагына бала, күзеннән беленә. Эх, Рафига күрсәме?!»

Гайфетдин, күзләренә сарылган яшьне олан күрмәсен дип, кинәт умарта чаккан кебек сикереп тора:

– Ай, рәхмәт, улым... – дип, кул чугы белән күз яшьләрен сөртә-сөртә, китеп бара.

Бер ноктага карап уйланган карт бабасының альъяпкычына бер-бер артлы тамган яшьләрен сөртүен каршысына утырып гармун тартучы Әхмәт тә күрә билгеле, үзе дә көчкә тыелып утыра. Әмма ниләр уйлап, ниләр кичергәнә бары тик бабасының үзенә генә билгеле булып кала шул. Беркайчан да ah-vañ килеп сөйләнәп йөрми, эчтән яна...

Әхәт тә, Әхмәт тә бик тыңлаучан, карусыз, кеше әйберенә тимәс, тәрбияле балалар булып үсеп киләләр. Әби-бабай янында нихәтле генә яхшы булса да, урамга чыгуга киеренкелек биләп ала. Олысы-кечесе дигәндәй, әллә чын, әллә юри: син кем малае дип, үзәккә үтәләр. Ничек җавап бирсән, шулай кыен. Гайфетдин бабай малае дисән, бала-чага шаркылдап көлә, э олы яшьтәгеләр: «И, сөбханалла, бу бит Рафига малае, үзе күрсә нишләр иде икән, бичара?» – дип жәлләп, аркадан кага. Бу чакларда Әхәт үзе дә башкаларга кушылып көлә алса, Әхмәткә юлын дэвам итү тоташ газапка әверелә. Рафига сүзен ишетүе була, янакларын әчеттереп, колаклары шаулый, күзенә яшь тыгыла. Әле һавага, әле җиргә карый. Ул хис инде аны шундый биләп алды ки, урамда барганда каршысына кеше килгәнән күрсә дә, эче калтырый башлый. «Тагын инде...»

Әхәт абыйсы ничектер, Әхмәт сагына әнисен.

«Их, теге чакта, Әхәт абый да әни яшәгән йортка күчеп барган булса, әле дә бергә, барыбыз да бергә булыр идек. Марска тагылган! Ә Марска рәхәт, аның әнисе янында...»

Жәйге матур көннәрнең берсендә Костромадан Фәһимә кайтып төште.

Аркылы-торкылы кадкалаган тәрәзә капкачларын ачканда, эштән кайтып баручы авылдашлары тукталды.

– Менә, ичмасам, кайта да, китә дә. Кострома белән Күзәш арасын бар дип тә белми.

– Кемең дә юк бит инде, акча туздырып ник кайтасың?

– Сатып китәсеңдер инде?

– Юк, кызлар, берәр кияү сәләмәсе белән кайткандыр әле...

Сорау арты сорау ява Фәһимәгә.

– Дөнъя хәлен белеп булмый, кайта алганда кайтырга инде. Әнинен вафатына өч ел булды, Коръән укытыйм дип кайттым.

– Әнә, теләгән кеше кайта, Рафига гына китте дә югалды.

– Әй, юкны сөйләмә, кайтыр жирең булмаса, кайтырсың, бар!

– Вәт рәнжеп тә китте сабий! Балалары өчен кан-яшь түкте, билләһи...

– Ярар, шуның өчен кирәген алдылар да бит инде. Кеше күз яше жирдә ятмый ул.

– Күрделәр, күрсәтте Ходай! Көлләре күккә очты...

Монысын усаллыгы белән даны чыккан түбән оч Халимә әйтте.

– Ничек күккә очты, сез нәрсә сөйләсез? – диде Фәһимә.

– Гайфетдин абзыйлар яндылар бит!..

– Ә?! Ә балалар? – диде Фәһимә, коты очып. Рафиганың әманәтен тапшырасы бар бит...

Ул, бөтен эшен ташлап, Гайфетдин абзыйларга китте.

«Хәер дә бирермен, күр инде, нинди кайгылы булганнар. Авылда бер матур йорт иде, капкаларының исе дә калмаган» дип уйлады Фәһимә, Гайфетдин картларның өенә житәрәк – тәбәнәк кенә өйне, тирәсен маллар кермәсен өчен генә тотып алынган киртә капканы ачып кергәндә.

Малайлар да өйдә. Зөмәрә карчык самавыр яңартып жибәрде. Анысы да кадерле кунак килгәннен сизеп тора, гөжләп кайнап та чыкты. Исәнләшеп хәл-әхвәл сорашкач, Фәһимә малайларга әниләре жибәргән бүләкләргә тапшырды. Тегеләре шунда ук майка-трусикларын киеп тә чыктылар. Тезеләшеп мичкә сөялеп баскан малайларга карап, Зөмәрә әбиләренә исе китте:

– Бигрәк таман гына булган киёмнәре, кайдан гына белгән икән Рафига? Инде бик зур да үстеләр, ничек шулай ала белгән?

– Сөзгә дә бүләк бар, Зөмәрә апа. Менә эти белән әнигә дип тә жибәрде. Рафига бик киң күңелле. Эшендә дә бик яраталар, – диде Фәһимә, Зөмәрә карчыкка – чуклы яулык, Гайфетдин картка бер бармаклы күн перчатканы биргәндә.

– И Рафига, и балакай! Безне дә онытмаган, Алланың рәхмәте төшкере! – Зөмәрә, альяпкыч итәген күтәреп, ике күзен каплады. – Алланың рәхмәтендә булсын! Тапшыр, Фәһимә, кайтсын, кунакка булса да кайтсын, озак яшәмәбез. Бу кадәр дә авыр йөкне ничекләп итеп күтәреп торырбыз, кайтсын, бик көтәләр диген...

– Балаларны бик сагына. Егет булып житкәннәр бит, сөбханалла, матурлыклары! Ничек итеп сагынмассың боларны? Күр әле, су сөлекләре кебекләр бит! Үзегез сагынасызмы соң әниегезне, балакайлар? – Фәһимә малайларның әле берсенә, әле икенчесенә карады.

Әхәт белән Марс, көләшә-көләшә, битләрен капладылар. Әхмәт

«эһе!» дигән кебек башын какты, үзе комач кызарып чыкты. «Ник сорый инде бу апа, ник төпченә?» Авыр хәлдән бабасы коткарды:

– Әхмәт маладис ул безнең, кулыннан килмәгән эш юк. Әле гармунда уйнаганын тыңласаң...

– Китегезче? Ай, энем, уйна әле! Әниңә баргач сөйләрмен. Йә, уйна инде!

Әхмәт инде әллә кайчан гармун уйнарга кушсалар ярар иде дип теләгән иде. Әмма менә хәзер, әби-бабасының да, килгән кунакның да күзләре үзенә текәлгәч, башы муенына ябыштымы, сеңеп бетте. Әкрән генә сандык өстендәге гармунны кулына алды:

– Еламасагыз гына уйныйм...

– Юк, улым, әйдә, уйна инде!

– Үзең дә гармун буйлык кына бит әле, кай арада өйрәндең соң, бәбкәм? – дип, Фәһимә Әхмәтнең башыннан сыйпап алды.

Әхмәт «Шахта» көен сузып жибәрде...

«Их, апа! Тыңла, апа! Тыңла да әниемә әйт: сине анда Әхмәт улың бик сагына диген. Иртә белән: «Их, әни кайткан булса иде!» – дип күзен ача икән, йокларга ятканда, әнине төшемдә булса да күрсәм иде дип тели-тели арып бетә икән дип әйт! Урам башыннан сумка тотып берәү кайтканын күрсә дә, әни түгел микән дип керфек какмый, күзе яшыләнгәнче узгынчыны карап тора диген. Их, әгәр әни кайтса, теге тәрәзәсез өйгә барып идем, әни янында гына торыр идем дип әйтә икән диген. Шулай дип әйт, апа, сагынып үлә инде сине Әхмәтнең диген...»

Шахталарга мин бармадым,
Дусларым гына барды шул,
Дусларымның сау бул дигән
Сүзләре генә калды...

Фәһимә гармунга кушылып жырлап жибәрде. Аның челтер чишмә кебек тавышы ерак Кострома якларыннан күтәреп кайткан эманәт бүләкләр белән бергә Рафиганың үзен дә биредә кебек хис иттерде. Алай гына да түгел, әнисе яныннан кайткан апасының жырлап жибәрүе Әхмәткә дә гармун күрекләрен ныграк, ятсынмыйчарак тартырга көч өстәде.

Шахталарга мин төшәрмен,
Жырлап күмер кисәрмен шул...
Әмма сине бик сагынсам,
Бик саргайсам нишләрмен?

– И-и энем, булдырасың бит, рәхмәт сиңа. Читтә, рус арасында күңеле мүкләнеп беткән апаңны да жырларга мәжбүр иттең.

Үз илендә, үз жирендә яшә икән ул, Зөмәрә апа. Менә әни дә, туганнар да юк, ә туган-үскән жир тарта. Отпускымны көтеп алам, кайтасы килә. Рафига ничек сагынмасын, ди, күр әле бу сандугач балаларын?

Әхмәт тә елый иде, әмма күз яшьләрен күрсәтмәс өчен, гармунын куеп, ишегалдына чыгып йөгәрде.

– Бусы боеграк шул...

Чәйләр эчеп, берәз сөйләшеп тә утыргач, Зөмәрә карчык Фәһимәне озатырга чыкты.

– Менә шулай хәсрәтле булдык, болын хәтле йорт-жир иде... Инде күп тә яшәмәбез, кем белә?

– Зөмәрә апа, юкны сөйләмәгез, Рафига сезгә ачу сакламый. Рауза кайтмаса, алай булмас иде, эти-әнигә рәхмәт, балаларымны карыйлар дип кенә тора.

– Рафига кичермәс безне дип, бик борчылабыз. Куыплар чыгардык бит! Рәхмәтемне житкер, Фәһимә! Күчтәнәчләренә дә, яхшы сүзләренә дә бик рәхмәт. Кайтсын, кунакка кайтсын!

«Йа Раббым! Нинди генә сынаулар бирмисең син адәм баласына. Рафигага сабырлык бир, Раббым! Шәүләсе генә минем янда икән, үзе монда, балалары янында икән лә...»

Фәһимә Зөмәрә карчык белән сабууллашып, тыкрыкка борылгач, кинәт кемдер:

– Апа! Апа! – дип кычкырды.

Әйләнә-тирәдә берәү дә юк. Фәһимә «Колагыма ишетелә торгандыр, бу балалар белән саташам, ахры» дип уйларга да өлгәрмәде, тагын, инде катырак итеп:

– Апа, апа!

Тавыш Гайфетдиннәрнең бәрәңге бакчасы ягыннан килә иде. Читән буендагы кычытканнар арасыннан Әхмәтнең башы күренде.

– Соң, Әхмәт, балакай, нәрсә булды, нигә елыйсың?

– Еламыйм ла, – диде Әхмәт. – Сез, апа... Әнине күрсәгез дим, әйтегез әле... Ни инде, ну, сәлам әйтегез, яме?

Әхмәт сүзен көчкә әйтеп бетерде дә йөгереп китеп тә барды.

– Әйтермен, балам!

Чыдамаган балакай. «Дөнъяда ни ачы? Ятимлек ачысы ачы...»

Фәһимә юл бусе Рафиганы, аның балалаларын уйлады. Ни авыр булса да, кызым үз янымда әле, Аллага шөкер! Мондый язмышны Ходай күрсәтмәсен. Ике көн дә түзәрлек түгел. Күр әле син аларның матурлыкларын, ут кебекләр, билләһи! Ничекләр сагынмассың?!

Рафиганың ут-ялкын эчендә яшәгән аңлайм. Алла сабырлыклар бирсен!

Фәһимә Рафигаларга керә-керешкә үк:

– И, аларны күрсән, шундый зур үскәннәр. Зурысы бик исе китми, Рауза малае белән ихахай чаба гына. Менә кечкенән, Әхмәтең! Йөрәк өзгөч моңлы итеп гармунда уйный... Анда кайтып йөрөгәнне генә авырттырып килерсән инде.

– Тагын сөйлә, Фәһимә, тагын сөйлә, нишлиләр?

– Барысы да күп сәлам әйттеләр. Кунакка кайтсын диделәр. Менә шул инде...

– Юк, Фәһимә, алай гына түгел, сөйлә, улларым турында сөйлә, зинһар!

– Менә калганын кайткач күрәсән инде.

– Кайтмыйммы соң? Быел отпускамны алуға кайтам, Алла насыйп итсә. Әти белән әни дә чакырдылар дисәң бит, бәлки әле балаларымны да...

Кайтты Рафига. Пароходлар туктаганчы дип, өч еллык ялын санатып алды да кайтып төште. Менә ул Күзәш урамыннан атлый. Халык эштәдер, ник бер адәм заты күренсән. Авыл тыныч һәм искиткеч сабыр. Рафига гына әйтерсәң йөз ел читтә яшәгән. Киткәнәң өч ел гына булса да, авыл да үзгәргәндер, аның кебек батырайгандыр кебек тоела. Илдә ниләр бар дисәң, һаман шул икән... Сагынганмы соң ул Күзәшне? Күзәш – күз яшьле авыл. Бәхетле чагым булдымы икән минем синдә? Булмаган да кебек шул. Бигрәкләр дә әрнүләргә дучар итеп, балаларымнан аерып, читкә куып жибәрдең бит син мине, Күзәш! Саумы?

«Чаукалар» тыкрыгын узып, кайчандыр үзе яшәгән зур урамга борылгач, тыны кысылып куйды Рафиганың. Түбәсе күккә кадәр сузылган калай түбәле йорт урынында, әллә мунча хәтле генә тәбәнәк йортны, әллә күршеләре Хәсәншалар йорты бөтенләй юк икән күрәп, өнсез калды. Рафига элек керү түгел, балаларым күренмәсә дип ярык эзләп чапкан рыс капкасы урынында да каты курадан ясаган кабык-киртә генә булуы йөрәкне өшетә...

Фәһимә, аңа янғын чыгып, бернәрсәсез калганнары хакында әйтмәде шул. Үзе күрер, балалары өчен борчылмасын дигәндер.

Рафига, кабык капканы ачып, өй алдына узгач, ишектән бер-бер артлы Әхәт белән Әхмәт, Марс, алар артыннан сөйләнә-сөйләнә, Зөмәрә күренде:

– Әйдә, Рафига, әйдә, уз... Әйдәләр без, барыбыз да әйдә.

Рафига, кулындагы сумкасын ташлап, балаларына атылды. Иң гажәбе: алар элекке кебек Рафигадан качмадылар, ә икесе дә

әниләрен кочып алдылар. Күп елаудан кипкән яшьләре янә хасил булды Рафиганың. Әле берсен, әле икенчесен кочаклап үпте. Үзе бертуктаусыз:

– Бәбкәләрем минем! Белсәгез иде ничекләр сагындым бит үзегезне, балакайларым!.. Мәгез әле, улларым, алып кереgez шул сумканы, анда бөтен бүләк сезгә...

Малайлар, үзләреннән зур сумканы күтәрә-сөйри, өйгә алып кереп киткәч, Рафига баядан бирле бу шатлыклы күренештән елап беткән, альяпкыч итәгенә күзен сөртеп торучы Зөмәрәгә кулын сузды.

– Әни, исәнме!

Куллар биреп күрештеләр. Рафиганың күңелендә әле һаман теге, үзен куып чыгарган, күрергә дә рөхсәт итмәгән чаклар онытылмаган, балалар кочу шатлыгыннан ул берәз онытылып китсә дә, әнә шул чакларның ачы ямаулыгы кочаклап алу уен кырт кисте. Зөмәрә дә, «кичерерме бу бала?» дигән сорау жанын борчыганга, «кызым!» дип, аркасыннан кагудан да читенсенде.

– Әйдә, уз, Рафига. Бигрәк озак күренмәдең, балакай, менә күрәсен, бездә дә әллә ниләр булып бетте...

Рафига каенанасы артыннан өйгә керә-керешкә:

– Әллә Рауза өйдә юкмы? – дип сорады.

– Юк! Урманга делянка чистартырга йөриләр, берәз утыны да булыр дип инде... Аллага шөкер, аның өйдә юк чагына туры килдең. Үз балам булса да әйтим, гел дә шашынды инде. Ни кыланса да, азсына...

Рафига, куркып:

– Әллә балаларга да? Мин алып китәм балаларымны, алып китәргә кайттым. Әни, рөхсәтме?

Зөмәрә, уңайсызланып, күзен читкә борды:

– Менә хәзер атаң кайтыр, сөйләшерсез. Мин бит белмим, Рауза хәл итә барысын да...

Ул арада мич артында чышын-пышын сөйләшкән малайлар ялт итеп әниләре янына чыктылар. Малайлар икесе дә әниләре сумкасын «бушатканнар», чаңгы костюмнарын киеп алганнар:

– ...ни! Болар безгәме?

Әни дигән сүз ишетелер-ишетелмәс «...ни» белән бетте. Рафига ике улын янә кочып алды:

– Сезгә, улым, сезгә! Рәхәтләнеп киеgez. Әнә Марска да алдым. Марс, син кайда, энем? Әйдә, син дә киеп күрсәт әле. Таманмы икән?

Ә Марс әллә кайчан кигән, тик чыгарга, күренергә генә ояла икән. Аны Зөмәрә мич артыннан тартып диярлек алып чыкты:

– Кара әле шайтан малайларын, киенешеп тә куйганнар. Күр әле син таманлыкларын. Кайлардан гына белдең, размерлары да гел туры килә, балакай.

– Фәһимәгә балаларны чамалап, карап кил әле дигән идем...

Аннан Рафига сумкасыннан тартма-тартма такта чәй, конфетлар, лимон чыгарды.

– Менә, әни, монысы сезгә, чәй эчәрсез. Тирә-күрше хәл белергә керер, сорашырлар, өлеш чыгарырсың инде... Аллага шөкер, эшем бик яхшы, акча бирәләр. Сезгә дә салып торам, аласыздыр инде?

Зөмәрә тагын жавапсыз калды. «Юк, күргәнебез дә, белгәнебез дә юк», – дисенмени? «Рауза алып яткан!» – дияр генә иде, Рафига тагын балаларны калдырмыйм, алып китәм дияр. Бик ияләштеләр бит...

Чәй кайнап чыгуга, Гайфетдин да кайтып керде.

– Әй, кунак бар икән, сау гынамы, кызым?

– Аллага шөкер, эти, үзегез ничек гомер итеп ятасыз? Менә кайттым әле.

Рафига Гайфетдингә кул сузды. И, бу күңел дигәнәң, «Кызым!» дигәнән дә искәртеп әйтә. Ө дүрт ел элек: «Бар, үз юлыңда бул, балаларны адарындырып йөрмә! Синәң бездә өлешәң юк!» – дип куып чыгарган әтинең соң бу?..

Рафига күрә: картлар бирешкәннәр, Зөмәрә карчык бөтенләй бөгелгән. Гайфетдиннең яңаклары эчкә баткан, ишек бусагасын көчкә атлап керде. Бар дөнъяны кочарга эзер картның эзе дә калмаган. Дөнъя, тормыш баса шул адәм баласын. Күрәсәң, Рафигадан соңгы тормышлары бик үк баллы булмаган, бернәрсәсез калып ян да, гомер буе жыйган малың күккә очсын әле...

Рафига алып кайткан күчтәнәчләр белән элеккедән дә матур итеп гөрләшәп, сөйләшәп чәй эчтеләр. Аннан баядан бирле сандык өстендә гармунын тотып утырган Әхмәткә сүз бирелде.

Юк, Әхмәт бу юлы еламагыз дип тә әйтә алмады. Бүген биредә күз яше бер тиен. Барысы да елый. Әнә, бабасы да Рауза апасының мәхшәрләрен сөйләгәндә туктаусыз елады... Биш литрлы жиз самавыр да әллә кайчан кайнап чыкты югыйсә, ә һаман елыйлар. Әхмәт үзе кече күңелле, яшыкә дә йомшак, шуңа да, башын тәрәз якка борып, «Авыл көе»н сузып жибәрде.

Рафига, баласы, газиз улының бармаклары уйнаган гармун телләренә карап, ерак үткәннәре эчәндә кайнады...

«Йа Ходай! Бу нинди дөнъя соң? Башта бер гаепсезгә балаларымны тартып алып, үземне куып чыгардылар, инде хәзер янә бергә, бер табын артына жыелып елашып утырабыз? И, бу фани дөнъя! Адәм баласының башы ниләр генә күрми дә ниләр генә кылмый? Бу намуссыз гаделсезлекләргә кем гаепле? Каһәр генә суккан Гитлерны гаепләргәме, әллә бер гөнаһсыз, ачтан үлмәскә өч башак алып кайткан өчен, көнне-төнгә ялгап бер тиенсезгә, икмәк тә, акча да алмыйча эшләгән халыкны төрмәгә ябып куйган авыл гөрнәдирләренме, Совет властенмы? Әллә инде дә килеп явыз Раузанымы?

Кием юк, өс-баш ташка үлчим генә, аякта чабата... Өчәр көн юлда куна-төнә салкында йөрөп урман кисүләр. Хакым бар идемени минем, туңып, ачтан үлмәс өчен, салам ягып... бер уч бодай куырып ашарга? Бер генә көн дә эшкә дә бармыйча калырга ярамый иде. Ничек балаларың бизеп бетмәсеннәр, ди? Көнөм-төнөм колхоз дип үтте... Балаларымны алып бирегез, дип авыл Советына баргач та: «Кит син авылдан!» – дип кенә жибәрделәр...

Рафига Рауза кайтканчы китмәде, өч көн балалары янында булды. Шушы өч көн якынайтты аны балалары белән. Әхәт инде зур үскән, ояла да торгандыр, «әһе!», «да!»дан кала артык күп сөйләшми, ә менә Әхмәт гел әнисе янында булырга тырышты. Инде Рафига китәм дип сүз кузгаткач та:

– Син, әни, ачуланма инде безне. Абый белән кайвакыт без сине уйлап утырабыз... Тик син үзең белән алып китмә безне. Абый Марстан аерылып бармаячак, абый бармаса, мин дә бармыйм. Менә зур үскәч...

– Улым, балакаем минем! Кай арада шулай зур үстең соң син? – Рафига Әхмәтне кочаклап алды. – Бигрәкләр дә этиең охшагансың инде, улым! Бәхетең генә була күрсен!.. Мин, улым, бу юлы сезне алып китә алмыйм әле, чөнки үземнең яшәвем дә әлегә баракта гына, аның бер кечкенә бүлмәсендә өчәү торабыз. Берәз рәтләнеп китим дә, улым, кайтып алам мин сезне, алам, бәбкәләрем!

– Ярый, кызым, улларың үсеп килә. Үзең дә матур гына яши башладың. Илдә чыпчык үлми, ничек тә яшәрбез, Алла боерса, – дип, Зөмәрә карчык киленен авыл башына чыкканчы озата барды. Аларга, әнисеннән аерылырга теләмәгән шикелле, итәгенә сарыла-сарыла кече улы Әхмәт тә кушылды. Алар Рафига «Жиде кыз» тавы артына китеп күздән югалганчы карап, кул болгап калдылар.

Әлфирә
Галиева

КИТАПЛАРГА СЫЯМЫ СОҢ ТУФАН?!

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка...

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Аю әфәндене кочаклап,
Көн итәм мин тайгаларда ничек,
Себер жиле кисә дүрт яклап.

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Чабатаны ничек үрәм мин.
Йөрәгемне учка кысып тотып,
Әкрән генә ничек үләм мин.

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Туглап ашка черки малаен,
Һәр иртәдә ачлыкны сәламлим –
Күрсәң иде аның чыраен!

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Дөнья ничек бирде кирәкне?
Яраларны ямаштырып булмый,
Ямау гына тотмый йөрәкне!

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Мич чыгардым ярты тайгага.
«Фәхри малаеның соңгы таңы!» –
Димәсеннәр! Менәм айга да!

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Коткарганын кучер бишмәте.
Сөйлә, ничек көн арты көн дөнъя
Еламаска мине өйрәтте.

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Шөкер иттем тәмуг утына.
Кармәтемнең тәрәзәсенә бак –
Пар итегем көтеп утыра.

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Ромашкалар качыш уйныймы?
Гайникамал, туйдым инде диеп,
Алкаларын салып куймыймы?

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Ап-ак миләүшәләр күрәмен.
Хыялымда сөю такыясын
Гайникамалыма үрәмен.

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Кул изәми монда каеннар.
Сандугач юк, мине санамасаң,
Шыксыз карга агач саен бар!

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Төтен исе нинди Кармәттә?
Хуш иследер, монда төтен ачы
Образ гына түгел, әлбәттә!

Сөйлә, болыт, сөйлә туган якка!
Бушлатымда номер калтырый.
Планетаның иң түрендә бүген
Туфан дигән йолдыз ялтырый!

Ятам әле...

Аркылыны буйга салмый ятам әле тайгада.
Болай ятканым юк иде нинди иркен далада!
Кызык бит карап ятарга арестка алганнырын.
Ат урынына утын кискән мескен божан малаен!
Черек агач төпләрендә зур тормыш кайный икән?
Кармәтен сагынуыннан бу кайчан айный икән?
Кырмыска, корт, үрмәкүчләр яши ата йортында.
Тайгага көчләп озатмый иле хәтта кортын да.
Ач карынга уйлап ятам: карга ите тәмледер?
Туган якның төтене дә, аһ-зары да ямьледер.
Әх димен, кайтасы иде, кыргаякка атланып.
Еласын иде землянка, яшьләренә капланып.

Уйлап ятам, эгәр димен аяклы бәхет килсә,
«Ә» дә, «жә» дә дими генә, «Гафу ит!» – дип баш исә.
Әдәп йөзеннән Хизбулла гафу итәр, мөгаен.
Бар үпкәсен онытыр ул, көтә дисә пар каен!

Тургайлар белде микән?

Кыр чәчәкләрен сөйгәнне тургайлар белде микән?
Тайгада гөл эзләп йөргән ир-аттан көлде микән?
Гадилеккә гади үзе, матурлыкка бик матур.
Кыр чәчәгенәң исләрен посылкага, Лу, тутыр.
Тургайлар беләме икән, ничек сагынганымны?
Мондагы шыксыз кошка да ырымтабынганымны!

Юк, белмидер, белсә эгәр, бер жырлап китәр иде!
Уналты елдан соң, канәт, моннан китәрсең диеп...

Сезнең сурәт

Сезнең сурәт мине эзәрлекли,
Кая бакма – каен шәүләсе.
Язмышыма, сездән аерганга
Каты итеп килә әйтәсе!
Шул каеннар мине озаттылар,
Шул каеннар каршы алдылар.
Бер кат ыштан белән тайгаларга
Озатканнар көлеп калдылар.

Ул сурәттә бар бер илаһи хис –
Хизбулланы ярату хисе.
Тайгаларда яккан учаклардан
Килмәс инде Кармәтем исе!
Сезнең сурәт пәке белән уйган,
Жуелмый ул канлы йөрәктән.
Сагынулар ак каеннар белән
Шигырьләрдә калды беррәттән!

Була иде...

Була иде «отказ» имзаларга,
Ләкин син үзсүзле икәнсең!
Син бит инде жирдә чагында ук
Миңа жәннәт бүләк иткәнсең!
Үлгәнеңне белә торып, Луиза,
Була иде каның сатмаска!
Имза салырга дигән кәгазьне
Чыраена тегенең атмаска!

Йөзең бизәп торган толымнарны
Була иде төптән кисмәскә!
Сәлам тапшырасы жил улына
Минем тарафларга исмәскә!
Синең кебек үжәт хатыннарың
Кулларыңда жәннәте ирнең!
Жыр итеп жырларлык гом(е)реңне
Бөтен килеш син миңа бирдең!

Китапларга сыямы соң Туфан?!

Китапларга сыямы соң Туфан?!
Китап нәрсә? Кәгазь кисәге.
Бөтен дөнья йокыда чагында,
Шагыйрь зерә утын кискәнме?
Кискән инде – урманга сыймаган,
Шигырьләре сыймаган кебек.

Каләм белән кисә бәгырьләренә,
Бияләен куйган да әлеп.
Сыймаган ул иркен далаларга,
Көтүләрен куып тараткан.
Сыер халкы гаҗәпләнсен диеп,
Күз-кашларын тагын ясаткан.
Гасырларга сыярма соң Туфан?
Жир йөзенә ничә килсен ул?
Тугры кала шагыйрь иманына,
Алтын түгел, эзли жылы кул!

Сиңа диеп...

Ромашкалар жыйдым сиңа диеп,
Эресе бар, бар бик ваклары.
Сиңа булган кайнар сөю генә
Тайгаларда мине саклады...
Кармәт кырларында чәчәк күп лә,
Бөгеләләр жил искән саен.
Кан бәясе торган посылкалар...
Тапкансың бит жибәрү жаен.
Кабер өсләрендә резедалар,
Нидер әйтеп, күзгә багалар.
Йөрәгемнең сөякләре сызлый,
Өметләрем утта яналар...
Миләүшәләр жыйдым сиңа диеп,
Ялан кырга ятып үкседем.
Рухың иңсен Аккош күлләренә,
Бакча тулы чәчәк үстердем.

Каршы ал, Лу, мине жәннәттә!

Каршы ал, Лу, мине жәннәттә!
Чәчәк алып киләм, әлбәттә!
Йомшак кулларыңнан тотармын,
Берәр бәйрәм белән котлармын!
Жәннәтнең түрендә урының –
Иреңне коткардың үлемнән.
«Каныңны суырган» Хизбулла,
Гаепле саный тик үзен дә.
Жәннәттә синдәйләр бар микән,
Ак белән аерган караны?
Шешенгән әдипне коткарып,
Кан узды мең чакрым араны!
Каршы ал, Лу, мине жәннәттә!
Булырсың анда да илһамчым!
Мин синсез – үзем дә бер өрәк,
Мин синнән башка тик бер тамчы!

Зинаида
Захарова

КҮРӘЧӘК КҮКЛӘРДӘ ЯЗЫЛА

ХИКӘЯ

*Күрәчәк күкләрдә языла диләр.
Шулай дип кеше үз ялгышларын,
хаталарын аклый түгелме?*

Туй көне

Мең тугыз йөз сиксән дүртенче елның утызынчы декабрь иртәсе. Гади генә көн түгел ул, Нинаның туй көне, иң бәхетле көннәренен берсе. Әйе, бик көтеп алган, яраткан кешесе белән кавышкан, шатлыклы да, моңсу да көн туып килә. Кыз уянып китүгә сәгатькә күз төшерде. Сәгать теле, туктыйм дигәндәй, уңга-сулга салмак кына чайкала. Туктап калмасын өчен герләрен күтәрергә кирәк. Кыз, тиз генә урыннан торып, сәгать герләрен ипләп кенә тартып куйды. «Туй көнендә сәгать туктап калмасын, ул минем бәхетле минутларымны, сәгатьләремне санарга тиеш», – дип елмайды.

Әнисе инде күптән торган. Кече якта аш-су эзерләп мәш килә. Савыт-саба шалтыраган тавышка этисе дә торып чыкты. Алар экрен генә үзара сөйләшәләр. Сүзләре, мөгаен, туй мәшәкәтләре турындадыр. Әле беренче туйга эзерләнүләре шул, олы кызларын кияүгә бирәләр. Борынгыдан калган горейф-гадәт буенча, туйга кадәр кыз урлау йоласы булды. Митя кызны олы апаларына алып кайтты. Нинаның эти-әнисенә: «Кызыгызны югалтмагыз», – дип хәбәр бирделәр. Барысы да сөйләшеп эшләнде. Кич белән кызның туган йортында «кода көйләү» мәжлесе үтте. Кодалар «көйләнгәч», туй буласы көн билгеләнде. Тантананы алып баручы – кияү егете сайланды. Туй бүген кияү ягында булачак. Яшь киленнең туй күлмәге караваты янындагы урындыкта эленеп тора.

Парча тукумадан ул, Митяның бүлөгө. Туганнары Кәтүк түти күлмәкне жиренә житкереп, модалы булсын дип тырышып текте. Күлмәк өстендә ап-ак фата... Биек үкчәлә ак түфлиләр. Бар да эзер. Нина, тәрәзә янына килеп, урам якка күз төшерде. Йомшак кына күбәләктәй ак кар ява. Ул төн буге да туктап тормаган, ахрысы. Бөтен дөнья ап-ак. Әйтерсең лә тәрәзә каршында ак диңгез. Бу искиткеч матурлыкны табигатьтән бүлөк дип кабул итәргә тиештер ул. Әлбәттә, күкләр бүлөгө. Кияү йортына бирнәләрне алып төшәсе сандык та үз сәгатен көтә. Борынгы горезф-гадәтләр буенча, аңа килен бүлөкләре тутырылган. Әнисе Митяның бөтен туган-тумачасына бүлөк эзерләде. Сандыкны туйда егет ягы «сатып алачак».

Эчендәге әйберләр дә шулай «сатып» бирелә. Сандыкта бүлөкләрдән тыш пар сөлгеләр, түшәк-ястык, урын-жир кирәк-яраклары да урын алган. Иң кадерлесе – тәрә бистәrlәре. Алар сандыкның иң өстенә куелган. Туй башлануга, иң беренче тәрә бистәrlәре эленә. «Алар сатылмый, аларны элгәндә, чәркә сонуга да булырга тиеш түгел», – дип аңлатты түтиләр.

Митя уянгандыр инде. Уйлары белән кыз аның янында. Туй йоласы буенча, ул, иртәнгә якта егет яшәгән йортка барып, аңа туйда кияр өчен кияү күлмәге киертеп кайтырга тиеш була. Бу йола аңа күп борчулар китерер дип кем уйлаган. Кияү йортына ничек барырман да ничек керермен дип хәсрәтләнә Нина. Кияү йортында бүген бит туй буласы. Ярый әле, ялгызы түгел. Аның белән туган тиешле Мария һәм Анна түтиләр дә бара. Алар янында кыпчак булырга тырышып, каушамас та.

Митяларда өй тулы кешеләр: өч апасы, өч жизнәсе, әти-әнисе, туганнары. Кем уйлап тапкан инде бу йоланы? Кем уйлап чыгарса да, Митяга күлмәкне Нина үзе сайлап алды. Үлчәмен егеттән белеште. «Кырык өченче размер яка булсын», – диде ул. Күлмәк нәфис ап-ак тукумадан тегелгән, йомшак, эчендә жаны гына юк. Ошамаслык түгел күлмәге. Менә шундый уйлар иде кызның башында. Сеңелләре, энеләре әле йоклый. Аларның кышкы каникуллары башланган. Туй күрергә хыялланып, гәпләшеп, ярты төнгә чаклы ятты балакайлар. «Митя жизни безгә бүлөк бирерме?» – дип аптыратып бетерделәр. «Бүлөгән бирми торып, капканы ачмагыз», – диде Нина, усал кыланып.

Шул сүз житә калды боларга. Капка тотучылар күршеләрдә дә житәрлек, бала-чага, гадәттәгечә, яшь кияүдән күчтәнәч өмет итә. Язылышу авыл советында була дип сөйләштеләр. Анда кыңгыраулар таккан, сөлгеләр белән бизәлгән чаналы пар ат, бер жиңел машина булачагын да белә Нина. Загстан соң урам буйлап атта йөрергә чыгарлар. Шәһәргә фотосалонга барып кайтырга кирәк булачак. Туй истәлегә булып фотолар калыр. Нина күңеленнән генә кияү киендереп йөри. Килен булып төшәчәк йортка ничек барып керүе, Митяга алган күлмәгән киертеп куюлары күз алдында.

Кияү киендерергә барыр вакыт житүгә, кыз калтырана башлады. Менә сиңа укытучы апа. Ул, педагогика институтын тәмамлап, күрше авыл мәктәбендә физика укыта. Кияүгә чыгу мәшәкәтләрәнен мәктәптә физика фәнен укыту кебек кенә түгел икәнән төшенгән иде инде. Кылдай нечкә күңеленә өмет, сөю, сагыш, моңсулык – бар да сыйган. Кияү янына барырга эзерләнәп, Мария белән Анна түти керделәр. Кыз күлмәкне, кадерләп төрөп, кулына тотты. Ул әле туй күлмәгеннән түгел. Кияүне киендереп кайткач кына, Митя кәләшен алырга киләчәк. Нина аны туй күлмәгеннән каршы алырга тиеш була. «Бүген – иң шатлыклы, парлы тормыш юлына баскан көнем. Бәхетле мизгелләрем күңелемдә мәңге сакланыр» дип уйлады кыз. Чыннан да, бүген үзен дөньядагы иң бәхетле кеше итеп, әкияттәге кебек тоя бит. Яңа яуган мамыктай карларны шыгырдатып, сөөклесе янына ашыга.

Менә иң җаваплы минутлар җитте. Кияү яшәгән йортның капкасыннан кергәндә, йөрәге табанына төшкән иде бугай. Исәнләштеләрме-юкмы, хәтерләми. Түтиләр, ишектән кергәндә, җыр башладылар:

Биек-тәй тауларның, әй, башларында
Оча микән байның кортлары?
Эзли генә, сорый без килдек,
Шушы микән кода жортлары?

Кунакларны каршы алучылар, Митяның апалары, туганнары, ишек катына тезелеп басып, җавап итеп җыр суздылар:

Ындырларда безләр бодай суктырдык,
Табаларда борчак куырдык.
Сездәй кодаларыбыз килә дигәч,
Капкаларны ачып кундырдык.

Җыр тәмам булуга, түтиләр җанланып китте.

– Без бит Митя кияүне «буарга» килдек. Ул кайда, өйдәме? – дип кычкырып та жибәрделәр.

Митяның олы апасы, керәшен күлмәге кигән түгәрәк йөзле хатын, авызын ерып: «Әйдәгез, булдыра алсагыз буарсыз», – дип, аларны олы якка чакырды. «Буарга килдек» дигән сүз хужаларга кызык тоелды булса кирәк, алар дәррәү көлешеп тә алдылар.

– Түрдән узыгыз, егетебез өйдә, әйдәгез, төкле аягыгыз белән, – дип елмайды Митяның әнисе.

Митя, кунакларны каршы алырга эзер булып, олы якта диванда утыра иде.

– Яшь кияү син буласыңмы ул? – дип сораган булды Анна түти.

– Әйе, мин, – дип баш какты Митя.

– Кияү, без сине «буарга» килдек, – дип кабатлады Мария түти.

Түтиларнең «буарга килдек» диюларен ишеткәч, Митя сәерсенеп китте.

Түтилар бер дә аптырап калмадылар, кыз кулыннан алып, күлмәкне жәеп тотып, жырлап жибәрделәр:

Сиңа дигән бүләк күлмәгенәң
Чәнчәмәгән жире һич тә юк.
Килгәннәрдән бирле карап торам,
Килешмәгән жирең һич тә юк.

Жырның сүзләре Митяга бик тә туры килә. Чыннан да, егетнен килешмәгән жире юк. Өстенә кигән ак күлмәге, кара костюм-чалбары аны тагын да ыспай итеп күрсәтә. Озын буйлы, кара чәчле, коңгырт күзле бик матур егет солтаны.

Жыр тәмам булуга, Митя өстенә кигән үз күлмәген салыр дип көттеләр. Ул борынгыдан килгән йола буенча да шулай эшләргә тиеш дип аңлатканнар иде. Ә Митя ике кулы белән күлмәк якасын кысып тоткан. Авыз эченнән нәрсәдер мыгырданып та ала, тик әйткән сүзләрен аңлап булмый. Аның бу кыланмышыннан аңлашылды – егет өстендәге күлмәген салырга уйламый. Яшь кияүне жыр белән генә жиңеп булыр дипме, түтилар тагын жыр башладылар:

Түрдәге бистәрем чәчәкле,
Чөйдәге бистәрем чигүле.
Кияү күлмәген кимәсә, китәбез,
Безнең атларыбыз жигүле.

Туганнарының кыланмышлары Нинага мәзәк тоелды. Кара син аларны, ничек килештерәләр – театр уйныйлармыни?! Йоласы шулай дип уйлап, ул алар янында елмаеп басып торды. Бүләк күлмәкне Митя һичшиксез кияр, кыланмышлары уен гына дип уйлады.

Түтилар артистлардан бер дә ким түгел, ә жырулар халык операсы диярсең:

Туебызда киярсең лә диеп,
Сатып алдым сиңа ак күлмәк.
Ки, жанкаем, ефәк күлмәгемне
Ул бит миннән беренче бүләк.

Күлмәгеңә тап төшерә күрмә,
Кия күр син аны кадерләп.
Минем өчен нурлы йөзләреңнән
Берни дә юк бит кадерлерәк.

Түтилар кыз исемнән дә жырлап күрсәттеләр. Чөнки ул аларга: «Булышырсыз инде, бер жыр да белмим бит», – дип әйтеп куйган иде.

Митяны жыр белән жиңеп булмаячагы аңлашылды. Ул кымшанмый. Ике куллап күлмәк якасына ябышкан килеш утыра. Егет юлында очраган бөтен жан иясен сөзөргә эзер торган үгезне хәтерлэтә. Аны бу кыяфәттә күрермен дип, Нинаның һич башына килмәде. Бик күңелсез күренеш иде бу. Йөзәнә ник бер чөметем елмаю чыгарсын. Мин сезне жиңәм дип утыра кебек. Никтер Митяның апалары олы якка кермәделәр. Бу хәлләрне белмәделәр, энеләренә кыланмышын күрмәделәр. Митяның әнисе дә кече якта калуны кулай күрдә булса кирәк. Алардан ярдәм көткәнгәме, кызга бу хәл сәер тоелды.

Олы якта кунаклар көйсез кияүне көйлиләр. Мария түти колагына:

– Кайдан таптың мондый кыргый нәрсәне? – дигәч, Нинаның бөтенләй кәефе китте.

Юк, Митя һич тә бирешергә уйламый. Күлмәкне киертәм дип, аның белән сугышып булмый бит инде. Шулай да яшь килең аның янына утырды. Могжизага, аңа булган мөхәббәтенә ышанды.

– Митя, минем күлмәкне киеп куй инде, без киткәч, салып, үзәңне киярсен, – диде.

– Юк, алай ярамый, үз күлмәгемне салмыйм, – диде егет коры итеп, ике уйларга урын калдырмыйча.

Кайдан белгән ярамаганын, кем әйткән аңа бу сүзләргә? Керәшен йоласы буенча киресенчә булырга тиеш ләбаса. Бәлки, кияү егетә апалары язган сценарий буенча эш итә. Кызга шулай тоелды, бу хурлыкны күрмәс өчен ул, шул минутта жир ярылса, төшөп китәргә эзер иде. Никтер егетә Нинаны да, түтиләрне дә санга сукмый. Кызның бүләк күлмәген кимәгәч аңлашыла, димәк, ул аны яратмый. Алай булгач, нигә өйләнергә уйлаган?

Аларның очрашулары да бик сирәк булды шул. Нина аның холкын да белеп бетермәде. Адәм баласының кемлеген белү өчен бергә бер пот тоз ашарга кирәк. Алар, бер-берсеннән еракта яшәгәнлектән, хатлар аша гына аралашты. Шушы минутларда кызның башыннан нинди генә уйлар үтмәде. Бәхетә түм-түгәрәк түгел, аның бер кырые кителәп төште. Үкенү хисләре бөтен жанын биләп алды. «Мин ялгыштым. Әле соң түгел. Мин, бу кешегә кияүгә чыгып, зур хата ясап чакмын. Усаллык, нәфрәт кенә күрдем мин Митяның күзләрендә», – диячәк ул. Алар кызларын аңларга тиешләр. Ул мондый жансыз кеше белән тормышын бәйләргә теләми. «Мөнәсәбәтләребез дә элеккечә булмас» дип уйлады Нина. Елап жибәрми чак тыелып тора. Түтиләре аның хәлен аңладылар. Кыз Митяга әйтергә тиешле иң кирәкле сүзләргә таба алмый интегә. «Юк, эзләмә, Нина, андый сүзләр юк», – дип, үзәнә боерык бирә. «Аның күңеле ярлы, ә минеке яралы. Төп коралым булган физика кануннары да ярдәмгә килми, ичмаса. Әйе, физика кануннарын яттан беләбез, тормышта кулланабыз. Авырлык килгәндә, уйларыбыз, хисләребез нинди кануннарга буйсына соң?»

дип уйлады кыз. Ул тормыш кануннарын бөтенләй белми икән. Нина бу очракта көчсез иде. Шулай да түтиләр сер бирмиләр. Алар жырлап күңелләрен күтәрәләр.

Ефәк ак күлмәк сайладым,
Сине өзелеп сөйгәнгә.
Бу жыруны жырлыйм, жаным,
Йөрәккәем көйгәнгә.

Кияү кими күлмәгемне,
Якалары тар диеп.
Түти әйтә чәркәләргә
Зәмзәм суы сал диеп.

Инде зәмзәм суы сорап та сонучы булмагач, түтиләренәң өметләре сүрелде булса кирәк. Алар, кызның аркасыннан сөеп:

– Ярар, Нина, күп ялындык. Күлмәгебез искиткеч затлы, матур. Хужа табылып, без аны үзебез белән алыык әле, – диде алар, кызга күз кыскалап. Нинаны бу сүзләр генә юата алмады. Эшләре пешмәгәч, алар бу йорттан китү ягын карады. «Кияүне буйсындырып булмады, бик үзсүзле икән энегез», – диде Маша түти, тавышын күтәрә төшеп.

Кара инде, әле иртән генә бөтен дөнья ап-ак иде. Кай арада караңгы төшкән? Яуган ак карлар да, «ак диңгез» дә күңелендәге корымны юып төшерә алмаячак.

Кияү артык горур кыланды. Киреләнеп, кунакларны санга сукмавы бәхетле, ап-ак көнне кара төсләргә манды. Нина өчен дөньяда ямь калмаган иде. Башында бер уй гына бөтерелә. Аны яраткан, ул белгән Митя түгел бу кеше. Ул аның борчуларын күрми дә, белми дә. Ул – суқыр. Күңел күзе йомылган аның. Туйдан соң ир-атлар үзгәрә диләр. Әле туйлары башланмаган да...

Алар кайтып киттеләр. Озатып калганда, Митяның туганнары, кош тоткандай, бик кәефле иделәр.

– Зурлап килүегезгә рәхмәт. Бөтен туган-тумачалар жыелып килегез, туйга көтәбез, – диде алар, елмаеп.

Электр чыбыгында тезелешеп утырган чыпчыклар да, кызны үртәп, «ярат-мый, ярат-мый» дип чыркылдашалар кебек тоелды. Әйе, яратса күлмәген һичшиксез кияр иде. Нинаның бүлгә булган өчен дә... Гүя ул томан эчендә йөзә. Туганнарының сөйләшкән сүзләрен дә ишетми. Алдагы тормышын Митя белән күз алдына китерә алмый. Бер нәрсәне генә аермачык аңлый: туй булмаска тиеш. «Аһ Митя, Митя, юлларны аердың. Мин синеке була алмыйм. Башканы яратырсың. Сөйгәнәң белән кавышырсың. Бүләк күлмәген кию генә түгел, ул теләсә, упкынга да сикерерсең. Мәхәббәтнең ни икәнән аңларсың». Күңеленнән Митя белән «хушлашып» кайткан

жирдән, түтиләрнең «Нина, тизрәк атла» дип дөшүләре кызны жиргә төшерде.

Сугыш беткәч, батыр күбәер, ди. Түтиләр урамга чыккач гайрәтләнеп китте. Бик ашыгып атлыйлар, артларыннан куа киләләр диярсең. Кәефләре дә күтәренке. Алар бирешә торганнардан түгелләр шул. Гаилә тормышында тәҗрибәләре зур. Әнисе әйтмешли, икесенең дә ирләре күзләренә генә карап тора. Икесендә дә икешәр бала. Шулай да Нинаны юатырга теләделәр булса кирәк:

– Борчылма, ир ирлеген итәр, сәкегә басып, кашык белән башка сугар диләр. Кара, кызый, нык бул, бирешмә. Тормыш итә башлагач та, үз сүзеңне әйтергә өйрән. Аны тыңла, әкрән генә үзеңчә эшлә. Иреңнең ошамаган гамәлләрен үзенә тыныч кына әйтә кил. Гаилә тормышы хатын-кыздан зур сабырлык сорый. Тормыш барысына да үзе өйрәтә ул. Акыл белән яшә. Хисләреңә алдан чабарга ирек бирмә. Күлмәгеңне кияр, кими кая барсын, – дигән булды түтиләр, көлешеп.

Этләре Юлдаш Нинаны койрыгын болгап каршы алды. Кыз аның башыннан сыйпады, аркасыннан сөйде. Эт Нинага моңсу итеп карап алды да, башын аска иеп, оясына кереп китү ягын карады. «Этем дә минем хәлемне аңлады. Митя гына аңламады, шатландырырга теләмәде» дип уйлады кыз, елаклары тыгылып.

Өйгә кергәндә, башы иелгән, сөмсере коелган иде. Каршына әнисе чыкты. Әнисен күргәч, күз яшьләрен тыя алмый елап жибәрде.

– Нәрсә булды, Ходаем ? – диеште өйдәгеләр.

– Митя күлмәгемне кимәде. Туй булмаячак, – диде дә, тагын да ярысырак елап, урынына ауды.

Күпме шулай яткан булыр иде, бүлмәгә әтисе керде.

– Тапкансың елар сәбәп. Ул егетлеген күрсәтергә теләгән. Мин кияүне аңлыйм, – диде ул, елмаеп.

– Нинди кияү булсын ул? Туй булмый дидем бит. Мин аны күрәлмейм. Ялынса-ялварса да, мин аңа чыкмыйм, – диде Нина, башын күтәреп.

– Тор, елап ятма! Кеше ишетмәсен. Сәгәте-минуты белән түкми-чәчми кодаларга житкерерләр. Безне кеше көлкесенә калдырмакчы буласыңмы? Үзең эзләп тапкан егет. Ничә ел хат алыштыгыз, ничә ел аралаштыгыз. Митяга кияүгә чыгам дигәч тә, теләгеңә каршы килмәдек. «Туй булмый» дигән сүзне син әйтмәдең, без ишетмәдек, – диде әтисе.

Әнисе берәз йомшаграк булырга тырышты.

– И кызым, инде кеше күзеннән төштең. Туйга кадәр бер ай яшәдегез, син хәзер ир хатыны булып саналасың. Тапкансың елар сәбәп. Менә минем ничек кияүгә чыгуымны белсәң?! – диде ул, елмаерга тырышып. – Хатын-кыз язмышлары шулай буладыр инде. Күрәчәк күкләрдә языла диләр бит. Әтиегез белән очрашкан да

булмады, бер тапкыр озата да килмәде. Ул мине ат чанасына салды да урлап кайтты...

– Ничек? – дип сорады Нина үксеп елап яткан жиреннән.

Әнисенен дә яшылектә яраткан егете булгандыр бит. Ул берни белми үскән. Әнисе яшылек серләрен ачмаган, аларга сөйләмәгән, күнел түрөндә саклап яшәгән.

– Сөйләрмен әле. Бүген түгел. Вакыт юк. Әйдә, ки күлмәгеңне. Кияү балакай килгәндә, эзер булып тор, – диде ул, сүз әйтергә урын калдырмый.

Йөрәге елый. Әрнеп, үксеп елый. Тик аның авазын кыз үзе генә ишетә, аны ул гына аңлый. И Ходаем, Нина өчен парлы тормыш күз яшьләренә төренеп башланамыни?

Әй шаулый ла нарат, шаулый нарат,
Никләр шаулый икән бу нарат?
Шауламаслар иде, ай, нарат,
Аерылып китә бер канат.

Кулындагы кигән пирчәткәңне
Артларыңа куеп алдырма.
Кеше жарлары матур диеп,
Үз жарыңның хәтерен калдырма.

Туй. Туй иртәнгә кадәр гөрләде. Яшь кәләшнән күнел жәрәхәтен хәмердән кызган кунаклар сизмәде. Жыр, биоләр белән өй эче генә түгел, авыл гөрләп торды. Туганнары жырлаган моңсу, сагышлы жырлар бүген дә Нинаның колагында яңгырый.

Син идең ул минем көткәнем

Митяга гашыйк булган кызына карап, Надяның үзенен яшь чагы исенә төште. Ул да шулай очып, очынып йөрде. Бәхетле иде. Ул бәхет бервакытта да бетмәс кебек иде. Кайбер көннәрне Надяның кызы Нина артыннан чыгып, карап каласы килә. Балалар укытырга йөргән кызының ак кар өстендә эзе дә калмыйдыр. Ул бит жирдән йөрми, кар өстеннән йөзеп, очып бара. Кызы Митяны бик ярата шул. Надя да Гришага шулай гашыйк иде. Йокларга ятканда да уенда Гриша. Торса да уенда ул гына. Фермага эшкә барганда да, кар «Гриш-ша, Гр-ри-ш-ша» дип шыгырдый... Сыер сауганда, сөт тә чиләккә «Гриш-ша» дип ага. Аның бәхете, шатлыгы эченә сыеша алмый, бөтен дөньяга ишетелерлек итеп «Гриша» дип кычкырасы килә.

«Гриша, мин сине яратам», – дип кабатлый ул. Кызның күнеле жиде кат күкләрдә. Бүген аның кәефе күтәренке. Кыз бик яшь булуга карамастан, аны хөрмәт итәләр, эшенә зур бәя бирәләр. Бүген дә

бөтен кеше алдында күнелләрне эрETERдәй жылы сүзләр әйттеләр. Надяның кәефе күтәрелүгә шул да житә калды.

Өрәмәлектә печән чаба кыз. Кычкырса ни була?! Берәү дә ишетми бит.

«Гриша, мин сине яратам! Яратам, ишетәсеңме?» Кеше ишетсә, Надя исәрләнгән дияр. Әйе, Гришага булган сөю хисләре кызның башын бик нык әйләндерә. Ул – аның беренче мэхәббәте. Зәй буенда Надя ялгызы. Печән чабучылар күренми. Иртәнге савымнан кайткач, ятып ял да итми ул. Шулай өйрәнелгән инде. Гришаның мэхәббәте көч бирә аңа. Кызга канатлар куя. Яшь чаклар бер генә була. Яшьләр арасында гыйшык-мыйшык гел булган һәм булачак. Алар кебек бер-берсен чынлап яратучы жирдә тагын бармы икән? Надяның аны уйламаган минуты да юк. Кичке уенга чыксалар да, алар гел бергә.

Авылларында аларга сокланмаган кеше юктыр. Бигрәкләр дә пар килгәннәр, күз тимәсен үзләренә. Надя жыйнак гәүдәле, бөтерчек кебек. Кечкенә дә төш кенә шул ул. Бер килмәгән жире юк. Нечкә бил, төз матур аяклар, куе кара чәчләр. Тулган айдай түгәрәк йөз. Бик сөйкемле шул Надя. Эшкә булганлыгын сөйләп тә торасы юк.

Мәктәпне тәмамлауга, фермага сыер савучы булып урнашты ул. Бөтен апаларын шаккатырып эшли, беренчелекне бирергә һич уйламый. Менә шундый уңган-булган кызга күз атучы бер Гриша гына түгел. Надялардан ике йорт аша гына яшәүче Микулай да ярата аны. Тик Надя бер генә егетне күңелендә йөртә. Гриша белән капка төбөндә утырганнарын күрсә, Микулайның жене котыра. Ул кызны ачуланып, этеп-төртеп өйләренә кертеп жибәрә. Алай гына янган йөрәген баса алмагач, Гришаны бәргәләп озатып жибәрә. «Килеп, күренеп йөрмә монда. Синең өчен үскән кыз түгел ул», – дип, артыннан мыскыллап кычкырып кала. Кыз түбән очта яшәүче сабакташы Гришага күптән гашыйк. Микулай аның уенда да юк. Ул бит карт. Надядан алты яшькә өлкәнрәк.

Микулай беркөн шулай, Надяны ялгыз гына күреп, юлын бүлдә:

– Кызый, йөрмә ул маңка малай белән. Барыбер минеке буласың. Мин сине берәүгә дә бирмим. Риза булмасаң, урлап булса да алып кайтам, – дип, ярсу дингез кебек күзләре белән Надяны ашардай булып карады да ашыга-ашыга китеп тә барды. Бик дулкынлана иде булса кирәк.

Надя сүз әйтергә дә өлгерми калды. Егет артыннан карап, бик озак уйланып торды. Микулай да бик булган егет, ул дип авылының күп кызлары авыз суларын корытадыр. Озын буйлы, дулкынланып торган куе кара чәчле. Нурлы йөзенә, дингездәй зәңгәр күзләренә генә дә гашыйк булырсың. Ләкин Надяның йөрәге Гришаны сайлады, тормыш итү өчен язмышы кемне сайлар – белгән юк. «Күрәчәк күкләрдә языла, кызым», – дип әйткәне бар әнисең.

Шулай да, «урлап кайтам» дигән сүзләрне ишеткәч, кызның күңеленә шом керде. Авылларында кыз урлау йоласы электән үк килә. Ләкин бар да килешеп кенә эшләнәргә тиеш. Шулай уйлап, ул үзен тынычландырырга тырышты.

Ямьле жәйләр дә, яңгырлы көзләр дә үтеп китте. Надя яраткан ак кышлар да озак көттермәде. Кышларның матурлыгы белән сокланьрга вакыты да юк әлегә. Ул күп вакытын фермада уздыра. Сыерлары бозаулуй да башлады. Бу чор сыер савучылар өчен бик мәшәкәтле дә, җаваплы да.

Надя, кичке савымнан соң да калып, сыерларын барлый, бозауларга сөт эчерә. Алардан тиз генә аерыла алмый шул. Бүген дә, вакыт соң булса да, ашыкмый гына кайтырга чыкты. Гриша белән булачак очрашуны уйлап елмаеп, тар сукмактан атлады. Дөньяларга аклык өстәп, күбәләктәй кар ява. Бу матурлыкка хозурланып барып, ул артыннан килгән атны да, чанадагы кешеләрнең көлешкән тавышларын да ишетмәде. Мизгел эчендә кемнеләр көчле куллары Надяны чанага тартып алды. Башына капчык киерттеләр. Надя тыпырчына, куллары белән капчыкны йолка.

– Жибәрегең, кеше бурлары. Мин сезне милициягә язып бирәм, – дип янады.

Кыз чанада ике ир-ат булуын шәйли. Ул аларны тавышларынан танып ала. Берсе – Микулай, икенчесе – аның дустан Виктор. Надяның бу ике ир-егетне жиңә алмавы көн кебек ачык. Күпмедер шулай тарткаланып баргач, Микулай, Надяны кочагынан жибәрми генә:

– Менә, ниһаять, минем хыялым тормышка ашты, тыпырчынма. Син бүгеннән минеке, – дип куйды.

Надя, бу сүзләрне ишетүгә, кычкырып елый башлады.

– Юк, юк. Мин сине яратмыйм. Йөргән егетем бар икән беләсен бит. Мин синең белән калмыйм. Әти бу хәлләрне ишетүгә килеп алачак, – дип кычкырырга ук тотынды.

Егетләр Надяның сүзләреннән шаркылдап көлделәр генә. Ат туктап калуга, хатын-кыз тавышлары ишетелде. Кызның башына киерткән капчыкны да салдырдылар.

– И, Микулай, безгә кыз качырган. Әйдә, бәбкәм, төкле аягың, тәмле-татлы теләң, армас йөрәгең, талмас беләгең белән, – дип теләкләр теләде Микулайның ике туган апасы.

– Юк, мин сезгә кермим. Әтине чакырыгыз, – диде Надя, карышып. Шулай диюгә, Микулай көчле куллары белән Надяны күтәреп алды да аш-су бүлмәсенә керттеп утыртты. Көчләр өс киенерен салдырдылар. Аңлашылды. Ризык тулы табын белән көткәннәр Надяны. Бар да сөйләшкән булган. Надя ашамады, эчмәде, елады да елады.

– Кызларның сирәге генә йөргән егетенә бара. Күрәчәк күкләрдә языла диләр. Елама, мине дә шулай урлап кайтты Симун дэдәң.

Менә жиде ел үтеп тә китте, начар яшәмибез, Аллага шөкер. Яши башлагач, яраттым үзен, улыбыз, кызыбыз үсеп килә, – дип мактанып алды Маша түти.

Кыз йокы бүлмәсендә ялгыз төн кунарга тиеш. Тәрәзәләр тышкы яктан ачылмаслык итеп ныгытылган. Тәрәзәдән сикереп качу мөмкин түгел. Аның соңгы өмете дә сүндә. Ул жылы кофталарын, чалбарларын да салмады. Ятар вакыт житкәч, Микулайның апасы кыз янына кереп, елмаеп, аркасыннан сөеп сүз катты:

– Вокзалда поезд көткән кебек утырма инде. Рәхәтләнеп чишенеп ят. Яныңа берәү дә керми, йоласы шулай. Эти-эниң дә хәбәрдар, борчылма, – дип, кызны йомшартмакчы булды.

Юк, Надяны бу сүзләр генә юата алмады. Киресенчә, күзләреннән өзлексез эре яшь бөртекләре тәгәри башлады. Шулай да, Маша түтине тыңлап, кыз башын йомшак мендәргә салды. Бераз уйланып яткач:

– Нигә эти мине алырга килмәде икән? – дип, Машаның күзләренә текәлде.

– Эти кеше, көлкегә калып, урланган кызы артыннан йөрми инде, – диде Маша түти.

Кызның күзенә йокы кермәде. Уйлары Гриша янында чуалды. Кыз алдагы бәхетле тормышын күз алдына китергәндә, янында Гришасы була. Алар яратышалар. Надяны ул гына бәхетле итәчәк. Микулай аңа бөтенләй ошамый. Ул – ят, чит кеше. Ничек итеп Надя аның белән бер түшәккә ятып йоклый алсын?! Булмаганны. Аллам сакласын! Аның бердәнбере – Гришасы бар. Алар пар канат булып, күгәрченнәрдәй гөрләшеп, бәхетле тормышта яшәрләр. Уллар, кызлар үстерерләр. Бар да Надя теләгәнчә булыр. Гришасы, бу хәлләрне ишеткәч, ни дияр? Син инде Микулайның хатыны булгансың дисә. Юк, юк! Надя аңлатыр, бүлмәдә ялгыз башы төн кунуын әйтер. Микулай аның янына кереп тә карамады, бармагына да кагылмады.

Кара инде бу Микулайны. Очрашканда елмаеп, күңелендә нинди план йөрткән. Мөртәт. Теләгенә ирештем дип уйлый инде. Надяны өйгә алып кергәч, ничек канәгать иде. Бәхетеннән күзләреннән нур түгелә. Апасы, жизнәсе белән шаярта, йөзеннән елмая китми. «Ярар, теләгемә ирештем дип уйласын. Иртәгә бар да хәл ителер», – дип, үзен тынычландырды Надя.

Кыз икенче көнне иртән иртүк Маша түтиләрдән туры фермага китте. Урамда салкын иде. Суык, аның киёмнәре аша үтеп, жанын өшетте.

«Микулай жинде түгелме?» дигән уйларыннан калтырана ук башлады кыз. Барысын да әтисе хәл итәр. Ул Надяны бик ярата, кызганыр, юатыр, бу бәладән йолып алыр. Хәзергә аның вакыты да юк, эти-энисенә хәлне аңлату өчен бераз сүрелергә дә кирәк иде. Яңалыкны кичтән, кызның өенә барып, Маша түти түкми-чәчми аңлатып кайткан бит инде. Фермада яңалыкны белмәгән,

ишетмэгән кеше калмаган булып чыкты. Бар да акыл сатты, Надяны тынычландырдылар.

– Юкка елама, Гришадан ким жире юк Микулаецның. Артык та эле, – диделәр ферма хатыннары.

– Нишләп минем Микулаем булсын ди ул? Мин аңа кияүгә чыгарга жыенмыйм, – диде Надя, шыңшып.

– Чыккансың бит инде. Кыз баланың язмышы шулай була инде. Сине кем ярата, шуны яратасың, – диештеләр иптәшләре.

Аларның сүзе дәрәс булып чыкты. Өйгә кайтып керүгә, әнисе, кече якка чакырып, киңәшен бирде:

– Кызым, әтиңнең холкын беләсең, басса – бакыр, типсә тимер өзә. Сүзне дә бер генә әйтә. «Кызың кире кайтам дип авызын да ачмасын!» – диде.

– Беләсең килсә, урлаганнан соң кире кайткан кызны аерылып кайткан хатынга тиңлиләр. Кияү начар егет түгел. Ике кулына менә дигән һөнәре бар, хәлэл икмәген эшләп таба. Бүген кичтән кодалар килә. Киреләнгән булып, алар алдында безне кеше көлкесенә калдырма, – диде әтисе, ачуланмады да, тавышын да күтәрмәде, каршы сүз әйтерлек урын да калдырмады. Нинди гаделсезлек! Әти-әнисе Надяны аңламагач, кем генә аңлар? Алар Надяның бәхетле булуын теләмиләрмени соң? Кызларын кияүгә бирүне генә максат итеп куйганнармыни? Микулай – яхшы егет, имеш. Авылда бик күп алар. Надя араларыннан берсен генә ярата. Гришаның армия сафларында хезмәт итәсе бар. Надя аны өч ел түгел, биш ел көтәргә дә риза. Кызның яшьлек хыяллары чәлпәрәмә килә түгелме? Надя өчен бәхет ишекләре ябыла түгелме? Уйларыннан айнып китеп: «Нигә бүген киләләр соң алар?» – дип сорыйсы итте кыз.

– Тимерне кызуында сугалар. Кода көйләргә киләләр, – дип елмайды әти кеше.

Коданы көйлесе юк, кызының өлешенә тигән көмешеннән ул бик канәгать. Ничек кенә канәгать эле. Микулайны ярата иде бабай буласы кеше. Күршәдә генә үскәнгәме, бөтен холкы, кылган гамәлләре күз алдында булды. Бу егет белән аның кызы юкка чыкмас. Кызларның бәхете шундый була инде, үзе яраткан белән бик сирәге кавышадыр. Яратыр. Яратмый гына карасын!

Кода көйләнде, туй көне сөйләшенде. Яңа мең тугыз йөз илле сигезенче елны, бөтен авылны гөрләтеп, туй белән каршы алдылар. Туй бик күңелле үтте дисәк, бер нәрсә дә әйтелмәгән кебек булып иде. Ашарга-эчәргә ризык мулдан. Күңел ачу, шаярулар, жыр-моң өч көн буга авылны дер селкетеп торды.

Икеләр дә каен янәшә,
Берсен киссәң, берсе буш кала.

Безнең куеныбыз тулы китә,
Сезнең куеныгыз буш кала.

Суның буйларына төшкән идем,
Түбән таба суның агышы.
Жылашмыек әле, жырлашаек,
Кыз баланың шулай язмышы.

Керәшен туен күргән кешегә аның нинди булганын сөйләп тору артык. Күрмәгән кешегә сөйләп кенә аңлатырлык түгел. Керәшен туен күрергә кирәк.

Туйдагы мәзәкләрне ишетеп калырга, кодаларның кара-каршы жыруларын тыңларга, килен бирнэләрен күрергә дип, тәрәзә төбенә авылның яше-карты жыелган иде.

Кодаларның жырулары урамга аермачык булып ишетелә:

Икеләрдә күе тиң кычкыра,
Ике урамнарны бер итеп.
Ипи-тозлар белән каршылыйбыз
Сез дә кодаларны зур итеп.

Кара сыерларның сөтен саудым,
Базар перәннигә жасарга.
Гомерләргә безгә шулай жассын
Бер табыннан ипи ашарга.

Кара урманнарга миннәр кердем,
Кисепкәйләр алдым дугалык.
Бу да гомерләрнең эчләрәндә
Югалмасын безнең кодалык.

Күк кабаклары, әй, ачылса,
Күк өсләрен шунда күрербез.
Ходай бәхетләрне ким язмаса,
Гомерләргә бергә жөрербез.

Кыз ягыннан килгән кодалар да калышмыйлар.

Өсләреңә, әй, кигән пинжәгеңнең
Алгы итәгенә тап тигән.
Ходай күктән сиңа шулай дигән,
Жан сөйгәнеңне ал дигән.

Аягыңа кигән, ай, итегеңнең
Бигрәк нәфис икән олтаны.
Безнең туган авылыбызда
Син икәнсең егет солтаны.

Хужалар туй күрергә килүчеләргә дә самогонны мул сондылар.
Кат-кат чыгып сыйладылар

– Көмешкәләре зәһәр, башка да бәрде, аякларны да жылытты, –
диеште жыелган халык, сикергәләп.

– Киленнең генә күзләре юеш жирдә, – диде араларыннан берәү.

– Кызлар кияүгә жылап чыга инде, – диде икенчесе.

– Жылар да, үз егете дә жылап калды шул, – диде бер төртмә теллесе.

Туйларында Надяны жырлап жылаттылар. Эх, ул жырлар... Алар,
аның колагында яңгырап, күңелендәге сагышны бик озак яңартып
тордылар:

Тәрәзә төпләрендә тутый кош,
Ак жепәкәй белән тотыгыз.
Безнең бәбекәбез сезнең кулда,
Какмый гына сукмый тотыгыз.

Иртәләрдә торып битен юсаң,
Чөйдә бистәрләрең ак булсын.
Төнге йокыларың татлы булсын,
Иртән йокыларың сак булсын.

Туй үтүгә, яшьләр матур гына яшәп китте. Каенанасы бик яратты
Надяны, йомшак итеп «кызым» дип дәште. Хатын-кыз буларак, ул
аның уйларын да белә, күңелендәге кичерешләрен дә аңлый. Надя
да каенанасына, туйлар үтүгә, «әни» дип дәште. Кул арасына теләп
керде. Ашарга пешерү, өй жыештыру, кер уу кебек хатын-кыз эшләрен
үз өстенә алды.

Яз көне Гришаны армиягә алдылар. Китте Гриша. Аның күңелен
нинди уйлар айкагандыр, Надя белмәде. Авылда яшәсәләр дә, туйдан
соң бер тапкыр да очрашмадылар. Ара ерагайгач, Надяга жиңелрәк
кебек булды. Китүенә өч ел дигәндә, Гриша жәй башында гына
кайтты. Аның кайтуы турындагы хәбәрне Надяга, дус кызы килеп,
сәгате-минуты белән житкерде. Гришаның ялга гына кайтуы икән,
Владивосток ягында дингез эшендә калуы турында фермада да
сөйләделәр. Надяның инде ике кызы үсеп килә иде. Кечкенәсенең яше
дә тулмаган. Гриша кайтып, ике-өч көн үтүгә, кичке якта Микулай
хатынын гөлбәчкә чакырып алды.

– Гришаның сине күрәсе килгән. Бик үтенеп сорый. Очрашырсыз.
Янына кызларыбыз белән чыгарсың, – диде Микулай тыныч кына.

Надяның дулкынлануын, каушавын күрми калмагандыр ире.

Хатыны нәкъ ул әйткәнчә эшләде. Олы кызын житәкләп, кечесен
кулына алып, калтыранып капкадан чыкты. Йөрәге күкрәгеннән
чыгып китәрдәй булып тибә. Тез буыннары да бик йомшады. Егылып
кына китмәскә иде...

Надя капка төбенә чыгып басуга, Гриша, аңа якын ук килеп, чынлап та, бу хатын Надямы дигәндәй, кулы белән аның аркасыннан сыпырып алды. Аларның күзләре очрашты.

– Надя, исән-сау яшисеңме? Тормышларың ничек? – дип кызыксынды Гриша, елмаерга тырышып.

– Ничек яшәгәнемне күрәсең инде, – диде Надя, башын иеп.

– Күрәм, бик баегансың син, – диде дә олы кызга тәм-томнар бирде егет.

Сүзләр ялганып китмәде. Егетнең күзләре тәрәзәдә иде. Надяга да тәрәзәдән Микулай карап торадыр кебек тоелды. Аларның күрешүләре шулай тәмам булды.

Ерак жирләргә киткәнче, Гриша белән тагын бер очрашырга насыйп булган икән Надяга. Ул авылдашлары белән район үзегенә сөт сатарга йөри иде. Ферма эше жиңел булмаса да, хужалыкта да ике сыер асрадылар. Ул, житез килен, ферма эшенә дә өлгерә, йортны да алып бара.

Сыерлары сөтне мул бирә. Сатарга барганда, ике кулында да зур бидоннар була. Күп фатирлы биек йортларда сөт сатучыларны көтеп торучы клиентлары да бар. Сөт сатылмый калса, подъездларга кереп:

– Кому надо молоко? – дип, сөтләре сатылып беткәнче кычкырып йөриләр иде.

Бидоннары бушагач, бар да авылга, кайту ягына борыла. Балаларга күчтәнәч алырга да онытмыйлар. Вокзалда бер төркем авыл түтәйләре автобус көтеп торганда, каяндыр Гриша килеп чыкты. Надяны күреп, жил-жил атлап, елмаеп янына килде.

– Кемне күрәм мин! – дип, Надяны кочагына алып, күтәрәп әйләндерә башлады.

Авил хатыннарының күз карашыннан качып, алар урамга чыктылар. Гриша сөйгәнән кысып-кысып кочаклап, чәчләреннән сыйпады. Надяның тупасланган кулларын учына алып:

– Мин берәүне дә ярата алмыйм. Гел сине уйлыйм. Әйдә, бергә Владивосток ягына китәбез. Кызларыңны да алабыз. Кеше көлкесе, син сөт сатып, тамак туйдырып йөрисең. Күрдем, тормышың авыр синең. Балаларыңны үземнеке итеп кабул итәрмен, алар белән өйдә генә утырырсың. Эшем яхшы, анда тормыш күпкә жиңелрәк, үкенмәссең.

– Юк, мин беркая да китмим. Эти-энигә кайгы-хәсрәт китерәсем килми. Минем тормышым жайга салынды инде. Язмыштан узымш юк.

Хушлашканда, Гриша Надяны кабат кочагына алды да, башын аның чәчләренә куеп, колагына пышылдыдады:

– Гафу ит, иркәм. Бергә була алмадык.

Алар шулай аерылышалар. Яшь хатынның йөрәк ярасы янә ачылды.

Әй, аккошлар очты, күрдегезме
 Наваларга менеп киткәнен?
 Ике дә күзләрем юлда булды,
 Син идең ул минем көткәнем.

Гришаның «Гафу ит. Бергә була алмадык» дигән сүзләре гомер бусе колагында яңгырап торды.

Тормыш дәвам итә

Нина уянганда, караңгы иде әле. Йокы бүлмәсеннән ул капшанып дигәндәй чыкты. Коридорда ут яндырып, ишек катындагы киём элгеченә эленгән киёмнәрне барлады. Элгечтә Маринаның кызыл пәлтәсе белән рәттән ир-ат курткасы да эленеп тора. «Миша да бездә икән» дигән уй йөгерде ананың башыннан.

Кичтән, эшеннән арып кайтканлыктан, аш-су бүлмәсендә озак юанмады. Кызы Марина әле институттан кайтып житмәгән иде. «Хәер, институтта микән? Берүк изге юлларда гына йөрсен балакай. Исән-сау булсын» дип теләде ана.

Көндөгечә улының мәктәп хәлләре белән дә кызыксынды. Улы телефоннан башын күтәреп карамаса да, аңа киңәшләрен бирергә дә онытмады.

– Тиздән икенче чирек тәмамлана, тырыша күр. Кеше көлкесенә калдырма безне. Билгеләрең начар булса, жыелышыңа бармыйм, – диде ана, тыныч булырга тырышып.

Петя башлангыч сыйныфларда яхшы гына укып килде. Билгеләре төшүгә шул телефон да сәбәпче булды инде. Ничә карасаң, кулында телефон була. Кем уйлап чыгарган андагы уеннарны? Бәхетсез балалар алар. Табигатьтә уйнауның да ни икәнен белмиләр. Урамда ник бер бала күзгә чалынсын. Юк, бер Нинаның малае гына түгел, бөтен бала-чага шул гаджетлар аркасында юкка чыгып бара. Беренчедән, күп вакытларын ала, икенчедән, күзләренә зыян китерә. Дәресләренә аяк чалуны әйткән дә юк. Балалар, шул телефонга алданып, укуга күңел салмыйлар. Сөйләшүне оныттылар. Аралашуны, әңгәмә коруны белмиләр. Үзләре дә телефон-автоматка әйләнеп баралар. Бөтенесендә булгач, телефонсыз да йөртеп булмый. Баланы контрольдә тоту өчен бер дигән бит үзе. Менә шундый бик каршылыклы нәрсә инде ул.

– Билге төзәтергә вакыт бар әле, – дип мыгырданды Петя, әнисенң күңеленә өмет чаткылары салып.

– Яхшы укысаң, төзәтәсе дә булмас иде, балам, – диде ана, улының калын кара чәчләрен сыйпап.

– Теманы белмәгәнгә түгел, тәртип өчен куйды апа ул «икеле»не, – дип акланды Петя.

– Апаң дәрәс эшлэгән, дәрәстә тәртип бозарга ярамый, – диде әнисе, укытучыны яклап.

Аллага шөкер, улы быел буйга да үсеп китте. Кечкенә кала дип бик борчыла иде Нина. Ул йомшак кулларын ипләп кенә улының иңбашына салды, күңелендәге сөю хисләрен кушып, яратып, иңнәреннән сыйпап алды. Бәхетле, тәүфыйклы бала булып үссен иде дип теләде ана. Балаларына булган изге теләкләре күңел түрендә аның. Берәү дә үз баласына начарлык теләми.

Кызы өчен дә борчылмаган көне юк, берүк бу егет кызын алдап кына йөрмәсен. Миша үзе бер дә начар малайга охшамаган, зирәк, уку алдынгысы. Имтиханнарда гел бергә әзерләнәләр, Маринага теләп ярдәм итә.

Ана кабат коридорга чыкты. Беренче тапкыр күргәндәй, яшьләреннән киёмнәренә карап уйланып торды. Мишаның ботинкалары юл өстендә үк калган. Ашыкканнар болар... «Читкәрәк тә алып куя да алмыйлар үз әйберләрен» дип уйлады Нина. Берни эшләп булмый, яшьлек...

Бүген ял көне, йокласыннар инде. Егетнең кызы янында куна калуларына эче пошса да, берни эшли алмый шул ул. Әйтеп кара син аларга, нигә авыз ачканыңа үкенерсең. Кызы белән сөйләшмәде түгел, сөйләште, тик аңлаша гына алмадылар.

– Без алай түгел, без болай идек, егетләр кулыбыздан тотарга да курка иделәр. Кая ул йоклап калу, – дип сүз башласа, кызы:

– Әни, хәзер замана башка. Онытма, егерме беренче гасырда яшибез. Син «Царь горох» заманындагы тәртипләр турында сөйләмә. Мин аны яратам, ул – мине. Безгә бергә рәхәт. Безгә шулай ошый, – дип кырт кисә.

«Ана күңеле балада, бала күңеле далада» димәсләр иде аны. «Юк жирдән проблема табып, шул проблеманы күпертеп, йөрәк маен ашап йөрмә» дип уйлады Нина.

– Маринаны яратам, – дип чатнап тора Мишасы. Мәхәббәт барысын да жиңәр. Икесе арасында ярату булгач, яшәү жиңелрәк булыр. Әнә, әниңең яраткан Гришасы калган. Эти аны урлап алып кайткан. Ә ничек яшәделәр! Авылда кешеләр арасында үрнәк булдылар. Нина әтисе белән әнисенең сүзгә килгәннәрен, тәмсез сүз әйтешкәннәрен, кычкырышканнарын хәтерләми. Үскән чакта да күрмәде, хәзер дә күргәне юк.

– Гришага чыккан булсам, ничек булыр иде, белмим. Этиң белән яши башлагач, аны яраттым. Этиң бит яратмаслык түгел. Дингез кебек зәңгәр күзләренә туй көнне үк кереп баттым. Кайнар кочагында бар дөньямын, Гришаны да оныттым. Балалар тугач, араларыбыз тагын да якынайды. Яшәгән сәен этиегезне ныграк ярата бардым, – дип сөйләгән иде.

Марина белән Миша институтта өченче курста бер төркемдә

укыйлар. Өченче курсның яртысы тәмам дияргә була. Экваторга життек дип бик шатландылар алар. Имтиханнар үтүне дә көтмәделәр. Килештерделәр, төркемнәре белән кафедра бәйрәм иттеләр. Алар беренче курстан гел бергә. Миша беркөнне, бергәләшеп табын артында утырганда ачылып китеп:

– Маринага бер күрүдә гашыйк булдым, – диде, кызны оялтып.

Хәерлегә булсын, кызы да шулай ди. «Миңа Мишадан башка берәү дә кирәкми, мин аны яратам», – дип, былтыр ук Настяга серен чиште. Миша, беренче тапкыр төркемгә килеп керүгә:

– Бу егет минеке булырга тиеш дип уйладым, – дип көлдергән иде.

– Ә Миша сине яратамы? – дип сорагач:

– Әлбәттә, ярата, шигем юк, – дип җавап бирде.

Шулай да әдәп дигән нәрсә булырга тиештер бит. Ул егет Ниналарның өч бүлмәле фатирларында куна-төнә ятарга тиеш түгелдер. Кызы белән ачуланышасы да килми шул. Менә шундый каршылыклы уйлар белән яши инде Нина. Ире Митя да еракта, Себер ягында эшли. Кайткач та, аны өйдәге мәшәкәтләр белән борчыйсы килми. Менә шулай бу проблема чүпрәдәй кабарганнан-кабара бара.

Миша – күрше район егете. Институт тулай торагында яшисе килми икән. Кызының этисе өйдә чакларда егетнең килү-китүләре кими, әлбәттә. Эти кешенең дә кызы белән ачыктан-ачык сөйләшкәне юк. Кызыксынган булып:

– Миша кем була соң инде безнең Маринага? – дип сорап куйган иде.

– Егете инде. Яратам ди бит. Яшьләрнекен белеп булмый. Араларына керәсем килми, – дип җавап бирде Нина.

– Кызны алдап йөрмәсен генә диюем.

– Юк инде, андый егеткә охшамаган, – дип, Нина үзен дә, Митяны да тынычландырырга тырышты.

Шулай да ул кызына егетнең ошамаган сыйфатларын әйткәли башлады.

– Кызым, Миша ашаганда табын янында ямьсез итеп шаркылдап көлә.

Марина аптырап калмады, җавабы эзер икән:

– Әни, бәйләнергә сәбәп эзлисез син. Ул шулай көлә, шатлана белә. Ә без шатлыгыбызны күрсәтә дә белмибез, – дип, әнисенә каршы төште.

Ә Нина, киресенчә, табын артында Миша үзен тота белми, әдәпсез, өйдәгеләрне хөрмәт итми дип уйлый.

Шулай беркөнне иртәнге якта Нина кухняда чакта, егет, трусиктан гына кереп, су эчеп чыкты. Аның бу кыланмышы кырга сыймаслык булып тоелды анага. «Оят дигән нәрсә бөтенләй юк икән бу егеттә» дип уйлады хатын.

Егетне бу кыяфәттә күргәч, тәненә бала йоннары чыкты. Нина өйдә трусиктан йөрергә улына да, иренә дә рөхсәт итми. Юк, берни әйтә алмады ул Мишага. Алай да, үпкәләтмим дип, бик сабыр, йомшак булырга тырышып, кызына гына:

– Кызым, син Мишага аңлат инде. Безнең өйдә берәү дә трусиктан йөрми.

Кызы бу сүзләрдән көзгә күркәдәй кабарды.

– Мишаның өйдә трусик белән йөргәне юк. Син шорты белән трусикны да аермаганга ул гаепле түгел, – дип, бик усал кыланып, бүлмәсенә кереп бикләнде.

«Тагын мин гаепле, азды бу яшьләр» дип борчылды Нина.

Ләкин шунда ук уйларыннан кире кайтты. Марина – аларның бердәнбер кызлары. Мәктәптә яхшы укыды, эти-әнисенәң йөзенә кызыллык китермәде. Институтта да тырышып укый, начар юлда йөрми. «Түзәргә инде, укуларын тәмамлагач, яшьләр үз көннәрен үзләре күрерләр. Якты йөзләрен бер күрергә тилмереп, сагынып, саргаеп ятарбыз әле», – дип юатты ана үзен.

Мишаның эти-әнисез булуын да Настя очраклы рәвештә генә белде. Бик яшьли ятим калып, әнисенәң әнисе тәрбиясендә үскән бала икән. Әбисе авылда ялгыз башы көн күрә. Миша, бик еш булмаса да, аның янына кайтып килә икән.

«Әбием Ирина исемле, авыл кешеләре Үринкә дип йөриләр», – дигәч, Нина аңлады. Үз кешеләре, керәшеннәр икән, карендәшләре. Керәшеннәрдә исемнәрне шулай бозып әйтәләр. Нинаның әнисенәң исемен бозып, туган авылында Надый дип йөриләр бит. Юкса Надя – нинди матур исем.

«Декабрь аена да кердек, вақыт артыннан куып житә торган түгел, таң ата да кич була» дип уйлады Нина. Кыш салкыннары, жир өсләрен акка төргән ап-ак карлары белән килде. Көннәрдән беркөнне кичке якта Марина белән Миша олы юл сумкалары күтәреп кайтып керделәр.

– Миша к нам на совсем, – диде кызы, елмаеп.

«Әтиләре дә өйдә юк, ичмасам» дип уйлады Нина. Ни дип әйтергә дә белмәде. Бары тик коридорда аларның өс киёмнәрен салуларын күзәтеп, стенага сөялеп басып торды. Миша исәнләшүдән узмады. Житезрәк тә булып чыкты. Өс киemen салып, сумкаларын алып, бүлмәләренә чумды. Марина әнисе белән генә калуга телгә килде:

– Общагада бик салкын, авырып китәргә дә күп сорамас. Ачуланмагыз, кызгандым, Мишаны үзем чакырдым. Бүлмәм иркен, сыярбыз. Ул – минем беренче ярдәмчем. Тиздән сессия. Миша зачәтларыннан «автомат» алды, ә хәзер миңа булыша, – диде, әнисенәң сораулы карашын бик яхшы аңлап, сорау бирергә урын калдырмаслык итеп.

Марина үзе дә бик сәләтле, бу сәбәп кенә икәнән белсә дә, Нина кызына каршы сүз әйтә алмады. Ананың теләкләре бик кискен иде дә, ләкин тавышланып егетне дә, кызын да үпкәләтәсе килмәде.

Ничек инде, эти-әнисеннән рөхсәт тә сорап тормыйча, егетен фатирга алып кайткан ул? Вәт башсыз. Вәт балан куагы! Мондый гамәл күңелләренә бик ятып бетмәсә дә, каршы килмәгән булырлар иде. Хәер-фатиха алу кирәк иде!

Нинага һава житмәгәндәй тоелды. Ул кабаланып киенде дә урамга чыгып китте. Күкрәген тутырып, тирән итеп сулыш алды. Үпкәләренә салкын һава кереп тулганын тойды. Туктый алмыйча ютәлли үк башлады. Күзләреннән эре яшь тамчылары тәгәрәде. Нигә кызы тормышка бик жиңел карашлы булды соң? Мәктәп эшенә чумып, кеше балаларын тәрбияләп, үз балаларына игътибары житмәдеме? Арпа чәчеп, бодай үсми диюләре шулдыр инде. Ул егет кем була соң инде аның кызына? Кияүгә чыгарга иртәрәк бит әле. Ике ел ярым укыйсылары бар. Ананың сораулары күп булып чыкты. Ләкин үзе куйган сорауларга җавап табу авыр иде аңа.

Нина төрле утлар белән бизәлгән чыршылар янына тукталды. Рәхәт аларга, Яңа елны көтәләр, тирә-якка матурлык тараталар, кешеләрне сокландыралар. Чыршылар, биергә әзерләнгән кызлар сыман, итәкләрен киң итеп жәйгәннәр. Аларга кунган йомшак карлар, салмак кына искән җил уңаена тирбәлеп, рәхәтлек кичерәләр. Бу күренеш озакка бармас, көчле җил чыгар да кар бөртекләрен очыртып алып китәр. Алар кунар өчен яңа урын эзләләр. Шушы уйлар ананы Марина белән Миша янына кайтарды. Кая барсыннар инде ул балалар? Алар бит кар бөртекләре түгел. Нинаның алсуланган йөзен сыйпап үткән җил дә колагына «яратышалар бит» дип пышылдый түгелме? Әйе, яратышалар. Марина Мишасына «эх» дип сүз дә әйттерми. Мишасы да Маринаның күзенә генә карап тора. Аларны гаепләп тә булмый, алар – башка заман балалары. Тулай торак салкыннары сәбәп кенәдер. Нина күптән аңлады бит инде, Маринаның егете белән бергә яшисе килә. Кызын мизгел эчендә кичерде ул. Рөхсәт сорамады дигән булып, йөрәк парәсенен тормышын астын өскә китерергә ярамас. Замана балалары дими, ни диярсен? Нинди киңәш бирергә дә белмәссең бу балаларга. Теге вакытта Митя кияү күлмәген кимәгәч, Нина ничек елады, кияүгә чыкмыйм дип тыпырчынды. Этисе белән әнисе бер авыздан: «Юк инде, кызым, авыл халкы каршында безне хур итмисең. Баш ярылып, күз чыкмаган. Митя егетлеген күрсәткән», – диделәр. Язмышына буйсынды Нина. Начар яшәмәделәр. Менә дигән ике бала табып үстерделәр. Безнең буын эти-әни сүзе белән йөрдә шул. Ким-хур булмады. Ә балалар? Алар – 21 нче гасыр балалары. Алар үзләренчә яши. Түзәргә, аларны аңларга, иң мөһиме, яшьләргә бәхет теләргә

кирәк. Нинаны позитив уйлары бетмәс-төкәнмәс шатлыкларга төрдә.

Нина кайтып кәргәндә, балалары кухняда гөрләшәп чәй эчә иде.

Петя да алар янында, барысының да кәефләре күтәрәнке.

– Миңа да кайнар чәй яса әле, кызым, өшедем, – диде ул, кухняга үтәп. Артык сүз кирәкми иде. Ана кеше үзен берни булмагандай тотты.

Бүлмәсенә кереп яткач та, Мишаның өй эчен яңгыратып көлүләрен, кызының «Потише, мама спит», – дип егетне кисәтүләрен ишетеп, елмаеп куйды.

Мишага яхшы мөнәсәбәттә булса да, ул аны үз баласыдай кабул итә алмас кебек тоелды хатынга. Кем белә, бәлки, гаилә корып яшәсәләр, киявеннән дә якын кеше булмас. Яңа елга Митя да кайтырга тиеш. Ул өйдәге яңалыкны ничек кабул итәр? Бергә яшисәләрә килсә, фатирга чыксыннар димәсме? Юк, ул кызын бик ярата. Андый сүзнең булуы мөмкин түгел дип, үзен тынычландырды хатын.

Бергә яши башлауга ике атна чамасы вакыт үтәп тә китте. Яңа ел бусагага ук килеп җиткән, менә керәм дип тора. Балалар этиләренә кайтуын көтә. Кыңгырау тавыш бирүгә, этидер дип, сабий балалардай ишеккә йөгәрәләр.

Кич белән кызы Нинаны ванна бүлмәсенә чакырды. «Нәрсә бар, кызым?» – диюгә, Марина әнисенә ике сызыклы тест сузды.

– Әни, мин авырга калганмын. Нишләргә инде миңа? – дип, әнисенә күкрәгенә башын салды.

– Миша беләмә соң?

– Юк, әлегә син генә беләсең, – диде кызы.

– Бала бит икегезнеке дә, аңа әйтү кирәк, – диде Нина, ни уйларга да белмичә.

– Мин бит аны табарга җыенмыйм, – диде Марина.

– Кызым, мин каршы синең бу фикереңә. Бала үтереп, гөнаһка батарга телисеңме әллә? – дип, яшьле күзләрен яшерде әни кеше.

– Укуны тәмамлыйсым бар бит әле. Ике ел ярым эз вакыт түгел. Ничек укырмын?

– Мин нәрсә өчен соң, кызым? Бала карамаслык түгел әле. Ташламабыз, берүк ялгыш адым ясама, – дип, Нина кызын кочты.

– Син эш кешесе бит, әни, синең укучыларың, мәктәбең бар, – диде Марина.

– Җан биргәнгә жүн бирәм дигән Ходай. Бер җае чыгар. Ул турыда борчылма. Салкын тидермә, үзеңне сакла, әни булырга әзерлән, – дип елмайды Нина.

Сөйләшү шулай тәмам булды. Миша авылга, әбисе янына җыена иде. Зачётлар куелган, имтиханнарда әзерләнәргә вакыт җитәрлек.

Яңа ел алдыннан әбисе көтә шул инде аны. Һәр ел саен шулай гадәткә кәргән, әбисенәң хәлләрен беләп, үзен күрсәтеп килә егет.

– Ерак юлга жыенгансың, әбиңә бездән сәлам әйт, – диде Нина, Мишаны озатканда.

Автобуска билет алдан алынган иде. Миша урынына кереп утыруга, контролёр билетларны тикшереп чыкты. Бераз баргач, егет никтер төчкерергә тотынды. Кульяулыгын алырга дип, кесәсенә тыгылуға, ул анда конверт барлыгын сизде. Конвертны алып, ипләп кенә ачуга, кәгазь кисәге күренде. Кәгазь дигәнә хат икән. Хат бик кыска, берничә сүздән генә тора иде. «Папа! Мы с мамой тебя очень любим!»

«Марина әтисенә язган», – дип елмаеп куйды егет. «Ялгыш минем кесәгә салган» дип уйлауга, конверттагы тестны күреп алды. Тестагы ике сызыкның ни аңлатканын Миша белә. Маринаның алдагы тестлары бер генә сызыктан тора иде. Миша барысын да аңлады. Йөрәге шашып тибә, шатлыгы эченә сыймый иде аның.

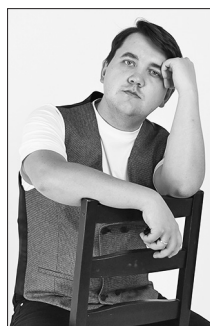
Егетнең кыюлыгы, тәвәккәллеге ярдәмгә килде. «Әле ярты юл да үтелмәгән, кире борылырга кирәк» дип уйлады ул. Әбисен шатландырырга Марина белән бергә кайтырлар. Үринкә әбисенәң хыялы тормышка аша түгелме? Аның бөтен теләге оныкчыгын күреп калу. Авылга кайткан сәен:

– Улым, үзем үстергәч, син миңа үз балам кебек. Мәңгелек йортыма киткәнче, сиңең балаңны күрергә насыйп булсын иде, – дип гел әйтә килде.

Миша беренче тукталышта ук төшәп калды. Озак та үтми, аларның шәһәренә кайтучы автобус килеп туктады. Миша бәхет диңгезендә йөзә иде. Ул диңгез яңа яуган кардай саф һәм ап-ак. Көн дә ачылган, күктән егетнең шатлыгын уртаклашкандай кояш елмая. Мишаның әле бу кадәр бәхетле булганы, куанганы юк иде. Институтка керү бәхетеннән соң мондый хисләрне татымаган да иде бугай. Бөтен бәхетле мизгелләренә Марина белән бергә генә кичерде бит ул. Бүген егеткә хәтта алар да бик кечкенә булып тоелды. Менә бит шатлыкның олысы алда көткән! Бүген ул – иң бәхетле кеше! Мариналар йорты каршындагы чәчәкләр кибетенә кереп, кыз яраткан кызыл розаларны алды да, чәчәкләр өшемәсен дип, йортка таба йөгерде. «Марина иркәләнеп урында ятадыр, тормагандыр да әле» дип уйлады. Аңа рәхәт, жиңел. Ул атлап түгел, очып өченче катка ничек менеп житүен дә сизмәде. Маринаның сөенечле хәбәре егетнең иңнәренә канатлар куйган иде.

Илнар Фатихов исемен без соңгы берничә елда әдәби бәйгеләр жиңүчесе буларак ишеттек. Узган ел журналыбызның ноябрь санында «ТакташFEST» жиңүчеләренең шигъри шәлкемендә аның да бер шигъре бар иде. Аннары ул Шәриф Камал исемендәге әдәби премия лауреаты булды, «Геройлар янәшәдә», «Саумы, Казан!» кебек әдәби бәйгеләрдә призлы урыннар яулады.

И.Фатихов 1994 елның 4 июнендә Мамадыш районы Норма авылында туган. Мамадыш шәһәренең 4 нче мәктәбен тәмамлагач, Казан федераль университетының Филология һәм мәдәниятара багланышлар институтында югары белем алган. Өйләнгән. Һөнәре буенча – рус теле, әдәбияты һәм инглиз теле укытучысы. Казан шәһәренең «Адымнар» мәктәбе укучыларына белем бирә.

«Мәктәп елларыннан ук шигърьләр яза идем. Соңгы арада проза өлкәсендә дә каләмемне сыныйм», – ди яшь авторыбыз.

Илнар
Фатихов

ШАШЫНСЫН ЛА ШАУ-ШУ УРАМДА!

Туган тел

Мин, Акмулла арбасына утырып,
Әрем исен сөртеп битләргә,
Тәгәрәдем татар йөрәгенә,
Киләчәккә аны илтергә.

Мин Тукайның түбәтәен чиктем,
Эре түгел, вак-вак атлатып,
«Болгар» номерында «Әллүки»не
Ишеткән бер көйгә шаккатып...

Мин, Такташның чәчләреннән шуышып,
Тамдым каршындагы кәгазьгә,
Мин – Алсуның алсу йөзләрендә,
Газзә укыган назлы вәгазьдә...

Туфанның да йөрәк ямаулыгы
Кем дисәгез, һаман мин инде.
Сызгырып очкан уктан калтыранып,
Минем алда дошман жир инде.

Мин татарның йөрәк тибешендә,
Күңелләргә татлы дәрт куам.
Мин күпләрнең ана теле булган
Иң газиз тел, туган тел булам!

Вакыт көзгесе

Вакыт комы ага язмышларны күмеп,
Шул комнардан көзгә ясаганнар кебек.

Вакыт көзгесенә кемнәр каранмаган,
Кемнәр көрсенмәгән, кемнәр алданмаган.

Ул көзгене сөртеп чиста тоткан зат юк.
Ул көзгене безнең сөртәргә дә хак юк.

Вакыт көзгесендә көн дә юктыр, төн дә.
Тоташ язмыш – шәүлә вакыт көзгесендә.

Әгәр аны чәчеп, кыйпылчыгын тотсаң,
Анда да шул тарих: бала – яшьлек – кортка.

Көзгә каршысында ялган уттай яна.
Язмышларны күмеп вакыт комы ага.

Урам җыештыручының хәле

Таң дигәнәм – кар көртләрен ябынып,
Йоклап яткан караңгы бер иртә.
Бетон йортлар арасыннан абынып,
Арыган җил шуышып үтеп китә.

Кыш ашъяулык япкан таш яланда,
Караңгыга куеп арык сыртын,
Урам себерә кашы агарынган,
Тормыш йөгә баскан ялгыз хатын.

Себеркесе, ахры, күпне күргән,
Ярым-йорты калган очлары да,

Бозга каткан сабы ята аның
Сөялләнеп каткан учларында.

Кала халкы тәмләп йоклаганда,
Урам карын себерә ялгыз хатын.
Тормыш авырлыкларын да шулай
Булса икән себереп кенә атып...

Кызганыч та бу хатынның хәле,
Караңгыда ялгыз йөри катып...
Табигатьнең карга чумган мәлен
Үз тәкъдире итеп бара тартып.

Сәяхәтче

Кинәт очкын. Аннан ялкын туды.
Ә аннары учак дулады.
Туңган кулын жылытучы юлчы
Хәерлегә барысын юрады.

Озак барды. Юллар бетте күптән.
Сукмаklar да сирәк очрады.

Туган яктагыдай баш очыннан
Күгәрчен йә чыпчык очмады.

Хәлдән тайды. Төннәр озынайды.
Һәм, җитмәсә, салкын үзләре.
Мосафирның уе – максаткача!
Дөрәс юнәлешне күзләде.

Кая бара? Көтөлөрме анда?
Язмыш нәрсә язган гомергә?
Яшәр өчен шулай талпынамы?
Әллә инде барып үлсәргә?

Төтен исе. Жылы. Учак уты.
Бу мизгелдә бәхет шуларда.
Сәяхәтче ятып күзен йомды
Һәм югалды тирән уйларда...

Өйдә калыйк

Өйдә, бүген өйдә калыйк әле!
Чыкмыйк әле шаулы шәһәргә!
Болай барса, тиздән туры килер
Тынлыкка да «сез» дип дәшәргә.

Чәй ясыйк та, карлыганнар кушып,
Бераз бөтнек өстик янына.
Булсын безнең арабызда бары
Тынлык белән үргән ял гына.

Ә аннары күкрәк тутырып сулыйк,
Тәрәз артын кошлар биләгән.
Билгеледер, алар тынлык бозмый.
Бу табигать шулай көйләнгән.

Шәһәр зары мәңге бетмәс кебек,
Үз-үзеңне генә югалтма!
Өйдә, безнең тынлык тыңлавыбыз
Әверелсен яңа йолага!

Бар уйларны жыеп ат тәрәздән,
Мин яныңда, эмма син – үзең.
Еллар чыныктырган йөрәк тә бит
Кайнаса да юаш һәм түзем.

Ишетәсеңме?! Тынлык урамында
Яңа йортлар – уйлар калкалар.
Ул уйларны шәһәр сыйдыралмас,
Алар өчен үтә тар кала.

Тынлык кәрсен безнең күңелләргә,
Һәр күзәнәк тойсын тылсымын.
Сизәсеңме, тавыш югалганга
Жан өстенә күпме уй сыйды?!

Тыңлыйк әле тынлык тавышларын,
Шашынсын ла шау-шу урамда!
Өйдә, бүген өйдә калыйк әле,
Жан-орчыкка тынлык уарга!

Миләүшә Каһарманова – башкорт язучысы. «Бетерә гөрелтесе», «Жылы эзлим», «Вахта», «Әманәт» дигән kitapлар авторы. Бөтен хезмәт эшчәнлеге башкорт журналистикасы белән бәйлә. Бүгенге көндә хатын-кызлар өчен чыга торган «Башкортостан кызы» журналының баш мөхәррире булып эшли. Башкортстан Язучылар берлеге, Россия һәм Башкортстанның журналистлар берлекләре әгъзасы. Башкортстан Хөкүмәтененң Ш.Ходайбирдин исемендәге премиясе лауреаты, БРның атказанган матбугат һәм массакүләм мәгълүмат

чаралары хезмәткәре. Россия Язучылар берлегененң Алтын Пушкин медале иясе.

Миләүшә Каһарманова

КАЙТУ

ХИКӘЯ

Сезнең сагынганыгыз бармы? Бала чакта. Минем бар. Үлөп, өзелеп, сарыга сабышып... Шуңа сагышны, инде кырык еллап вакыт үтсә дә, һаман да бала чагымдагы иң авыр, михнәтле бер кичереш итеп хәтерлим. Уң сагыш, яланаяк моңсыз чагымның бердәнбер кара табы, хәтта үземә хәтерләве дә кыен булган бер мәле кебек. Гомерем буена, Аллага шөкер, бервакытта да шуңа кайгырган кебек кайгырмадым, беркемне һәм бер жирне дә шуңа вакытта сагынган кебек сагынмадым, телсез калып, ашаудан язып саргаймадым. Уң мәлләрдә ниләр кичереп, күңелемдә нинди тойгылар, башымда нинди уйлар кайнаганын үзем генә беләм. Уң кичерешләренә мин бүген элекке тирәнлегә белән кичерә алмыйм, әлбәттә, әмма ничек кыен булганлыгын яхшы хәтерлим. Нәкъ бер каты авыру кебек. Күңелдән алып ташлап та, каядыр качып котылып та булмый торган жан авыруы... Алты яшьлек кенә баланың йөрәген мәңгегә яралап, хатирәләренә утлы куз белән жуелмас билгә салып жибәргән сагыну иде уң. Туган якны, туган авылны, туган йортны, эткәй-әнкәйне, туганнарыңны сагыну... Ә аның тарихы болай булды.

...Мәгърур Ирәндек тауларының итәге – жәелеп яткан иксез-чиксез яланнарның иң күркәм, иң якты, иң матур бер почмагында Муллакай авылы урнашкан. Ул чакта оҗмах минем өчен ике кәкре урамнан һәм бер бәләкәй тыкрыктан тора иде. Дөһъям шул хәтле камил, тулы, түгәрәк. Әткәй белән әнкәй таңнан торып эшкә китсә дә, без – без дигәнем мин һәм ике бәләкәй сөңлем – иркә-наздан мәхрүм түгелбез. Картәниебез, кояш калка башлау белән, безне алмаш-тилмәш аркабыздан кагып сөя, аяк-кулны көйләп, сыйпап-язып уята башлый. Чәч-башыбыз тузган, беребездән-беребез бәләкәйрәк өч кыз бала иренеп кенә торып, тышка чыгабыз һәм чык юып төшергән каз үләнә буйлап чиркана-чиркана, яланаяк алачык почмагына барып, жиз комганнан бер-беребезгә су коешып, бит-кулны юабыз. Аннан бер-бер артлы тезелешеп барып, алачык күтәрмәсенә утырабыз. Тәмле булып тәбикмәк исе чыкса да, беребез дә аш өенә керергә кыймый. Чөнки картәниебез тузган баш белән анда керергә кушмый. Бу тәртипкә күнегеп беткән без, сабыр гына картәниң бушаганын көтәбез. Менә ул, тимер жамаякка – су, чатнаган чынаяк астына эрегән сары май һәм эре тешле агач тарак чыгарып сала да, үзе күтәрмәненң өске баскычына – безнең артка кунакый. Япма итәкле күлмәген өскә тартып, тубыгы тирәсәндәге бөрелгән буйлы мул ыштанын күрсәтеп, картинәй башта өч яшьлек бәләкәч сөңлебезне, тубыгы арасына кыстыра да, таракны әледән-әле суга тыгып алып, чәчен тарый башлый. Бу – безнең өчен әллә ни күңелле булмаган, хәтта күз яшьләрен коюга житкергән авыр иза. Әмма моннан качып булмый. Тузган баш белән аш өенә дә кертмиләр, уйнарга да чыгармыйлар. Ә инде уйнарга чыгу өчен без чәч үрдерү генә түгел, әллә нәрсәләргә дә риза булабыз.

Сөңлемне чината-чината, чәчен шомартып тарагач, картәни бармакларын сары майга тыгып алып, ике учын ышкый да, тоташ капланып торган кечкенә «күбәнен» битен «ачып», тарак теше белән төймә борын очыннан юл алып, урталай яра һәм ике колак төбөннән учлап тотып шатырдатып үрә башлый. Чыпчыктай гына кызның кулбашына балаларга хас булмаганча калын толымнар юл ала да, бил тәңгәлендә кызыл чүпрәкләр белән кушылып, нәзек булып төйнәлеп барып туктый. Картәни бармакларын майга тагы бер кат тидереп, сөңлебезне үзенә каратып куеп, «Бисмилла» әйтеп, ике баш бармагы белән өчәр кабат кашларын сыпыра, учындагысы белән «чебешли» башлаган кабарып торган яңакларын, бәләкләрен, уч сыртын сылый. Бу эшләр беткәч, бәләкәчне сулган йомшак түшенә кысып елатканчы сөя дә аркасыннан этеп, эчкә кертеп жибәрә. «Тузган баш»тан тиз арада «тәтәй кызга» әйләнгән кызчык кәжә бәтиә шикелле тыпырдап йөгереп китә. Шул ук тәртип белән картәни кулыннан тагы да бер сөңлем, аннан мин үтәм. Минем чәчемне үргәндә картәни, гадәтенчә, сукранып алырга да онытмый:

– Шушы чәчеңне сүтмиңә ятсаң, ни булган, азгын, су төшкәндә дә сүтмә, менә бит, елга чүбен сөзеп алып кайткансың әпәт. Кара, тузгак баш, бетләп китсәң, чәчеңне сарык кайчысы белән тунап ташлыйм.

«Тузгак баш»ның бер колагыннан керә, икенчесеннән чыга көн дә кабатланган бу сүзләр, картәнисеннән кысып сөелгәч, сеңелләре артыннан эчкә ташлана.

Тәбикмәккә жылы каймакны агыза-агыза сылап, ялый-ялый ашагач, чынаяк асларына салынган чәйләребезне чөмерәбез дә, бәләкәчәбезне ике яктан житәкләп, урамга чыгабыз. Башта Нәзиләләргә кычкырабыз, алар сеңлесе белән чыгып кушылгач, Әлмиргә, Гөләндәмгә, Сәлимә белән энесенә кычкыра-кычкыра, Сакмар буена юнәләбез. Авыл буйлап үтеп, елга ярының вак кырчынташ түшәлгән сөзәк урынына килеп житкәнче, без – ыбыр-чыбыр, ике дистәләгән баш булып китәбез. Кайнар қояш астында тәкәтьсез кызып өлгергән комда һәркем үзенә озынча итеп ятар «урын» эзерлибез дә чирканчык алырга төшәбез. Аннан китә су керү, кемузардан чуму-йөзү. Йөзә үк белмәсәк тә, куллар белән ярға йә үтә күренеп яткан кырчынташлы су төбенә таянып, яхшы йөзүчене сурәтләп йөрибез инде. Шушында ук качышлы, бастырыш, кем матуррак таш таба, өй төзү кебек әллә ничә төрле уеннар уйнала. Кайсыбызныңдыр энесе йә сеңлесе еласа, күмәкләп юатабыз, кемнең нәрсәсе бар – шуны бүлешеп ашыйбыз, булмаса, кайтып чәй эчеп киләбез дә, үрдәк көтүе кебек тагы да суга төшеп, сай урыннарның боламыгын болгатабыз, чыгып кызынабыз да тагы төшәбез. Шулай итеп йөрөп, көннең кичкә авышканын да сизми калабыз. Эңгергә инде иреннәребез күм-күк булып күгәрөп, өшүдән дерелдәшөп, күлмәкләребез ала-кола пычранып, бит-кулларыбыз ялтырап янып, су суырган тәннәребез арып-талып өйләргә юлланабыз. Эткәй-әнкәйләр кайтса кайтып өлгерә, кайтмаса – юк, без аннан-моннан капкалап, картәни сукрана-сукрана мал каршылаган арада, кайсыбыз кайсы жирдә тәгәрәшөп, нәүм базарына китеп бетәбез. Ярты төн авышкач, әнкәй безне урыннарыбызга урнаштырган вакытта, сеңелләрем йокы аралаш каты үрелгән чәчләрен сүттерә. Шулай ук күпмедер вакыт йоклап уянгач, толымнарымны сүтеп ятам, шулчак чәч төпләремнең, күз кырыларымның авырттырып тартылып торуларын жибәрөп, рәхәтләнөп калам.

Көннәребез шулай бөртөрлө үткән кебек булса да, безгә күңелсөз түгел. Күңелсөзләнөргә яки ул хакта уйларга да, хәтта кайчак кайтып ашарга да вакытыбыз житми. Шулай да, көндәлек тормышка икенче, ят төс бирөп, безгә кайвакыт кунаклар да килөп төшкәли. Бөркөн дә шулай булды. Магнит каласыннан өткәемнең абыйсы Айбулат бабай белән Надя әби килде. Аларга кызлары Оксана белән уллары Кәрим дә ияргән. Ике кәрзин эре алма, өтәч кәнфитләр алып килгәннәр. Эч авыртканчы алма кимердек, өтәч суырдык та тагы су коеньрга киттек.

Кунак килгәч, картәни кичке чәйне ихатада, чирәм өстенә киң ашъяулык жәеп эчерде. Нык йокыбыз килсә дә, олыларның күңелле гөрләшүенә кушылып, без дә гүләдек, мине бигрәк тә Надя әбинең: «Гөлирәне калага кунакка алып китәбез, кала күрөп кайтсын», – дигән сүзләре кузгатты. Ашкынып, әткәем йә әнкәемнең ризалыгын көттем. «Ярый» дисәләр генә ярап иде... Жибәрсәләр иде...» Сабырсызлануымны сизгәндәй, әткәй, мык астыннан гына елмаеп: «Барам дисә – барсын, әйдә, елаганчы йөрөп кайтсын», – диде. Әнкәем дә, минем якка яратып карап: «Сагынса, китерерсез инде, печән өстендә үзөбөз йөри алмабыз», – дип өстәде. Шулай итеп, минем калага китүем хәл ителде. Алтын япмалы, көмеш көймәле сихри кала хакында хыялланып, бишбармак суынганны көтеп, чалкан ята торгач, шунда йоклап та киткәнмен...

Әткәй төш житкәндәрәк кайтып, ат белән безне дүрт-биш чакрым ераклыкта яткан Баймак юлына алып чыкты. Юлда берәз тузан йотып торгач, автобуска утырып, Баймакка килеп төштөк. Бу авылымнан тәүге тапкыр читкә чыгуым иде, шунлыктан Баймак кебек каланы да тәүге тапкыр күрүем.

Баймак вокзалында төрлечә киенешкән халыкны күзәтеп, автобус көттөк. (Магнитка ул чакта Баймак, Сибай калалары аша йөрелә иде.) Сибайдан исә кичкә таба гына Магнит поездына утырдык. Мин бөтен бу яңалыкка гажәпләнеп, аңгыра бәрән шикелле ияреп кенә йөри алам, әле бу, әле теге жирдә торып калганда, Оксана апа килеп житәкләп алып китә. «Ну, Гуля, ты даёшь», – дип көлә үзе. Поездда да вагон кайсы якка кыегайса, шул якка авып-түнеп аптырадым. Тегеләргә һаман да көлкә, ә мин жанымны үч эчендә генә йомып барам.

Мең төсле утлар белән балкыган Магнит каласына караңгы төшә башлауга килеп життөк. Оксана апаның кулына ябышкан килеш алан-йолан тирә-якны күзәтәм, туктаусыз үтеп торган машиналар арасыннан юлдан үтми карышам, биек катлы йортларның очын күрим дип, егыла язганчы башымны артка ташлыйм, тротуар асфальтына кушып катырылган ялтыр ташларны чокып карыйсым килә. Фатирга килеп житкәч, йортның өскә күтәрелгән баскычлары да, кечкенә кысыңкы бүлмәләр дә, ванна, балконнар да миңа шундый кызык тоелды. Әле бу, әле икенче жирне кат-кат йөрөп, краннарын бер ачып, бер ябып карадым. Ә инде Надя апа ваннага су тутырып биргәч, бигрәк кызык булды, башымны су астына тыгып «су төштем», аннан душта коендырдылар. Соң гына, юл мәрәкәләреннән тынычланып, авылдан алып килгән күчтәнәчләр белән чәй эчтек тә (әйткәндәй, монда чәйне учакта түгел, ә плитә өстендә кайнаталар, утларының төтенә чыкмый) йокларга яттык. Минне Оксана апа янына салдылар. Шулай, шәһәрдәге тәүге көнем искиткеч мавыктыргыч үттө.

Алты еллык гомерем эчендә тәүге тапкыр мине беркем дә уятмады.

Бу минем өчен аптырарлык яңалык иде. Башта ни булганын аңламый яттым, аннан баштан «Картәни кайда?» дигән уй үтте дә сикереп торып, тирә-якны күзәтеп алгач, «Магнит...» дип тынычландым. Оксана апа караватында мышнап йоклый, төрткәләп караган идем – уянырга исәбе дә юк. Торып, икенче бүлмәгә чыктым, анда Кәрим хырлый икән, Айбулат бабай белән Надя әби юк – эшкә киткәннәрдер. Юынырга ваннага кердем дә бер тын су агызып уйнадым. Аннан аш бүлмәсендә уралдым, өстәлдә нәрсә күренә – шуны алып каптым, теге бүлмәгә кире киттем. «Уян... Уян!» – дип, Оксана апаны тарткаладым, теге күзләрен ачып аптырап карады да ниндидер сүзләр әйтте. Мин, әлбәттә, аның әйткәннәрен аңламыйм – русча белмим бит. Шулай да: «Тор! – дидем кабатлап, – чәй эчик». Оксана кашларын жимереп: «Иди! Иди – ят», – диде дә әйләнеп йомарланып ятты һәм күп тә үтми тәмле итеп мышный да башлады. Аптырап, Кәрим абыйның бүлмәсенә кердем. «Тор!» – дип, аны тарткаладым, юрганын әле бер, әле икенче яктан ачтым. Ул да уянып, аптырап карады, мин һаман да тарткалагач: «Брысь, малявка, что за ребёнок...» – дип мыгырдап, юрганын башыннан бөркәнеп ятты.

Ике бүлмәдән дә куылгач, балконга чыктым һәм, шунда яткан тазны аударып басып, үткән-сүткән кешеләрне күзәтә башладым. Төрле гәүдәле, төрле яшътәге кешеләрне өстән күзәтеп тору кызык иде. Боларның киёмнәре дә, кыланышлары да авылдагы кебек түгел. Шулай балкон рәшәткәсе аша башымны сәлендереп торгач, кабат өйгә кердем, тагын су белән уйнадым, өстәлдән икмәк алып ашадым...

Оксана апа, кояш төшлеккә күтәрелгәч, ә Кәрим абый – бөтенләй көн кыздыруга күчкәч кенә, йокыларын туйдырып, бүлмәләреннән чыктылар. Оксана апа башта жайлап йөрәп юынды, зур кызларга хас булганча озак кына көзгә алдында боргаланды, пәси баласы шикелле үзенә текәлеп утырган мине аркамнан сөеп, үзенчә нәрсәдәрдер сөйләп алды. Аннан: «Әйдә», – дип кул изәп, кухняга алып китте, чәй чыжлатты, мин иртәдән бирле ничек ачарга белми янында уралган суыткычтан (авылда берәүдә дә андый юк) колбаса, варенье, каймак һәм башка азыklar чыгарып тезде. Бик ачыккан идем. Бу вакытта авылда картәни безгә төшке ашны ашата да бит. Рәхәтләнеп ашап алдым.

Оксана апа өй жыештыру белән мәшгуль. Ә мин сабыр булырга тырышып, аның мәшәкәтләрен тәмамлавын, урамга чыгарга жыенуын көтәм. Ә ул һаман суза, әле көзгә алдында туктап, әле «жырлагыч»ына пластинка сайлап салуга бүленеп, тик йөри. Житмәсә, Кәрим аны тыңламый, икәүләшәп кычкырышып, үртәшәп алалар. Мин ишек төбөндәге утыргычта, аларга ялварулы карашымны алмаш-тилмәш күчереп, утыра бирәм.

Ниһаять, урамга чыктык. Чыгар алдыннан да берәз тоткарлык булып алды әле. Оксана апа мине әйләндереп, өс-башымны карады

да килештермәде, ахры, картәнием алмаш киёмнәремне төйнәп жибәргән яулыкны таратып, әле бер, әле икенче күлмәгемне тоткалап, гәүдәмә куеп карады һәм борынын жыерып, кире төенчеккә тыкты. «Картәни тегеп биргән күлмәкләремне ошатмады, ә бит иң матурларын, чәчкәлеләрен генә алган идем...» Минне тагы да бер кат әйләндереп-тулгандырып караганнан соң, Оксана апа, шифоньердан бер күлмәк китереп чыгарды. «Вот это подойдёт, это – моё платье, я её одевала когда была маленькая», – дип сөйли-сөйли, өстемне алыштырды. Күлмәкне кигәч – аптырап киттем: «А-а, бу күлмәк бәләкәй сөңлемнеке кебек кенә бит! Бәләкәй бит! Апам күрми микәнни?!» Әле тездән өстә торган итәгемә, әле апама карыйм, аның шатлыклы йөзен күргәч, итәгемне тарткалап еларга житешәм. Оксана апа «хорошо» да «хорошо» дип, учларымны итәкләрдән ычкындырырга тырышуга, буам ерылып та китә. Мин берәз елап алганнан соң, апа да күнә, «ну ладно, давай, свои» дип, чәчкәле күлмәкләремнең берсен үтүкләп кидерә дә, чәчемне ат койрыгы итеп, баш түбәсенә бантиклап бәйләп куя. Чәчемә дә риза түгелмен, болай итеп йөргәнем юк, шулай да эндәшим, тагы бер кат елап торып булмый бит инде, ә аларча сөйләшә алмыйм.

Апа минне берничә бала уйнап йөргән жиргә алып килде. Тегеләр бәләкәй генә мәйданчык эчендә ком чокып утыра, берәүләре таганда атына. Минем кебегрәк кызлары кыска гына күлмәк кигәннәр. Кечерәйгән күлмәкләрен һаман кигәч, боларның картәниләре киём тегеп бирмидер, күрәсәң...

«Елгалары кайсы якта икән?...» Минне иң борчыганы шул. Оксана апа исә якындагы бер эскәмиягә утырды да, сумкасыннан китабын чыгарып, шуңа төбәлде. Һаман аның янында уралам, игътибарын үземә юнәлтергә теләм. Теге башын күтәрә: «Чего не играешь? Иди, вон, с девочками играй. Иди, иди...» Мин: «Әйдә, елгага», – дим, ул: «Чего тебе ещё? Пить хочешь что ли? В туалет?» – ди, «Елгага-а» дип сузам, кулыннан тарткалыйм. Без аңлаша алмадык. Оксана инде ачулана башлагач, мин дә читкә китеп, берәз балаларны күзәттем. «Эссе көндә кеше агач гөмбә астында уйный микән? Нишләп елгага бармыйлардыр... Авылда... авылда сөңелләремне кем елгага алып китте икән? Гөләндәмме, әллә Нәзиләмә?» Миңа чиксез кыен булып китә. Ирексездән, күзләремә яшь тула. Ипләп кенә бер агач төбенә барып чүгәлим дә рус кызларының кыланганын карап утырам.

Надя әби белән Айбулат бабай эштән соң кайттылар. Кайткач, минне аркамнан тупылдатып яраттылар да өй мәшәкәтләрәнә чумдылар. Мин, жаен табып Айбулат бабам янына килеп, пышылдап кына: «Ә кайда сездә Сакмар?» – дип сорадым. Ул башта аптырап калды, аннан көлеп жибәрде, тегеләргә дә минем сүзләргә житкерде. Бергәләп көлештеләр. «Аның нәрсәсә көлке инде?!» Көлешеп туйгач, апам

шаккатыргыч сүзләр әйтте: «Кызым, монда Сакмар юк ул, бездә Сакмар акмый. Икенче елга бар, тик ул ерак һәм пычрак, өй алдында гына уйнап тор, яме». Башымда йөз төрле сораулар кайнады: «Ничек инде Сакмар юк?! Нишләп юк?! Ә кая булган?! Әтү шәһәрдә балалар кайда уйный? Жәй көне кайда су керә, кышын кайда шуа? Елгалары булмагач, алар ничек үлмиләр икән... уйнамыйча?» Бөтенләй кәефем төшеп йокларга яттым.

Икенче көнне теге икәүне уятып маташмадым – файдасыз икәнлеген аңладым. (Йокылары туймыйча, аларны беркем дә, бернәрсә дә торгыза алмаячак.) Тагы да кран, балкон, кухня араларында йөрөп, ничек тә вакыт үткәргә тырыштым. Теге әйләндерелгән таз өстенә басып шәһәр торбаларыннан, биек йортларыннан да өскәрәк – ерак офыкка карап зарыктым, тавышсыз гына елап та алдым.

Үз вакытында уянып, мәшәкәтләрен тәмамлагач, Оксана апа бүген мине икмәк-сөт алырга ияртеп алып китте. Шау-шулы, этеш-төртешле азык-төлек кибетендә, яшелчә базарында кызык булды. Әмма сасы исләр, тавыш, асфальтыннан эссе бөркелеп яткан шәһәр урамнары мине тәмам хәлсез итте. Аяк буыннарым йомшарды, шыбыр тиргә баттым, күңелем болганды. Ахырдан бер дә хәлем калмагач, апаның итәгеннән тарттым. Ул, хәлемне чамалап, эскәмиягә утырткан иде, укшып косып та жибәрдем. Оксана апа куркуга төште, кулъяулык белән авыз-борынымны сөрткәләде, квас алып эчерергә теләде – эчә алмадым. Өйгә чак өстерәп алып кайтты. Көннең калганын мин ятып үткәрдем.

Өченче көнемнең яртысын Оксана апаларның торганын, калган яртысын кич житкәнән көтеп уздырдым. Хәзер мине авырып китүемнән куркып, урамга да чыгармыйлар иде. Урамны бары балконнан гына күзәтә алам. Шулай итеп, шөкәтсез зур шәһәрнең бәләкәй бер тоткынына әйләндем.

Эчемнең кайсыдыр бер жирендә, төптә, тирәндә ниндидер сулкылдап торган авырту барлыкка килде. «Кайсы жирендә?» дисәләр, төбәп кенә, бер жиремне дә күрсәтә алмас идем. Әмма ул авырту бер минутка да тынмый, онытылмый. Йоклаганда бетәр әле дигән өмет белән ятам да шул ук авыру белән уянам. Елакка әйләндем. Авыл, эткәй-әнкәем, картәни, сеңелләрем яки авылга бәйле нәрсәне генә искә алсам да, күздән яшь ага башлый. Мин хәзер күп уйлыйм, чөнки аз сөйләшәм. Дөрөсен әйткәндә, көннәр буена сөйләшми йөргәнем дә була. Моны берәү дә сизми. Оксана апа белән Кәрим башкортча аңламый, мин русча сөйләшә белмим. Алар эндәшкәнне төшенсәм төшенәм, төшенмәсәм юк, башымны йә кагам, йә чайкыйм гына. Көннәр буена балконда йә апаның бүлмәсендәге караватта авылда калган бәхетле тормыш, ахирәт кызларым, уеннарыбыз хакында уйланып утырам. Хәтта вакытында теңкәмә тиеп йөргән сеңелләрем, бертуктаусыз үчекләшкән аргы урам кызлары, еш кына

сугышырга туры килгән кылый Самат белән кара борын Әптерәй, урамнан чыр-чу килеп үткәндә чыгып әрләп калырга яраткан Шәмсия әби, үзөбезнең этебез, сыерларыбыз, чебешләребезне дә уйлыйм. Ул чакта әле моның сагыну икәнлеген белмим, әмма тоям. Балаларга хас сабырсызлык, чарасызлык, ачыргалану белән өзгәленеп тоям ул сагышны. Бу тойгы мине хәлсез, көчсез, елак итә.

Бишенчеме-алтынчымы көн, тегеләрнең уянганын көтеп, балконда торганда, астан үтеп баручыларның сөйләшүе колагыма чалынды: алар кычкырып башкортча сөйләшә иде. Муенымны сузып, башымны аска салындырдым. Безнең балкон төбөндә картәниемә охшаган бер әби белән яшә бер апа, сумка-төенчекләрен куеп, хәл алып тора. Әби кызга әйтә:

– Әнә шул читтәге кассага бар да Мулдакайга төшкегә дип сора пилитне, янындагы пасуда лафкасына кереп чыгып өлгөрсәк – булды.

Кыз:

– Ярар, кайнәм, тик сиңа менә болары авыррак булыр инде, – ди.

Әби: «Йә, ярар, жайлап барып житәрмен әле, син бар, шәбрәк атлап бара тор, пилит бетеп куяр», – ди дә, яше, ике төенчекне тотып, йөгәрә-атлый китеп тә бара. «Муллакай» сүзен ишетеп дулкынланган мин үзем дә сизмәстән кычкырып жибәрәм:

– Әбекәй, син Муллакайга кайтасыңмы?!

Әби дертләп китә дә күтәрелеп өскә карый, кулын каш өстенә куеп, мине күрергә итә:

– Ah-ah, ни-нәрсә ди шул?..

Баягыдан да әчерәк итеп кычкырам:

– Син Муллакайга кайтасыңмы?!

Әби мине күз карашы белән таба алмый, шулай да җавап бирә:

– Кайтам дигән идем шул, пилит булса...

Йөрәгем атылып чыга яза, очып китәрдәй булып талпынам:

– Әбекәй, мин дә Муллакайга кайтам, мине дә алып кайт!

– Ah-ah, кайтасың килгәч – кайт соң... Пилит булса ни...

Мин инде әбинең җавабын тыңлап тормыйм. Могҗиза белән элекке терекөмеш шикелле житез кызга әйләнәм һәм уктай очып, бүлмәгә керәм дә, өөрмәдәй йөгереп, төенчегемә әйберләремне жыеп тутырам. Аннан өйдәгеләргә әйтеп торуны кирәк тә тапмыйча (аларны уята да алмас идем инде), ашыгып ишекне ачып чыгам, баскычтан аска очам һәм әлегә әбине тагы да куркытып, алдына килеп тә басам. Әби каш өстеннән кулын алып та өлгөрмәгән икән, шул килеш миңа текәлә:

– Ah-ah, син бала гына ласа...

– Мин дә Муллакайга кайтам!

– Кайтырсың да ул, балам, әниң кайда әле?

– Әнкәем Муллакайда.

– Монда кемгә килдең соң?

– Әби белән бабайга... Алар өйдә юк... Мин кайтам!

Әби аптырап кала:

– Ай, балам, ничек була соң бу?..

Чигенергә уем юк, әбинең дә кире уйлап куюыннан куркып, итәгенә чат ябышам:

– Әби-и! Мин кайта-ам!

Әби бөтенләй югалып кала:

– Ә-эй, колынчаккаем, нишлик икән?..

Бу сүзләрдән соңгы түземлегем шартлап, буылып елап, әбинең итәгенә капланам:

– Ка-а-айтасым к-к-и-илә... Му-му... М-мул-ла-ла-ка-ай-га кай-кай-кайта-ам...

Эшнең мондый борылышы әбине бөтенләй аптырата, ул кытыршы учлары белән аркамнан кага:

– Куй, балам, алай нык елама, өзлегерсең, әйдә, кайтыйк соң, – диде дә, – пилит булса ни... – дип өстәп куйды.

Мин һаман да тынычлана алмый сулкылдап, бер кулыма төенчегемне тотып, икенче учымнан һаман да әбинең итәген ычкындырмыйча, аның белән янәшә атлыйм.

Вокзалдагы теге кыз бер миңа, бер әбигә аптырап карады да:

– Моңысы кем, кайнәм? – диде.

– Мулдакайга кайтам ди бит, елый, нишләтим инде – иярттем...

– Адашып калган микән?..

– Әллә инде, кем белә... – Әби бәхеткә каршы артыгын сөйләп тормады. – Кайтам дип ябышкан баланы селкеп ташлап китеп булмый ласа.

– Кемнәрнең баласы икән авылдан?

– Менә анысын сорамаганмын, – дип, әби миңа борылды да: – Әти-әниң кемнәр? – диде.

– Әнкәем Гөлмәръям, әткәем Сынtimer, – дим. Әби дә, апа да уйга кала. Ахырдан әби:

– Тәгаен белмим, балам, авыл зур бит хәзер, яшьләрне белеп буламы... – дип куйды да апага: – Син дә белмисеңдер инде, килең? – дип эндәште. Тегесе жилкәсен генә жыерды:

– Әллә... Килгәнәмә бер ай, кемне беләсең инде...

Дөресен генә әйткәндә, мин дә бу әби белән апаны белми идем. Әмма әлегә мәлдә ул мөһим түгел. Миңа ничек тә боларга иярәп кайтырга кирәк. Бөтен кирәкле, кызыклы нәрсәләр авылда гына, анда – Муллакайда! «Муллакай! Муллакай!» дип тибә йөрәгем.

Автобуска кереп, әбинең алдына йомарланып утыргач та йокыга талганмын, кемнәндер беләгемнән сак кына селкеткәнәнә уянып киттем. Теге апа икән:

– Тор, килеп життек авылга, – ди.

Сискәнеп торып, әбинең алдыннан шуып төштем дә, ашыгып, тышка чыктым. Чыksam... «Бу Муллакай түгел!» Тавышымнан автобусның тәрәзә пыялалары зыңлап китте. Оеган аякларында әпән-тәпән килеп, әби артымнан чыкты:

– Муллакай булмый, этү нәрсә?

Котым очып, пышылдауга күчәм:

– Кайда безнең урам? Кайда өй?!

– Өеңне дә белмисеңме әллә син? Менә хикмәт. – Әби автобустан төшүчеләргә кычкырып эндәште: – Монавы бала кемнеке икән, жәмәгать, кем таний?

Мине берәү дә танымый булып чыкты. Хатын-кыз яныма жыелып, караштырып-сораштырып алгач, бу авыл баласы булмавым ачыкланды. Әби көяләнде-көяләнде дә: «Нишлисең, баланы урамда ташлап булмый инде», – дип, житәкләп алып кайтып китте. Аптыравымнан аңгыра хәленә кереп, житәктәге кәжә бәтиедәй ияреп киттем.

Әбиләрнең өе зур гына, улы, килене (теге апа килене икән) белән генә торалар. Бәбәйләре юк. Бу бик сәер тоелды. Чөнки безнең авылда мин барган өйләрнең барысында да бәбәй яки бәләкәй балалар бар. Бу сәер хәл тынгы бирмәде һәм ападан чәй эчкәндә: «Нишләп бәбәй сатып алмыйсыз, малай яки кызый?» – дип сорадым. Апа кып-кызыл булды, абый да, читенсенеп, читкә борылды. Алар өчен әби җавап бирде:

– Алырлар, балам, алырлар, кызын да, малаен да. Җиңгәннең үзен дә яңа гына алдык бит әле, ул әле үзе бәбәй.

«Бәбәй» «җиңгәмә» туры карап, бик белдекле итеп киңәш бирәм:

– Кыз бәбәй сатып ал, малайларга акча күп кирәк ди әнкәем, ишшу алар ямьсез була, сугыша. Әнкәем өч кыз бала сатып алган: мин, Гөлчибәр, Гөлдәрия...

Тавышым нәзегәеп барып өзелә, тамагыма төер, күзләремә яшьләр тыгыла. Болар күмәкләп мине юатырга керешә, сөяләр, кәнфит бирәләр, сыйлылар.

Кичкә абый кеше кайдадыр йөрәп кайта да хәбәр сала:

– Әнкәй, Сәрия, Муллакай авылы бер Архангелда гына түгел, башка районнарда да бар икән. Бу бала кайсыннан булыр?

Аннан яныма килеп чүгәли:

– Бәләкәч, син кайсы районнан?

Мин «әллә» дигәнне белдереп, иңбашымны сикертәм.

– Яныгыздагы икенче авылларның исемен беләсеңме?

Тагы да иңбашымны сикертәм.

– Якындагы берәр шәһәр исемен ишеткәнең булмадымы?

Белмим шул... Хәбәр алу туктатыла. Барысы да аптырашта.

Икенче көн абый кеше каядыр кырга эшкә куна китте һәм мине сораулар белән борчучы булмады. Сагынудан тәмам саргайдым,

шиндем, сөйләшүдән, ашаудан калдым. Әби белән апа көйләп-чөйләп, берәр касә сөт кенә эчерә ала иде. Ул бахырлар мине житәкләп, бәләкәй кызлары булган туганнарына, елга-күл буйларына, хәтта апа беркөн кинога да алып барып карады, тик болар миңа жан өрмәде. Шулай дүрт көн яшәгәннән соң абый эштән кайтты һәм болар киңәшләшеп, мине Магнитка кире алып барырга булдылар. Юлга абый белән чыктык. Теге әби күчтәнәчкә төенчегемә бер тәбикмәк, бер уч кәнфит, бер баш корыт салып жибәрде. Магнитка юл ерак кына икән, килгәндә, ничек озак йоклап килгәнмен. Абый юлда да ипләп кенә авылым, эти-әнием, гаиләм хакында сораштыра. Тик сөйләгәннәрем аңа бернинди дә мәгълүмат бирми булса кирәк. Туктаусыз «Муллакай, Муллакай» дип кабатлавымнан, аларның авылы Мулдакай, минеке Муллакай булуын гына ачыккый алды.

Магнит шәһәрәндә без арыганчы вокзал тирәсендәге урамнарны әйләндек, әмма ләкин мин Айбулат бабайларның йортын таний алмадым. Бик аптыранган абыйга мине вокзалның милиция бүлегенә кертеп тапшырудан башка чара калмады. Ул милициягә аңлатып, сөйләп, хушлашып чыгып киткәч, тырпайган мыеклы, зу-ур зәңгәр күзле милиция бабай мине каршысындагы өстәлгә күтәреп утыртты да: «Ну, малышка, давай знакомиться. Меня зовут дядя Серёжа, а тебя?» – диде. Өстәл башында, төенчегемне тоткан килеш, ташкурчак булып, тик утырам. Ни диям инде, нәрсә әйтә яки сөйлим бу рус кешесенә. Милиционер: «М-м-да...» – дип, жилкәсен кашып торгач: «На, пока пожуй вот это, я тебе щас башкира найду», – дип, миңа төсле кәгазгә төрелгән кәнфит тоттырды да чыгып китте.

Сагыз кебек ябышкак кәнфитне тешләремнән бармакларым белән чокый-чокый чәйнәп, чәйнәү унаена аякларымны болгап, ярты стенаны биләп торган зур пәрдәсез тәрәзәләрдән урамдагы кешеләрне күзәтеп утыра торгач, кинәт кенә бер таныш сынны шәйләп калдым. Бу кеше былтыр безнең өйдә мич чыгарган иде. Ул икенче авылныкы, шуңа бәләкәй өйдә яшәп эшләде. Картәни аны: «Әй, шушы баланың кулы алтын, холкы ипле инде, кызлар кебек, әллә нишләп кәләшсез һаман менә», – дип, атлаган саен йә мактап, йә яратып кына орышып йөргән иде. Чынлап та, юаш, тыйнак кына абый аларга ял иткән арада балчыктан аю, куян сыннары әвәләп бирде, кыюсыз гына кагылып сөеп тә жибәргән була иде.

Мичке абыйны күреп, каушаудан ялгыш кәнфитемне йотып жибәрдем. Аннан бөке шикелле урынымнан ычкындым. Милиция бүлмәсенен ишеге эчкә-тышка ачылып-ябылып калды. Мичке (мин аның исеме белми идем) рюкзак аскан, кулында билеты, автобуска керүчеләрнең чиратында койрыкка баскан. Мин аның янына ук йөгереп килдем. Теге һаман күрмәгәч, кулына кагылдым һәм:

– Мич абый, син кая барасың? – дидем.

Абый сискәненп китте, аннан бик сәерсенеп, миңа карап торды да танып алды:

– А-а, СынTIMER абыйның кызы түгелме соң син?

– СынTIMER абыйныкы.

– Кайчан килдегез? Кем белән?

– Мин берүзем, миңа Муллакайга кайтырга кирәк, мине алып кайт, – дип, соңгы сүзләремне көч-хәл белән әйтеп өлгердем дә елап жибәрдем.

Мичче абый бертын сүзсез булып миңа текәлде, ул арада чират автобус авызына житеп килә иде. Абый минем сүзләремә ышанмый, берәр танышын эзләгәндәй, алан-йолан каранды, үзе сыңар кулы белән башымны сыйпап сөйләнде:

– Тәк-тәк, карендәш, тә-эк-тәк... Хәзер берәр нәрсә уйлап табабыз, хәзер, хәзер...

Тик абый бернәрсә дә уйлап табып өлгөрмәде, кызыл иренле, ак чәчле усал кондуктор әби каты гына итеп: «Гражданин с ребёнком, вы едете или нет?» – дигәнгә: «Да-да!» – дип җаваплады да мине күтәреп алып, автобуска керде.

Автобуска кереп урнашкан, мичче абый борынымны, авызымны зур кулъяулыгы белән сөрттә дә сорап башлады:

– Кем белән килгән идең шәһәргә?

Мин сулкылдый-сулкылдый ихлас кына җавап бирдем:

– Айбу-булат бабай белән Надя ә-әби апкилде.

– Алар кайда соң? Ничек вокзалга килдең?

– Мин Му-Муллакайга киткән идем, бер әби белән... Ул Муллакай бу-булмаган... Юк, Муллакай булган ул, тү-түлкә икенче, ямьсез Муллакай булган... Андагы абый мине монда ә-әпкилде, милисиягә китергән иде, мин сине күргәч, аннан чыгып киттем.

Мичче абыем минем сөйләгәннәремнән берәр нәрсә аңлагандырмы-юкмы инде, һәрхәлдә хәйран калып башын чайкап утырды.

Ул чакта мин бу мичче абыйның кая юллануын да, автобусның кая баруын да сорамадым, әлбәттә. Хәлемне сөйләп бирдем дә, абыйның түшенә терәлеп, гадәттәгечә, тынычлап йоклап киттем.

Йокым туеп уянып китсәм, автобус һаман бара икән. Минем, ниһаять, кая баруыбызны сорарга баш житте.

– Тиздән Баймакка житәбез, – ди абый.

– Нишәп Муллакайга кайтмыйбыз?

– Муллакайга автобус бармый бит. Башта Баймакка, аннан күз күрер.

– Күрмәсен, мин Баймакка бармыйм, кайтам... Кайтасым килә...

Абый, минем кабаттан балавыз сыга башлавымнан куркып, жәһәт кенә төзәтергә ашыга:

– Баймактан Муллакай ягына икенче автобус була, карендәш, шуңа утырыбыз.

Баймак вокзалында төшкәч, абый мине бер эскәмиягә утырта да, үзе йөгөр-йөгөрә, кемнәрнедер эзли, әле бер, әле икенче кешеләрдән нәрсәдер сораша. Шулай йөрөп, вокзалның эченә кереп китә һәм, күпмедер вакыттан соң, бер солдатны ияртеп килеп чыга. Минем янга килә болар. Мичче абыемның авызы колагына житкән:

– Менә, карендәш, солдат абыең Муллакайга бара, син дә аның белән барырсың, яме? – ди.

– Ә син нишәп бармыйсың? – дим мин, үжәтләнеп.

– Соң мин, карендәш, икенче якта яшим бит, бу абый алып бара сине.

Мин, кояшка каршы сыңар күземне кысып, башымны өскә күтәреп, сынаулы карашымны солдатка төбим.

– Саумы, – дигән була миңа солдат. – Менә миңа да юлдаш булды.

Ул арада мичче абый солдатка кул биреп хушлашып, минем башымнан сыйпап, кабаланып китеп тә барды. Без солдат белән янәшә утырып, автобус көтәбез. Минем ике күзем солдатта. Беренчедән, Муллакайга барам дисә дә, мин аны танымыйм, икенчедән, хәрби киёмдәге, үзеннән тәмле ис (хушбуй дигәнне белү кайда) бөркелеп торган абый миңа бик матур булып күренә. Шуңа да аннан күземне ала алмыйм. Солдат көлә:

– Танырга итәсеңме? – ди.

Башымны чайкыйм.

– Тишкәнче карасаң да, танымассың шул, мин сезнең авылныкы түгел, – ди.

Котым очып, күзләрем түгәрәкләнә, кычкырып жибәрәм:

– Әтү нишләп Муллакайга барам дип алдадың?!

Солдат тагы көлә:

– Алдамадым, барам. Кунакка.

Ышанмыйча, күзләремне кыса төшәм:

– Кемнәргә кунакка барасың?

Солдат миңа иелә төшеп, елмаеп пышылдый:

– Әлфия дигән бер апага. Беләсеңме аны?

Бераз гына уйланып алам да шулай ук пышылдап җаваплайым:

– Беләм. Әтү син Нәзиләләргә барасың инде, Әлфия апа Нәзиләнең апасы бит.

– Шулайдыр, – дип килешә солдат абый.

Шундый матур абыйның Нәзиләләргә баруы минем эчемне кыра, аны үзезбегә алып кайтасым килә дә, аптырамый гына:

– Әйдә, безгә бар, – дим.

Солдат тагы көлә:

– Мине бит кызым көтә, – ди.

Бу җавапка аптырап китәм:

– Син аңа әткәйме әллә? – дим.

– Ю-ук.

– Алай булгач, нишлэп «кызым» дисең соң? Эткэйлэрнең генә кызы була.

– Ну-у, ничек әйтергә... «Жизнэй» дисең дә була.

– Жизнэйнең шушындый мыегы булырга тиеш! – Мин үрелеп, солдатның борын астына бармагым белән сызып жибәрәм. Теге нәрсә дип җавап бирергә, ничек аңлатырга белми, җавапсыз кала. Наман да текәлеп утыра торгач, ниһаять, төшенәм. Ничек белми утырганмын?! Мондый матур абый башка кем булсын! Тантаналы игълан итәм:

– Ә мин беләм!

– Нәрсәне?

– Әлфия апа белән син – кияү-кәләш! Хи-хи-хи!

– Только моны авылда берәүгә дә әйтмә, яме.

– Йә! – Мин бу абый белән уртақ серем булуга канәгать.

Бәләкәч кенә йомры сары автобуска кысылышып кереп, солдат белән икебез бер почмакка бастык. Миңа аста иркенрәк, абыйның сыңар ботын кочаклап, селкенә-селкенә тузан йотып киләм. Шулай да бик ризамын – кайтам бит.

Тукталышта төшеп калып, жәяү атлап киттек. Солдатның кулында бер чемодан гына, минем төенчегемне дә алды. Бара торгач, ул мине күтәрергә итә: «Арысың бит», – ди. Мин күтәртмим, каты басып, аның янәшәсеннән юырттам. Ничек арыйм, ди, инде?! Аякларым жиргә тими, коштай талпынып, чутылдап сайрап киләм. Абый белән сөйләшәбез, ул юктан да кызык табып көлә. Бигрәк шаян булып чыкты, мине сөйләндерә дә көлә, сөйләндерә дә көлә. Ә мин алга йөгереп чыгам да аңа борылып карыйм: матур абый бит.

Менә – Муллакай! «Минем иң әйбәт Муллакаем!»

Авыл башына житкәч, солдаттан аерылам да өебезгә табан чабам. Шул шәплек белән капканы киереп ачып, ихатага килеп керәм. Мине күргәч, алачыктан өйгә кереп барган картәниемнең кулыннан савыты төшеп китә. Савыттагы пешкән тавык чирәм буйлап тәгәри, аны ул арада Акбай эләктерә дә чолан астына кача. Картәни боларның берсен дә күрми, ике кулын күтәргән килеш миңа төбәлгән. Ул арада йөгереп килеп, аның итәгенә капланам:

– Картәни!

– Балам! Бәбкәм! Аллаһның кодрәте! Аллаһның кодрәте...

Мин – картәнинең итәгенә сеңеп, ул иелеп кочкан килеш, бертын басып торабыз. Аннан картәни мине житәкләп өйгә алып керә. Анда әнкәй түшәктә ята, янында эткәй, сеңелләрем, Надя әби, Айбулат бабам моңаеп утыра. Мине күргәч, барысы да «Аһ!» итте. Бер секунд тынлыктан соң мин – әнкәемә, ә алар минем кочагыма атылды...

«СЕРЛЕ КАЛӘМ» СЕРЛӘРЕ

2025 елда китапханәбездә узган барлык чаралар да диярлек Апас районының 95 еллык юбилее белән бәйлә булды. Танылган якташ язучыларыбызның яңа гына табакдан төшкән китапларын тәкъдим итү кичәләре, Апасыбызның данын еракларга тараткан шәхесләр белән эңгеләшүләр – моның ачык мисалы. Шулай ук Апас Үзәк китапханәсе каршында эшләп килә торган «Серле каләм» әдәби берләшмәсе үзәкнең эңгеләштә яшәп иңгәт итүче райондашларыбызны берләштерә. Шәүкәт Галиев, Хәбир Ибраһим, Гали Хужаи, Таһир Нәбиуллин, Гөлнур Айзат кебек танылган якташларыбызның дәвамчылары алар. Берләшмәнең максаты – эңгеләш шәһәрләребезне, язучыларыбызны барлау, аларны зурлау һәм иңгәтләре белән якыннан танышу. Шулай ук әлеге әсәрләр белән киләчәк буынны таныштыру да безнең зур бурычларыбызның берсе булып тора.

Римма ШӘЙХЕТДИНОВА,

«Серле каләм» әдәби берләшмәсе эңгеләшчәсе

Ана догасы

Әй Ходаем, артык йомышым юк,
Биргәннәрен өчен мең шөкер.
Тик бер гозерем бар,
Тыңла, зинһар –
Бәгырь аша узган бер гозер.

Тормыш юлын йөгереп узып булмый –
Туктап торам, кабат кузгалам.
Авырлыклар күргән, түзәрмен лә –
Бала хәсрәтенә түзалмам.

Тире калын хәзер,
Кирәк булса,
Явызлыкка каршы тора алам.
Балаларым сакла усаллардан –
Бала хәсрәтенә түзалмам...

Ни күрсәм дә, Синең ихтиярда,
Синең кодрәтеңнән узалмам...
Өч баламнан гына аерма тик!
Үзең сакла...
Бала хәсрәтенә түзалмам.

Альбина БӘШИРОВА

Алма исе

Алма исе... Әле алмалары
Сары төскә кереп балланмаган.
Күңел белән бүген гүя атлыйм
Таныш булган эздән, балачактан.

Кесә тулы һәрчак алма йөрде,
Каз көткәндә, сыер саклаганда.
Ә кичләрен урам малайлары
Керә идек кеше бакчасына.

Ник керелгән?... Жавап бүген дә юк.
Куркуны да хәтта жиңелгән...
Агачыннан өзеп алмаларны
Тутыра идек күлмәк жиңенә.

Ник берәрсе тотсын, ачулансын,
Ник берәрсе шулчак каргасын.
Әх, ашарга хәзер балачакның
Без урлаган каты алмасын.

Бакча басу дия идек шуны,
Авылларда бетте бу гадәт.
Бала-чага өчен безнең шуклык –
(Бүгенгеләр өчен әкият кебек)
Язылмыйча калган риваять.

Алма исе... Ул ис һаман тансык.
Алмалары шул ук – без үзгә.
Балачакның алмагачы белән
Үзебез дә хәзер бер яшьтә...

Динар ХӘЙРУЛЛИН

Нишләдең син, татар авылы?

Кичке урам...
Язгы яңгыр явып үткән,
Тирә-юньдә сирень исләре,
Уздырыштан сайрый җырчы кошлар,
Җанга якин авыл кичләре.

Салмак кына атлыйм урам буйлап,
Берән-сәрән генә
Тәрәзләрдә утлар күренә...
Өй эчендә ак яулыклы әби
Әрле-бирле килеп йөрәнә.

Әүвәлгечә өленгесен тартмаган ул,
Гөлләр үсә тәрәз төбөндә,
Өстәлендә телевизор тора,
Тавышын ачкан бөтен көченә...

Кырый йортның сыңар тәрәзөндә
Сүрән генә якты шәйләнә,
Жиде бала баккан Гайжан бабай
Ястү намазына көйләнә.

Йорты иңгән, ап-ак мамык кебек
Чия баскан капка төпләрен.
Өленгесен япмый ул да көтә,
Бераз вакыт табып,
Балалары кайтып киткәннән.

Салмак кына атлыйм урам буйлап,
Этләр өрми, сыер мөгрәми,
Авыл читендәге чишмәнең дә
Татлы суы инде челтерәми.

Ары атлыйм... Шомлы караңгылык...
Утсыз тәрәз... Бикле капкалар...
Кипшенүдән сыкрап куя кайчак,
Шул тәрәзгә каккан такталар.

Жан иңрәве булып жиргә баткан
Баганасы черегән капкалар.
Өрем баскан алма бакчалары,
Гүя рәнжеп, жилдә чайкала.

Авып барган койма читләрендә
Шаулап тигәнәкләр үскәннәр,
Сары бәбкә типкән чирәмнәр дә
Хәтерләргә генә күчкәннәр.

Нишләдең син, газиз татар авылы,
Кая таралдылар
Чишмә суың эчеп үскән улларың?
Бәхет эзләп чыгып киткән жирдән,
Билән биштән буып,
Тормыш йөгә тарткан кызларың?

Нишләдең син, мескен татар авылы?
Ник таркалды жылы нигезең?
Жан жылысы сирпеп түрдә торган
Олы мичең нигә сүттердең?..

Санап чыктым, унбиш йорты калган,
Әле кайчан гына
Гөрлөп торган татар авылының...
Такта кадакланган тәрәзәләр
Каргышымы әллә Тәңрәнең?

Шәһәр ташын таптап яшәгәннәр
Сагыныр беркөн
Кендек каны тамган жирләрән...
«Кайтам», – дияр... Ә дәрманы булмас...
Бары кочып елар
Туган йортның черек ниргәсен.

Әминә МИНГАЗИЕВА-ХАЙРОВА

Өй сүтәләр...

Өй сүтәләр, иске бүрәнәләр
Сыкрый-сыкрый жиргә баш куя.
Әйләнәгә үксез бер моң өстәп,
Тузгып бара инде бер оя.

Йорт нигезе әйләнәсен бага,
Кай тарафта аның ишеге...
Бу урында матча, ә аңарда
Бар иде бит бала бишеге...

Кайда икән бәләш пешкән миче,
Тәмле исләр чыккан почмагы...
Өзгәленеп елый бугай нигез.
Хәтерендә йортның яшь чагы...

Әллә ничә кышны күрдә бит ул,
Күрдә әллә күпме язны да.
Бик бәхетле, көләч һәм шат иде
Өе шаулы, нурлы чагында.

Төссезләнгән тәрәз йөзлекләре
Бер мизгелдән жиргә сыеныр...
Юатырга сүзләр житми монда,
Аңдыйм, нигез, сиңа кыендыр...

Өй сүтәләр...
Гомер кичкән йортны күзләп,
Акыл белән уем хәл жыя.
Дөнья белән тирән сабуллашып,
Китеп бара инде бер оя.

Рузилә САДРИЕВА

* * *

Соры болытлар каплады күңелемнең күген.
Үзем белән үзем генә калыйм әле бүген.

Уйларымны уйлыйсым бар, жанымга тимәгез!
Болытларны куасым бар, яныма килмәгез!

Соры болыт йөзсәң, үзе дә китәр бервакыт.
Алсу күзлекне үземә салырга вакыт.

Очсыз-кырыйсыз уйларымны жепләргә тезәм.
Йөз алдаган дуслар белән арамны өзәм.

Соры болыт – минем халәт, ул – боек күңел.
Янә көлеп шаярымның, тик бүген түгел...

Миләүшә ШӘРӘФИЕВА

Белеп яшим

Еракларда миннән булсаң да, син
Гел янымда кебек, янәшә.
Күзләрем гел сиңа сөеп карый,
Күңелләрем сиңа эндәшә.

Бик еракта миннән булсаң да син,
Эзлим сине якын тирәмдә.
Үзем узган сукмактардан эзлим,
Күрмәмме дип шунда йөргәндә.

Еракларда, беләм, миннән син.
Бәлки күрмәм нурлы йөзеңне,
Күзләреңә тутырып карый алмам,
Ишетә алмам бәлки сүзеңне.

Тик үкенмәм мондый югалтуга, –
Мин бәхетле саныйм үземне.
Син барлыкны жирдә белеп яшим, –
Шул юата минем күңелне.

Равил БУЛАТОВ

* * *

Язма дисең мина атап шигырь,
Тәмле хисне жиргә сибәсең.
Йөрәк түрендәге сөюеңне
Яман телләр сизсә, нишләрсен?!

Янган утка боз кисәге тисә,
Дөрләр димен учак, шаяртам!
Беләм, чөнки Жһһаныннан артык
Сине бит мин үлеп яратам.

Серле, татлы, яш(е)рен кайнар хисне
Учлап торып кара йөгәндә!

Салынган ул минем күзләремә,
Яшь аралаш хәтта көлгәндә!

Син үзең дә үткәндә яшисең,
Яшьлек дигән гүзәл илләрдә.
Тап төшерми сакларга телисең,
Кагылмасын дисең жилләрдә...

Безнең сөю моңлы жырга охшаш,
Юк, ахыры, күрмим дәвамның.
Ә шулай да кайнар сукмакның
Жылылыгын тоеп барамын,
Әле һаман яшерен янамын!

Ләйлә ШИҺАБИЕВА

Әй кызлар

(Шаян шигырь)

Күзгә туры карап китә кызлар,
Әкрән генә елмайгандай итеп.
Ә мин борылып карап калам шунда:
«Нинди чибәр!» – диеп, исем китеп.

Күзгә туры карап китә кызлар,
Әллә: «Матур абый», – диләрме?
Әллә: «Нишләр икән бу тагын?» – дип,
Юри генә миннән көләләрме?

Күзгә туры карап китә кызлар,
Тоела миңа күз кыскандай итеп.
Шул чагында нидер булыр кебек,
Йөрәк тибә башлый дөп-дөп итеп...

Күзгә туры карап китә кызлар,
Артка борылып, бер елмаеп китә!
Йә, йөрәгем, гашыйк булма тагын,
Без юлэргә бер елмаяу житә!

Рәис ВАҤАПОВ

Балачакка кайту

Балачакка кайтып килдем әле,
Ялан тәпи йөрдем чирәмдә.
Жиләк жыйган болыннарда булдым,
Күбәләкләр очты тирәмдә.

Без уйнаган шомырт буйларында
Эзләп йөрдем «чыркын» сызыгын.
Күз алдымнан үтте барысы, барысы,
Хәтта сикереп куйдым, кызыгып!

Яшел күлмәк кигән зәңгәр күзле
Курчагымны алып куенга,
Берәм-берәм дусларымны барлап,
Кул изәдем, дөшөп уенга!

Аннан киттем авыл башын чыгып,
Елга буйларына юл алдым.
Чәчәк жыеп, такыя үрә-үрә,
Кабат уйларыма уралдым.

Хәтфә үлән үскән аръякларда,
Саклаучы юк икән сыерны,
Кызыл ярда үскән кузгалак та
Боегып калган кебек тоелды...

Су коенып үскән Зиреклене
Басып киткән талы-тирәге,

Ел да буыла торган буа да юк,
Калмаган шул инде кирәге...

Кайтуыма туган йортка кердем,
Никтер янмый иде утлары...
Озак көттем, өзгәләнеп, ләкин
Әти-әни каршы чыкмады...

Үскән урамымнан урап килдем,
Басып карап тордым бик озак.
Күрше әби белән бабай да юк –
Алар капкасында да йозак...

Көтү кайтмасмы дип басып тордым,
Күзәткәләп ябык йортларны.
Элеккечә, нәкъ тә үзебезчә
Кич утырдым – беркем чыкмады...

Балачакка кайтып килдем әле,
Чиксез хатирәләр күнелдә!
Ямансулап куйдым, ә шулай да
Бәхет чаткылары йөземдә.

Онытылмаган әле балачагым,
Күңелемнең иң-иң түрендә!
Барлык мәшәкәтне читкә куеп,
Кайтып киләм әле бүген дә!

Гөлнәз ГАТАУЛЛИНА

ТАТАР МИЛЛӘТЕНЕҢ БЕРЕНЧЕ ИДЕОЛОГЫ

Каюм Насыйриның галим-тикшеренүче булып формалашуында һәм Европа фәненә йөз тотуында Казан руханилар семинариясендә мөгаллимлек итүе бик зур роль уйный.

Семинариядә татар теле дәрәсләрендә файдаланырга уңайлы уку әсбабы булмау сәбәпле, Насыйри 1860 елда «Краткая татарская грамматика в примерах» дигән әсбап бастыра. Ул рус телен өйрәнә торган татарларга һәм татар телен өйрәнә торган русларга атап языла.

«Кереш сүз»ендә автор уку-укыту предметын билгели, беренче булып кавемдәшләрнен бердәм татар этносын тәшкил итүен аңлата һәм нигезли. Аның татарларны тарихи бергәлеккә ия халык дип бәяләве бүген этносларга бирелә торган характеристиканың төп билгеләрен үз эченә алган. Башкача була да алмас иде, чөнки Насыйри фикерләрен Европа һәм рус гуманитар фәннәрендәге терминнар һәм төшенчәләр ярдәмендә белдерә.

Әйтик, Насыйри «Россиядә яшәүче татарлар сөйләшә торган татар теле төрки дип йөртелә торган телгә карый» дип ассызыклай. Бу жөмләдә татарларның сәяси статусы, ягъни Россия дәүләтендә гомер кичерүе билгеләнә. Насыйри төрки этносларны санап китә дә («бохарлылар, хивалылар, Төркестан белән Кокандта яшәүчеләр, кыргызлар, башкортлар, Кырымда (кырым татарлары турында сүз бара. – И.З.), Кавказ илләрендә, госманлы яки Константинополь төрakilәре», аннары татарлар күпләп яшәгән урыннары билгели: «Себердә, Оренбург, Казан губернияләрендә һәм Иделнең уң як ярында, Әстерхан [губернасында]...» (*Насыри К. Краткая татарская грамматика, изложенная в примерах. Казань, 1860. С.1*).

Ул төрки телнең өч төп шивәсен аерып күрсәтә: шәрык яки чагатай, көнбатыш яки госманлы һәм «урта яки Россиядә яшәүче төрки кабилә халыклары сөйләшә торган» татар теле. Бу очракта ул, татар теле дигәндә, рәсми даирләрдә кабул ителгәнчә, башкорт, кырым һәм азәрбайжан телләрен дә күздә тотта.

Насыйри туган телне «китап» (язма) һәм шивәләргә бүленгән казан һәм мишәр сөйләмә телләренә аера. Шунда ук татар теленең элге шивәләрендә сөйләшә торган халык яши торган төбәкне Идел елгасының уң ягы дип билгеләп куя (*Насыри К. Краткая татарская грамматика, изложенная в примерах. Казань, 1860. С.II-III*). Бу билгеләмә, асылда, мөстәкыйль тарихы, үзенә биргән атамасы, шулай ук телдән һәм язма әдәби формада кулланыла торган теле булган татар этносының мөстәкыйльлеген раслаучы нигез булды дип ассызыклай телче-галим И.Абдуллин (*Абдуллин И.А. Роль Каюма Насыри в демократизации и развитии татарского литературного языка // Выдающийся просветитель-демократ Каюм Насыри. Казань, 1976. С.88*).

К.Насыйриның югарыда китерелгән фикерләре И.Абдуллинга аның 1860 елда ук «төрки кабиләләр һәм халыклар арасынан татар халкындагы милләткә хас бөтен билгеләрне санап (килеп чыгышы («төрки кабиләләрдән»)),

яшәу территориясенен уртаклыгы («Себердә, Оренбург, Казан губернияләрендә һәм Иделнең уң ягында, Әстерхан [губернасында]»), дәүләт бердәмлеге («Россиядә яшәүчеләр»), мәдәнияте («үз әдәбияты бар»), теле («урта, яки төрки халыклар сөйләшә торган, без гадәттә татар дип атый торган шивә»)), аны бердәм тарихи жәмгыять итеп аерып чыгара дигән нәтижә ясарга мөмкинлек бирә (*Шунда ук. Б.87-88*).

Шушы уңайдан Галимжан Ибраһимов, мәгърифәтченең хезмәтләренә бик югары бәя биреп, 1922 елда болай дип яза: «... аның даһи фикере, Волга-Идел буе мәркәз уларак, аерым бер әдәби-мәдәни коллектив тууын алдан күрде. Моның белән ул үз замандашларының һәммәсеннән ерактанрак, алданрак күрүчән булып чыкты. Менә бу – бабаның сызган юлларынан иң реальный, иң тарихи бер хезмәт булды. Моның өчен алдан сизенү лязим иде» (*Ибраһимов Г. Каюм Насыйри вафатына егерме ел тула // Ибраһимов Г. Әсәрләр: 15 томда. 10 т.: татар белеменә һәм телне укуыту методикасына караган хезмәтләр / [төз., текст, иск. һәм. аңл. әзерл.: Э.М.Галимжанова, Ф.Г.Фәйзуллина]. Академик басма. Казан, 2018. Б.140*).

Кавемдәшләрен татар дип атап, Насыйри ул чорда өстенлек иткән «мөселман» конфессионимына каршы чыга. Казан татарларының башлыча Идел буе болгарларынан килеп чыгуын таныган хәлдә, мәгърифәтче болгар атамасыннан баш тарта һәм рус рәсми даирәләрендә тотрыклы кулланылыш алган «татар» этнонимын яклай.

Биредә шуны истә тотарга кирәк: чирек гасыр узгач, 1885 елда үзенә урта гасыр татар этносы тарихына багышланган «Мөстафадел-әхбар фи әхвали Казан вә Болгар» дигән фундаменталь хезмәтендә Ш.Мәржани дә, милли үзбилгеләнү проблемасын күтәреп, «татар» этнонимын яклай (*Шакуров Ф.Н. Развитие исторических знаний до февраля 1917 года. Казань, 2002. С.54*).

Иң элек Мәржани Казан татарлары арасында милли үзгәчлеккә шул чордагы вазгыятьне тасвирлап бирә: «...чиктән тыш наданлыкларынан Мавэраэзнәһердә булган сарт (үзбәк. – *И.3.*) халкына ияреп, дәрәжәгә каршы, үзләренә «ногай» исемен алып, үз араларындагы сөйләшү-утырышуларында шул исемне йөртеп һәм үзләрен шул халыктан дип санасалар да, россиялеләрнең аларны кимсетү, мәсхәрәләү урынында «татар» дип әйтүләреннән кайсыберләре татар булуны бер кимчелек санап, ул исемнән чирканып, без татар түгел, без «мөселман» дип, тавыш-жәңжал чыгаралар. Кызганыч хәл, бу исемнәр арасында Нил белән Фәрат (Ефрат. – *И.3.*) елгалары арасындагы ераклык кадәр зур аерма бит!» (*Мәржани Ш. Әл-кыйсмел-әүвәле мин китаби «Мөстафадел-әхбар фи әхвали Казан вә Болгар (Хәзерге телгә күчүчеләр: Х.Хисмәтуллин, С.Исәнбаев, В.Ильясов; фарсыча текстларны тәрҗемәләүче С.Ногманов)» // Мәржани Ш. Сайланма әсәрләр. Казан, 1989. Б.129-130*) Алга таба, замандашына мөрәҗәгать итеп, Мәржани концептуаль сораулар бирә: «И мескин! Әгәр синең «мөселман»нан башка бер исемнең алар белмәсә иде, сине, әлбәттә, «мөселман» дип нәфрәт иткән булырлар иде. Татар булмасаң, гарәп, таҗик һәм нугай түгел, кытай, рус, француз һәм немец та түгел, инде кем булырсың? Яхшы ки, әле сарт халкы, чирмеш, мукшы, ар халыкларының барлыкларын белмәгәнлекләреннән, сине ул исемнәрнең берсе белән дә атамаганнар. Нинди хәмиятсез, аңсыз син! Әгәр шулай булса, үзеңне чирмеш йә мукшы санап, разый булып йөрер идекме?» (*Шунда ук. Б.130*).

Югарыда китерелгән фактларга нигезләнеп, хәзерге заман тарих фәнендә ныклы урын алган «Насыйри татар миллиәте корылышында эстафетаны

Мәржанидән кабул итеп алган» дигән фикер яңадан карауны таләп итә. Нәкъ менә К.Насыйри беренче булып туган халкым татарлар дип игълан итә, заманча этнос төшенчәсенә билгеләмә бирә, үзенәң гомерен туган телен өйрәнүгә багышлый, аның милләт төзелешенә мөһим компоненты булган язма тел нигезен барлыкка китерүгә зур көч куя. Безнең болай дип язуыбыз шушы четерекле өлкәдә беренчелек мәсьәләсенә кагыла һәм һич кенә дә XX гасыр башы мөселман җәмгыятендә татар милли үзәңн формалаштыруга Ш.Мәржани һәм аның «Мөстафадел-әхбар фи әхвали Казан вә Болгар» китабының гаять зур йогынтысына каршы килми.

Үзенәң 1885 елгы Календаренда басылып чыккан «Әт-тәфтиш вә-әт-тәхаккем» язмасында Насыйри Ш.Мәржанинәң «Гиләләт әз-замани фи тарихи Болгар вә Казан» мәкаләсен тәнкыйтлы. Анда ул галимнәң гарәпчәне яхшы белмәгән кеше өчен аңларлык булмаган текстының телен «яңадан кабатлап булмаслык яраксыз тел» дип бәяли (*Календарь. Казан, 1884. Б.38*) (*Вәлиди З. Мәржанинәң бер әсәре турында Каюм Насыйри // Мәржани: Фәнни-популяр җыентык / Хәзерге телгә күчәрүче Гөлчәк Латыпова; фәнни мөхәррир Миркасыйм Госманов. Казан, 2010. Б.630*).

Г.Рәхим белән Г.Гобәйдуллин шушы уңайдан болай дип билгеләп үттеләр: «XIX гасырда безнең татар теле әле чын мәгънәсә белән «урам теле» иде. Ул телдә житди бер нәрсәне язып аңлату, тирән фикерләр баян итү мөмкин түгел, чөнки кирәк кагыйдә, кирәк өслүб ягыннан булсын, ул нык бер дисциплина астына алынган иде. Шуның өчен дә Мәржани, никадәр принцип ягыннан татар телендә язу тарафдары булса да, «Мөстафада»ны саф татарча итеп чыгара алмады, бары тик китапның тормышка иң якин булган анекдот характерындагы урыннары гына татарча булып чыктылар» (*Рухи мирас: эзләүләр һәм табышлар. Г.Рәхим, Г.Газиз. Татар әдәбияты тарихы. Борыңгы дәвер. XVII – XIX гасырлар = Духовное наследие: поиски и открытия. Г.Рахим, Г.Газиз. История татарской литературы. Древний период. XVII – XIX века. Т.2. / төз., текст иск. һәм аңл. әзерл.: Л.Ш.Гарипова, Л.Р.Надыршина, А.М.Ахунов, И.Г.Гомәров, Г.А.Хөснетдинова. Казан, 2022. 16 нчы чыг. Б.211*).

Татар этимологиясә хакында М.Сәгъди болай дип ассызыклай: «Ул, ачыктан-ачык иң әүвәл үз халкын «татар халкы», телне дә «татар теле» дип шаулатып күтәрәп чыгучы һәм Фәезханның остазы Мәржани «Лисанә төрки мин аксар әл-лисанә вә бәгъдәһа ган истиляхател голум» дип, төрек-татар теленәң ярлылыгын ачыктан-ачык сөйләп торган вакытта татар теленәң башка телләрдән бер дә ким түгел, бәлки артык яклары булганын кычкыручы, шуны дәлилләр белән исбат итүчә булды. Ул үзенәң «Къэвәгыйде китабәт»е аркылы 1892 елда ук матбугатка: «безләр татармыз; үземәзгә кирәк сүзләргә табсак гарәптән аламыз, табсак фарсыдан аламыз, табсак төректән аламыз, ләкин үз телемезнәң нәхү кагыйдәсенә саламыз, үземәзгә йитәрлек нәхүемәз бар!» дип, уртага татарлык тимер казыгын ныгытып утыртып куйды» (*Сәгъди Г. Татар әдәбияты тарихы. Казан, 1926. Б.53*).

Татар теле – урам теле, ул әдәбият һәм фән теле булырга сәләтле түгел дигән карашларга каршы төшәп һәм алар белән бәхәскә керәп, К.Насыйри аның өстенлекләре якларын тәгаен мисаллар ярдәмендә исбатлап та бирә. Ул туган теленәң фиғыль формалары байлыгына ихластан соклана һәм бу күренешне телнәң камиллеген раслый торган иң мөһим дәлил дип санып (*Ганиева Р.К. Каюм Насыйри – яңа заман татар ренессанс хәрәкәтенәң башлап җибәрүчәсе // Зеленодольский регион: проблемы истории и культуры.*

Восток-Запад: диалог культур Евразии. Под ред. А.А.Бурханова. Вып. 3. Казань, 2003. С.272-273).

Ижтимагый мохитнең басымына карата Насыйриның жаваплары кайчак аның үз хезмәтләрендә дә чагылыш таба. Аерым алганда, «Ләһжәи татари» (1895) дип исемләнгән татар теленең аңлатмалы сүзлегенең беренче томына кереш сүзендә ул ачынып болай дип яза: «... татар телебезгә хезмәтчеләр була килмәгәнлек сәбәплә, татар телебез артта, бик еракта йоклап калган. Әмма татар телебезгә хезмәтче мин булым дип утыз биш ел уздырдым. Ләкин күп мәгънә чыкмады. Төн-көн никадәр тырышсам, шулкадәр жәфа чиктем. Милләтебез халкын татар дип атасам, яратмадылар, татар теле дисәм, яратмадылар...» (*Насыйри К. «Ләһжәи татари»дан // Насыйри К. Сайланма әсәрләр. Ике томда. Беренче том. Казан, 1974. Б.33).*

Г.Ибраһимов «Каюм Насыйриларның тарихи урыннары» исемле мәкаләсәндә «Борынгы хаким, диктатор гарәпчәдән татарга әйләнүдә» Насыйри «ачык кискен беренче революционер булып саналырга тиеш» дип яза (*Ибраһимов Г. Каюм Насыйриларның тарихи урыннары // Ибраһимов Г. Әсәрләр: 15 томда. 12 т. Академик басма. Казан, 2021. Б.159).* Насыйри белән Мәржанига караганда «сулрак» карашларда торган Хөсәен Фәезхановның әсәрләре үз заманында басыла алмады, «Шулай итеп, бу тел бабында хезмәтнең зур төп нигез бурычы – бигрәк тә беренче адымында – тик Насыйрига йөкләнде. Ләкин бу иттифакый килеп чыккан хезмәт түгел иде, тарихи мәжбүри бер хәрәкәт иде» дигән нәтижә ясый Г. Ибраһимов (*Ибраһимов Г. Яңа әдәби татар теленең беренче баскычларында // Ибраһимов Г. Әсәрләр: 15 томда. 10 т. Казан, 2018. Б.147).*

1888 елда «Тәрҗеман» газетасында (№9, 5 сентябрь) дөнья күргән һәм Россиянең мөселман халыклары арасында таралган яңа басмаларга багышланган аналитик мәкаләсәндә И.Гаспралы туып килүче фикер уяну һәм халык әдәбияты оешу юнәлешенең беренчел билгеләре һәм туган телне яхшырту, эшкәртү; фикерне уяту, торгынлык халәтендәге яшәешкә этәргеч бирү теләген һәм омтылышын раслаучылар буларак мөхтәрәм К.Насыйриның «тәрҗемә һәм җыентыклары»н, Санкт-Петербург ахуны Г.Баязитовның «Тормыш вә мәгыйшәт» китабын, Муса Акъегетнең «Хисаметдин менла» (1886) һәм Заһир Бигиевнең «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә» (1887) һ.б. әсәрләрен атый (*Модернизационные процессы в татарско-мусульманском сообществе в 1880-е – 1905 гг.: документы и материалы. Казань, 2014. С.40-41).*

1900 елда, Россия мөселманнарының басма сүзендәге яңа күренешләргә күзәтү ясап, үзенең «язучылар» исемлегендә И.Гаспралы беренче итеп янә К.Насыйрины атый, аннан соң исемлектә мулла Таһиров, Әхмәтһади Максуди, Галимҗан Баруди, Ризаэддин Фәхретдин, Нариман Нариманов, Ганиев килә (*Шунда ук. Б.122-123).*

К.Насыйриның тел гыйлеме буенча теоретик әзерлеген һәм аны нечкә сиземләвен бәяләп, Г.Рәхим һәм Г.Гобәйдуллин тел кагыйдәләрен чынбарлыкта куллану кыенлыгына, шулай ук мәгърифәтченең бу өлкәдә гамәлгә керткән алымнарына игътибар итәләр. Нәкъ менә объектив кыенлыklar сәбәплә, Насыйри әдәбият бүлегендә тәрҗемәләр, хикәяләр, кыйссалар куллану аша туган теленә «оя» ясый, шул рәвешле халыкка уку өчен материаллар тарата. Бу эш нәтижәсәндә ул бастырып чыгарган әдәби әсәрләр ике арада үзенчәлекле күпер ролен үти, татар әдәби телен формалаштыру юлында баскыч була дип

билгели алар (*Рухи мирас: эзләнүләр һәм табышлар. Г.Рәхим, Г.Газиз. Татар әдәбияты тарихы. Борынгы дәвер. Казан, 2022. Б.211*).

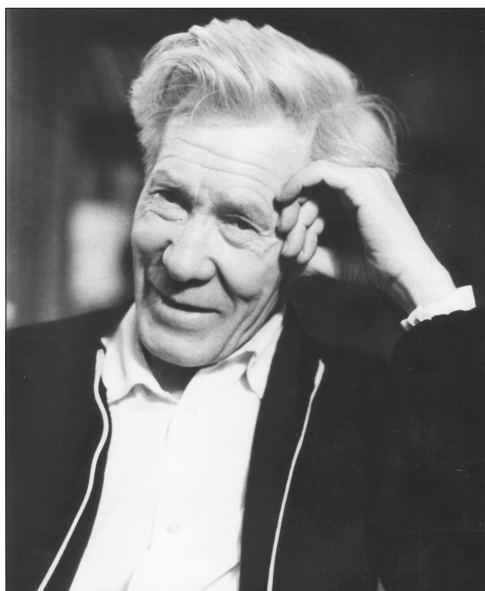
1910нчы еллар башында вакытлы матбутта «Без кем?» дигән сорауга җавап эзләү башлана. Нәкъ шушы вакытта татарлыкны яклаучы төркем вәкилләре Ш.Мәржанинең – тарих, К.Насыйриның тел белеме буенча хезмәтләренә мөрәҗғәгать ителәр.

1912 елда К.Насыйриның фән һәм мәгърифәтчелек өлкәсендәге батырлыгын үзенә «Татар әдәбиятының барышы» дигән хезмәтендә Ж.Вәлиди түбәндәгечә аңлата. Егермешәр ел мәдрәсәдә укыган шәкертләрнең иң зур хыялы – бай мәхәлләдә мулла вазифасына ирешеп, мәжлестән мәжлескә генә йөрү булган заманда, «... шулар арасынан ук безнең Каюм абзый килеп чыга. Ул безнең татар исемле бер халык булуымызны һәм безнең шулай татар булырга тиешлегемезне һичкемнең буңа илтифат итмәвенә, колак салмавына карамыйча дөгъва итә. Һәм шул безнең татарлыгымызга кулыннан килгән кадәр хезмәт итәргә керешә. Менә аның идеалы, менә аның хезмәте» (*Вәлиди Ж. Татар әдәбиятының барышы // Жамал Вәлиди: әдәби һәм тарихи-документаль җыентык / төз. Диләрә Абдуллина, Жәүдәт Миңнуллин. Казан, 2010. Б.133-134*).

Шул ук 1912 елны «Йолдыз» журналисты Габделбари Баттал үзе эшләгән газетада «Телемез» дигән зур мәкалә нәшер итә. Автор мәгърифәтченә «татар теленең атасы, гыйлем вә әдәп хадиме, [...] тырыш вә эш сөюче кеше» буларак бәяли. «Габделкаюм абзый – мәжмугаи әсәренә күләме игътибары белән күп язучы мөхәррирләрдән саналырга тиеш вә телебезгә иткән хезмәтләре ягыннан әдәбият тарихыбызда иң беренче урынны тотарга мөстәхикъ (лаеклы) бер заттыр» дип яза ул. Шушы уңайдан, «Шура» (Оренбург) журналы редакторы Р.Фәхретдиннән бу мәшһүр шәхескә игътибар итүен сорый. «Ш.Мәржани исемен тергезергә керешкән затлар бервакыт Габделкаюм абзыйны да сагынырлар, аның исемен дә тергезеп, хезмәт вә гамәлләрен мөкәммәл сурәттә язып, халкыбызга танытырлар» дигән өмет белдерә (*Баттал Г. Телемез // Рухи мирас: эзләнүләр һәм табышлар. Габделбари Баттал. Сайланма әсәрләр = Духовное наследие: поиски и открытия. Габдулбари Баттал. Избранные сочинения / төз., текст. иск. һәм аңл. эзерл.: Л.Ш.Гарипова, А.Н.Хәсәнова, Г.М.Ханнанова; кереш сүз авторы А.Н.Хәсәнова. – Т.1. – Казан, 2023. Б.112*).

Татар милли үзәгын формалаштыруда К.Насыйриның урыны һәм роле турында Г.Исхакый тулы һәм концептуаль итеп яза: «...Ике шәхес: Казанда Каюм бәй Насыйри һәм Бакчасарайда Исмәгыйль бәй Гаспралы – хәзерге заман милли хәрәкәтенең беренче идеологлары булып санала. Икесе дә бер үк мәсьәләләрне калкыта: милли телне, сәнгатьне, әдәбиятны торгызу һәм тудыру, милли тарихны эшләү һәм милли мәктәп булдыру. Икесе дә рус хөкүмәтеннән татар телендә газета чыгару турында кайгырта. Әмма рус хөкүмәте, Казанда һәм Кырымда тулы бер халыкның милли хәрәкәте башланып килүен белеп, рөхсәт бирми. Шулай да, бик күп киртәләр аша узып, Гаспралы газета бастырырга рөхсәт алуға ирешә...» (*Мухамед-Гаяз Исхаки: Из политической биографии писателя. Публикация подготовлена С.М.Исхаковым // Вопросы истории. 2004. №9. С.12*).

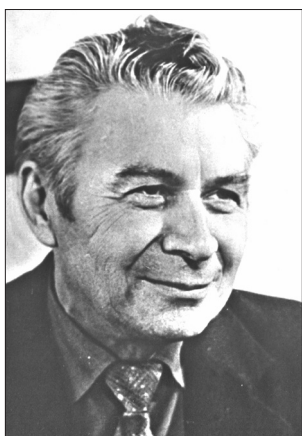
Илдус ЗАҺИДУЛЛИН,
тарих фәннәре докторы

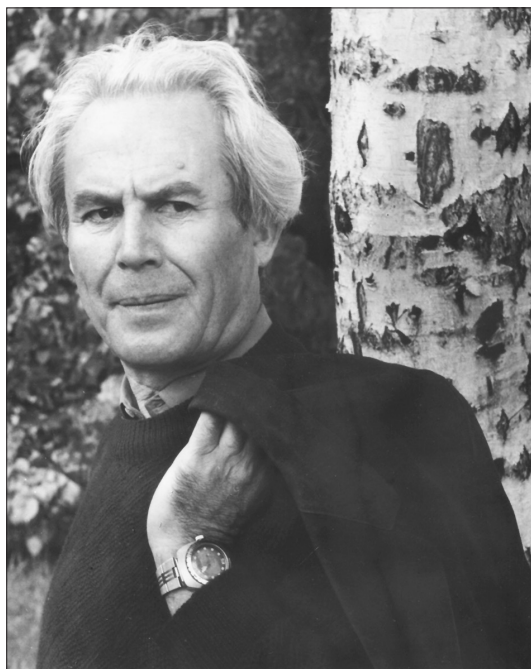
*Шагыйрь Хәсән Түфанның (1900–1981)
тууына – 125 ел.*

*Газиз Иделленең (1905–
1985) тууына – 120 ел. Ул
1945–1947 елларда «Совет
әдәбияты» (хәзерге «Казан
утлары») журналының
җаваплы мөхәррире була.*

*Язучы Гурий Тавлинның
(1925–1998) тууына – 100 ел.*

*Язучы, галим Мөхәммәт Мәһдиевнең (1930–1995)
тууына – 95 ел.*

«КАЗАН УТЛАРЫ» – ЧИСТАЙДА

Чистайдагы Ислам үзәгендә «Казан утлары» журналы редакциясе хезмәткәрләре шәһәр Үзәк китапханәсе каршында эшләп килүче «Энҗеләр» әдәби берләшмәсә ағъзалары (аларның ишгыйрьләре «Казан утлары»ның 11 нче санында басылды) белән очраштылар. Татарстан Республикасы Рәисе каршындагы Татар телен һәм ТРда яшәүче халыклар вәкилләренең туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясә ярдәмә белән гәмәлгә ашырыла торган проект кысаларында үткәрелгән бу бәйрәмдә басманың баи мөхәррир урынбасары Вакыйф Нуриев, проза бүлөгә мөхәррире Рафис Корбан, редакциянең элеккегә хезмәткәре, сатирик-язучы, автор-башкаручы Алмаз Хәмзин, Бөтендөнья татар конгрессы башкарма комитетының Чистай бүлөгә һәм аксакаллар иурасы әжитәкчесә Фәрит Галимов, әдәби берләшмә әжитәкчесә Розалия Шәйхетдинова, Үзәк китапханә директоры Ирина Герасимова һ.б. чыгыш ясадылар. Ул көнне Казан кунаклары Чистай шәһәренең 2 нче гимназиясә укучылары белән дә очрашты.

Кунаклар белән әирле иҗатчылар Ислам үзәгендә.

МӘҢДИЕВ САБАКЛАРЫ

Мәһдиев ничек итеп безгә автомат зачёт куйды

Мөхәммәт абый Мәһдиев лекцияләре турында бездән алдагы курслар әллә ничекләр итеп кызыктырып сөйли. «Аның лекцияләре кино сыман, озаккарак сузылсын иде, звонок кына булмаса ярар иде дип, тын да алмый утырабыз», – диләр. «Башка факультет, бүтән институт студентларының да аның лекцияләренә махсус кереп утырганы бар», – дип шаккатыралар. «Кышкы сессиядә XIX йөз ахыры – XX йөз башы әдәбиятыннан 3 нче курсларга гел «неуд» тезде», – дип тә куркыталар.

Безгә дә ул көн килде. 3 нче курста татар әдәбиятыннан Габдулла Тукай, Фатих Әмирхан, Шәриф Камал, Галимжан Ибраһимовлар ижатын өйрәнәбез. Мөхәммәт абый һәркайсы турында без белмәгән әллә күпме мәгълүмат бирә...

4 нче курста хәзерге заман совет әдәбияты буенча махсус курстан лекцияләр укып, Валентин Распутин, Виктор Астафьев, Василь Быков, Чыңгыз Айтматов, Фазыл Искәндәрләр турында сөйләп, безнең офыкларны киңәйтә. Ул язучыларның әсәрләрен укыйсы килә башлый. Тик... вакыт чаба гына! Сессия борын төбенә үк килеп терәлгән. Житмәсә, егетләр Тоцк лагерьларына хәрби өйрәнүләргә китәчәк. Шуңа сессияне алданрак ябарга кирәк. Зачётлар, имтиханнарны инде майда ук тапшырасы. Мәһдиевкә дә зачёт бирәсе. Мөхәммәт абый әлегә курс буенча реферат эзерләргә кушты. Безнең очен бу бик тә мәшәкәтле бурыч сыман тоелды. Акыллы баш Камәриянең башына гениаль идея килде бит шунда! «Жәмәгать, әйдәгез, Мөхәммәт абый белән сөйләшәбез дә реферат язуды соңгарак калдырабыз. Ә ул хәзергә безгә автомат зачёт кына куеп чыксын», – ди. Бик ошады бу фикер. Инде Мөхәммәт абыйны гына ризалатасы калды. Әһә, сәгать 10да кафедра утырышы икән! Укытучыбыз килә дә килә инде! Без, бер көтү кыз, дүрт күзләп укытучыбызның коридор буйлап килүен көтәбез. Әнә үзе дә! Башын чөйгән, вәкарь атлап, портфель тотып, безгә якынлаша. Каршына чыгып, әйләндереп алып, гозеребезне аңлатабыз. «Егетләр военкадан армиягә китә», янәсе. «Имтиханнарда эзерләнәргә вакыт та калмый», имеш. «Хәлебезгә кереgez, зинһар». «Автомат зачёт куйсагыз, сонрак эшләр идек». Фәлән-төгән... «Кафедра утырышыннан соң сөйләшербез», – дип, сүзләрен сыгып кына чыгарды да кереп китте Мәһдиев. И, көтәбез, и, көтәбез. Утырыш бетми дә бетми. 1 сәгать үттә, 2 сәгать... Ниһаять!

Мөхәммәт абый безгә өстән генә һавалы караш ташлады да аның сарказм белән әйтелгән сүзләре безне тәмам жир тишегенә керердәй итте.

– Әле һаман басып торасызмы? Казанский сироталар кебек кланчить итеп?! Оялмыйча! Инде Лобачевканың уку залында реферат язып чыгарлык вакыт үттә! – диде безне, мәсхәрәләп.

Оят, билгеле. Әмма аңа карап хәл үзгәрми бит! Без зачётка эзер түгел!

– Лекция расписание буенча кайчан? Шул көнне, шул сәгатьтә аудиториягә килерсез. Лекция дәфтәрләрегез үзегез белән булсын! – диде дә китеп барды.

...О, ул зачёт тапшырасы, дөресрәге, автомат-зачёт куйдырасы көн! Тулай торакта инде укытучыбыз белән ике арада булган сөйләшүне сүтеп жыйган идек. Таныш аудиториядә шым гына утырабыз. Лекцияләргә дә күз йөртеп

алабыз. Василий Шукшинның «Калина красная», Юрий Бондаревның «Горячий снег» китаптарын укыганымны әйтермен һич югы дип, үземне юатам.

Менә Мөхәммәт абый үзе дә! Гадәттәгечә вәкарь, ирен читләренә мыскыллы елмаю кунган.

– Шулкадәр түбәнлеккә төшөп, теләнеп торырга кирәк бит! Дипломны хәзер үк бирегез, ә без укыту дәверендә өйрәнеп бетерербез дип, диплом сорарга да оялмассыз сез! – дип, чәнечкеле сүзләре белән чәнчеп алуы булды, укытучысы шагыйрә Клара Булатова кебек туры сүзле Камәриябез ризасызлык белдереп чәчрәп торып басты да, кайнарланып, үпкәсен әйтеп салды:

– Сез бигрәк инде, Мөхәммәт абый! Шулай начар уйларга...

Ул сүзләрен әйтеп бетерә алмады, Мөхәммәт абый үзалдында канәгать елмаеп, төртмә теле белән Камәриягә дә бәя биреп ташлады:

– Чисто женский характер! Ашы тозлы булса да, бәрәңгесе пешеп бетмәсә дә, ите каты иде аның – озақ кайнатырга туры килде, бәрәңгенң сорты башка дип, йөз сүзгә җитә бит хатын-кыз... Менә шул инде...

Аннары ул рәтләр буйлап узып, лекция дәфтәрләребезне барлый башлады. Пермьнең Бардасыннан килгән Галиәскәр Маматовның өстәле буш иде. Мәһдиевнең үткен карашы шундук эләктереп алды ул бушлыкны.

– Сездеке кайда?

– Бездә пожар булган иде кый, – дигән акланулы җавап яңгырады.

Бетте баш: инде педучилище бетереп үк килгән Роза Сәрвәрованың да күн тышлы дәфтәре күренми.

– Сездә дә пожар булды әллә? – ди Мәһдиев, әче телләнеп.

– Юк, Мөхәммәт абый, мин күченеп йөргәндә, каядыр куйганмын ул дәфтәрне, – ди, күптән түгел кияүгә чыгып, Хәйдәровага әйләнгән Розабыз.

Чиратта – Фәйрүзә белән Зөлфирә өстәле. Аларында калын «общий дәфтәр» ятса да, Мөхәммәт абый гадәт буенча: «Ә сезнеке кайда?» – дип сорый. Отличница Фәйрүзә, урынсыз сораудан тәмам аптырап калып:

– Менә ич! – дип, дәфтәрне укытучыга табарак шудыра.

– Нәрсә, күзң чыкканмыни димәкче буласызмы?

– Ю-ук...

– Шулай булып чыга инде. «Менә ич»кә шундыйрак мәгънә салына! Бу очракта «менә бит» дип әйтергә кирәк. Ул сөйләмне йомшарта...

Мөхәммәт абый энә шулай дәрәс тә биреп ала. Ә Актаныш Фәйрүзәсенә ул сүз, мөгаен, Ямаширмә кызы, ахирәте Зөлфирәдән күчкәндер. Зөлфирә бит Дөбязларча каты итеп сөйләшә.

– Староста, деканаттан ведомостьны алып килегез! – ди Мөхәммәт абый.

Зөбәйдә ведомостьны укытучы өстәленә кертеп салуга, Мәһдиев һәр фамилиягә тукталып, «Галимжанова – зачтено, Мәжитова – зачтено, Шакирова – зачтено, Сибгатуллин – зачтено» дип, без көткән автомат зачәтларны тезә.

– Сезгә шул гына кирәк иде. Исәнбәт, Исәнбәт дигән булалар, монда җыенысы шундыйлар, – дип, безнең группа турында ни уйлавын да сиздереп-сиздереп ала. Күренекле галим Нәкый Исәнбәтнең оныгы Айдар Исәнбәт турында әйтүе инде. Айдар лекцияләргә килсә килеп, күп вакыт аларны «тозлап», ике еллап безнең белән укыды да университетны ташлап китте.

– Бу группаны кем җыйды? – диде ул, зачәт куйган арада.

Төрле яктан «Фәһимә апа», «Шәйхи абый», «Илдус абый» дип, безне университетка кабул иткән бик тә җайлы, кешелекле укытучыларыбыз Фәһимә Хисамова, Шәйхи Садретдинов, Илдус Гыйләжөв исемнәрен саный башладылар.

– Юк, мин сездән приённая комиссия председателе кем иде дип сорыйм! – диде Мәһдиев, үжәтләнеп.

– Зәет абый! – дип кычкырдык бертавыштан.

– Хәзер таксига утыртып, жыеныгызны Зәет Мәжитовка алып китәм бит! – Мөхәммәт абый әллә чынлап, әллә көлеп, тәмам азартка кереп китте: тәмен табып изде безне.

Ул да булмады, шат күңелле Рәйханә Мирсәяпованың көр тавышы ишетелде:

– Барыбер таба алмассыз! Зәет абый иртүк балыкка киткәндер инде!

Балык тотарга әвәс Зәет абыйны күз алдына китереп, дәррәү көлеп жибәрдек. Мөхәммәт абый да көлә иде.

Мәһдиев хәер-фатихасы белән...

1978 елның марты. Без, атаклы Казан дәүләт университетының татар теле һәм әдәбияты бүлеге студентлары, диплом язып, эшләр белешкәләп йөрибез. Атнага бер тапкыр диплом житәкчем Мөхәммәт абый Мәһдиев янына барып, фәнни эшемдәге яңалыklar белән таныштырам. Озак уйланганның соң, «Идел-Урал халыклары җырларындагы уртаклыklar һәм аермалар» дигән чотерекле темага кафедра мөдире Альберт Яхинча «системный анализ» юлы белән якын килмәкче булдым. Татар, башкорт, чуваш, мари, мордва, удмурт халык җырларында кошлар, киек җәнлекләр, агачлар, чәчәкләр, табигать күренешләре ничек тасвирланганын өйрәнеп, охшашлыklarны һәм аермалыklarны саннар, процентлар белән санап утырам. Мөхәммәт абый бу яңалыкны елмаеп кына кабул итте. «Модный диплом була инде, алайса», – дигән була. Сүз арасында гына минем кая китәргә җыенуым белән кызыксына. «Вызов белән үзегезгә кайтасыздыр инде», – ди. Беләм инде, педпрактика нәтижеләреннән чыгып әйтүе. Чөнки мин үз авылым мәктәбенә – Байсарга кайтып, ике ай дәвамында ике 4 нче, ике 8 нче, өч 9 нчы, өч 10 нчы классларда татар теле һәм әдәбияты укыттым (мәктәп директоры Басыйров абый хатыны Гөлсем апа шундый җавапны эшнә миңа ышанып тапшырып, үзә санаторийга китеп барды). «Яшь хәбәрчеләр» түгәрәге оештырып, укучыларым белән «Яшь ленинчы»га мәкаләләр жибәреп тордым (басылып чыга бардылар!), талантлы балалар белән университетның атаклы «Әдәби сүз» газетасы кебек о-о-зы-ын стена газетасы чыгардык (озын мәктәп коридорына эленгән 5 метрлы «Мәктәп авазы» бөтен кеше өчен сюрприз булды!). Тагын әле унынчылар белән татар теле буенча авыл клубында КВН уздырдык! Менә шушы эшләрем педпрактика конференциясендә укытучыларыбыз Фәһимә Хисамова, Мөхәммәт Мәһдиев, Хатыип Миңнегулов тарафыннан «биш»легә бәйләнде. Мөхәммәт абый, шуларны искә төшереп, кая баруымны сорады бугай. Аннары ул минем «Әдәби сүз»гә язган бер язмамны бик ошаткан икән. (Анысын үземә әйтмәде, Хатыип абый җиткерде: «Мөхәммәт абың синең мәкаләңә, и, мактады инде укытучыларга!» – диде.) Таллинда атаклы эстон язучысы Лилли Промет белән очрашуым турында язган идем мин. (Ә Мәһдиев – «Әдәби сүз»нең җаваплы редакторы!) Сугыш вакытында безнең авылда эвакуациядә булган, соңыннан шундагы торышы турында «Деревня без мужчин» дигән роман язган Прометны ничек эзләп табуым, ничек күрешүләребезне бик тәфсилләп тасвирладым да мәкаләңә баш исемсез генә Нәҗип Нәккаш, Вакыйф Нуриевларга биреп калдырдым, алар да газета чыгаруда катнаша иде. Исемен Мөхәммәт абый үзә уйлап тапкан: «Таллин – 12, Вабадусе – 69» дип әллә каян күренеп тора!

«Вызов белән үзегезгә кайтасыздыр инде?..» Бу көтөлмәгән сорауга көтөлмәгәнчәрәк җавап та янгырады бугай.

– Ә минем редакциядә эшләр карыйсым килә! Теләсә кайда! Район газетасы да ярый миңа... – дигән сүзләр авыздан очты да чыкты шунда. Беркатлыланып, ни уйлым, шуны әйттем.

– Ә нигә район газетасы? «Ялкын»ның җаваплы секретаре Разил Вәлиев көн саен чылтырата. Бездә эшләрдәй берәр егет юкмы сездә, ди. Эльмира Шәрифуллина бәби табарга китә икән. Аның урынына кеше эзлиләр. Миңа калса, син егетләр кебек эшли аласың! Сәяхәтче Тур Хейердал турында да язачаксың, – димәсенме!

Очраклылык димә инде моны! (Редакциядә Тур Хейердал турында язу буенча сүз чыккан булган. Ә Мөхәммәт абый журналынң редколлегия әгъзасы икән. Болары хакында эшли башлагач белдем.) Телсез калдым. «Минем «Ялкын» белән элемтәм юк. Күбрәк «Яшь ленинчы»га язам», – дип, авыз эченнән ботка пешердем.

– «Яшь ленинчы» эш тәкъдим итмәгәндер бит? – диде дә укытучым, редакциягә ничек барырга икәннен өйрәтә башлады. «Кольцода 1 нче яки 4 нче троллейбуска утырасың да газета-журналлар нәшрияты янында төшөп каласың», – ди. «Ялкын» – 9 нчы катта. Мин Разил Вәлиевкә керергә тиеш. Икеләнә-икеләнә, курка-курка гына редакциягә киттем. Мәнә ул биек бина. Мин лифтта 9 нчы катка күтәрелдем. Каерылып ачылган ишектән башымны сузып, Разил Вәлиевне сорыйм. Күзлек кигән абый (соңрак белдем, ул язучы Габделхәй Сабитов булып чыкты) ым белән генә күрше бүлмәгә ишарәләде. Ул да булмады, каршыма Фәннур Сафин очрады. Аны инде таныым, без укырга кергән елны ул 5 нче курста укый иде. Минне бик белмәсә дә, үз итеп сәлам бирде, ни йомыш белән йөрүемне сорады. Кызарып-уңайсызланып кына, Разил Вәлиев янына килүемне аңлаттым. Фәннур үзләре бүлмәсенә ияртеп керде. Кара, бу бүлмәнең ишеге дә шәрран ачык! Укытучылар кыяфәтле җитди генә бер апа да шунда. Тукта, «Кирлемән»не язган редактор Роза Хафизова бит бу! Разил Вәлиев командировкада диделәр. Мин инде ник килгәнемне бутала-бутала, ояла-ояла аңлаттым: «Мөхәммәт абый «Ялкын»да эш бар дигән иде...» – дим.

Алар бер-берләренә карашып алдылар да: «Ул урынга кеше бар шул инде», – диде «Кирлемән»нең апасы. Эчтән генә үземне сүгәм: и, пешмәгән! И, жебегән! Бик кирәк инде син монда!

Очраклылык димә инде: тагын шул ачык ишек коткарды. Коридор буйлап узып баручы Мәһдиевне Фәннур күреп алды!

– Әнә Мөхәммәт абый үзе дә! – диде ул, сөенеп. Белмим, никтер сөенде кебек тоелды.

Мөхәммәт абый да керде. «Мәнә сез бер егет сорадыгыз. Мин бер кыз тәкъдим итәм. Миннән диплом яза. Тур Хейердаллар турында яза да яза инде», – дип, миңа кыска гына уңай характеристика да бирде.

– Әйдәгез, кереп сөйләшик, – диде шунда Роза апа, йомшарып.

– Юк, минем эш – тәкъдим итү. Алу-алмау – анысы сезнең эш, – диде дә Мәһдиев, вәкарь генә атлап «Чаян» редакциясе тарафларына китеп барды.

Баш редактор сүзе һавада эленеп кала алмый бит инде. Роза апа мине үз кабинетына алып кереп китте. Исемемне сорады, кайсы яктан булуым белән кызыксынды, ничек укуым, нинди темага диплом эшләвем турында да сорашты. «Яшь ленинчы»га язуымны белгәч шатланып та куйды. Аннары:

– Ярар. Бер Эльмира урынына – икенче Эльмира, бер Актаныш урынына икенче Актаныш булсын, әйдә, – дип, миңа 8 Март бәйрәмнәреннән соң килергә кушып сабуулашты.

Менә шулай Мөхәммәт абыйның хәер-фатихасы белән мин «Ялкын» редакциясе ишеген кактым.

«Эльмига апа, сезне чакыгалаг...»

Бәйрәмнәр узгач, редакциягә киттем. Кабул итү бүлмәсендә секретарь Гүзәл ягымлы елмаеп каршылай. Никтер ул миңа нәрсәендер яшерә сыман... Роза Хафизова кабинетына узам.

– Әйдә, уз, Эльмира, утыр әле, – дип, ул мине житди сөйләшүгә эзерли сыман. – Эш менә болайрак тора бит...

Редактор да нәрсәендер суза сыман. Бу мизгелләр сәгать кебек тоела.

– Безнең егетләр башка кешене эшкә алырга вәгдә биреп ташлаганнар... Аның гаиләсе дә бар икән...

Өстемә бозлы су койгандай булды. Ничек тә үзбезнең районга укытырга кайту хәстәрен күрергә кирәк!

Ә Роза апа – оста психолог! Минә юатып, тынычландырып жибәрмәкче. Ул әйткәннәргә эчтән генә карышып утырам. «Безгә язып торысың» (яздым, ди!), «укытудан курыкмаска кирәк» (кем курыккан әле!), «синең өчен әйбәт тәжрибә булачак» (каян беләсез сез!), «мин үзем дә Төмәндә укытып кайттым» (Төмәнгә китмәм инде!)...

Минем башта исә: «Әти белән эни РОНО аша вызов ясатсын, бүген үк хат язып салам! Юк, переговорныйга барам. Распределениегә чаклы килеп житсен берүк!» дигән катгый карар бөтерелә.

Пәнжешәмбе диплом житәкчесенә бара торган көн. Мөхәммәт абый дипломга кагылышлы фикерләрен әйтә дә «Ялкын»га урнашу-урнашмау белән кызыксына. «Анда башка кешене алганнар», – дим. Житәкчемнең исә дә китмәде. «Радиодан Рим Кәрим шалтырата. Бәлки, анда барып караргадыр? Турлар аша узарга туры килә. Синең тавыш ярыйсы кебек», – ди. «О! Юк инде! Мин үзбезгә кайтам!» дип уйлап куям. Мөхәммәт абый үзеннән диплом язган Илгизәргә дә, Халиткә дә эшләр тәкъдим иткән. Менә шундый житәкче.

...Атна-ун көн узды. Актаныштан РОНО мөдире Әхсән Шакиров имзасы белән чакыру да килде. Распределение дә булды. Кем кая китәсе якинча билгеле. Бүлмәдәш кызлар кайсы читалкада, кайсы кинода.

Тулай торактагы ул ял көнндә мин берүзем бүлмә жыештырып йөрим. Ишек шакыйлар. Барып ачсам – 3 нче курста укучы Газинур Моратов басып тора. (Әйе, әйе, шагыйрь Газинур Морат! – Э.З.) Без инде 5 нче курслар, үзбездән түбәннәргә бала-чага итеп өстән генә карыйбыз. Группадашым Камәрия белән бер мәктәптә – Әлмәт районы Кәшер мәктәбендә укыган Атлас Гафиятов (бүген ул «Татарстан яшьләре»нең баш мөхәррире – Э.З.) журналистика бүлегенң 1 нче курсына укырга кергәч, безгә гел «апа» дип кенә эндәшеп йөрдә. Без инде зурлар – 3 нче курста укый идек. Житмәсә, Атласларның комсомол секретаре булган әле Камәрия! Атлас әле укый гына башлаган мөлендә Октябрь бәйрәме белән котлап, безгә открыткалар язып кертте. «Кадерле Камәрия апа!», «Кадерле Эльмира апа!» дип башланып киткән котлауга «укуда уңышлар, корычтай сәламәтлек теләм» дигән сүзләр дә өстәлгән иде...

Газинурга да өстөн генә «Ни йомыш?» дигәндәй карап алдым. Ул кызарып кына исәнләшә дә:

– Эльмигга апа, сезне чакыгалаг... – диде, «р» авазын сакаулатып.

– Кем?! – дип сорыйм, аптырап.

– Чыккач, күтегсез, – диде дә китеп барды.

Коридорның арғы башында озын буйлы Хәйдәр Гайнетдинов басып тора иде. «Ялкын» редакциясендә эшлэгәннен дә беләм. «Сәлам, Эльмира!» – дип, ерактан ук сәлам бирә, житмәсә. Хәйранга калдым: бу тәкәббер егетнең гомергә исәнләшкәне юк иде бит! Ул безнең тулай торакта еш күренә. Бездән бер курс түбән укучы жырчы, шагыйрә кыз Флэра Низамова белән гел очратам үзләрен. Хәл-әхвәл алышты да «Ялкын»га кайчан, ничек килүемне сораша башлады. «Их, үзем юк идем ул көнне!» – дип тә куйды. Аннары: «Дүшәмбе иртән 10 да планёрка безнең. 9ларга кил әле редакциягә», – ди. «Газеталарда чыккан мәкаләләрне алыыммы?» – дим. «Алып кил аларны да», – ди.

Хуш. Мин килдем. Хәйдәрләр утырган бүлмәгә керергә оялып, коридорда басып торам. Ишек гадәттәгечә каерып ачып куелган.

– Башта пальтоңны салырга кирәк, – ди Хәйдәр. – Мин инде сине редакторга алып кереп йөри алмыйм. Үзең керерсең, – димәсенме!

Тәмам коелып төштем.

– Борчылма, син киләсен беләләр, – дип тә куйды.

Роза апа Хафизова елмаеп каршы алды.

– Сине эшкә алырга булдык. Кайчаннан эшли башлыйсың? – ди.

– Бүгеннән үк! – дигәнемне сизми дә калдым. Чөнки инде лекцияләр беткән, диплом ғына язып ята идек.

Роза апа миңа Хәйдәр Гайнетдинов һәм Габделхәй Сабитов утырган бүлмәгә кереп утырырга һәм гариза язарга кушты. Рәсми кәгазьләрне язу тәртибен беләм, анысы кыен түгел. Ләкин мине кем итеп эшкә алалар икән? Аны гаризада ничек күрсәтергә? Хәйдәргә мөрәжәгать иттем. «Менә анысын, малай, әйтә алмыйм. Күрше бүлмәдә безнең җаваплы секретарь Разил Вәлиев утыра. Булмаса, бар, аннан кереп сора әле», – ди.

Разил абый елмаеп тыңлап торды да:

– Редактор буласың килдемени? – ди, төртмә телләнәп.

– Юу-ук... – дим, корт чаккандай.

Ә ул һаман үртәгәндәй сөйләшә:

– Редактор буласың килгән инде, – ди. – «Главному редактору журнала «Ялкын» Хафизовой Розе Саидовне» дип язасың да, «Прошу Вас принять меня на работу редактором» дип язып, кулыңны куясың дип аңлата.

Мин шунда ғына журнал редакциясендә баш редактор, бүлек редакторы, өлкән редактор, редактор дигән штатлар барлыгын аңлап алам.

Мине эшкә чакыра килүләре дә кызык кына булган. Баштарак Роза Хафизова икеләнеп калган: «Бигрәк бала-чага кебек. Каттырак берәр сүз әйтсәң, елап жибәрер сыман», – ди икән. Төрле кешеләрне тәкъдим итеп аптыратып бетергәннәр: берсе дә баш редактор күңеленә хуш килмәгән. «Мәһдиев тәкъдим иткән кызга тукталыйк булмаса. Аны каян, ничек табып була икән? Хәйдәр, син тулай торак тирәсендә еш буласың. Чакыр әле шул баланы», – дигән.

Шулай итеп, мин 20 мартта – журналның туган көнендә беренче эш көнемне башладым. Монысы да язмыш инде.

Эльмира ЗАКИРОВА

АЯЗ АБЫЙ БЕЛӘН ОНЫТЫЛМАС ТӘҮГЕ ОЧРАШУЫМ!

«Шундый дулкынланып, шатлыгым эчемә сыймыйча, баскычтан менеп барам. Бүген – 2000 елның 26 апреле, чәршәмбе көн. Аяз әфәнде Гыйләжәвнең ишеген шакыячакмын хәзер! «Бүгенге очрашу көтеп алган күптәнге хыялым иде. Аллага шөкер, хыялым чынга аша!» дип, диктофонга яздыра башлаган идем инде. Янымда берничә ай элек, 2000 елның 15 февралендә «Мир» кинотеатрының каршы ягындагы китап кибетеннән сатып алган, бик мавыгып, яратып, асларын сыза-сыза укып чыккан, тәэссоратымны ялкынланып сөйләргә жыйенган, ахыр чиктә култамга сорарга ниятләнгән «Йәгез, бер дога!» романы һәм артына: «Татар халкының горур аксакалы Аяз әфәндегә танышу истәлеге. Сөз минем күңел түрәндә мәңге яшәячәк сез! Төрөк егете Фатих Кутлу. 26.04.2000» дип язып куйган кечкенә генә, матургына, мәрмәрдән эшләнгән бүләгем – табигать күренеше.

Минем өчен тарихи вакыйга булган, күңелемдә бик тирән эз калдырган, жылысы һаман да сакланган, мине әдәбият дәрәҗәсине алып кәргән, киләчәктә аның – Аяз аганың әсәрләрен тәрҗемә итү уагына күңелемдә кабызган ул танышу-очрашуыбызның күпмедер өлешен диктофонга яздырырга өлгергәнәм, саклый алганымга сөенеп бетә алмыйм!

Өлеге аудиоязманы 25 елдан соң кәгазьгә төшерер өчен кат-кат тыңлаганда, яңадан ул көнгә кайттым һәм остазым белән сөйләшкәндәй булдым. Моңа кадәр беркайда да басылмаган сөйләшүебезне игътибарыгызга тәкъдим итәм. Аяз ага белән очрашуыбызның ахырында үзем белән алып килгән «Йәгез, бер дога!» романына култамга сорагач: «Фатих бәй! Сөз минем йортыма Кояшның бер кисәген алып кәрдегез! Рәхмәт! Аяз. 26.04.2000» дип язып калдырган көн ул – 26 апрель.

Фатих КУТЛУ

Ф.Кутлу: Исәнмесез! Сөз Нәкыя апа буласызмы?

Нәкыя апа: Әйе, Нәкыя апа булам. Әйдәгез, әйдә, рәхим итегез! Татарча сөйләшә беләсезме?

Ф.Кутлу: Әйе.

Нәкыя апа: (Нәкыя апа көлеп жибәрә). Бабай! Синең яныңа бер егет килгән. Әйдәгез, әйдә!

(Аяз аганы күрү белән бездәге гадәт буенча хөрмәт йөзеннән кулларыннан үттем.)

А.Гыйләжәв: Сөз синең мине күрәсегез килгән иде, әйеме?

Ф.Кутлу: Әйе!

А.Гыйләжәв: Рәхмәт! Бик зур рәхмәт! Мин шундый – утырып тора торган кеше. Аякларым начар йөри. Туксан дүртенче елны инсульт алган идем. Шуннан бирле рәтләнә алганым юк.

Ф.Кутлу: Аллах сабырлык бирсен, шифалар бирсен!

А.Гыйләжев: Рәхмәт! Ничек булыр инде, Ходай ни язгандыр. 72нче яшь белән барам инде. Болай зур да түгел әле, ләкин... Исемебез ничек?

Ф.Кутлу: Фатих! Минем исемем Фатих.

А.Гыйләжев: Фатих.

Ф.Кутлу: Фамилиям Кутлу. Сөзгәң «Төркиянең түрәнә үк уздык» дигән истәлектәрегезне укыгач, миндә сөзгә карата кызыксыну туды.

А.Гыйләжев: Рәхмәт! Рәхмәт! (*Зур канәгатьлек белән айтә.*)

Ф.Кутлу: Аннары, хәтерлим, быелның 15 февралендә китап кибетендә йөргәндә, киштәдә авторы сөз булган бер китапка күзем төште.

А.Гыйләжев: Әйе.

Ф.Кутлу: «Йәгез, бер дога!» Бу китап хакында моңарчы ишеткәнем юк иде. Авторы Аяз Гыйләжев булгач, алам мин бу китапны дидем һәм алдым. Мин аны укый башладым. Ничек дип әйтсәм дә, дөрес булыр: үзәнә шундый тарта, мавыктыра. Бу китапны алып, бер дә ялгышмаганмын. Аллах миңа «Йәгез, бер дога!» китабын туры китергән дидем үз-үземә. Сөзгәң андагы истәлектәрегез күз яшьләре белән сугарылган. Мин бик хисләнеп укыдым, хәтта сөз минем төшемә кердегез. Романыгыздагы шушы юлларны укыганда күңелем тулып еладым¹: *«Карцерда тәүлектән артык утырганмын. Елга якын төрмәдә булып, беренче мәртәбә кара өметсезлектә чумдым. Минем кем йолкып алып, шүрәләдәй бәргәләнәм. Иман, Коръән сүзләре хакында уйлана башладым. Кешеләр арасындагы өметсезлектә без һәр чакта да Аллага кайтабыз. Мондый чакта догалар укып, Тәңрегә баһ орып, жаныңа хәл кертсәң ярый да... Юк, белгән догаларым юк! Үз сүзләрем белән гап-гади татарча Тәңремә кадерле сүзләремне айтәм, ялварып карыйм. Һәм, сөбханалла, томаланган колакларым ачылып киткәндәй булды»*². Ни өчен дигәндә, 1950 нче еллар, ил халкы диннән читләштерелгән һәм Коръәннән ерагайтылган еллар. Үзләре теләсәләр дә, хәтта дога кылырлык берничә Коръән аятен белмәгәннәр дип, күңелем тулып елап жибәрдем.

Мин үзем көндәлек алып барам, хатирәләр язам. «Йәгез, бер дога!»дагы шушы фикеребез мине тагы да рухландырды, дөрес юлда барганымга иманым ныгыды.³ – *«И татарның зирәк акыллы әдилләре! Милли жәңга тереклек сулышы өстәп торырга алынган зыялылар!.. Без Анна Франкның батырлыгы белән хаклы рәвештә горурланабыз, мәктәпләрдә балаларга Анна аша горурлык хисләре тәрбиялибез... Нигә без татар халкының кискен мизгелләрендә ни кичергәннән әдәбиятыбызда беркетеп үтмибез икән? Нигә без көндәлек дәфтәрләребезгә чынлыкны беркетеп калдырырга кирәклеген балаларга яшәтән үк өйрәтмибез? Көндәкләр, хатирәләр милләтнең яшәеш күперенең мәңгә какшамас баганалары түгелмени?.. Әгәр мәктәп, зурлар Мөһирәгә һәм безнең барлык чордашларга нинди гыйбрәтле язмышлар кичергән буынга: «Онытмагыз, барын да кадерләп саклагыз, ара-тирә күен дәфтәрләренә язып беркетегез, хәтергә генә ышанмагыз», – дип акыл өйрәтсәләр, мөгаен, безнең тарихның анда-монда чәчелгән асылташлары, буыннан-буынга күчә-күчә, тагын да яктырак ялтырап иде!»⁴*

Төрөк дусларыма китаптан өзекләренә укып күрсәтәм, күргән сәен аларга «Йәгез, бер дога!» хакында ялкынланып сөйлим. Татар иптәшләремә «Сөз

¹ Анда телдән әйткәнемне монда китаптан күчәреп яздым.

² «Йәгез, бер дога!» – Б.156.

³ Анда телдән әйткәнемне шулай ук монда китаптан күчәреп яздым.

⁴ «Йәгез, бер дога!» – Б.65.

«Йәгез, бер дога!»ны укыдыгызмы, мин сезгә аны укырга киңәш итәм, зинһар өчен укыгыз бу китапны!» – дим.

«Йәгез, бер дога!» – ул, гомумән алганда, золымга, наданлыкка, диктатурага каршы язылган әсәр. Сез аны үзегез күргән, кичергән, берсе дә уйлап чыгарылган әйбер түгел, документаль роман бу.

Төшемдә болай күрдәм: Төркиядә сезне телевидениегә чакырганнар икән, имеш, сез «Йәгез, бер дога!» турында сөйләсез. Анда ассызыклап, шундый фикер әйтәсез: «Менә 70 ел буена безгә пәйгамбәребезнең сәхабәләре Әбүбәкер, Гомәр кебек тугры хәлифәләр турында өйрәтмәделәр, алар хакында белгертмәделәр, бу эшнә махсус эшләделәр, юлларны яптылар! Монда кермисез дип, читкә жибәрделәр. Мин бу хакыйкәтне гомерем буга әйтәчәкмен!» – дип кычкырасыз.

Шул рәвешле, сезне күргәнчә үк төшләремә кердегез. Аяз абый белән күрешкәч, күпмә мәшәкәтләр кичергән шушы кешенең кулларыннан үбәрмен дип, үз-үземә сүз бирдем.

«Йәгез, бер дога!»ны да укып чыккач, сезне күрү теләге йөгәнләп булмаслык хыялыма әверелде. Аяз абый янына барып, аның хәер-фатихасын алыым дидем. Сезгә хөрмәтем зур: шуңа яныгызга килдем, борчуым өчен гафу итегез инде.

А.Гыйләжев: Сезнең белән очрашуга бик шатмын. Мин Төркиядә ике мәртәбә булдым (1970, 1999 еллар. – Ф.К.) һәм соңгы баруымда бик нык яратып кайттым. Аның яшәеше бар, киләчәге ачык. Төрөкләр шулкадәр дәрәс юл сайлаганнар, туристик индустрияне ныгыталар, диңгез буенда участкалар алып, кунакханәләр, ресторанныр, шәхси йортлар төзиләр. Анда күргәннәремә шаккатып кайттым. Төрөк халкын эштә, хезмәттә күрү рәхәтрәк. Беренчә мәртәбә барганда, миндә андый хисләр булмаган иде. Ул чакта илдә фәкыйрьлек иде, миңа шулай күренде. Төрөкләр – бик сөйкемле халык, йомшак телле, музыкалары матур, үзара мөгамәләләре бик жылы. Без диңгез буендагы бер кунакханәдә тукталдык. Мин анда күргәннәремә бик тәәсирләндем. Истәлек-хатирәләрне мин инде анда чакта язып бармадым. Монда кайткач, Язилә ханым (*журналист Язилә ханым Габделкадыйрова. – Ф.К.*) языгыз инде дип үтенеп сорады. Аның сүзенә каршы килеп булмады...

Хәзер сәламәтлегем чамалы, шуңа истәлекләр язмыйм инде. Гомерем буга машинкада яздым, 5-6 машинканы туздырып аттым. Бик яхшы баса идем. Хәзер инде кулдан да яза алмыйм, укый да алмыйм. Менә шушы «Йәгез, бер дога!»ны язуга миңа бик авыр булды, шул чорга яңадан кайту, шуларның барысын да искә төшерү... Анда бер генә уйлап чыгарылган вакыйга да, бер генә уйлап чыгарылган кеше дә юк. Һәрберсе үз исеме белән бирелгән. Шуңа сөенәм: әле ярый, вакытында язып куйганмын дип. Хәзер менә яза алмас идем. Уйланган берничә хикәя, повестем бар, инде Аллаһы Тәгалә ни күрсәтер, хәзер саулыкны кайтарымы – беләп булмый. Элек бик күп яздым.

Төркия миндә шулкадәр кешелекле хисләр калдырды. Беренчедән, мине бик яхшы каршы алдылар. Мин бит үзем генә йөри алмыйм. Автобуска кертеп утырталар, аннан төшкәндә кочаклап алалар, очыртып кына, күтәреп кенә йөртәләр. Миңа бүтән кешеләргә булмаган шартлар тудырдылар. Безнең бит андый мөнәсәбәтләргә бер дә күргән юк иде.

Кызганыч, минем бабайларым (*карт бабасы Гыйләжетдин, хатыны, монда калган Сәхәбетдин улларыннан кала барлык балалары. – Ф.К.*) шунда югалган. Мин ул турыда теге истәлекләрдә яздым. Безнең бабай (*Сәхәбетдин карт. – Ф.К.*) алты ел Чечняда полковник-мулла булып хезмәт иткән. Ул мин чит жирнең нәрсә

икәнән беләм, шуңа күрә бармыйм дип әйтә торган булган. Минем бер улым – язучы Мансур Гыйләжев. Ул Төркиягә һижрәт кылучы татарларның анда ничек барулары хакында бик кызыксынды. Шуның өчен Төркиягә барып чыгасым бик килә дип атлыгып тора. Мең кеше моннан чыгып китәләр, Россиядән чыкканчы боларны талыйлар, үтерәләр... Тегендә егерме өчмә, егерме дүртмә кеше генә барып житә. Менә бу турыда роман язсам, «Титаник»⁵тан ким булмас, аннан да көчлерәк булыр иде дип әйтә. Хәзер ничек булыр, бик кызыксынды инде ул.

Ф.Кутлу: Мөмкинме бер сүз әйтергә? Мин үзем Алабуга дәүләт педагогика институтын тәмамладым.

А.Гыйләжев: Алабугада укыдыңмыни?

Ф.Кутлу: Әйе, Алабугада укыдым. Анда узган ел филология факультетын тәмамладым. 1995 елда Төркиядә яшәүче татарлар тормышы турында күбрәк белү өчен Әскишәһир каласындагы татар жәмгыятенә бардым. Андагы татар жәмгыятендә Төркиядә туып үскән өченче буын татар бабайлары белән очраштым. Аннары 1996 елда Госмания исемле авылларына бардым. Ул авылны Төркиядә яшәүче татарларның бик белемле, горел-гадәтләре сакланган авыл диләр. Алар турында Фатма ханым Өзкан китап та бастырып чыгарды. Мин анда аларның бабалары турында сораштым. Исемнәрен, кайчан килгәннәрен, кайсы яктан булуларын – барысын да беләсем килде, фарсыча-гарәпчә язылган кулъязмаларны күрсәттеләр. Алар: «Безнең бабаларыбыз гади халык түгел, Каргалы мәдрәсәсендә укыганнар», – дип әйттеләр. Заманына күрә менә шундый югарылыкта укыган татарлар күченеп киткән. Аларны илләрен ташлап киткәннәр дип әйтеп булмый, алар күчеп китәргә мәжбүр булганнар. Төркиягә килгәч тә, иң беренче итеп мәчет салдырганнар, ул вакытта якын-тирәдәге төрек авылларында мәчет булмаган, жомга намазын укыр өчен төрөкләр татар авылына йөргәннәр. Дини кешеләр булганнар, күбесе мишәрләр икән. Дин һәм милләтләрен кайгыртып, туган илләреннән чыгып киткәннәр.

А.Гыйләжев: Ярар, дөнья хәлләренә кайтыйк әле. Сөз өйләнгәнме?

Ф.Кутлу: Юк әле.

А.Гыйләжев: Сөзгә ничә яшь?

Ф.Кутлу: 25 яшь.

А.Гыйләжев: О, яшь икән әле. Татарстанда озакка калырга уйлыйсызмы?

Ф.Кутлу: Иншалла, озакка калырга уйлыйм.

А.Гыйләжев: Бөтенләйгә бәлки, әйеме?

Ф.Кутлу: Күңелем шулай тели, Ходай ни язгандыр. Монда ияләштем, татар халкы мине үз итте. Мин бар яктан да канәгать, монда калырга уйлыйм, язмыш ничек булыр инде.

А.Гыйләжев: Әти-әниегез Төркиядәме?

Ф.Кутлу: Әйе.

А.Гыйләжев: Кайда тора?

Ф.Кутлу: Каһраманмараш дигән шәһәр бар, шунда торалар.

А.Гыйләжев: Анда жир тетрәве булдымы? (1999 елның 17 августында Измит шәһәрендә булган эфир тетрәвен күз уңында тотып сорый.)

Ф.Кутлу: Безнең якта булмады, ерактарак бер шәһәрдә булды. (Буюлларны кагазьгә күчергәндә, йөрәгем әллә нишләде. Кем уйлаган 23 елдан соң безнең шәһәрдә дә эфир тетрәп һәм әнием шунда һалак булыр дип...)

А.Гыйләжев: Мин бик күп яздым, бик күп. Басылмаган әйберләрем бик күп әле.

⁵ 1997 елда режиссёр Д.Кэмерон төшергән Америка фильмы.

Ф.Кутлу: «Өтәч менгән читәнгә» әсәрегезне дә укып чыктым.

А.Гыйләжев: Әй! *(Сөенеп.)* Ничек кабул ителә соң?

Ф.Кутлу: Ахырында ачыла хикмәт. Мин бер дә алай көтмәгән идем. Мирфатихлар белән Сәләхетдиннәр кан кардәшләр булып чыга. Менә дөнья малы аркасында кешелекне онытып, ызгыш-талаш китәләр, дошманлашалар.

А.Гыйләжев: Өч улым бар, өчесе дә жәмәгәтләрә белән үз тормышларын алып бара. Килеп, китеп йөриләр. Кайчагында бакчага барып, бер мәшәкәтләнеп кайта Нәкыя. Сөз киләсен белә иде. Язилә ханым сөзгә бишкә генә килә дигәч, Нәкыя апагыз житешә алмас, алтыга килсә дидем. Алтыга да кайтып житмәсә, нишләргән дип, шуннан борчыла башладым. Өйнең эчендә хатын-кыз булмаса, ямь юк инде.

Ф.Кутлу: Гаилә учагы дип шуңа әйтелгәндер дә инде.

А.Гыйләжев: Шулай инде, шулай.

Ф.Кутлу: Ул учакны яндыручы – хатын-кыз.

А.Гыйләжев: Мин бу кадәр үк начар йөрми идем. Быел яз бик авыр килде. Менә февраль, мартлар шул кадәр капризлы булды...

Ф.Кутлу: Әмирхан Еникинең дә жөназасына бара алмагансыз.

А.Гыйләжев: Әйе, бара алмадым, чыга алмадым.

Ф.Кутлу: «Йәгез, бер дога!»ны укыганда, Әмирхан Еникине бик яратканыгызны аңладым.

А.Гыйләжев: Әйе *(күңеле тұлды).* Шул ике язучыны күтәрдем инде – Мөхәммәт Мәһдиев белән Әмирхан Еникине. Башкалар кызыл авызлы булды, партияне мактадылар. Тар карашлы әдипләр булдылар. Менә бүген Тукай көненә дә барып булмады.

Ф.Кутлу: Менә бүген минем өчен кызыклы вакыйга – Тукайның туган көнендә таныштык.

А.Гыйләжев: Әйе шул! *(Канәгәтләнеп көлә.)*

Ф.Кутлу: Аллаһ туры китерде.

А.Гыйләжев: Аллаһы Тәгалә риза булсын инде. Күңелем тулып, эчем пошса, Мәһдиев китапларын укып алам, Мәһдиев белән сөйләшеп алыым әле дим. *(Күңеле тула.)*

Ф.Кутлу: Исән чагында аралаштыгызмы?

А.Гыйләжев: Аралаштык.

Ф.Кутлу: Якын дуслар идегезме?

А.Гыйләжев: Бик якын түгел идек. Мөхәммәтнең әллә ни дуслары юк иде. Мин аны яраттым һәм яратканымны яшереп тормадым. Менә бу «Бәхилләшү» китабында кереш сүз бар. Мин аны заманында, ул исән чагында язып куйганыма бик нык сөенәм. Аны язганда, бөтен фикерләремне әйттем. Татар авылын Мөхәммәт кебек белгән берәү дә юк. Менә ул ихлас татар язучысы иде. Әдәбият милли нигездә генә була ала. Кайбер татар язучыларының әсәрләрендәге геройларны рус исемнә күчереп куй – бернәрсә дә үзгәрми, чувашмы ул, башкасымы. Ә Мөхәммәтнең әсәрен алдыннан да танийсың, артыннан да танийсың.

Ф.Кутлу: Алабугадагы татар әдәбияты укытучыбыз *(Гүзәл Әдһәм. – Ф.К.)* Мөхәммәт Мәһдиевне теленнән төшерми иде. Ул аны да укыткан. Мөхәммәт Мәһдиевне якыннан беләм дип сөйли иде.

А.Гыйләжев: Мөхәммәт – кызык укытучы. Ул шулкадәр күп белә, шулкадәр оратор, чиста-пөхтә кеше иде...

26 апрель, 2000 ел

Ф а и л

Ш ә ф и г у л л и н

ЛИКАНДР

Бу вакыйганы, Яңа ел кичәсенә жыелгач, аксыл чырайлы, юка иренле, кызларныкы кебек дугаланып торган кара кашлы егет – мастер Галәү сөйләде.

– Ул безнең авылга кайчан килеп чыккандыр, хәтерләмим. Хәзер кая яши торгандыр, анысын да белмим. Тик аның Ликандр атлы булуы бик ачык истә калган. Халык кына шулай бозып әйткәндер аның исемен. Кем ул? Нинди милләт кешесе? Бу сорауга да ачык җавап бирә алмам.

Аны кайберәүләр Белоруссиядән, кайберәүләр Украинадан килгән дип сөйләделәр. Кайсы дәрәс булгандыр, анысы әһәмиятле түгел. Әмма шунысы хак: Ликандр урман каравылчысы булып эшли иде.

Олылар арасында: «Ликандр фәлән абзыйның чанасын ваткан икән, фәлән апайның бауларын тураган икән, агач кискән өчен фәлән кешеләрне судка биргән икән», – дип сөйләсәләр, малайлар арасында: «Ликандр фәлән малайның бер капчык чикләвеген алып калган икән, яшә имәнлектә жиләк жыйган өчен фәлән малайның колагын борып җибәргән икән», – дип сөйлиләр иде. Янәсе, ул аксак булса да, хәтсез тиз йөри икән, Шүрәленекедәй озын кулларын куаклар аша гына сузып, жиләкме, чикләвекме жыеп йөргән малайларның икешәр-өчәрән берьюлы эләктереп ала икән.

Күрше малае җирән Әхнәф миннән олырак та, батыррак та булгач, мин аның белән чикләвеккә бер дә курыкмыйча йөри торган идем. Әмма ул Яңа ел алдыннан: «Чыршы кисеп кайтыйк», – дип безгә кергәч, мин шүрли калдым.

– Ә Ликандр?..

– Булса соң, күргәнем юк дисең ич, күреп кайтырсың.

Әхнәф беравык миңа сынап карап торды һәм минем шүрлэгәнне сизде, ахры, юаткан сыман итеп өстәп куйды:

– Котың очмасын ла шуннан, аксак ич ул. Әллә аңа тоттырып торырбызмы?

Ниһаять, мин күндәм, без тиз генә жыенып, юлга чыктык.

Аяк асты бозлавык, күктә көлсү болытлар – кар болытлары. Әмма әйләнә-тирә ниндидер жайсызлык, бушлык белән өртөлгән.

Чыршылыкка килеп кERGәч, тирә-як тагын да шомлырак булып китте. Урман да тын. Әхнәф урманнан да тынрак. Берәр сүз дәшсен иде, ичмасам. Инде шактый жир киттек. Ә алда һаман да очсыз-кырыйсыз караңгылык һәм үзара тар гына коридор хасил итеп, оеп утырган рәт-рәт чыршылар.

– Яшь чыршылыкка килеп житәбез, – дип хәбәр итте Әхнәф. Һәм, кулын артына жибәреп, бишмәт астыннан пистолет кебек кабарып торган пычкысын капшап куйды.

Инде мин, уңга да, сулга да, артка да карамыйча, күзләремне Әхнәф аркасына гына текәп бара башладым. Ләкин Әхнәф, кинәт иңнәрен жыерып, бер урында катып калды. Аннары тиз генә мине ботакларын жиргә үк тидереп үскән чыршы төбенә тартып кертте дә кипкән иреннәрен чак кына тирбәндереп пышылдады:

– Ликандр!

Мин коелдым да төштем. Түбә чәчләрем бүрекне күтәрерлек булып тырпайды, аркам буенча бозлы шарлар тәгәрәшеп үткәндәй булды. Тез буыннарым, тотрыксызланып, берөзлексез дерелди башлады. Үзем бер тундым, бер кызыштым, шулай да тотлыга-тотлыга:

– К-кая? – дидем.

Әхнәф ияге белән ымлап күрсәтте.

Бездән берничә адымда гына, башын иеп, озын буйлы бер кеше басып тора иде. Өстендә кыска тун. Аның аяк астында төбеннән үк кисеп аударылган яшь чыршы ята. Аны, ахрысы, әле күптән түгел генә аударганнар: кәүсәнең киселгән жире гөмбә эшләпәсе сыман агарып күренә.

Әхнәф, ишетелер-ишетелмәс кенә: «Чыршы кисүчеләрне эләктерә язган бит бу», – дигәч, мин тагын да яманрак дерелди башладым. Әхнәфкә жавап кайтарырга да көчем житмәде, жайсыз басылган уң аягымны да урыныннан кузгата алмадым.

Шулай байтак катып торгач, әлегә кеше жиргә чүгәләде һәм киселгән чыршыны, саклык белән генә күтәреп, төбенә утыртып маташты. Әмма чыршы, ул торгызып куйган саен, әле бер, әле икенче якка кыйшайды. Әлегә кеше дә, чыршы кыйшайган саен үчегә барып, чыршыны төбөндә озаграк тотып тора башлады. Бермәлне (әллә ул тигезлек саклай алды, әллә башка берәр сәбәп аркасында) яшь чыршы кыйшаймый-нитми урынында утырып калмасынмы! Әйтерсәң лә һич тә пычкы-мазар кагылмаган. Бу искиткеч күренешкә әлегә кеше үзе дә гажәпләнде булса кирәк: аптырап, йөзен безгә табарак борды һәм киң итеп елмайды. Шулкадәр сәер балкыды урман ешлыгындагы бу елмаю. Әмма елмаюыннан бигрәк мине аның йөзе таң калдырды. Бер генә тамчы усаллык галәмәте дә күрмәдем мин аның йөзөндә.

Чал йөгөрә башлаган кара мыегында, кылыч борынында, салынкы кабаклы йомшак күзләрендә кешене үзенә тарта торган яшерен көч, серле матурлык бар иде аның. Миңа жиңел булып китте. Күкрәк читлеген бәреп чыгардай булып типкән йөрәгем урынына утырды, жайсыз басылган аягымны да кузгатып куйдым. Хәтта бияләй башын иреннәренә куеп тынып калган Әхнәфтән шыпырт кына:

– Чыннан да, Ликандрмы бу? – дип сорарга да кыюлыгым житте. Әхнәф раслап баш какты.

Шул чагында теге, кем әйтмешли, Алланың кодрәте белән генә аягүрә басып торган чыршы, саңгырау гына сызгырып, янадан алан уртасына авып төште. Шуның белән бергә Ликандр күзләрендәгә әлегә серле матурлык та сүнде. Хәзер аның күзләре сагышлы, юк, алай гына да түгел, кайгылы, газаплы иде. Бу юлы ул жирдә яткан чыршыны күтәреп азапланмады, уң аягына аксаклый-аксаклый, өстенә калын боз каткан каен төбенә барып утырды. Нәрсәдер хәтерләргә тырыша идеме ул, нәрсәгәдер кайгыра идеме – йөзө бер житдиләнде, бер уйчанланды.

– Кисеп булмас, ахры, – дип пышылдады Әхнәф.

– Сызыйк моннан яхшы чагында, – дидем мин, Әхнәфнең сүзен куәтләп, һәм йөгөрергә эзерләндем.

Әмма алан ягыннан килгән тавыш безне янадан Ликандрга карарга мәжбүр итте.

Мин ни өчендер (ләкин бу юлы куркудан түгел) тагын эсселе-суыклы булып киттем. Ликандр тагын теге чыршы янына килеп баскан иде. Уң кулын салмак кына ылыслар өстендә йөртә. Әйтерсەң лә мәче баласын иркәли. Каяндыр еракка, агач башларына төбәлгән күзләрендә тирән, әйтеп бетергесез тирән кайгы. Менә ул ни өчендер башын селкеп куйды, салынкы кабаклы күзләрен алан уртасында атылган бөркет шикелле канатларын жәеп яткан чыршыга төбәде, көрсенде һәм тагын башын селкеде, тагын көрсенде. Сәер һәм кызганыч иде бөтен районга «усал» дип аты таралган кара мыеклы бу озын кешенең япа-ялгыз урман уртасында шулай эсәренеп торуы. Без Әхнәф белән бер-беребезгә карашып алдык та, кисәк кенә урыннарыбыздан кубып, тәмам сулышларыбыз капканчы йөгөрдәк.

– Менә барысы шул, – дип бетерде Галәү үзенең хикәясен. – Шул вакыйгадан соң Ликандрдан курыкмый башладым. Хәзер берәр жирдә киселгән яш чыршы күрдәм исә, күз алдыма урман уртасында кайгырып торучы шул озын кеше килеп баса.

БҮРЕК

Авылда яңа кибет ачылу тантанасы кичкырын гына тәмамланды. Автобус килеп туктаганда кунаклар инде ашап-эчкән, бер ишеләре сүзсез генә тәмәке суыра, икенчеләре, төркөмнәргә тупланып, яңа кибетнең жиренә житкереп салынуы, өлкән кибетче Таһировның кунакчыл кеше булуы хакында гәп куерталар иде.

Сентябрь әле гажәеп жылы торуга карамастан, өр-яңа чәшке бүрек киеп килгән һәм хәзер шул бүреген кая куярга белмәгәндәй әле бер кулына, әле икенчесенә күчергәләп, башкалардан читтәрәк эрле-бирле йөрүче такыр башлы кеше генә канәгать түгел иде, ахры, Таһировтан: уты сүнгән папирасы, чуртан койрыгы кебек, авызында бер яктан икенче якка бәргәләнмәс иде югыйсә.

Халык акрынлап автобуска төялә башлады. Папирасының уты сүнгән кеше генә ни өчендер ашыкмый. Нәрсәдер исәпли, нәрсәдер уйлый, бүреге белән киңәшә.

Өлкән сатучы Таһировка бик яхшы таныш: ап-аяз, жып-жылы көнне бүрек киеп килгән кеше – райпо председателе Мортазин. Мортазин рөхсәтеннән башка складтан бер кап шырпы да ала алмыйсың. Шуңа күрә Таһиров аның баш түбәсеннән риза булып китүен, кем әйтмешли, жаны-тәне белән тели.

Автобуста буш урыннар бетә язды. Мортазин гына һаман да... (каһәр генә суккан икән!) озатучылар кульяулык болгарга эзерләнгәч кенә, зур-зур адымнар белән Сәрбижамал әбиләргә кереп китте. Нәрсә булып бу? Таһиров бер автобуска, бер Сәрби әбиләр капкасына карап-карап торды да шофёрга кычкырды:

– Әй, тукта! Күзең чыкмагандыр бит?! Иптәш кала бит, иптәш Мортазин кала...

Мортазинның Сәрбижамал әбиләрдән кай арада чыгып, кай арада автобуска кереп утырганын шәйләми дә калды Таһиров. Алгы тәрәзәләрнең берсеннән Мортазинның башы ялтырап күренгәч, сөенече эченә сыймады. Шофёрны туктатып торугын Мортазин күрми калмасын дигәндәй, берничә секунд кабина ишегенә ябышып торды.

Ниһаять, кунаклар автобусы кузгалды. Озатучыларга кушылып, Таһиров та елмайды, Мортазинның башы ялтыраган тәрәзәгә күзләрен төбәп кулын болгады. Ул да түгел, Мортазин йөзен Таһировка таба борды, ашыга-ашыга нәрсәдер кычкырды. Таһиров магнитка тартылган тимер кисәге кебек Мортазинның башы ялтыраган тәрәзә турысына атылып килде. «Ә, нәрсә, Хәсби Вафич, нәрсә, ишетмәдем?!» – дип кычкыра-кычкыра, автобус янәшәсеннән йөгәрә башлады.

Автобус тизлеген арттырды. Таһиров мыш-мыш килде, автобустан калышмаска тырышып, бар көченә йөгәрде.

Мортазин Таһировны кызганды бугай: «Ярар, кал, борчылма, сау бул, әһәмияте юк» дигән сүзләрнең барысын бер ымга, бер күз карашына сыйдырып, кулын селкеде.

Автобус ераклашты. Таһиров, еларга житешеп, юл борылышында калды.

Таһиров кайтышлыи колхоз идарәсенә керде. Туп-туры председатель Хәйруллин янына үтеп:

– Мортазин нәрсәгәдер рәнжеп китте, – диде.

– Ә-ә, – диде председатель битараф кына һәм, авыз эченнән: «Башларында кама бүрек, көн дә калабыз күреп», – дип көйли-көйли, кәгазьләренә иелде.

Шул чагында Таһиров бөтен идарәне дер селкетеп кычкырып жибәрде:

– Бүрек!

Председатель аны-моны әйтергә өлгергәнче Таһиров идарәдән чыгып йөгерде.

– Мортазинның бүреге сездә калмаганмы? – дип кычкырды ул, Сәрбижамал әбиләрнең капка төбенә житәр-житмәс.

Койма артында Сәрбижамал әбинен нәзек тавышы ишетелде:

– Теге, безгә су эчәргә кергән кешенекеме? Калган, бездә калган, Шәмсулла.

– Китерегез!

– Алып китте бит.

– Кем алып китте?

– Сәкинә малаена биреп жибәрдем мин аны. Идарәгә илттеп бирергә куштым.

Таһиров янә идарәгә йөгерде.

– Тагын ни булды? – дип каршы алды аны колхоз бухгалтеры Әбүзәр абзый.

Таһиров каушый-каушый, борчу-шатлыкларын бер сулышта әйтеп ташлады:

– Сәкинә малаена биреп жибәргән икән Сәрбижамал әби Мортазин бүреген. Кайда председатель?

– Фермага китте.

– Эх, тапкан икән вакыт! – диде Таһиров ачынып һәм телефонга ябышты: – Әлү, фермамы? Хәйруллин бармы анда? Шаяртмагыз әле, Мортазинның бүреге калган анда. Көләсәнме әллә син? Көтүче Мортазин түгел, райпо председателе. Кем әле бу?

Таһиров берничә мәртәбә трубкага өргәләп алды да, трубканы өстәлгә ыргытып, ишеккә ташланды. Атылып-бәрелеп, Сәкинәләр капкасын ачып жибәрде.

– Малаен кайда? – дип жикеренде ул чиләк-көянтә асып, капкага таба килүче хатынга.

– Әстәгым! Әллә бер-бер хәл...

– Бүрекне кая куйды малаең?

– Ә-ә, аны әйтәсең икән. Кәбирәгә биреп кайткан ул аны. Кәбирә Мансурга бирермен дигән.

– Ә Мансур кайда?

– Әстәгым... Мин каян белим инде аны. Фермададыр...

Таһиров берничә минут идарәгә таба йөгәрде дә, клуб янына житкәч, кырт кына борылып, ферма ягына юыртып китте.

Зоотехник Мансур ферма мәдире белән сөйләшеп тора иде. Таһировны күргәч тынып калды.

– Бүрек кайда? – диде Таһиров, әле уң, әле сул кулы белән маңгай тирләрен сөртә-сөртә.

– Нурислам кибеткә алып китте аны. Жыелышка килгән кешенеке диме...

– Әле кибеттә идем ләбаса. Мортазин үзе дә шунда иде. Авызың ни әйткәнне колагың ишетәме синең?

– Нурисламда бүрек, – диде Мансур кырт кистереп һәм Таһировка аркасы белән борылды.

Таһиров Нурисламнарға йөгәрде.

– Кибет бикле булгач, Сәрбижамал әбиләргә кертеп калдырдым мин аны, – диде Нурислам тыныч кына.

Таһиров, хәлсезләнеп, сукмак буена чүгәләде, еламсырап:

– Соң мин әле генә Сәрбижамал әбиләрдән киләм ләбаса, – диде.

Сәрбижамал әбиләргә көч-хәл белән сөйрәлеп барып житте Таһиров.

– Карчык кешегә бер дә килешми инде алдашу, – диде ул, Сәрбижамал әбине йотардай булып. – Бүрек кайда, Сәрбижамал әби?

– Әйттем ич инде, – диде Сәрбижамал әби, гажәпсенеп. – Сәкинә малаена биреп чыгардым.

Бераздан Таһиров янә Сәкинәләр ишек алдында тора иде инде. Бәхеткә каршы, бу юлы аңа Сәкинә малае Рифат үзе очрады.

– Кая бүрек? – дип гыжылдады Таһиров һәм куркуы йөзенә чыккан малайның пинжәк чабуыннан эләктереп алды.

– Таһиров абкачкаем, жибәр, кәчтүмне жыртасың, – дип, разбой салды Рифат. – Автобуска илтеп бирдем мин аны. Автобус авыл башында көтеп торган. Бүрек районнан килгән бер абыйныкы булган икән.

– Минем бүрек эзләп йөрүемне әйттеңме соң аңа?

– Мин белмәдем бит, Таһиров абкачкаем.

– Жәфа! – дип тешләрен шыгырдатты Таһиров һәм хәлсезләнеп, капка баганасына сөялде.

Аитзэк Аитов

(1908–1941)

Шагыйрь Аитзэк Аитов 1908 елның декабрендә хәзерге Саратов өлкәсенең Дергач районы Алтата авылында крестьян гаиләсендә туа. 1941 елның 23 октябрендә Смоленск өлкәсендәге Демидов шәһәре өчен барган сугышларның берсендә ул дошман пулясыннан һәлак була.

ЧАҢГЫДА

Кышны ямьсез диләр,
Ялганлыйлар,
Булдыксызлар гына шулай ул,
Ударникка салкын кыш та дус:
– Чаңгың белән кил, ди,
Суза кул.
Ябалактай ак кар төшкәч тә,
Бизэк ясап аңар,
Чаңгычылар үтә болыннан,
Ерак юллар тиз-тиз якынлаша,
Жил дә керми безнең куенга.
Выж... киләсең,
Чаңгың алга йөгәрә,
Тән кызыша, күкрәк киңәя,
Даулап китсә чаңгың,
Ауналасың,
Йөрәк батырлана, сөенә...
Вәлине әйтәм,
Рабфак егетен,

Откатчица Мәрьям белән бергәләп
Киң яланда
Ап-ак кар өстендә
Чаңгы шуалар аунап-тәгәрәп.
Мәрьям – тырыш кыз ул,
Откаткада вагон куган күк,
Чаңгыда да шуа-өйрәнә,
Кара чәчен жил тарата,
Кабаланып шуып килгәндә.
Вәли белән кулга-кул тотынып,
Карны үбә алар чаңгысы,
Әй, күңелле,
Парлап йөгәрәсең,
Бер-береннән артта калышмый.
Эшчән кызлар,
Эшчән егетләр
Кышның ямен шулай табалар,
Кыр казлары кебек
Сафка тезелеп,
Чаңгычылар кырга китәләр.

1938

Шамил Гәрәй

(1916–1946)

Шамил Гәрәй (Шамил Мөхәммәтҗали улы Гәрәев) 1916 елның 31 декабрендә Казан шәһәрәндә хезмәткәр гаиләсендә туа. 1946 елның 22 мартында Польшаның Гливице шәһәрәндә әсир тоткыннар лагеренда вафат була.

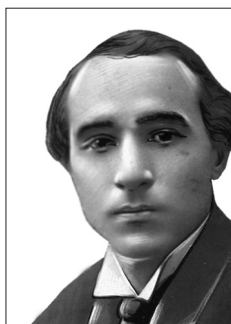
БЕРЕНЧЕ МӘХӘББӘТ

Жәй иртәсе,
Торып,
бакча якка
Тәрәзәмне ачсам киереп:
Син үтәсең көлеп
күз алдымнан,
Дулкынланып, ташып, сөенеп.
Бакчадагы шомырт
Көлеп торган
Күзләреңне искә төшерә...
Ахры,
Бу табигать
бөтен матурлыгын
Сиңа гына биреп бетерә!
Унсигезенче язым үтеп китте...
Болай булырмын дип сизмәдем,
Бүген менә килдең,
Синең белән
Бергә китә язды күзләрем.
Иделдә дә йөзем,
Курку белми,
Дулкыннарны кисеп атылдым.
Бүген синең төпсез күзләреңә
Батып калмаммы соң, акыллым?
Көрәшләрдә янып,

Корыч төсле
Ныгыган иде минем йөрәгем,
Ә син бүген шундый йөрәккә дә
Мәхәббәтнең тамырын жибәрдең...
Күрәм,
шундый житезлек белән син
Резеңда винтлар кырасың.
Кызыл байрак алган цехыгызның
Тиңсез күрке булып торасың.
Күрдем синең,
спорт мәйданында
Йөгерең өстен чыккан көчекне,
Күрдем
Батырлык һәм матурлыкның
Командиры булган кешене!
Киләчәкне күбрәк сөйгән саен,
Бүгенге көн эшне сөйдерә,
Һәм эшемне күбрәк сөйгән саен,
Өзелеп сөям менә сине дә.
Шуңа мәллә,
Көн дә киң тормышка
Тәрәзәмне ачсам киереп,
Син үтәсең көлеп
күз алдымнан,
Дулкынланып, ташып, сөенеп...

1934

СҮНМӘС ЙОЛДЫЗ

Татар энциклопедиясендәге мәгълүматларга караганда, күренекле артист Ситдыйк Хәнәфи улы Айдаров (1895–1938) вак сәүдәгәр гаиләсендә туа, «Мәрҗания» мәдрәсәсендә һәм рус-татар мәктәбендә укый, Казан жырчысы Ф.А.Ошустовичтан дәресләр ала. 1910–1912 елларда «Шәрык» клубында кыллы оркестрда уйный. 1912 елда «Сәйяр» труппасына керә. Гражданнар сугышы елларында татар фронт театр труппалары актёры һәм режиссёры була, концерт эшчәнлегә белән шөгыйләнә. 1923 елда Петроградта Азчылык милләтләрнең татар бүлегә каршында оештырылган Беренче татар агитация

труппасын житәкли.

1924–1933 елларда – Татар академия театрында. Матур тембрлы жырчы тавышына ия Айдаров музыкаль-драматик спектакльләрдә баш рольләрдә уйный: Булат, Исмәгыйль, Ильяс («Зәңгәр шәл», «Сүнгән йолдызлар», «Казан сөлгесе», К.Тинчурин), Хәлил («Галиябану», М.Фәйзи), Батыржан («Наёмщик», Т.Гыйззәт). Шулай ук Фердинанд («Мәкер вә мәхәббәт», Ф.Шиллер), Хлестаков («Ревизор», Н.Гоголь), Миловзоров («Гаепсездән гаеплеләр», А.Островский), Мәхмүт («Козгыннар оясында», Ш.Камал) рольләрен дә башкара. 1934–1938 елларда Мәскәүдә Татар опера студиясендә укый.

Мәкаләгә кушымта рәвешендә Татарстан радиосында сакланучы бер язма тәкъдим ителә. Ул – 1980нче елларда радио журналисты Сиринә Латыпова тарафыннан эзерләнгән. Анда музыка белгече Зәйнәп Хәйруллина истәлекләре белән уртаклашкан. Ул сөйләгәннәрнең бер өлешен кәгазьгә күчерик:

«...Ситдыйк Айдаров онытылмый, әйтерсең лә ул бүген дә безнең арада. Салих Сәйдәшев музыкасын ишетүгә, «Композиторның күп кенә эсәрләрен мин иң беренче тапкыр Ситдыйк Айдаров жырлавында тыңлаган идем», – дип, аның хакында сүз кузгала. Дуслар арасында уен, мазәк, тапкырлык туса, тагын Айдаров мазәкләре искә төшә. Кешенең чибәрлегә, рухи гүзәллегә турында бәхәсләшә башласак, үрнәк итеп Айдаровка тукталалар. Аның тышкы матурлыгын да, кешелекле булуын да, рухи гүзәллеген дә бертәвыштан раслыйлар.

Миңа 1932 елдан башлап, Татарстан радиосының дикторы буларак, Ситдыйк ага белән күп тапкырлар радиоконцертларда очрашырга туры килде. Студиягә фәкать тапшыруда катнашучылар гына кертелә иде. Концертта мин, Айдаров һәм пианистка – артык һичкем юк. Күпшы киенү бу очракта кирәкми дә төсле. Ситдыйк ага студиягә шат күнел белән килеп керә, өстендә саргылт-көрән костюм, чалбар бик шәп үтүкләнгән, ап-ак күлмәк кигән. Концертларның берсендә Ситдыйк ага, гармунда үзе уйнап, халык көйләрен жырлады...»

Ситдыйк Айдаровның сәхнә эшчәнлегә иртә өзелә, нибары 20 елга якын дәвам итә. 1920-1930 нчы елларда ул Татар дәүләт драма театрының иң күренекле артистларынан берсе була.

МОҢНАН НИГЕЗ САЛГАН СӘЙДӘШ

Халкыбызның күп гасырлык моң традицияләрен давам иттереп, профессиональ милли музыкабызга нигез салучыларның берсе, композитор, дирижёр, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, ТАССРның халык артисты Салих Жамалетдин улы Сәйдәшевнең (1900–1954) юбилее «Татарстан» радиосы дулкыннарында аның музыкаль мирасын тагын бер кат бөтен тулылыгы белән тыңлаучыларыбыз игътибарына тәкъдим итү өчен күркәм форсат бирде. Яңа тапшырулар белән беррәттән, радио архивында сакланган «Сәйдәш катламы» янә эфир киңлекләренә чыкты. Ул – 1970 нче елларга караган «Күңелдән – күңелләргә» дигән радиокомпозиция. Аны шул заманда әдәбият-сәнгать тапшырулары редакциясенең баш мөхәррире булып эшләгән хезмәттәшебез Рим Кәримов эзерләгән һәм алып та барган.

Тапшыруда композитор шәкертләренең, дусларының истәлекләре файдаланылган. Аны тыңлаганда, сөз Россиянең халык артистлары Мәрьям Рахманкулова һәм Хәким Сәлимжанов, укытучы Заһидә Тинчурина, композитор Сара Садыйкова, күренекле режиссёр һәм педагог Ширияздан Сарымсаков, журналист Исмәгыйль Усманов, шагыйрь Мөхәммәт Садри тавышларын ишетерсез.

Заһидә Тинчуринаның истәлекләре тыңлаучыга аеруча кызыклы булып, ул, күренекле драматург Кәрим Тинчурин хатыны булганлыктан, Салих Сәйдәшев белән еш аралашкан, аның ижади эшеннән дә хәбәрдар булып яшәгән.

«Тинчуринның вакытының зур өлеше театрда узганга, һәм Сәйдәш үзенә эсәрләрен искиткеч тиз язганга күрә, аларның бөтен фикер алышулары, ижат процессы театр эчендә уза иде, – дип сөйләгән Заһидә ханым. – «Зәңгәр шәл» спектакле ижат ителгән вакытта аның безгә кәргәләгәнә дә булды. Башта алар бик озаклап пьесаның эчтәлеген тикшерделәр, аерым-аерым урыннарына кат-кат тукталдылар. Спектакльдә музыканың характеры нинди булырга тиешлеге турында да сүз барды. Ара-тирә Тинчурин үзенчә көйләп тә күрсәтте. Сәйдәш аны төзәтмәдә дә, көлмәдә дә. Тинчурин жырлап күрсәтә дә, менә шулайрак булса иде дип куя. Әйтик, урман пәрдәсендә качкыннар хоры, беренче пәрдәдә Булат жыры... «Сүнгән йолдызлар»ны эшләгәндә дә, башка эсәрләрдә дә шулай булды. Сәйдәш, драматургның теләкләрен, хисләрен читкә какмыйча, Тинчуринның теләгән үз моңнары белән үстәрәп, көчәйтеп, искиткеч музыкаль эсәрләр ижат итте...»

Тапшыруда истәлекләр республиканың сәнгать осталары башкаруында Сәйдәшның жырлары, спектакльләрдән арияләре, симфоник эсәрләре белән үреләп бара.

Сәхифәне «Татарстан» радиосының шеф-мөхәррире **Нәсим АКМАЛ** алып бара.

2026 ЕЛДА «КАЗАН УТЛАРЫ» ЖУРНАЛЫ ТҮБӘНДӘГЕ ПРОЗА ӘСЭРЛӘРЕН ТӘКЪДИМ ИТӘ:

РОМАННАР

Зиннур Хөснийр. «Бисмилласызлар»

Рафис Корбан. «Саташкан кәккүк»

Хисаметдин Исмәгыйлев. «Яңгырчылар»

Равилә Шәйдуллина-Мурат. «Утыр әле, улым, январыма»

ПОВЕСТЬЛАР

Айдар Зәкиев. «Яшәргә!»

Нәбирә Гыймәтдинова. «Кабахәтне дә яраталар»

Рәжәп Бәдретдинов. «Томан тозагында»

Рөстәм Галиуллин. «Гани генерал»

Айгөл Әхмәтгалиева. «Юл азагы бер нокта»

Гөлүсә Батталова. «Мөгжиза»

КОНКУРСЛАРДА ЖИҢГӘН ӘСЭРЛӘР

Татарстан Республикасы Рәисе Рөстәм Миңнеханов еллык юлнамасында игълан иткән «Хезмәт һәм сугышчан батырлык елы» уңаеннан журналыбыз үткәрә торган «Батырлык» конкурсына килгән иң яхшы әсәрләр;

Габдулла Тукайның тууына 140 ел тулу уңаеннан Татарстан Язучылар берлеге тарафыннан үткәрелә торган «Тукай йолдызлыгы» конкурсында жиңүчеләрнең әсәрләре;

Чаллы шәһәренең – 400 еллыгы һәм «КАМАЗ» автомобильләре чыга башлауның 50 еллыгы уңаеннан Чаллы шәһәре башкарма комитеты үткәрә торган әдәби конкурста жиңүчеләрнең әсәрләре дөнья күрәчәк.

Хөрмәтле укучыларыбыз!

Сер түгел, бүгенге вазгыятьтә вакытлы матбугатка язылу көннән-көн кыенлаша бара. Газета-журналларны гомер буге почта аша гына яздырып алырга күнеккән өлкән яшьтәге абый-апаларыбызга аеруча авыр. Ләкин бер ишек ябылса, икенчесе ачыла дигәндәй, әлеге проблемадан чыгу юллары һәрчак бар. Әйтик, маркетплейслар. Алар аша «Казан утлары»н бик җайлы гына сатып алырга мөмкин. Моның өчен әлеге куар-кодлар аша телефоныгыз ярдәмендә маркетплейсларга керергә генә кирәк. Өлкән яшьтәге укучыларыбызга балалары, оныклары ярдәмгә килә ала.

МАРКЕТПЛЕЙСЛАР

Ozon

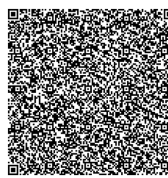
Магнит Маркет

Вайлдберриз

Татмедиа Шоп

Яндекс Маркет

2025 елда «Казан утлары» журналында басылган әсәрләр исемлеге

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ РӘИСЕ УКАЗЛАРЫ

2025 елда Татарстан Республикасының
Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт
бүләкләрен бирү турында. №5

ЧӨЧМӘ ӘСЭРЛЭР

Абдуллин Ф. Сусау. *Хикәя*. №10
Әхмәтшина М. Илдә чыпчык үлми.
Повесть. №12
Гыймалтдинов Ф. Үлемнән бер адым
алдарак. *Повесть*. №7
Гыйматдинова Н. Изге ялган.
Повесть. №1
Гыйматдинова Н. Камчы. *Хикәя*. №9
Жамалетдинова Ф. Әрнү. *Хикәя*. №6
Жиһангирова Ш. Чын ярату хақына.
Хикәя. №3
Захарова З. Күрәчәк күкләрдә языла.
Хикәя. №12
Ибраһим Х. Тәрәзәңә яфрак сибәрмен...
Хикәя. №3
Имамов Ф. Алар безнең арада.
Фантастик повесть. №4
Исмәгыйлев Х. Нәзифә. *Повесть*. №2
Кара К. Бобон. *Повесть*. №12
Корбан Р. Алиш. *Роман*. №5-6
Мөхәммәдиев Р. Партизан Зәки Нури.
Әдәби-документаль роман. №5-6
Расих А. Тыныч еллар күлгәсендә.
*Романнан өзек (Равия Зарипованың кереш
сүзе белән)*. №11
Сафин Р. *Хикәяләр*. №5
Сафин Ф. Яу. *Ретроспектив роман*.
№8-10
Сәгъди Р. Хәчтерүш. *Роман*. №1-3
Хан А. Алмагачлар чәчәк аткан иде. *Баян*.
№11
Хәбибуллина А. Чәчләрендә шомырт
исе. *Повесть*. №4
Хәлим А. Күрешү. *Хикәя*. №1
Хәмзин А. Бердәнбер. *Баян*. №8
Хөснийр З. Әллүки. *Роман*. №1
Шаһиев Р. Кычыткан әчесе. *Хикәя*. №4
Шәмси С. Бүреләр. *Хикәя*. №2

Юнысова А. Жиденче качу. *Баян*. №10
Янсуар Л. Минем чәчем жиде толым.
Тарихи-уйдырма биография. №7-9
Яһудин М. Күпер. *Хикәя*. №7

ШИГЪРИЯТ

Аймәт Р. Канат яра жанда өметләр...
Шигърьләр. №11
Афзал Г. Август йолдызлары. *Шигърь*. №8
Аширов И. Туган авылым – таулы як...
Шигърьләр. №5
Әгъләм М. Хәерле юл! *Шигърь*. №1
Әхмәтгалиев А. Ул бәхетле, мин дә
бик күптән... *Шигърьләр*. №8
Әхмәтжанов Р. Тукай язы. *Шигърь*. №4
Әхмәтжанов С. Инде менә сап та
булып житте ул! *Мәсәлләр*. №12
Әхмәтшина М. Мин гүя кош, очам
киңлекләрдә... *Шигърьләр*. №6
Әхтәмова Г. Михраб эзе бетми жуелып...
Шигърьләр. №8
Бакиров М. Билге каганның төрки
кавемгә васыяте. *Шигърьләр*. №9
Батталова Г. Мең тоякның тупырдавы
истә... *Шигърьләр*. №9
Баттал С. Сөю үрнәге. *Шигърь*. №5
Биектаулы И. Сөйгәнем – ирек-
азатлык... *Шигърьләр*. №10
Булатова К. Инде жәйгә алмаш көзләр
килгән... *Шигърь*. №9
Вәлиева Л. Тирә-якта гел рәшә...
Шигърьләр. №10
Габделхакова Р. Урамнарда янган шәм
исе... *Шигърьләр*. №3
Галиева Ә. Китапларга сыямы соң
туфан... *Шигърьләр*. №12
Гамбәр Н. Озату. *Шигърь*. №10
Гыйбадуллина Л. Дәрдемәнд. *Поэма*.
№4
Гыйләжев Ф. Буран булып, жаным
талкынган чак... *Шигърьләр*. №12
Гыймасева И. Учларыма салкын карны
кысам... *Шигърьләр*. №1
Гыйффәт туташ (Бурнашева З.).
Хыял. *Шигърь*. №11

Дәүли Н. Уйна, кызым! *Шигырь. №6*
 Жамалетдинова Ф. Карга боткасы.
Поэма. №3
 Захарова З. Шатлык белән сагыш ике
 эздә... *Шигырьләр. №7*
 Зәйдулла Р. Кич яуган кар иртән
 каралган... *Робегыйлар. №1*
 Зөһрә. Ай кызы ул – миндер бүгенге...
Шигырьләр. №4
 Ибушев Г. Тел сатмадык... *Шигырьләр.*
№7
 Идиятуллин Р. Шул бер гомер эчендә.
Шигырь. №2
 Ильяуп О. Ике йолдыз очрашкан чак...
Шигырьләр. №1
 Исламова З. Шәрәләнеп калган жиһан...
Шигырьләр. №11
 Касыйм Н. Ап-ак икмәк бирә кара жир...
Шигырьләр. №9
 Лерон Л. 114 адым (Унбер каһарман
 эзеннән). *Цикл. №8*
 Мансуров З. Мәшәкате арта
 мәгыйшәтнең... *Шигырьләр. №7*
 Мирза М. Моңга мулыккан телем!
Шигырьләр. №5
 Нәгыйм Д. Бу заман кара һәм ак түгел...
Шигырьләр. №2
 Низами Р. Сезгә мәдхия. *Шигырь. №3*
 Ситдыйкова Ә. Ишкәк. *Сонет-тәкья.*
№2
 Сөләйман. Хайхаклар. *Шигырьләр. №1*
 Суфиянов А. Бәндә һаман яу чабарга
 маһир... *Шигырьләр. №2*
 Фатихов И. Шашынсын ла шау-шу
 урамда! *Шигырьләр. №12*
 Фәттахова Л. Чынбарлыкның
 тамырлары тирән. *Шигырьләр. №6*
 Харис Р. Гарәфә көн төшемдә.
Публицистик поэма. №6
 Хәйруллин Д. Аһ, күңел – ачылмаган
 сер... *Шигырьләр. №10*
 Хәлим А. Сиксән ике яштың мин исән!
Шигырьләр. №5
 Шагыйрьжан Л. Жәйге жыр. *Шигырь.*
№7
 Шәех Л. Мәскәүдә мин – үз өемдә...
Шигырьләр. №11
 Шәрипов Р. Барысы да әйбәт булачак!
Шигырьләр. №4

ДРАМА ӘСЭРЛӘРЕ

Хәким З. Бәхет бәясә. *Драма. №11*

ЯҢА ИСЕМНӘР

Данилова Л. Кодрәтемне денгә кертмәк
 булып... *Шигырьләр. №11*
 Жиһаншина Р. Сабый чакта кышлар
 бүтән иде... *Шигырьләр. №3*
 Курамшин Р. Соңгы сынау. *Хикәя. №3*
 Кыямов И. Эт типкесендә. *Хикәя. №10*
 Мәхмүтова К. Әбиемне син үтердең.
Детектив хикәя. (Алинә Хәбибуллинаның
кереш сүзе белән). №2
 Сабиржанова Д. Фәнзиләевна. *Парча.*
№9
 Фәрхуллин Ә. Ике бөртек карлыган.
Хикәя. №5

КАРДӘШ ХАЛЫКЛАР ӘДӘБИЯТЫ

Алишева Ш. Ак кагазь – минем эш
 кырым... *Шигырьләр (Кумык теленнән*
Рафис Корбан тәрҗемәләре). №4
 Андросов Г. Тәңрегә оедың нурланып...
Шигырьләр (Сахачадан Фәнил Гыйләҗев
тәрҗемәләре). №5
 Әлжантеги Т. Эт улаган төн. *Хикәя*
(Казакъчадан Рафис Корбан тәрҗемәсә).
№9
 Әхмәтов К. Калыр идем тауларымның
 яңгыры булып... *Шигырьләр (Агул теленнән*
Рафис Корбан тәрҗемәләре). №1
 Бегиев А. «Мин сөямен сине», – диде
 таң... *Шигырьләр (Сания Әхмәтҗанова*
тәрҗемәләре). №8
 Галимова Р. Сине яратудан
 курыкмыймын! *Шигырьләр. №6*
 Гусейнбәйли Ә. Төньяк кәләше. *Хикәя.*
(Гүзәл Гыйззәтуллина тәрҗемәсә). №3
 Ёлчурев В. Аккош жыры. *Хикәя (Марат*
Кәбиров тәрҗемәсә). №11
 Йазгыч С. К. Төнлә чәчләрем чыга.
Хикәя (Төрөкчәдән Асия Рахимова
тәрҗемәсә). №7
 Каһарманова М. Кайту. *Хикәя. №12*
 Огузов М. Тайпылма бер тапкыр
 сайлаган юлымнан... *Шигырьләр (Рафис*
Корбан тәрҗемәләре). №10
 Рахман Р. Синең сулыш минем
 шигырьләрдә... *Шигырьләр (Табасаран*
теленнән Рафис Корбан тәрҗемәләре). №2

ӘДӘБИ БЕРЛӘШМӘЛӘРДӘ

- «Каурый каләм» ияләр. *Арча районы иҗатчыларының шигырьләре (Дилә Абдуллинаның кереш сүзе белән)*. №1
- «Каләмдәшләр» каләм чарлый. *Биектау районы иҗатчыларының шигырьләре (Рафис Корбанның кереш сүзе белән)*. №2
- «Шигъри тәлгәшләр»нең жимешләре. *Балтач районы иҗатчыларының шигырьләре (Резеда Зарипованың кереш сүзе белән)*. №3
- «Салават күпере» иҗат берләшмәсе. *Кукмара районы иҗатчыларының шигырьләре (Рәшит Минлегалиевнең кереш сүзе белән)*. №4
- «Гөлстан» иҗатта кайный. *Азнакай районы иҗатчыларының шигырьләре (Гөлчәчәк Садретдинова-Хажиеваның кереш сүзе белән)*. №5
- Суфиян кабызган учак. *Актаныш районы иҗатчыларының шигырьләре (Лилия Шәйгәрданованың кереш сүзе белән)*. №6
- «Кызыл каурыйлар». *Әлмәт районы иҗатчыларының шигырьләре (Миңзифа Әхмәтшинаның кереш сүзе белән)*. №7
- «Мишә дулкыннары». *Саба районы иҗатчыларының шигырьләре (Алинә Ибраһимованың кереш сүзе белән)*. №8
- Шифалы «Ләйсән» тамчылары. *Чаллы шәһәре иҗатчыларының шигырьләре (Роза Хәмидуллинаның кереш сүзе белән)*. №9
- «Кама таңнары»ның сүнмәс яктысы. *Түбән Кама шәһәре иҗатчыларының шигырьләре (Рәсимә Нәбиуллинаның кереш сүзе белән)*. №10
- Чистай «Эңжеләр». *Чистай районы иҗатчыларының шигырьләре (Розалия Шәйхетдинованың кереш сүзе белән)*. №11
- «Серле каләм» серләре. *Апас районы иҗатчыларының шигырьләре (Римма Шәйхетдинованың кереш сүзе белән)*. №12

ӘДӘБИ ТӘНКЫЙТЪ

- Әбүдәрова Л. Мәңгелек язмышлар турында (*Нәзифә Кәримованың «Озын-озак язмышлар» истәлек-повестена бәяләмә*). №3
- Галиуллин Т. «Минем исемем – Гөргөри»... (*Язучы Гәрәй Рәхим иҗатына нисбәтле уйланулар*). №3
- Заһидуллина Д. Рухи мирас – гыйлемнең нигезе. №4
- Заһидуллина Д. Ике съезд арасында татар прозасы (*Татарстан Язучылар берлегенең XX корылтаенда ясалган доклад*). №6

Макарова В. Зөлфәт Хәким – кеше күңеленең метафизик төпкелләрен ачучы (*«Серле тәңкә» романында романтизм һәм метафизик реализм синтезы*). №2

Юсупова Н. Шигъриятнең бүгенге торышы: 2021-2024 елларда татар поэзиясе (*Татарстан Язучылар берлегенең XX корылтаенда ясалган доклад*). №5

ТАТАР ХИКӘЯЛӘРЕ ХӘЗИНӘСЕННӘН

Шәфигуллин Ф. *Хикәяләр*. №12

МИЛЛИЯТ

Батулла Р. Жыраучы Субра атайның тууына – 800 ел. №5

Гариф Н. Күңелдә туган уйлар. *Гыйбрәтле хикәятләр*. №2

ЮБИЛЕЙЛАР

ФАТИХ КУТЛУГА – 50 ЯШЪ

Гайнетдинова Д. Ихлас дуслык дәвам итсен. №1

ВАКЫЙФ НУРУЛЛИНГА – 90 ЯШЪ

Шәех Л. Олпат каләм иясә. №5

ГАМЬЛЕ ӘНГӘМӘ

Заһидуллина Д. Осирис күчәре (*Олжас Сөләймановның «Казан утлары» журналына интервьюсы*). №7

ГАЗИЗ ТАВЫШЛАР

(*Сәхифәне Нәсим Акмал алып бара*)

СӘХИПЖАМАЛ ГЫЙЗЗӘТУЛЛИНА-ВОЛЖСКАЯНЫҢ ТУУЫНА – 140 ЕЛ

«Һәр күңелләр нурланадыр, чыкса Гыйззәтуллина...». №5

СИТДЫЙК АЙДАРОВНЫҢ ТУУЫНА – 130 ЕЛ

Сүнмәс йолдыз. №12

ПЁТР ГАВРИЛОВНЫҢ ТУУЫНА – 125 ЕЛ

Илен дә сатмаган, милләтен дә. №6

САЛИХ СӘЙДӘШЕВНЫҢ ТУУЫНА – 125 ЕЛ

Моңнан нигез салган Сәйдәш. №12

САЛИХ БАТТАЛНЫҢ ТУУЫНА – 120 ЕЛ

Башын имәгән, сүзен бирмәгән. №8

ӘБРАР КӘРИМУЛЛИННЫҢ ТУУЫНА – 100 ЕЛ

Яшәвемнең мәгънәсе – татар булу... №5

ГАРИФ АХУНОВНЫҢ ТУУЫНА – 100 ЕЛ

Татар әдәбияты виртуозы. №9

ИЛБАРИС НАДИРОВНЫҢ ТУУЫНА – 100 ЕЛ

Халыктан мәржән жыйган галим. №4

ӨХТӨМ ЗАРИПОВНЫҢ ТУУЫНА – 90 ЕЛ

Соңгы сулышына кадәр ижат итте. №7

ИЛЬАМ ШАКИРОВНЫҢ ТУУЫНА – 90 ЕЛ

Аның кыйбласы бар... №2

ЛӘБИБ АЙТУГАНОВНЫҢ ТУУЫНА – 90 ЕЛ

Сөйкемле сөяк иде... №10

РОБЕРТ ӘХМӘТЖАНОВНЫҢ ТУУЫНА – 90 ЕЛ

«Солдатлар»ны жырлап үстек без. №4

ТУФАН МИҢНУЛЛИННЫҢ ТУУЫНА – 90 ЕЛ

Байрак итеп күтәрерлек шөхөс. №8

ХӘНИФ ХӨСНУЛЛИННЫҢ ТУУЫНА – 90 ЕЛ

Үзе – тыйнак, ижаты – батыр. №2

ЖӘҮДӘТ ДӨРЗАМАНОВНЫҢ ТУУЫНА – 80 ЕЛ

Балаларның яраткан Жәүдәт абыйсы. №10

ЛЕНА ШАГЫЙРҖАННЫҢ ТУУЫНА – 80 ЕЛ

Дөнья – мәңгелек, нигә ашыгырга? №6

РОЗАЛИНА ШАНИЕВАНЫҢ ТУУЫНА – 80 ЕЛ

«Татарчада – рухым, русчада – шигъри эстетикам...» №7

ФИРАЯ ЗЫЯТДИНОВАНЫҢ ТУУЫНА – 80 ЕЛ

Кояшка елмаючы шагыйрә. №9

ШАМИЛ ЗАКИРОВНЫҢ ТУУЫНА – 80 ЕЛ

Чын житәкче менә шундый була. №3

ИСМӘГҮЙЛЬ ШӘРӘФИЕВНЕҢ ТУУЫНА – 75 ЕЛ

Андый затлар тагын килерме? №11

ШАМИЛ БАРИЕВНЫҢ ТУУЫНА – 75 ЕЛ

Онытмадык жирдә син барын. №11

РАФИС ГҮЙЗӘТУЛЛИННЫҢ ТУУЫНА – 70 ЕЛ

Язасылары язылмыйча калды. №3

ХӘТЕР

Галимова Ж. Минем Мөхәммәт абый. №11

Исәнбәт Н. Шәехзадә Бабич (Истәлектәр һәм ул көннәрдәге безнең хәлләр) (*Шәехзадә Бабичның тууына – 130 ел*). *Басмага Миләүшә Хәбетдинова әзерләде*. №8

СӘЯХӘТНАМӘ

Әбүдәрова Л. Чистайга сәяхәт. №10

ӘБУГАЛИСИНА МӘГӘРӘСӘ

Заһидуллин И. К.Насыйринның рус зыялылары һәм эшмәкәрләр даирәсе белән аралашуы. №1; К.Насыйринның укучы яшьләр һәм чит төбәкләрдә яшәүче мәселәманнар белән элемтәләре. №2; К.Насыйри һәм аның туган авылы белән элемтәләре. №3; К.Насыйринның шәһәрдәге кавемдәшләре белән мөнәсәбәтләре. №4; К.Насыйри уку-укыту һәм милли тәрбия турында. №5; К.Насыйринның башлангыч белем бирү өчен 1893–1899 елларда төзелгән кинәйтелгән программасы. №6; Насыйри язган уку әсбаплары. №7; К.Насыйринның рус телен өйрәтү алымнары. №8; К.Насыйринның татарча газета бастыру проекты һәм календарьлары. №9; К.Насыйринның дөньяви һәм фәнни-популяр басмалары. №10; К.Насыйринның әдәби-тәржемә эшчәнлеге. №11; Татар милләтенә беренче идеологы. №12

КАЛӘМНЕ ШТЫККА ТИҢЛӘП

Аитов А. Чаңгыда. *Шигърь*. №12

Алиш А. Үзем турында жыр. *Шигърь*. №9
Әблиев М. Шәмсекамәр. *Драмадан өзек*. №7

Әминев Ә. Ил чигендә. *Шигърь*. №4

Әхмәтгалиев М. Миңа унсигез яшь. *Шигърь*. №2

Басыйров К. Секретарь. *Әсәрдән өзек*. №4

Баян Н. Тирә якта үлән чәчәк аткан... *Шигърь*. №5

Вахит К. Ул. *Шигърь*. №3

Вәдүт М. Жыр. *Шигърь*. №11

Галиев Г. Батырларга. *Шигърь*. №6

Гатау М. Безнең нәсел. *Шигърь*. №11

Гаяз М. Чиктә. *Шигърь*. №10

Гәрәй Ш. Беренче мөхәббәт. *Шигърь*. №12

Гыймадов Ә. Мигуэль. *Әсәрдән өзек*. №10

Жәлил М. Әйдә, жырым. *Шигърь*. №2

Закиров И. Анага. *Шигърь*. №9

Ильяс Р. Горизонт. *Повестьтан өзек*. №3

Кави Х. Кильдин атавы. *Хикәядән өзек*. №8

Камал Ә. Күпер. *Шигърь*. №1

Кәрим Ф. Ватаным өчен. *Шигърь*. №1

Кутуй Г. Тапшырылмаган хатлар. *Беренче хаттан өзек.* №11

Мамин М. Нади Такташ поэзиясе. *Макаләдән өзек.* №8

Мостафин М. Карлыган бакчасы. *Повестытан өзек.* №9

Мөжәй Х. Минем шатлыгым. *Шигырь.* №5

Мөлекев С. Урман. *Шигырь.* №1

Рахман Х. Елмаюлы бөдрә дулкыннар... *Шигырь.* №7

Саттар Р. Халкым өчен. *Шигырь.* №8

Фәтхи Д. Атыш тынган минутларда. *Шигырь.* №10

Шәфиев И. Туганнарыма. *Фронттан хат.* №6

БАЛАЛАР КИТАПХАҢӘСЕ

Сабирова Л. Мәдинә нигә елый? *Хикәя.* №2

КИТАП КҮЗӘТУ

Галиев М. Сүз егәре
(*Илдус Гыйләҗевның китабы чыгу уңае белән*). №10

Зәйдулла Р. Бер йомарлам яктылык. №6

Минжәләева Г.,
Мифтәхетдинова Л. Мул сулы да,
тирән дә «Казансу» белән «Чулман». №6

Мөхәмәтшин З. Шигърияттә халык
хәтере (*Э.Шәрифүллинаның «Талир тәңкә»
китабына күзәту*). №11

БӨЕК ЖИҢҮГӘ – 80 ЕЛ

Мөхетдинова Р. Без жиңүгә ышандык!
№4

РУХИЯТ

Кутлу Ф. Балачагымдагы Рамазаннар...
(*Равзаның көндәлегеннән*). №3

Харис Р. Дәрдемәнд рәнҗегәнме? (*Бер
шигырьнең берничә сәре*). №9

ХӘТЕР-ХАТИРӘ

Закирова Э. Мәһдиев сабаклары. №12

Кутлу Ф. Аяз абый белән онытылмас
түгә очрашуым! №12

ХАТЛАР ЯЗДЫМ УТЫРЫШ

Аяз Гыйләҗев, Тәүфик Әйдинең Фоат
Садриевка язган хатлары. №10

Әхсән Фәтхетдиновның Равил Фәйзуллинга
язган хатлары. №9

Гали Хөсәенов, Рөстәм Габдуллаев, Мәхмүт
Хәсәновның Фоат Садриевка язган хатлары.
№11

Равил Фәйзуллинга килгән хатлар. №1-6

Төлгат Галиуллинга килгән хатлар. №7-8

ЗАМАНДАШЫБЫЗ

Ишметова Р. Табиғаттән көч алып. №4

ХАТЛАРДА – ХӘТЕР

Исмәгыйлева Г. Сөеклем Рәхиләгә. №7

ШАЯН СӘХИФӘ

Мансуров З. Уены-чыны бергә. №11

ӘДӘБИ МИЗГЕЛЛӘР

«Казан утлары» – Арчада. №2

«Казан утлары» – Биектауда. №3

«Казан утлары» – Балтачта. №4

«Казан утлары» – Кукмарада. №5

«Казан утлары» – Азнакайда. №6

«Казан утлары» – Актанышта. «Казан
утлары» – Әлмәттә. №8

«Казан утлары» – Сабада. №9

«Казан утлары» – Чаллыда. «Казан утлары»
– Түбән Камада. №11

«Казан утлары» – Чистайда. №12

ФОТОАРХИВ

Муса Жаруллаһ Бигиевнән 150 еллыгына.
Сәхифәне А.Хәйретдин әзерләде. №1

«Оясында ни күрсә...» әдәби конкурсы
жинүчеләрән бүләкләү. №3

Татарстанның халык язучысы Камил
Кәримовка – 75 яшь (*Фотолар Камил
Кәримовның шәхси архивыннан алынды*). №7

Язучы, мөхәррир, жәмәгать эшлеклесе Роза
Туфитулловага – 80 яшь. №10

«Казан утлары» архивыннан. №12

Яңа китаплар. *Сәхифәне Рифат Сәлах
әзерләде.* №1, 8

Сканворд. *Рәис Абдуллин төзде.* №1-6,
9-10

Ижтимагый-мәдәни тормышыбыздан.
Сәхифәне В.Нуриев алып бара. №1-12.

Хушлашу сүзе. Клара Гариф кызы
Рәфигуллина (Булатова). №6;
Мансур Хажу улы Вәлиев
(Мансур Вәли-Баржылы). №4

ТУФАН МИҢНУЛЛИННЫҢ ТУУЫНА – 90 ЕЛ

Г.Камал театрының зур залында Татарстанның халык язучысы, жәмәгәт эшлеклесе Туфан Миңнуллинның тууына 90 ел тулуга багышланган «Бу дөньяда мин бар әле...» дип аталган искә алу кичәсе (сценарий авторы Айгөл Әхмәтгалиева, режиссёры Илдар Хәйруллин) булып узды. Анда Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Рәисе урынбасары, Татарстан Республикасы Рәисе каршындагы Татар телен һәм Татарстан Республикасында яшәүче халыклар вәкилләренең туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясе рәисе Марат Әхмәтов, Татарстан Язучылар берлеге рәисе Рәзил Зәйдулла, Татарстанның халык язучылары Марсель Галиев, Нәбирә Гыймәтдинова һ.б. чыгыш ясады. Кичәдә Г.Камал театры артистлары башкаруында спектакльләрдән өзекләр, видеофрагментлар күрсәтелде, шигырьләр, робагыйлар, жырлар яңгырады.

«МИН ШИГЫРЬДӘ КАЛАМ!..»

Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрында Татарстанның халык шагыйре Лена Шагыйрьжанның тууына 80 ел тулу уаеннан «Мин шигырьдә калам!..» дип исемләнгән шигъри-музыкаль кичә (сценарий авторы Лилия Гыйбадуллина, режиссёры Нәфисә Исмәгыйлева) үткәрелде. Шигърият бәйрәменә әверелгән бу чарада Г.Камал театры артистлары, шагыйрьләр, жырчылар катнашты.

ИСКӘ АЛУ

Зәй шәһәрәндәге «Энергетик» мәдәнияте сараенда репрессияләнгән язучы, фронтовик-эдик, Кызыл Байрак, Кызыл Йолдыз, II дәрәжә Ватан сугышы орденнары иясе Гурий Тавлинның тууына 100 ел тулу уаеннан искә алу кичәсе (сценарий авторы Рәмис Латыйпов, режиссёры Игорь Шрыков) үткәрелде. Аны Зәй районы башлыгы урынбасары Пётр Уразайкин белән ТР керәшеннәр оешмасы башкарма комитеты җитәкчесе Людмила Белоусова ачып җибәрде. Кичәдә Татарстанның халык язучысы Рабит Батулла, шагыйрә, прозаик Луиза Янсуар (ул Татарстан Язучылар берлеге исеменнән чыгыш ясады), Татарстанның халык артист-

лары Георгий Ибушев, Владимир Васильев, Татарстанның атказанган артисты Зоя Борисова, артистлар Айрат Шамс, Юрий Павлов, Гүзәл Шәмәрданова (соңгы икесе кичәгә алып та бардылар), керәшеннәрнең «Бәрмәнчек» дәүләт ансамбле, Г.Тавлинның туганнары Вячеслав Мудров, Роза Вәлиева, якташлары чыгыш ясады.

КАМИЛ КӘРИМОВКА – 75 ЯШЬ

Казанда Г.Кәриев исемендәге Казан Татар дәүләт яшь тамашачы театрында Татарстанның халык язучысы, Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Камил Кәримовка 75 яшь тулуга багышланган «Хатларда... язмышым» дип аталган әдәби-музыкаль кичә (сценарий авторы Хәбир Ибраһим, режиссёры Ренат Әюпов) булды. Анда ТР Дәүләт Советының Бюджет, салымнар һәм финанс комитеты рәисе урынбасары Камил Ногаев юбилейга ТР Дәүләт Советы Рәисе Фәрит Мөхәммәтшинның һәм аның урынбасары, ТР Рәисе каршындагы Татар телен һәм ТРда яшәүче халыклар вәкилләренең туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясе рәисе Марат Әхмәтовның Рәхмәт хатларын тапшырды. Бәйрәмдарны шулай ук Татарстан Язучылар берлеге рәисенә беренче урынбасары Дания Нәгыйм, «Казан утлары» журналы редакциясе (баш мөхәррир Алмаз Гыймадиев, аның урынбасары Вакыйф Нуриев, шигърият бүлеге мөхәррире Фәнил Гыйләжөв), якташлары котлады. Кичәдә Г.Кәриев театры артистлары әдипнән әсәрләреннән өзекләр, хикәяләрен укыдылар, «Шәйбу-шәйбу» спектакленнән өзек күрсәттеләр.

ЧАЛЛЫДА ТАТАР ӘДӘБИЯТЫ КӨНЕ

Чаллыда татар әдәбияты көне узды. Ул быел Татарстан Язучылар берлегенә Чаллы бүлеге оешуга 45 ел тулуга багышланды. Ул көнне Казаннан язучыларның Рәзил Зәйдулла җитәкчелегендә зур делегациясе килде. Бәйрәмдә берлекнең Чаллы, Әлмәт бүлекләреннән дә язучылар катнашты. Кунакларны А.Гыйләжөв исемендәге Чаллы Татар дәүләт драма театрында шәһәр башкарма комитеты җитәкчесе урынбасары Винер Харисов сәламләде. Аннары түгәрәк өстәл утырышы булды. Аны

Татарстан Язучылар берлеге рәисе урынбасары, берлекчән Чаллы бүлгә житәкчесе Факил Сафин ачып жибәрде һәм жирле каләм ияләре узган тарихи юлга күзәтү ясады. Ул көнне язучылар Чаллының 20 мәктәбсндә балалар белән очраштылар. Көннең икенче яртысында Чаллы Татар дәүләт драма театры бинасында шагыйрь, Г.Исхакый исемендәге әдәби премия лауреаты Данис Хәйруллинның 80 яшьлек юбилеена багышланган «Шигърият – йөрәк тибешем» дип исемләнган әдәби-музыкаль кичә узды. Бәйрәмдарны Татарстан Язучылар берлеге рәисе Ркаил Зәйдулла (ул юбиларга аның «Язучы» нәшриятында басылып чыккан өр-яңа «Жил сурәте» исеMLE китабын тапшырды), Чаллы шәһәре башкарма комитеты житәкчесе урынбасары Винер Харисов, Бөтендөнья татар конгрессы башкарма комитеты житәкчесе урынбасары Ирек Шәрипов, «Чаллы икмәге» акционерлык жәмгыяте генераль директоры Рафаэль Юнысов, каләмдәшләре, акыннары, дуслары котлады.

ПАРТИЗАН ШАГЫЙРЬ ТУГАН РАЙОНДА

Чүпрәле районы мәдәният йортында, Бөек Жиңуңең 80 еллыгы уңаеннан үткәрелгән чираттагы чара буларак, язучы Ринат Мөхәмәдиевнең «Партизан Зәки Нури» китабын тәкъдим итү кичәсе үткәрелде. Ул көнне районга Татарстан Язучылар берлеге рәисе Ркаил Зәйдулла, Татарстанның халык язучысы Марсель Галиев, галим Әлфәт Закиржанов һәм автор үзе кайттылар. Башта язучылар делегациясе Чүпрәле муниципаль районы башлыгы Марат Гаффаров белән бергә легендар партизан, шагыйрь, мөхәррир Зәки Нури бюстына чөчәкләр салды, Туган як тарихы музее карадылар. Мәдәният йортында үткәрелгән кичәдә М.Гаффаров роман авторына хакимиятнең Рәхмәт хатын тапшырды.

ГАМИЛ АФЗАЛ ПРЕМИЯСЕН ТАПШЫРУ

Актанышта Татарстанның халык шагыйре Гамил Афзал премиясен тапшыру тантанасы булды. Быел бу бүләккә шагыйрь, «Казан утлары» журналының шигърият бүлгә мөхәррире Фәнил Гыйләжөв ласк булды. Аңа бүләкне Актаныш муниципаль районы хакимияте башлыгы Ленар Зарипов белән Татарстан Язучылар берлеге рәисе Ркаил Зәйдулла тапшырдылар. Хезмәттәшебезне котлыйбыз!

Ул көнне Гамил Афзал исемендәге «Яшьләр каләме» республикакүләм ижат фестивалендә жиңүче укучы балаларны да котладылар. Бәйрәмдә Казаннан, Чаллыдан, Актаныштан бер төркем язучылар катнашты.

ТАТАР ШАГЫЙРӘСЕ – ТӨРКИЯДӘ

Төркия Республикасының Анталия шәһәрәндәге Бюлент Әджевит исемендәге Мәдәният үзәгендә шагыйрә, прозаик Шәмсия Жһангирова үзенен кызы, шушы шәһәрдәге «Татарстан» мәдәният жәмгыятенен оештыручы-житәкчесе, автор-башкаручы Гөлназ Жһангирова белән концерт-тамаша күрсәтте.

КИТАП БӘЙРӘМНӘРЕ

Татарстан Язучылар берлегенен «Язучы» нәшриятында Нәзифә Кәримованың «Озын-озак язмышлар» дип аталган китабы басылып чыкты. Әлгә әсәрдә классик әдип, Башкортстанның халык шагыйре Мостай Кәримнең автор үзе озак еллар дөвамында якыннан күрәп белгән тормыш һәм ижат юлы тасвирлана. Татарстан Язучылар берлегенен Г.Тукай клубында әлгә китапны тәкъдим итү бәйрәме булды.

«Татмедиа» бинасындагы «Әдәби кафе»да да китап бәйрәмнәре булып узды. Аларның берсендә – язучы, тәржәмәче, Фатһиһ Кутлуның Татарстан китап нәшриятында басылып чыккан, ижат эволюциясен яктырткан публицистик язмалары, истәлек-хатирәләре, Төркиядәге мөһажир татарларның рухи мирас үрнәкләре тупланган «Кәрәшлек кадере» китабы, икенчесендә язучы Равил Сабырның «Абага алмасы ачы була» дип аталган пьесалар жыентыгы (Татарстан китап нәшрияты) тәкъдим ителде. Бу чараларда язучылар, галимнәр, журналистлар, нәшрият хезмәткәрләре, авторлар үзләре катнашты.

«ӘДӘБИ АТНАКИЧ»

Әлмәттә «Әдәби атнакич» мәдәни проектының башлануына бер ел тулды. «Нефтьче» мәдәният сарасның «БиблиоНефть» мәйданчыгында, ә жәйге сезонда «Татарстан нефтенен 60 еллыгы» паркында ай саен шагыйрьләр белән очрашулар уздырыла. Аларны Татарстан Язучылар берлеге белән «Татнефть» хәйрия фонды оештыра. Чираттагы очрашуда шагыйрьләр Гөлсә Батталова белән Айрат Шамс катнаштылар. Очрашуны Татарстан Язучылар берлегенен Әлмәт бүлгә житәкчесе Равил Сабыр алып барды.

КОТЛЫЙБЫЗ!

2 декабрь – язучы, Г.Державин исемендәге әдәби премия лауреаты **Айдар Сахипзәдиновка** 70 яшь.

5 декабрь – язучы, публицист, жәмәгәт эшлеклесе, тарих фәннәре кандидаты **Фәүзия Бәйрәмовага** 75 яшь.

15 декабрь – шагыйрь, Татарстанның атказанган укытучысы **Мөжәһит Әхмәтжановка** 75 яшь.

Сәхифәне Вакыйф НУРИЕВ әзерләде.

В ЭТОМ НОМЕРЕ:

«Проза и поэзия»: повесть К.КАРА «Бобон», повесть М.АХМЕТШИНОЙ «В миру воробы не переведутся», рассказ З.ЗАХАРОВОЙ «Судьбы вершатся на небесах»; басни С.АХМЕТЗЯНОВА, стихи Ф.ГИЛЯЗОВА, А.ГАЛИЕВОЙ.

«Новые имена»: стихи И.ФАТИХОВА.

«Дружба народов – дружба литератур»: рассказ М.КАГАРМАНОВОЙ «Возвращение».

«Литературные объединения»: подборка стихов любителей поэзии Апастовского района со вступительным словом Р.ШАЙХУТДИНОВОЙ.

«Грот Аbugалисины»: статья И.ЗАГИДУЛЛИНА, посвящённая 200-летию К.Насыри.

Фотоархив: фотографии из архива журнала «Казан утлары».

«Литературные мгновения»: журнал «Казан утлары» – в Чистополе.

«Классики в воспоминаниях»: статья Э.ЗАКИРОВОЙ о М.Магдееве, статья Ф.КУТЛУ об А.Гилязове.

«Из сокровищницы татарских рассказов»: рассказы Ф.ШАФИГУЛЛИНА «Ликандр» и «Шапка».

«Пером победили врага»: стихи А.АЙТОВА, Ш.ГАРАЯ.

«Бесценные голоса»: статья к 130-летию С.Айдарова и к 125-летию С.Сайдашева.

Рубрику ведёт Н. АКМАЛ.

Список произведений, которые будут опубликованы в журнале «Казан утлары» в 2026 году.

Список произведений, опубликованные в журнале «Казан утлары» в 2025 году.

Дневник общественно-культурной жизни. Рубрику ведёт В. НУРИЕВ.

На нашей обложке: лилии перед театром Тинчурина. Фото И.АБРАМОВОЙ.

IN THIS ISSUE:

«Prose and Poetry»: story by K.KARA «Bobon», story by M.AKHMETSHINA «Sparrows never cease around the world», short story by Z.ZAKHAROVA «Destiny is made in heaven»; fable by S.AKHMETZYANOV, poetry by F.GILYAZOV, A.GALIEVA.

«New Names»: poems by I.FATIKHOV.

«Friendship of peoples - friendship of literature»: story by M.KAGARMANOVA «Returning home».

«Literary associations»: collection of poems by poetry lovers of the Apastovsky district with the introductory remarks by R.SHAIKHUTDINOVA.

«Abugalisina grotto»: article by I.ZAGIDULLIN dedicated to the 200th anniversary of K.Nasiri.

Photo archive: photos from the archive of «Kazan Utlary» magazine.

«Literary Moments»: magazine «Kazan Utlary» in Chistopol.

«Classics in Memories»: article by E.ZAKIROVA about M.Magdeev, article by F.KUTLU about Ayaz Gilyazov.

«From the Treasury of Tatar Stories»: stories by F.SHAFIGULLIN «Lycander» and «The Hat».

«They defeated the enemy with a pen»: poems by A.AITOV, Sh.GARAY.

«Priceless Voices»: article dedicated to the 130th anniversary of S.Aidarov and the 125th anniversary of S.Saidashev.

The column is run by N.AKMAL.

List of works that will be published in the magazine «Kazan Utlary» in 2026.

List of works published in the magazine «Kazan Utlary» in 2025.

Diary of social and cultural life. The column is run by V.NURIEV.

On our cover: Lilies in front of Tinchurin Theater. Photo by I.ABRAMOVA.

Тышылыкның беренче битендә: Тинчурин театры каршында кышкы чәчәкләр.
И.АБРАМОВА фотосы.